

SINTEZE LYCEUM

Antologia nuvelei românești

Antologie și studiu introductiv
de DUMITRU TIUTIUCA

EDITURA ALBATROS

ANTOLOGIA NUVELEI ROMÂNEŞTI

De la CONSTANTIN NEGRUZZI
la MIRCEA ELIADE

Selecţia textelor, studiul introductiv şi notele biobibliografice
de DUMITRU TIUTIUCA

EDITURA ALBATROS ● BUCUREŞTI ● 1990

ISBN 973-24-0122-2

NUVELA, CA FORMĂ A NARAȚIUNII

Am putea da ca motto *demersului nostru despre nuvelă ceea ce V. B. Șklovski, încercînd o disociere pe tema „structurii nuvelei și a romanului", scria dintr-un început : „Abordînd acest capitol, țin să precizez înainte de toate că nu dispun de o definiție a nuvelei".* [1] *Desigur, pentru cei dornici de adevăruri concentrate în definiții, le pot afla cu ușurință din dicționarele de terminologie literară, specializate în așa ceva. Sugerăm doar acest fapt, fără a proceda înșine în consecință, și aceasta pentru simplul motiv că orice definiție din domeniul esteticii (literare, aici) este prin forța lucrurilor insuficientă. De aceea nu critica lor vrem s-o facem acum, operație pedantă din capul locului, ci invitația de a depăși, completa, adnota altfel spus* definiția *prin DEFINIRE. Diferența este de esență, definirea însemnînd, cum am mai spus și altă dată* [2], *o însumare sistemică de elemente-definiție prin care întregul astfel obținut este mai cuprinzător decît simpla acumulare a acestora.*

Încercînd calea oarecum intrinsecă a terminologiei, *îi observăm și acesteia insuficiența. Situația este mult mai generală, cu ea confruntîndu-se și alte poetici naționale. Pentru teritoriul celei sovietice, M. A. Petrovski scria la 1927 : „Multe* romane *pot fi considerate fără dificultate*

---

[1] V. B. ȘKLOVSKI, *Structura nuvelei și a romanului*, în vol. *Ce este literatura ?, Școala formală rusă*, Ed. Univers, Buc., 1983, p. 429.

[2] D. TIUTIUCA, *Eseul. Personalitatea unui gen*, Ed. Junimea, 1979, p. 11 și urm.

povestiri *și invers*, povestirile *drept* schițe *și* povestirile *și* schițele *drept* nuvele"[3].

Nici indicațiile de gen ale autorilor înșiși nu sînt totdeauna concludente. Hasdeu își numea Ursita „nuvelă istorică", *deși era mai mult roman, Al. I. Odobescu evita termenul în circulație de „nuvelă" pentru* „scene istorice", *Barbu Șt. Delavrancea își subintitula* „roman" *evidenta nuvelă* Paraziții. *Tot astfel* Moara cu noroc *este mai mult roman decît nuvelă („mic roman", cum i s-a spus), pe cînd* Menuetul *lui G. M. Vlădescu e mai mult nuvelă decît roman, deși autorul l-a intitulat „roman". Nici criticii și teoreticienii literari nu pot fi deseori „tranșanți" în încadrări, „scolastice" (în sensul vechi și bun al termenului). „Povestirile" lui Mircea Eliade,* Domnișoara Christina, *să zicem, era pentru P. Constantinescu „roman", pe cînd pentru I. Vlad „aproape roman". Și așa mai departe.*

În această situație de confuzie semantică a termenilor în circulație, utilă poate fi incursiunea în etimologia *lor. În ceea ce privește termenul* nuvelă, *el trimite la latinescul* novella *(„noutate") cu rădăcina* nove, *care însemna „a crea, a inventa, a alcătui în chip nou" și care a pătruns în mai toate limbile romanice.*

În italiană novella *denumește o „veste, știre, expunere", iar* novellàre *înseamnă „a povesti".* Novellatore *numește deopotrivă „nuvelistul" și „povestitorul", după cum* novelista *„nuvelistul" și „ziaristul, ca aducător de știri noi". Aceleași sensuri sînt regăsibile, în genere, și în celelalte limbi romanice, cu observația că în franceză s-a specializat* nouvelle *desemnînd o „scurtă compoziție", ceva între povestire și roman*[4].

În limba română cuvîntul circulă la început sub forma italienizantă novelă. *O scriere din 1814,* Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile *(Iași) de Andronaki Donici, folosea termenul cu înțeles de „adaos de noutate". Tot ca „noutate" îl va întrebuința și D. Țichindeal („aduc noao novele de pace"), Barbu Mumuleanu*

---

[3] M. A. PETROVSKI, *Morfologia nuvelei*, în vol. *Ce este literatura ?, ed. cit.*, p. 91.

[4] În engleză, *novel* înseamnă „roman" ca și spaniolul *novela* (iar *novelette* „roman de proporții reduse"), nuvela fiind numită prin *short-story*, „povestire scurtă". În limbile germanice *(Novelle)*, în cehă, polonă etc., cuvîntul denumește genul literar știut și aceasta datorită faptului că el a fost introdus în circulație de către școală. În terminologia rusă este cunoscut cuvîntul *rascaz*.

(*„Cu alții iar cum se-ntîlnesc / Ceva noveli de vorbesc“*) etc.[5] *În Muntenia cuvîntul este folosit uneori în traducere, „noutate“* pentru nuvelă, *formă care n-a supraviețuit. În* Curier de ambe sexe, *arăta G. Muntean*[6], Zoe de C. *Negruzzi era anunțată „noutate istorică“ ; cuvîntul* noutate *însemna „neprevăzut, nemaiauzit, excepțional“. În 1830 I. H. Rădulescu vorbește însă de „romanțuri și* novele *morale“, pentru ca puțin mai tîrziu, în 1842, să folosească termenul în forma lui actuală : „*nuveliști, *romanțieri, poeți fugitivi...“ Formele* novelă *și* nuvelă *vor coexista pînă către începutul secolului nostru cînd, concomitent cu dezvoltarea și maturizarea genului, se fixează și forma cunoscută în circulație astăzi.*

Acest succint excurs în etimologia termenului dovedește un fapt esențial pentru definirea genului și anume acela că numele nuvelei trimite în primul rînd la caracterul narativ *și nu la alte elemente structurale, cum ar fi personajul, eul auctorial etc. Ctitoria tocmai în această direcție aparține lui Boccaccio, cum bine se știe, cu* Decameronul. *Arătăm, în spiritul celor observate mai sus, că nici la Boccaccio toate povestirile din cartea sa nu sînt „nuvele“. Oricum, accentul pus pe caracterul de noutate, coroborat, ca motivație psiho-estetică și sociologică cu „criza de timp“ a epocii moderne mai ales, i-au favorizat o largă răspîndire (chiar populară) și i-au structurat nucleul narativ, într-o direcție a genului, în jurul* anecdotei. *Suprasolicitarea însă și caracterul deseori licențios, pitoresc, facil al acesteia, au pus-o în criză ca gen astfel definit. Chiar așa, acest tip* „novelistic“, *cum i-am spune, își are tradiția sa deloc neglijabilă, inclusiv în literatura română. Facem această distincție, absolut necesară pentru noi, în dorința de a nuanța și terminologic unele realități de specific întîlnite sub acest generic prea cuprinzător de* nuvelă. *Deși înrudite, novela de tip italian și nuvela de azi prezintă diferențieri nu nesemnificative și de neconsiderat atîta timp, cum spuneam, cît forma novelei încă se mai cultivă. Cînd facem această afirmație, ne gîndim în primul rînd la Ion Creangă, dar, cum vom vedea, nu numai la el.*

---

[5] D. POPOVICI, *La littérature roumaine à l'époque des lumière*, Sibiu, 1945, p. 380.

[6] G. MUNTEAN, *Prefață* la vol. *5 nuvele contemporane*, Ed. Albatros, 1976.

„În cadrul formelor artei narative, preciza și W. Kayser, nuvela are desigur nevoia de o fabulă clar concepută. Esența acestei forme cere ca în ea totul să se refere la desfășurarea unei acțiuni" [7]. Fabula, *în concepția lui Kayser, este rezumatul chintesență, schematic al unei narațiuni, în ordinea ei cronologică ; conceptul a fost preluat de formaliștii ruși care l-au opus celui de* subiect *ce se referă la ordinea artistică a întîmplărilor, așa cum ia cunoștință de ea cititorul. În definirea specificității nuvelei și pentru Al. Philippide esențială îi este preponderența ordonată într-un anumit fel a întîmplării, evenimentului narativ pur, „unde admirația noastră pentru meșteșugul artistic, motivează eseistul, se poate desfășura în voie"* [8]. *Pentru G. Călinescu întîmplarea rămîne un atribut doar al vechii nuvele, în tradiția cultivării anecdotei (excepționale, chiar) a „novelei" italiene. Această specificitate a subiectului nuvelei este cerută nu numai de tensionalitatea generată de caracterul de noutate al întîmplării, ci și de dimensiunea redusă a acesteia și de caracterul ei compozițional închis. De aici solicitarea subiectului concis și intensiv. M. A. Petrovski îl și numește „subiect închis". „Forma pură a unei povestiri este narațiunea despre un eveniment. Să ne închipuim acum acest eveniment care trebuie să cuprindă în sine sensul unitar al vieții respective, totalitatea ei.* Unicitatea evenimentului, *corelată cu* totalitatea subiectului, *iată trăsătura pe care o vom așeza la baza unui anume tip de povestiri scurte", precizează el.* [9] *Aceasta vrea să spună că subiectul nuvelei poate fi simplu (cu un singur episod) sau complex, dar toate acestea trebuie să formeze obligatoriu un tot unitar.*

Atunci cînd narațiunea nu este compactă, fiind întreruptă de schimbări de scenă (ca în dramă), nuvela se împarte în capitole sau părți (Alexandru Lăpușneanul *este exemplul clasic și aici).*

Nuvela fără fabulă sau fără dependență logico-cauzală și temporară a motivelor este și ea posibilă. „Indiciul nuvelei fără fabulă, disocia B. Tomașevski, constă în faptul că acest gen de nuvelă poate fi ușor divizată în părți, iar

[7] W. KAYSER, *Opera literară. O introducere în știința literaturii*, Ed. Univers, Buc., 1979, p. 121.

[8] AL. PHILIPPIDE, *Pledoarie pentru nuvelă, Considerații confortabile*, I, Ed. Eminescu, Buc., 1970, p. 80. Articolul este scris în 1935.

[9] M. A. PETROVSKI, *art. cit.*, p. 93.

părţile acestea pot fi intervertite fără să se încalce regularitatea mişcării generale a nuvelei" [10]. *Formalistul rus ilustrează ideea prin nuvela lui A. P. Cehov,* Registrul de reclamaţii.

În sfîrşit, natura subiectului nuvelei se sprijină preponderent pe faptul real, *în sensul verosimilităţii artistice opusă adevărului întîmplării. Prin aceasta nuvela este mai aproape de roman, pentru că povestirea, dimpotrivă, se inspiră din zone mai îndepărtate realului, inclusiv folclorice.*

Centrîndu-se pe acţiune, nuvelistul acordă maximă importanţă sfîrşitului *(altceva decît clasicul „deznodămînt"). Aici se află conjugate toate semnificaţiile genului ; de aceea le-a şi fost mai la îndemînă scriitorilor de a fi moralişti în nuvelă mai ales. De obicei nuvela sfîrşeşte cu deznodămîntul acţiunii care marchează şi încheierea destinului personajului principal, ceea ce nu se întîmplă, de regulă, şi în roman. Cineva chiar spunea că marile romane nu au sfîrşit şi aşa şi este.* Anna Karenina, Madam Bovary, Crimă şi pedeapsă *etc. nu sfîrşesc cu moartea eroului, ci continuă, fiecare în maniera sa, cu cîte un „epilog" ; de aceea mai aproape de semnificaţia implicată este termenul german* Nachgeschichte. *„Epilogul" romanesc intră în logica construcţiei romanului, pentru a nu semăna cu o nuvelă dezvoltată. Cu nuvela, lucrurile se prezintă altfel.*

Pentru E. A. Poe, el însuşi autor de nuvele, nuvelistul trebuie să-şi conceapă minuţios, de la început, efectul pe care urmează să-l producă scrierea sa. După aceea, el trebuie să se concentreze numai spre obţinerea acestui scop. „În toată opera n-ar trebui să fie scris nici un cuvînt care să nu tindă, direct sau indirect, spre realizarea acestui scop prestabilit. Şi graţie acestei metode, acestei arte şi acestei griji, este în sfîrşit realizat un tablou care lasă în spiritul celui care îl contemplă cu un simţ artistic analog, un sentiment de satisfacţie completă" [11]. *Poe chiar spunea că avea obiceiul să-şi scrie nuvelele începînd cu... sfîrşitul.*

Finalul nuvelei nu se referă totdeauna la deznodămîntul subiectului (ca în Moara cu noroc), *ci la cel al compoziţiei. De aceea unele pot avea finalul* deschis *sau* neaşteptat, *şi nu neapărat numai în cele fantastice ori cu con-*

[10] B. TOMAŞEVSKI, *Genurile literare,* în vol. *Teoria literaturii. Poetica,* Ed. Univers, Buc., 1973, p. 338.

[11] *Poe's Poems and Essays,* London, New York, 1968, p. 168.

ținut polițist. Se consideră, de regulă, că finalul este acela care dă senzația de subiect într-o operă narativă. Cînd însă finalul depășește deznodămîntul, autorul introduce pentru aceasta noi motive, care, deși diferite de cele ale fabulei (sau subiectului), în virtutea tradiției capătă o pondere deosebită pentru cititor, avînd într-adevăr forța unor sfîrșituri cu un puternic conținut emoțional. Situațiile insolvabile, referitoare la subiect, forțează apariția motivului povestitorului în final, ceea ce, evident, „desființează" într-un fel (strict compozițional) fabula narațiunii.

Titlul nuvelei *trebuie de aceea să pună în evidență momentul esențial al povestirii, să fie* nodul *care strînge tensional elementele subiectului. La cei mai mulți nuveliști titlul nuvelei nu se poate despărți de întregul ei. „Orice povestire, spunea Petrovski, este la urma urmei o povestire despre cea ce ni se spune în titlu", fără ca titlul să fie și începutul acesteia. El se află în relație de semnificație cu „întregul nuvelei" stînd într-un fel deasupra ei. Într-un astfel de gen, cum remarca încă Thibaudet, în care episodul e singur, trăiește pentru el însuși, compoziția este totul. Productivitatea demersului nuvelistic se bazează pe principiul* economisirii mijloacelor și esențializării lor. *„Nuvela trebuie să se lanseze cu impetuozitate, asemenea unui proiectil lansat din acțiune, ca să atingă cu poanta sa, și cu toată puterea, obiectivul vizat"* [12]. *În roman alți factori realizează construcția : încetinirea acțiunii pentru a combina elemente eterogene, „îndemînarea de a dezvolta și de a lega episoade, de a crea centre de interes, de a conduce intrigi paralele" etc. Și pentru Fr. Schlegel „nuvela are nevoie de cotituri decisive, așa încît dimensiunile principale ale povestirii să apară clar în fața ochilor... Nu se obține nimic cu înaintări și modificări încete și treptate, numai în cadrul relațiilor intime dintre persoane. Acestea rămîn rezervate redării amănunțite ale romanului, căci ele pretind o dezvoltare graduală"* [13].

Supunîndu-se mai curînd unor restricții *decît unor facilități de redactare, fiind altfel spus mai mult tehnică, meșteșug, decît pură creativitate, nuvela se bazează mai mult pe inteligență „și nu numai pe instinct". Afirmația*

---

[12] B. M. EIHENBAUM, *Despre teoria prozei*, în vol. *Ce este literatura ?*, *ed. cit.*, p. 34.

[13] OSKAR WALZEL, *Forma artistică a nuvelei*, în vol. *Conținut și formă în opera poetică*, Ed. Univers, Buc., 1976, p. 407.

are susținere dacă avem în vedere evoluția romanului în secolul nostru către rememorări declanșate de substraturile involuntare și inconștiente ale eului artistic (Proust și tradiția sa), pînă la formula „dicteului automat“, experiențe neînregistrate de nuvelă, ceea ce-i poate demonstra incapacitatea ei originară față de atari expresivități, „la ele acasă“ în cazul romanului și povestirii.

Schemele de compoziție ale nuvelei sînt cele cunoscute : inelară (sau în cerc), în trepte, paralelismul etc., toate complicate mai mult sau mai puțin, prin procesul de desfășurare. Desigur, dincolo de orice structuri de bază, mai important rămîne varietatea lor de combinații și de funcții artistice „infinite ca și viața“.

Și în cazul fenomenului literar, cauzalitățile sînt complexe. Se știe, de exemplu, că dezvoltarea jurnalelor americane a fost legată de afirmarea short-story*-ului, pe care nu-l generează însă, genul avîndu-și independența și autonomia sa, dar o anumită relație de reciprocitate nu poate fi negată. Tot așa, criza de timp a omului modern a suprasolicitat „genul scurt“. Receptarea romanului cere timp, de aceea și lectura lui este și poate fi discontinuă, slujindu-se de memorie ; a nuvelei însă se face „dintr-o răsuflare“, cum scria tot Poe, continuu și unitar. În acest scop* întinderea exterioară, *fizică, compozițională a nuvelei, mai mult decît pentru oricare alt gen, trebuie să se coreleze ritmului intern,* duratei *subiectului am spune, în termeni bergsonieni. Este clar că lungimea operei, mai ales pentru cele narative, își are importanța ei în procesul creativității artistice, dimensiunea exterioară impunînd rigori de construcție esențiale. Cum bine se știe, forma lungă a narațiunii este, pentru formaliștii ruși, romanul, cea medie — povestirea, iar cea scurtă nuvela* [14]. *Estetizarea lungimii operei o făcea încă Poe care considera că epopeile, de pildă, erau „rodul unui simț artistic imperfect și dominația lor a trecut“.* [15] *Pentru lirică idealitatea de dimensiune nu trebuia să depășească ceea ce se poate citi într-o oră ; corespondentul în proză al unei asemenea lecturi (ca lungime) îl constituie nuvela.*

Dimensiunea genului a pus în discuție și chestiuni de axiologie estetică. „Are multă trecere părerea că o nuvelă e mai ușor de făcut decît un roman“, nota Al. Philippide. Scurtimea unui gen n-a fost niciodată un argu-

[14] Vezi B. TOMAȘEVSKY, *Teoria literaturii*, ed. cit., p. 336.
[15] *Poe's Poems and Essays*, London, New York, 1969, p. 187.

ment în favoarea elaborării lui mai lesnicioase ; dimpotrivă. Cu toate acestea conceptul „gen scurt" este încă pentru mulți compromis, pentru că se confundă dimensiunea exterioară, cantitatea (lungimea), cu o alta intrinsecă, calitativă (valoarea). „Sînt scurte, spunea Mircea Eliade despre un alt «gen scurt», eseul, pentru că le-am scris pe îndelete", iar Al. I. Odobescu își adnota celebrul său eseu prin „difficiles nugae".

O operă în specificul și autenticitatea ei are exact lungimea care-i trebuie. Nuvela este mai restrînsă decît romanul și mai întinsă decît povestirea, schița etc., pentru că elementele ei de definire se dimensionează atît *și nu mai mult. Un element important de definire a nuvelei îl constituie* sugestia *(în comparație cu* explicația), *ori a sugera este totdeauna mai greu decît a spune. Și totuși, în literatura noastră clasică unele nuvele nu depășesc, ca întindere, 10 pagini* : Pe drezină de *I. A. Bassarabescu,* Fefeleaga *de I. Agârbiceanu etc., pe cînd altele se întind pe 50—60 și chiar 120 de pagini* (Moara cu noroc *de I. Slavici).*

În această strictă determinare de subiect și compoziție, nu tipologia personajului *interesează în primul rînd în nuvelă. Ea este cea știută din evoluția sub incidența esteticii și filosofiei curentelor artistice a literaturii narative, în genere. Esențial nuvelei îi este altceva, despre care scria încă la 1883 Spielhagen : „Nuvela are de-a face cu caractere formate care sînt aduse, printr-o înlănțuire specială a împrejurărilor și relațiilor, într-un conflict interesat, prin care sînt constrînse să se manifeste după cea mai proprie fire a lor, așa încît conflictul, care altfel Dumnezeu știe cum ar evolua, nu poate să adopte decît tocmai acest final, condiționat de particularitățile caracterelor angajate, neavînd pur și simplu o altă ieșire"* [16]. *G. Călinescu condiționa chiar citata scurtime a genului de „stereotipismul eroilor", în sensul de caractere formate spre deosebire de cele ale romanului, în formare.*

Timpul și spațiul *desfășurării narațiunii nuvelistice sînt, de regulă, limitate și ele : de la cîteva ore la cîteva zile, fără ca această exigență să-i fie specifică, ea constituindu-se într-un criteriu mai general al operei literare, formulat încă de poetica artistotelică. În fond se aplică și aici principiul mai general despre care vorbeam, al eco-*

[16] Apud OSKAR WALZEL, *op. cit.*, p. 339.

nomisirii și esențializării mijloacelor, ori cum spunea Thibaudet : „un minim de timp pentru un maximum de efect".

Definitorie este pentru nuvelă și relația erou-povestitor, *mai cu seamă în cadrul operației de diferențiere a nuvelei ca gen narativ de celelalte. În roman și povestire relația de participare a scriitorului-povestitor se face într-o manieră de implicare directă a acestuia din urmă, ca martor ori participant nemijlocit la evenimente ; în nuvelă, chiar și atunci cînd narațiunea se face la persoana întîi, aceasta este detașată, obiectivizată. Dacă povestitorul este „mai aproape de poet, e mai liric, mai digresiv" (Al. Philippide), nuvelistul e mai obiectiv, mai distant de subiect și personaje. Din această cauză apariția povestitorului care comunică nuvela, atunci cînd acest fapt se întîmplă, este însoțită de introducerea unor motive de încadrare a acestuia : cum a luat cunoștință despre întîmplarea care urmează a fi povestită, amintirea unei situații analoge în raport cu alta etc. „Motivele povestitorului" sînt prezentate într-un registru lingvistic și stilistic adecvat, ce-l caracterizează pe acesta în consens cu psihologia sa unitară (vezi* Hanul Ancuței*).*

Există însă și nuvele scrise fără introducerea povestitorului și a manierei sale de a povesti. Mai mult : dincolo de citata obiectivare, discursul liric nu este nici el chiar așa de străin nuvelei românești. Curios, dar începutul pare să aparțină realist-obiectivului Liviu Rebreanu prin Cuibul visurilor*. Îi urmează, pentru epoca modernă, Pavel Dan și încă alți cîțiva. „Nuvelele fără oameni" ale lui Al. Macedonski se pot alinia tot aici. Nu mai vorbim de nuvela sămănătorist-poporanistă.*

Nu se poate face excepție astăzi, în definirea oricărui gen literar, de elementul receptor al operei, cititorul. *Distanțarea obiectivă pe care autorul și-o impune față de evenimentele narate se prelungește și asupra acestuia din urmă, altcineva decît „ascultătorul" povestirii. Realitatea își are motivația ei estetică : „Aci mă interesează numai să demonstrez că încadrarea și distanța pusă de ea între întîmplare și cititor nu este o particularitate accidentală a nuvelei. Acest mod „ironic" al redării servește cel mai bine impresiei artistice intenționate a nuvelei. Ea poate ajuta poetul să răpească nuvelei sale orice înclinare spre tehnica romanescă"* [17]*, explica Oskar Walzel.*

[17] OSKAR WALZEL, *op. cit.*, p. 413.

Conștientizarea specificității discursului nuvelistic se amplifică acut și explicit la unii scriitori, nu în eseuri ori interviuri, ci se cuprind chiar în materia nuvelistică, nuvela, cum observa E. Simion, începînd să aibă, înaintea romanului, și o temă a nuvelei.[18]

În sfîrșit, amintim că G. Lukácz nu se sfiia să numească nuvela „cea mai artistică din formă", iar I. L. Caragiale să spună că „romanul este pe lîngă novelă ca un stejar uriaș pe lîngă o răsură altoită ; sau mai bine, novela este pe lîngă roman ca o camee pe lîngă o statuie". Tot astfel cînd G. Muntean rezuma specificitatea nuvelei la „măsură, echilibru, concentrare, dimensiuni medii, maximă exploatare a cadrului dat, obiectivare și îndrăzneală, renunțare la falsa strălucire și, bineînțeles, talent și experiență" [19], *nu afirma prin aceasta vreo superioritate prin comparație, ci enumera doar pur și simplu, în sinteză, cîteva din elementele de definiție ale genului.*

Devenind un gen elementar, de sine stătător, avîndu-și cu alte cuvinte „un stil", nuvela începe să fie parodiată, pastișată. *Mai întîi, firesc, nuvelistul* (vezi Dădămult, mai dădămult *a lui I. L. Caragiale ca replică parodică la nuvela* Sultănica *a lui Delavrancea), mai apoi, cum spuneam, chiar genul în sine. O intenționalitate de parodiere a „nuvelei clasice" se află în* anti-nuvela *lui Urmuz (1883—1923),* Pîlnia și Stamate *îndeosebi. Manierismul a atins și el nuvela. G. Muntean ne informează, de exemplu, că în Japonia contemporană se practică un soi de nuvele cu formă relativ fixă, de aproximativ 15 rînduri !?*

O perspectivă productivă de definire a specificității ca gen a nuvelei ar putea fi și cea contrastivă. *Elementele de referință pot fi aflate fie la nivelul genului epic și avem în vedere, în special,* povestirea *și numai în foarte mică măsură* romanul, *ori la cel al genului dramatic* (dramă, scenetă). *Nu uităm că esențialitatea, atît a epicului, cît și a dramaticului o conferă* narațiunea, *de aceea nu vom insista în definirea nuvelei la descrierea acestei esențialități* de opoziție cu liricul, *ci numai la particularizarea ei într-un gen sau altul.*

Într-un sens foarte general povestirea, adică relatarea,

---

[18] E. ȘIMION, *Scriitori români de azi*, III, Ed. Cartea Românească, 1984, p. 449.

[19] G. MUNTEAN, *Prefața citată*, p. XVI.

narrarea unui eveniment stă la baza întregului gen epic, cu precizarea că ea se poate converti fie în anecdotă (ca formă originară a epicului), fie în schiță, povestire, nuvelă, roman, reportaj, memorial etc. Astfel povestirea devine „semn al comunicării epice" [20].

Referindu-ne acum la invariantele specifice povestirii ca gen, cu care nuvela s-a îngemănat mult timp, facem o succintă trecere în revistă a lor, așa cum le-a individualizat un cercetător al chestiunii. „Povestirea... presupune fixitatea unor trepte, o disciplină și, poate, un cod ritualic : *pregătire, angajare, enunțare, istorisire, pauze, interludii, deznodămînt". Toate acestea impun* un spațiu afectiv *narativului povestirii, care nu se regăsește în nuvelă, nici chiar în forma ei analitică (pihologistă, fantastică etc.). În al doilea rînd, „jucînd-o ca într-un* spectacol-ceremonial", oralitatea *devine singura șansă de comunicare a acesteia, presupunînd* un povestitor *atotcunoscător, implicat subiectiv total în cele povestite și* un ascultător *(sau mai mulți), el însuși cu disponibilități, apetențe, nu numai de receptare pasivă, dar și creatoare. Dimpotrivă nuvelistul este obiectiv, stilul său este* scris *(indirect) pentru că se adresează unui* cititor *ca element receptiv. De aceea nuvelei îi sînt proprii mai mult* formulele realiste *decît cele romantice. Chiar într-o „nuvelă romantică" ca a lui C. Negruzzi ori Odobescu „culoarea locală" nu este altceva decît o încercare de cuprindere „cît mai obiectivă", realistă a atmosferei de epocă. Ea a și cunoscut la unii autori expresii, să le zicem, „veriste", prin abundență și aglomerări de arhaisme, amănunte descriptive etc.*

Cu toate acestea, simbioza nuvelei cu povestirea este mai accentuată la unii scriitori români ; de aici greutatea de a stabili cu certitudine, pentru cei interesați neapărat de tipare formale, care creație poate fi numită „nuvelă" și care „povestire". Interesante sînt în acest sens observațiile presărate de I. Vlad pe parcursul monografiei sale despre „povestire". În capitolul V, de exemplu, „Povestirea românească (Propuneri pentru o antologie)" în care menționează, după propria-i precizare, „numai titlurile considerate povestiri" [21]. *Ideea centrală este că în cazul unor scriitori se cuprind în „structuri de nuvelă remarcabile povestiri." În* Drumul cu plopi *(1924) de Cezar Pe-*

---

[20] ION VLAD, *Povestirea, Destinul unei structuri epice*, Ed. Minerva, „Universitas", 1972, p. 12.

[21] *Idem*, p. 313.

trescu sînt multe astfel de nuvele cu nucleu de povestire : Unchiul din America, Cariera lui Vidran, Inelul *și altele. Între nuvelă și povestire sînt și scrierile lui Damian Stănoiu* (În căutarea unei parohii, O anchetă etc.), *Pavel Dan* (Copil schimbat), *I. Agârbiceanu, G. Galaction sau M. Sadoveanu. „Ar mai fi de notat, conchidea și G. Muntean, că confuzia cu povestirea îi este aproape congenitală nuvelei în toată durata ei și într-un fel mai acuzat în literatura română în care întîlnim multe nuvele excepționale, dar mult mai puțini nuveliștii decît povestitori"* [22].

În ceea ce privește relația dintre nuvelă și roman, *credem că trebuie să le considerăm ca două tipuri esențiale de organizare a narațiunii, dincolo de toate celelalte apropieri. Poetica structuralistă (V. Șclovski) a distins și analizat inclusiv tipologii de limbaj în concordanță cu genurile, arătînd, de exemplu, că limba nuvelei se deosebește de cea a romanului „prin scopul construcției, prin structura lor semantică artistică"* [23]. *O observație asemănătoare făcea și Nicolae Manolescu cînd scria că : „Povestirea și nuvela s-au bazat, de la început, pe efectul de stil. Negruzzi, Odobescu sînt stiliști. Romanul se dovedește refractar stilului, sau, mai exact, își forjează unul al lipsei de stil. S-ar părea că stilul în accepția de expresie îngrijită dispare o dată cu speciile nobile"*[24]. *Dintr-un asemenea punct de vedere judeca lucrurile și B. M. Eihenbaum cînd scria că „romanul și nuvela nu sînt forme omogene, ci, din contra, forme profund străine una alteia. De aceea ele nu se dezvoltă simultan, și nici cu aceeași intensitate, într-o aceeași literatură"* [25], *afirmație care se va verifica și pentru contextul literaturii române.*

*

Pentru dinamica configurării nuvelei ca gen, dar și pentru cea de univers artistic scriitoricesc, utilă este abordarea locului nuvelei în creația unor scriitori. Există în acest sens o prejudecată de largă circulație pentru care nuvela marchează, în activitatea cuiva, mai ales o perioadă

---

[22] G. MUNTEAN, *Prefața* citată, p. XIII.

[23] V. VINOGRADOV, *Poetica și relațiile ei*, în vol. *Poetică și stilistică*, Ed. Univers, 1972, p. 264.

[24] N. MANOLESCU, *Arca lui Noe*, I, Ed. Minerva, 1980, p. 75.

[25] B. M. EIHENBAUM, *Despre teoria prozei*, în vol. *Ce este literatura ?, ed. cit.*, p. 34.

de ucenicie, de formare etc. În special debutul nuvelistic *al unor scriitori are semnificații multiple din perspectiva structurării genului, unele chiar deosebit de importante. El se constituie, într-adevăr, deseori, într-o* ucenicie de scriitor *(nu neapărat și de romancier!) la mulți creatori.*

Alteori „cheia romanului" se află în nuvelă. Și totuși scriitorului român pare să-i priiască situația de mijloc. Deși mai toți cultivă „genul scurt" și mulți cu certe realizări, total compatibile celorlalte creații, rămîn atinși de nostalgia romanului, care însă, paradoxal parcă, rămîne la rîndu-i tributar construcției nuvelei. De aceea poate scriitorii care au frecventat numai nuvela sînt, în majoritate, considerați „minori" (Gîrleanu, Bassarabescu), iar atunci cînd debutul nuvelistic s-a făcut strălucit și original, prejudecata critică a așteptat pentru consacrare... tot romanul !

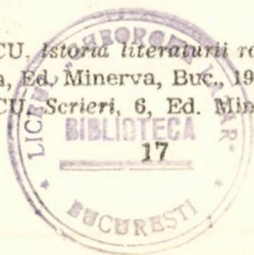
Relația dintre debutul nuvelistic și roman, *pentru o anumită categorie de scriitori, este ilustrată poate cel mai convingător de cazul Liviu Rebreanu. O spunea foarte clar și convingător G. Călinescu : „Că ar fi trebuit să se prevadă în nuvelistica lui Liviu Rebreanu considerabila creație de mai tîrziu, e lucru discutabil. Sigur este că azi descoperim în această nuvelistică liniile operei mature. Nuvelele sînt de fapt niște simple aspecte. S-ar zice că un pictor de mari compoziții s-a exercitat descriind detalii, brațe, pumni strînși, picioare, în vederea unei imense pînze, ce se ghicește a fi din cîmpul vieții rudimentare".*[26]

În fața romanului definitivat din „exercițiile" nuvelistice, acestea par, posteriori, învechite, descalificate, epuizate, mai bine spus. Opera finală (și finită) le-a secat, le-a vlăguit puterea așa cum focul-fiu, în mitologia indică, pentru a se naște, consumă substanța materială a părinților făcînd-o cenușă. Nici pentru E. Lovinescu[27] *„nimic din ce a publicat înainte (de romanul* Ion, *n.n.) nu ne putea face să prevedem admirabila dezvoltare a unui scriitor". Și totuși, ameliorează afirmația criticul, „dacă am voi, să legăm apariția lui* Ion *și, mai ales, a* Pădurii spînzuraților, *de un semn premergător, ar trebui să ne referim doar la* Ițic Ștrul, dezertor, *singura nuvelă ce afirmă un scriitor".*

---

[26] G. CĂLINESCU, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ed. a II-a, Ed. Minerva, Buc., 1982, p. 731.

[27] E. LOVINESCU, *Scrieri*, 6, Ed. Minerva, Buc., 1975, p. 224.

Pentru că n-a avut răgazul realizării ca romancier (decît parțial), Pavel Dan rămîne un nuvelist de referință. Am subliniat cuvîntul „rămîne“, pentru că în cele mai multe situații debutul nuvelistic al scriitorilor este, cum am văzut, eclipsat de roman, chiar dacă la vremea lui certifica un talent. Însăși critica literară, cum remarca E. Simion, „exaltă o dată schița, altă dată romanul, ca și cînd s-ar putea concepe o ierarhie a genurilor. Cu zece ani în urmă (anii 1968, n.n.) se cultiva genul scurt, *astăzi se face elogiul nediferențiat al romanului, cu sentimentul că cine n-a scris măcar un roman nu poate fi un prozator serios. Îndată ce un nuvelist trece la roman, opera lui dinainte intră în umbră, indiferent de calitatea ei estetică. Nu e nici o justificare pentru aceste discriminări, totuși mulți pun romanul, bun sau rău, înaintea nuvelei, și poemul, totdeauna, înaintea sonetului“* [28].

Prejudecata discriminării nuvelistice pare specifică „culturilor neconsolidate, cu teama de a nu fi sincrone“, ceea ce nu este cazul și cu literatura și arta românească. Din aceste considerente criticul E. Simion își numește un capitol al volumului al III-lea din Scriitori români de azi „Romancieri și nuveliști“ *pentru a sublinia concomitența genurilor la mai mulți scriitori.*

Relația dintre nuvelă și roman este însă mult mai complexă. Romanul poate să se sprijine pe o nuvelă, prin dezvoltare, *amplificare. Astfel „un roman balzacian prin dezvoltare ar fi putut deveni, după G. Călinescu, nuvela* Faceri de bine (Cîntecul amintirii)“ *de M. Sadoveanu. Romanul aceluiași M. Sadoveanu,* Venea o moară pe Siret *reia și el materia unei nuvele mai vechi. Și așa s-a ajuns la formularea unei relații între roman și nuvelă, ca de la mare la mic. L. Rebreanu spunea că „nuvela trebuie să înfățișeze un sector al unei lumi și ca atare să urmeze* în mic *legile romanului în privința compoziției și a zugrăvirii oamenilor și a vieții“. „Diferența de principiu“ constă și pentru un teoretician ca Eihenbaum în lungime. Din aceleași motive* Moara cu noroc *de I. Slavici se numește cînd „mic roman“, cînd „nuvelă dezvoltată“. Tot L. Rebreanu obișnuia să spună că „nuvela e un roman scurt, precum romanul e o nuvelă lungă“ ; evident, în acord deplin cu propriul lui stil romanesc, susținere ce,*

[28] E. SIMION, *Scriitori români de azi*, I, Ed. Cartea Românească, Buc., 1978, p. 582.

principial vorbind, n-ar mai fi putut-o face Proust, Woolf ori H. P.-Bengescu. Dar dacă afirmația că „nuvela este un scurt roman“ pare comodă și superficială, nu este mai puțin adevărat că practica literară oferă și astfel de exemple sau, cum observa Al. Philippide, „multe din romanele actuale sînt nuvele lungi, adică nuvele în care partea de umplutură este considerabilă“.

Romanul poate rezulta și din înșiruirea unor nuvele felurite. Curiozitatea lui Lucius a generat „romanul“ Măgarul de aur al lui Apuleius ; peregrinarea pentru căutarea unei slujbe, romanul picaresc spaniol de tipul Lazarillo de Tormes ; mecanismul modern al circulației monedei, Istoria unui galben și a unei parale a lui V. Alecsandri ; filosofia metempsihozei, romanul Adam și Eva de L. Rebeanu etc. Procedeul nu este însă suficient pentru a transforma un ciclu de nuvele într-un roman. Mai trebuie ca personajele secundare, episodice, să treacă și ele dintr-o nuvelă în alta ; în sfîrșit, trebuie distrus caracterul lor integral și integrate, subsumate romanului ca întreg. Procesul transformării unei nuvele independente în element al subiectului unui roman, poate fi surprins, în etapizarea lui, în diferite opere. Cînd nuvelele sînt încorporate în roman, dar își păstrează independența (povestea prizonierului din Don Quijote de Cervantes) ele se pot numi și „intercalate“, iar particularitatea este a vechii tehnici romanești, deși este întîlnită și în romane moderne (Idiotul de Dostoievski, Pădurea spînzuraților de L. Rebreanu etc.). Poeticile mai vechi numeau nuvelele ca parte integrantă a unei scrieri narative „episod“. Sînt cazuri cînd romanul însumează contrapunctic două sau mai mult nuvele-povestiri, ca în clasicul exemplu al lui L. Rebreanu din Ion.

Alteori însumarea ia forma ancadramentului în tradiția Decameronului, Halima sau Hanul Ancuței. În operele de acest tip, necesar este doar motivul narațiunii care să unească mai multe nuvele-povestiri chiar și fără legătură directă cu ceea ce se povestește. Adevărata nuvelă o reprezintă cadrul narativ : societatea reunită în timpul epidemiei în Decameronul, hanul ca popas la răscruce de drumuri și destine etc. Prin simplitatea fabulistică a nuvelei încadratoare, acest tip se apropie într-un fel de „nuvela fără fabulă“. Uneori secvențele povestite se pot întrerupe pentru a face loc motivului narațiunii. În acest

fel „cartea de nuvele" nu se reduce doar la o problemă de sumar. Preluat din tradiția orientală, procedeul a proliferat rapid în Europa, nuvela de ancadrament fiind specifică nu numai romanului picaresc, ci și celui de aventuri modern. Deseori aceasta este a motivului nunții ce încorporează însă și altele : al răpirii, recunoașterii etc. Astfel este structurat romanul lui Pușkin, Evghenii Oneghin, *dar și unele romane contemporane.*

Mai ales în forma ei modernă nuvela este frecvent asociată dramei. *Mai întîi prin așa-zisa „direcție longitudinală" prin care desfășurarea este, de regulă, cronologică, rectilinie. Reducîndu-și cîmpul vizual, nuvelistul se centrează pe tensiunea desfășurării unor întîmplări spre deosebire, încă o dată, de romancier, care are libertăți mult mai mari din acest punct de vedere. El poate inversa ordinea cronologică, ceea ce de regulă și face. De fapt acest procedeu, pentru roman, duce către Antichitate și trimitem spre ilustrare la* Călătoriile etiopiene *de Heliodor. Cum preciza și W. Kayser, nuvela este* aentropică *și* aredundantă, *în comparație cu romanul care-și poate permite adînciri, alunecări, digresiuni, acumulări* [29].

Legătura dintre nuvelă și dramă se poate ilustra și prin aceea că mult mai lesne se poate dramatiza o nuvelă decît alt gen narativ. Să arătăm pentru contextul literaturii noastre doar varianta dramatizată a nuvelei Hagi-Tudose, *realizată de însuși autor.*

Și pentru alt scriitor, A. P. Cehov, povestitor dar și dramaturg la fel de important, nuvela are puncte comune cu teatrul. „Nuvela, la fel ca și scena, își are condițiile ei. Astfel, instinctul îmi spune că în finalul nuvelei sau al povestirii trebuie să concentrez artificial în cititor impresia întregii nuvele și pentru asta trebuie să-i amintesc măcar în treacăt pe aceia despre care am vorbit." Acest paralelism cu teatrul subliniază încă o dată „accentul pus pe rigoare, concentrare și sugestivitate, pe economia de mijloace și pe maxima lor exploatare" [30]. *Analogia ar putea trimite inclusiv la* Alexandru Lăpușneanul, *nuvela lui C. Negruzzi.*

Și pentru a încheia seria analogiilor între genuri, mai amintim opinia după care nuvelei, gen al narațiunii literare, i-ar corespunde în domeniul muzicii sonata.

---

[29] W. KAYSER, *op. cit.*, p. 263.

[30] G. MUNTEAN, *Prefața citată*, p. XII.

„Cu rădăcini ce ating originile literaturii înseși", nuvela apare ca gen, pentru prima dată, în literaturile Orientului antic. Avem în vedere Egiptul mileniului IV î.e.n. cu Povestea lui Sinuhe *ori* Povestea celor doi frați, *lumea arabă a celebrei* O mie și una de nopți *(sau* Halima), *Grecia homerică cu* Odiseea *ori Roma vergiliană cu* Eneida *în care aflăm, ca și în alte epopei antice, așa-zisele „*prenuvele", *structuri narative relativ independente de economia globală a epopeii. Tot timpuriu apare nuvela și în literaturile chineză și japoneză. Evoluția nuvelei susține afirmația lui W. Krauss după care aceasta este un gen care „a fost menținut în viață prin prefaceri repetate". Astfel „novella" italiană clasicizată de Boccaccio găsește în* Novelas ejemplares *de Cervantes (1613) o nouă clasicizare propunătoare literaturilor culte, pentru că pînă atunci ea fusese considerată doar producție populară. De fapt epica populară contribuie și ea la configurarea genului, prin* basm, legendă *ori* baladă, *unele forme ale acestora numindu-se „nuvelistice" (după Ovidiu Bîrlea*[31]*). Să nu uităm orientarea, în perioada de pionierat, a nuvelei lui Gh. Asachi către sursa folclorică.*

Nu putem minimaliza importanța, pentru structurarea nuvelei naționale românești, a modelelor frecventate de scriitorii noștri din literatura franceză (P. Merimée, în special) și rusă (Cehov, Gogol, Turgheniev).

Prin elementele ei specifice de definiție nuvela pare să poarte cu ea și o anumită „vocație națională". *Ed. Enger afirma într-o istorie a literaturii germane, la 1912, că nemții sînt „Das Volk der Novelle". Se citează în acest sens exigențele impuse unui povestitor de către un personaj dintr-o nuvelă de Goethe : să spună „o poveste cu personaje și întîmplări puține, bine gîndită, adevărată, dar care iese din comun, cu atîta acțiune și morală cîtă trebuie, care nu trenează în jurul unui punct, dar nici nu se precipită ; în care oamenii sînt așa cum ne place să-i vedem, adică nu perfecți, nu extraordinari, ci interesanți și plăcuți". (Aflăm aici, așadar, o primă formulare a temei nuvelei.) R. M. Meyer*[32] *considerînd nuvela „forma cea mai sociabilă a povestirii" o vede corespunzînd foarte bine vioiciunii austriece „mai mult decît manierei nord-*

[31] *Antologie de proză populară epică. Prefață și Introducere* de Ov. Bîrlea, I, 1966.

[32] Apud O. WALZEL, *op. cit.*, p. 423.

germane". Short-story-*ul este foarte cultivat și de literatura americană (pe cînd cea engleză, cum știm, preferă mai mult romanul). Cît despre adevărata vocație a literaturii franceze pentru nuvelă, lucrurile sînt prea bine știute pentru a mai insista aici.*

În literatura română, *ca toate genurile de fapt, nuvela a avut momentele ei de flux și reflux și aceasta din mai multe motive. Unul ar fi sociologic și pornește de la faptul dovedit că societățile de tip industrial s-au arătat stimulative pentru nuvelă și roman, pe cînd cele rurale preferă povestirea. A doua motivație ține de presiunile gustului public asupra „producției" literar-artistice. Nuvela are astfel toate motivele să placă din ce în ce mai mult, odată cu modernizarea societății, cititorul modern fiind mai grăbit, mai marcat de interesul pentru noutatea informației.*

Într-un fel și școala *a contribuit la suprasolicitarea nuvelei, sensibilizînd nu numai gustul comun, ci și orgolii scriitoricești. Înregistrăm apoi recrudescența în anumite etape a unor prejudecăți despre genul în discuție, cum am văzut, faptul că modelele și curentele literare cultivă, de regulă, cu predilecție cîteva genuri (dramaticul pentru luminism, liricul pentru romantism etc.) și așa mai departe. Oricum, cu ridicările și căderile ei, istoria nuvelei românești se constituie în parte componentă intrinsecă a însăși istoriei literaturii noastre, de la origini pînă în prezent.*

Ideea embrionară a nuvelei românești poate fi descifrată, după unii cercetători, încă în textele cronicarilor unde uneori evocarea memorialistică ori narațiunea anecdotică tinde să ia forma povestirii independente (la I. Neculce, de exemplu). „Fiziologiile" și „memorialele" de mai tîrziu cuprind și ele „narațiuni independente cu veleități nuvelistice". Din memorialul lui Gr. Alexandrescu se poate astfel izola fragmentul Călugărița, *din* Peregrinul transilvan *de Ion Codru-Drăgușanu, povestirea* Bandit fără voie. *Chiar cele două nuvele știute ale lui N. Filimon,* Mateo Cipriani *și* Friederich Staaps *sînt încorporate jurnalului său de călătorii prin Germania. Exemplele dovedesc mai ales lipsa unei conștiințe a genului și chiar a ideii de ficțiune, de vreme ce aceste nuclee nuvelistice se constituie doar în pretexte pentru exprimarea unor ideologii de către autorii citați. Faptul va avea cel puțin două consecințe, dintre care una aparent paradoxală : începu-*

tul nuvelei româneşti n-a fost marcat nici de perfecţiune, nici de conştiinţa de sine a genului. Nici unul din aşa-zisele elemente premergătoare nu anunţau saltul calitativ al acumulărilor cantitative, încît nuvela lui C. Negruzzi apărea ca o adevărată străfulgerare, o desăvîrşire total nepregătită şi neprevizibilă, dar care a iniţiat şi creat imediat o tradiţie matură a genului.

A doua consecinţă de continuitate a acestui moment iniţial, este aceea că în evoluţia ei românească nuvela îşi păstrează nostalgic (nostos *în greaca veche însemna „reîntoarcere") elementele de origine : mai întîi ale genului, apoi ale specificităţii apariţiei sale la noi. În legătură cu acest ultim aspect arătăm că generînd din* eronică, *nuvela continuă scriitura acesteia. „Mulţi autori din cei mai autentic legaţi de specificitatea şi autohtonia naţională, cînd depăşesc* nuvela, *ancorează de predilecţie în* cronică", *observa P. Pandrea*[33]. *Explicaţia o afla în aceea că temperamentul nostru naţional se oglindeşte mai bine „într-un instantaneu aprig sau într-o serie de instantanee". Şi aşa se face că scriitorul român a preferat mai mult cronica, nuvela şi comedia, decît romanul, tragedia sau drama. De aceea, şi pentru I. Chinezu*[34] *un roman fluviu ca al lui Constantin Stere i se părea „afară de obişnuita măsură a literaturii româneşti". În ceea ce priveşte originile de gen ale nuvelei, observăm că din embrionul primar s-au individualizat ulterior două forme fundamentale : una care păstrează încă legăturile cu vechiul tip (de novelă) şi care se înrudeşte încă cu povestirea cu care se şi confundă uneori, fără vreo pagubă interpretativă deosebită şi o alta care şi-a deplasat accentul spre epicitate, apropiindu-se de roman.*

Înainte de a urmări destinul unor forme şi momente nuvelistice în istoria lor românească, arătăm că perspectiva propusă de noi nu exclude, dimpotrivă se foloseşte şi de alte necesare încadrări tipologice. O citim aici pe cea a lui G. Muntean care distingea, preponderent tematic, nuvela istorică, exotică, de inspiraţie socială contemporană şi fantastică. *Sprijinindu-ne pe* caracterul grav *al nuvelei, îl aflăm distribuit între o nuvelă* moralizator-sentimentală, *o alta* psihologică *şi una* filosofică. *Nu ne-*

[33] P. PANDREA, *Portrete şi controverse*, Ed. Minerva, 1982, p. 502.

[34] I. CHINEZU, *Pagini de critică*, E.P.L., Buc., 1969, p. 97.

glijăm nici influențele de curent *ori* stilistice *asupra nuvelei, putînd vorbi despre o nuvelă* romantică, realistă, luministă *etc., sau* obiectivă, absurdă *etc. Prezentate teoretic aşa de simplu, în realitate faptele, cum se va vedea, sînt mult mai complicate. Oricum, ne-am asumat şi noi riscul oricăror clasificări.*

Desigur, nuvela modernă, *„micul roman", cum îi spunea G. Călinescu, îşi are ctitoria în C. Negruzzi, dar nu putem trece peste experienţa de „încercare" a lui Gh. Asachi şi a altora ce-l vor urma, făcînd parcă abstracţie de „abaterea" de excepţie a lui Negruzzi ori Odobescu. Punctul de plecare al acestei forme nuvelistice se afla în nuvela italiană cu eroi conspiratori, intrigi, asasinate şi o atmosferă în consecinţă („tenebroasă", „vaporos romantic" etc.) şi care avea în Matteo Bandello un clasic al genului cu circulaţie de influenţă şi în literatura noastră. Il va depăşi Negruzzi, dar îl vom regăsi, cel puţin în perioada de ucenicie, la N. Filimon care la 1861 dădea în această manieră nuvelele* Friderich Staaps *şi* Mateo Cipriani. *Bandello devine însă model nedezminţit pentru* Gh. Asachi *(1788—1869), care pornind şi de la Ariosto creează o mitologie cavalerească din fapte de cronică. Aşa o întîlnim în nuvelele* Dragoş, Alexandru cel Bun, Valea Albă, Ruxanda Doamna, Petru Rareş, Bogdan Voevod *şi altele.*

Încă de la apariţie acest tip nuvelistic părea vetust, de aceea nici scrierile lui Asachi n-au avut ecou în epocă. Ele erau încă prea ancorate în cronică, iar faptelor li se dădea fie o semnificaţie morală, fie una senzaţională. Tipic le era acestor opere de circulaţie încă în Europa secolului al XVIII-lea occidentalizarea Orientului şi lipsa oricărei datări geografice. „Se combina Plutarh cu anecdote din istoricii bizantini şi ai joasei latinităţi, cu biografii de oameni moderni (ruşii sînt preferaţi ca mai exotici) şi crime epocale. Şi întregului i se da o rînduire de Halima *sau de* Decameron", *preciza G. Călinescu* [35].

Cu tot acest caracter eterogen şi învechit cultivarea lor se explica prin nevoia specific luministă de a cunoaşte, altă dată satisfăcută de romanele cavalereşti şi picareşti. De aceea, această tradiţie are oarecare continuitate prin autori ca Leon Negruzzi *(1840—1890),* Ion Pop-Florentin *(1843—1936) şi* Nicu Gane *(1838—1916),*

---

[35] G. CĂLINESCU, *op. cit.*, p. 103.

toţi autori ai unor nuvele cu dueluri, crime, sinucideri în cultul anecdoticului istoric al lui Asachi. Nicu Gane este însă şi creatorul la noi „al literaturii cu boieri de provincie şi cocoane patriarhale în case colbăite, cu rătăciri cinegetice pe bălţile aburoase şi în munţi cu căprioare şi urşi" (G. Călinescu), din care se vor dezvolta mai tîrziu M. Sadoveanu, E. Gîrleanu şi ceilalţi (vezi nuvela Cîinele Bălan).

Două adevăruri, cel puţin, sînt esenţiale în definirea personalităţii artistice a lui C. Negruzzi (1808—1868). Mai întîi acela că numele lui se asociază mai cu seamă de nuvela Alexandru Lăpuşneanul, şi al doilea că unanimitatea istoriei literare îl consideră „întemeietorul prozei artistice la noi" ; prin nuvelă, deci ! O spunea E. Lovinescu [36] şi o va relua, printre mulţi alţii, şi T. Vianu într-o introducere la Nouvelles Roumaines. „Proza românească începea şi ea cu o perioadă în care predomină nuvela istorică şi în care se remarcă în special nuvela lui C. Negruzzi şi aceea a lui Odobescu"[37]. O ctitorie de direcţie literară printr-un gen, genul care face obiectul acestei cărţi.

Dincolo de această realitate am vrea să mai facem cîteva precizări prin contextualizare, internă şi universală. Încă G. Călinescu trimitea sugestiv la paralele C. Negruzzi — Gh. Asachi. Ambii scriu aproximativ în acelaşi timp, dar Asachi, am văzut, rămîne clasicizant. Apoi, începutul nuvelistic al lui C. Negruzzi a constat în localizări, în spiritul practicii timpului. Povestirea Toderică reia nuvela Fédérigo de P. Mérimée. Curînd însă dă nuvelele originale Zoe şi O alergare de cai în care apar deja primele elemente de modernitate în ceea ce priveşte arta descripţiei realiste, ceea ce-l făcea pe un istoric literar să scrie : „cînd peste trei decenii, Filimon va veni cu detaliul realistic în romanul său, procedeul putea părea învechit şi uzat, modelul în proza română fiind acesta, al lui C. Negruzzi" [38]. Destul de repede scriitorul reuşi performanţa de excepţie a capodoperei care, cum sugestiv nota G. Călinescu, „ar fi devenit o scriere celebră ca Hamlet dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei

[36] E. LOVINESCU, Scrieri, IV, Ed. Minerva, Buc., 1973, p. 215.

[37] T. VIANU, op. cit., Paris, 1962, p. 18.

[38] G. IVAŞCU, Istoria literaturii române, I, E.S., Buc., 1969, p. 435.

ambi universale. Nu se poate închipui o mai perfectă sinteză de gesturi patetice adînci, de cuvinte memorabile, de observaţie psihologică şi sociologică acută, de atitudini romantice şi intuiţie realistă"[39]. *Cîţiva ani numai şi un salt extraordinar, aşa cum a putut numai un scriitor al unei literaturi ce a adunat intensiv în propria-i disponibilitate creatoare sevele tari ale înaintaşilor imediaţi şi a făcut posibil, în nici o generaţie, saltul clasicizării naţionalului prin Mihai Eminescu.*

Scenele istorice din cronicile Ţării Româneşti *ale lui* Al. I. Odobescu *(1834—1895) replică fără intenţia concurării „scenelor" lui Negruzzi din cronicile Moldovei. În urma a două călătorii de documentare făcute la Cotmeana şi Curtea de Argeş, Odobescu reuneşte sub genericul sugerat de Vitet prin* Scènes historiques *nuvelele* Mihnea Vodă cel Rău *(1857) şi* Doamna Chiajna *(1860). După mărturia autorului, el „s-a silit să adune datine, numiri şi cuvinte bătrîneşti, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicele vechi", pentru că „faptele istorice ale unei ţări sau ale unei epoce au totdeauna un interes mai viu cînd traiul şi ideile, obiectele şi graiul de acolo sau de atunci ne sînt cunoscute", definind astfel ceea ce romanticii numeau „culoare locală". Accentul pus pe elementul de atmosferă, evocator, foarte bine sugerat de altfel, l-a făcut să neglijeze nuvela, adică desfăşurarea narativă a faptelor eroilor. Modalitatea este într-un fel manieristă şi aminteşte, peste decenii, de „nuvelele fără oameni" din* Cartea de aur *a lui Macedonski. Încă G. Călinescu observa că personajul principal din* Doamna Chiajna *este palatul domnesc. Şi totuşi, contrar aşteptărilor şi aproape paradoxal scriitorul neglijează chiar* amănuntul istoric, *în sensul de autenticitate, ceea ce a determinat criticii să-i afle şi acuze de anacronisme, fără importanţă de altfel în artă unde interesează verosimilul şi nu adevărul. Recuzita nuvelelor este aproape exclusiv romantică, cu tot ce a însemnat aceasta : caractere puternice şi autentice, atmosferă de mister, crime oribile, iubiri tragice etc.*

Părînd desuetă, cel puţin de realizările literare de pînă acum, nuvela de tip italian reapare la V. Alecsandri *(1818—1890) în* Buchetiera de la Florenţa *(1840). Subiectul este de factură romantică, adică senzaţional, cu situaţii neverosimile, psihologii inconsistente etc. Exemplare ră-*

[39] G. CĂLINESCU, op. cit., p. 216.

mîn însă preocupările pentru sugestibilitatea desenului, detaliului, tentei. Povestirea urmează artificiul romantic al persoanei întîi, confesive și aparent „autentice" (V***). *Chiar dacă* Buchetiera... *rămîne (după I. Vlad) doar o ilustrare aproximativă a talentului de povestitor al lui V. Alecsandri, ea se înscrie cap de serie într-o tipologie nuvelistică reprezentativă, alături de cea a lui N. Filimon, pentru* nuvela exotică *(în clasificarea lui G. Muntean).*

Momentul N. Filimon *(1819—1865), după depășirea purgatorie a lui Alecsandri, înseamnă unul la fel de important ca semnificație de referință în istoria nuvelei românești. Dacă pînă la el mai toți scriitorii au adus eroi din cronici, Filimon prin Mitică Rîmătorian din* Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala *(1861) realizează „primul personaj contemporan și autohton din nuvelistica românească". Aici se află punctul de plecare al unei alte serii narative ce-i cuprinde pe I. L. Caragiale (cu* Tempora), *Macedonski (cu* Nicu Dereanu), *Emil Gîrleanu (cu* Oratorul), *Al. Brătescu-Voinești (cu* Maxima virtus). *În fond ce s-a spus despre romanul lui N. Filimon* Ciocoii vechi și noi *se poate spune și despre citata nuvelă : deschizînd o epocă, închide o alta.*

Un alt moment de referință tipologică în istoria genului l-a reprezentat Ion Creangă *(1839—1889). E vorba despre* nuvela-povestire *(fabuloasă sau realistă), care este „încă un spectacol" și care va avea în literatura noastră o tradiție exemplară. Descrierea foarte amănunțită a acestei forme narative o face G. Călinescu în monografia dedicată scriitorului (cap.* Creangă „scriitor poporal"). *Care ar fi pe scurt invariabilele acestei nuvele ce-și află modelul în* Halima și Decameronul ? *O astfel de nuvelă, total deosebită de „nuvela modernă" („micul roman"), are un conținut așa de tipic și universal, încît foarte adesea ascultătorul îl cunoaște și de aceea pe primul plan trece modalitatea spunerii, problema estetică, stilistică fiind deosebit de importantă aici. „Narațiunea are două realități concentrice : întîi pe aceea a povestitorului, care stîrnește hazul și mulțumirea prin chiar prezența lui, cum se întîmplă cu actorul și cu oratorul, apoi pe aceea a lumii din narațiune. Aceste două realități nu se pot însă desface."*[40] *Într-o astfel de nuvelă mijlocul de caracterizare nu este analiza și observația, ci desfășurarea dramatică,*

---

[40] G. CĂLINESCU, *Ion Creangă*, E.P.L., Buc., 1963, p. 299.

ea necreînd „tipuri vii" decît într-un sens exterior autenticității. În acest fel ea se apropie de monologul *caragialean ori* al corului antic. *Un monolog teatral fără legile teatrului însă, adică fără acțiune ; numai gest verbal și reprezentativitate, în sensul că personajele sînt jucate de povestitor, ceea ce le inculpă și subiectivitatea acestuia. Acest tip nuvelistic se situează astfel peste nivelul de înțelegere și gustul unui „om de la țară", care vrea un epic gol, fabulos și fără minuții de observație. Ele „sînt menite să nu fie gustate cum trebuie decît de intelectuali".*

Toate aceste trăsături le regăsim și în Moș Nichifor Coțcariul *„întîia mare nuvelă românească cu erou stereotip" (G. Călinescu). Povestitorul epuizează ipostaza secvențială a acestui harabagiu, cu gesturile, gîndurile, vorbele lui. Tehnica este a „ralantiului" cinematografic și ne duce cu gîndul la cel puțin o altă capodoperă a genului,* Călătorului îi șade bine cu drumul *de I. Al. Brătescu-Voinești. Proverbul și zicătoarea nu fac decît să sublinieze impresia de stereotipie. Dar tocmai în contrastul dintre acest ante-calculat cu desăvîrșită minuțiozitate și totalul neprevăzut cu care călătoarea, evreica Malca, receptează situațiile se află hîtroșenia moșului (coțcar) și umorul povestirii.*

Alteori registrul umoristic *dovedește încă o dată că nuvela a poposit, în varii modalități, asupra anecdotei, chiar dacă sursa comicului de situații se completează cu cea de limbaj. Așa procedează* Damian Stănoiu *(1893—1956) și în special atunci cînd abordează universul monahal. Tradiția boccacciană se continuă și tematic în* Necazurile părintelui Ghedeon *(1928) și celelalte. Mai mult* novelist *decît* nuvelist *este și* Gh. Brăescu *(1871—1949) în* Vine doamna și domnul gheneral *(1918).*

Umoristicul, deseori facil, se deplasează către zona comicului ca ironie. *Nuvela* Duduca Mamuca. Din memoriile unui studinte *(1863) de* B. P. Hasdeu *(1838—1907) și publicată revizuit, în 1864, sub titlul* Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student *este poate exemplul cel mai concludent. În prima ei formă abundau amănuntele prea liber prezentate însă, pline de vervă umoristică, uneori chiar cinică. I. C. Chițimia o consideră „o formulă inovatoare de creație literară în proză, de tip naturalist, înainte de naturalism". Viziunea ironică, deseori sarcastică ori grotescă, într-o compoziție liberă de*

formula soției *o inaugura tot V. Alecsandri prin* Istoria unui galbîn și a unei parale *(1844). O continuă I. L. Caragiale cu* Kir Ianulea, Păscălierul *lui Ion Agârbiceanu*, Descîntecul *lui Ion Vinea și celelalte citate deja.*

În direcția lui C. Negruzzi, M. Eminescu *(1850—1889) încearcă o nuvelă (neterminată),* Aur, mărire și amor *ca și* Boierimea de altă dată, *cronică a Iașului la 1840. Aici își află originea, istorico-literar vorbind, universul prozelor lui Sadoveanu, Gîrleanu etc. Cealaltă direcție nuvelistică este însă de rezistență la Eminescu și ea inaugurează nuvela (romantică) fantastică, a enigmaticului, interferențelor dintre vis și luciditate, pe linia căreia vor mai ilustra I. L. Caragiale cu citata* Kir Ianulea, *Ion Creangă cu* Povestea lui Stan Pățitul, *G. Galaction, V. Voiculescu, Urmuz, Mateiu I. Caragiale, Al. Philippide (cu* Îmbrățișarea mortului), *M. Eliade, Pavel Dan. „Cea mai imaginativă" (G. Călinescu), deși cu mult Gauthier, Poe, Novalis, Hoffmann, este* Avatarii faraonului Tlà, *dar cea mai edificatoare rămîne* Sărmanul Dionis *(1872).*

„Scriitorul cel mai zolist, naturalistul nostru prin excelență", după G. Călinescu, I. L. Caragiale *(1852—1912) dă mai multe nuvele. Manifestările psihice de originè paroxistică aliniează* O făclie de Paști *de* În vreme de război *ori* Două loturi. *Creatorul realizează nu numai atmosferă (exemplară, în tradiția lui Edgar Poe, rămîne* La hanul lui Mînjoală), *ci și tipologii.*

În sfîrșit, un alt moment de referință al acestei perioade de pionierat și ctitorii *se numește* Ioan Slavici *(1848—1925). Majoritatea nuvelelor lui sînt moralizatoare, dar într-un mod superior. El continuă prin aceasta o tradiție românească și anticipă o alta ce se va manifesta după 1890. Ethosul lui Slavici este însă puternic, sever, făcînd din muncă și cinste repere fundamentale de conduită socială. Există totdeauna „o voce a obștii" care comentează și sancționează ; aceasta este în* Moara cu noroc *soacra lui Ghiță.*

După aceste ctitorii exemplare nuvelistice care sfîrșesc cu perioada marilor noștri clasici, urmează momentul 1890—1900, *unul preponderent al nuveliștilor. Situat tematic de G. Călinescu sub semnul „micului romantism provincial și rustic", acum vom întîlni pe unii dintre cei mai reprezentativi nuveliști ai noștri. A contribuit la aceasta și ideologia și estetica poporanismului și sămănătorismului în concordanță cu criza premergătoare primului*

război mondial care și face ca nuvela să ia mai mult aspectul unor dezbateri. *De aici și moralismul celor mai multe. Fără a fi tezist la marii scriitori, el conduce la perfecționarea construcției epice ce se concentrează pe un eveniment, reacție sufletească etc. decisive. De la dezbaterea unor aspecte sociologice (prăbușirea vechilor valori reprezentate de boierime și viața patriarhală (M. Sadoveanu, E. Gîrleanu), eticitatea lumii rurale (M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu), conflictele și asuprirea din realitatea satului românesc (L. Rebreanu), se trece treptat la probleme spirituale (I. Agârbiceanu, G. Galaction). Tot astfel tema „tîrgului unde se moare" este dezvoltată mai întîi în nuvela lui Duiliu Zamfirescu și mai apoi la Sadoveanu ori I. Al. Brătescu-Voinești. Universul vînatului și pescuitului devine, de asemenea, caracteristic nuvelei timpului ca și reveriile poetice ale provinciei de tipul : noblețea ascunsă, martirul fără voie și așa mai departe", „suportate" de oameni mărunți, fete bătrîne, pensionari, provinciali nefericiți (I. A. Bassarabescu).*

După acest moment reprezentativ al nuvelei românești, urmează unul de reflux, cel al perioadei interbelice. „În ultimii cinci ani, scria atunci P. Pandrea, nuvela a căzut pe ultimul plan. Nu se mai scriu și nici nu se mai citesc nuvele."[41] *Nuvela decade acum și prin concurența romanului în primul rînd. Făcînd un bilanț al „mișcării prozei" la 1940, Vl. Streinu observa că „proza narativă se află, de la un timp, la impunătoarea vîrstă a romanului".*[42] *Explicația o află eseistul în „viața colectivă, mai bogată și mai secretă" a societății românești. În etapa anterioară, aceasta era mai puțin complicată, ceea ce explică și faptul că în urmă cu zece ani sau cincisprezece ani se puteau întemeia la noi „reputații solide de prozatori" prin scrierea „cîtorva schițe sau nuvele". Romanul era atît de solicitat în epocă, încît o culegere de 500 de pagini de nuvele contemporane, apărută la Editura „Adevărul" în 1935, i se părea aceluiași Vl. Streinu un eveniment insolit, „cam împotriva vîntului", „premeditînd un contratimp comercial". Numele antologate sînt multe, dar criticul reține 10 : H. P.-Bengescu, Sergiu Dan, M. Eliade,*

---

[41] P. PANDREA, *vol. cit.*, p. 554.

[42] VL. STREINU, *Mișcarea prozei*, în vol. *Pagini de critică literară*, II, E.P.L., 1968, p. 263.

G. Galaction, A. Holban, Gib I. Mihăescu, Camil Petrescu, V. I. Popa, Al. Sahia și M. Sebastian.[43]

Aproape toți marii scriitori își fac ucenicia în nuvelă, lăsînd valoroase creații (L. Rebreanu, H. P.-Bengescu, Cezar Petrescu), iar alții ce cheltuiesc energii creatoare pentru a se afirma în roman, ne apar azi interesanți și originali prin nuvelele lor ; e cazul lui Gib I. Mihăescu, Anton Holban și alții. În sfîrșit, unii s-au dedicat exclusiv nuvelei : Pavel Dan. Cîștigul nuvelei interbelice este cel al întregii proze a perioadei : lansarea ei în sprijinul dezbaterii politice, conjugată cu același interes pentru faptele de conștiință (la L. Rebreanu, A. Holban sau H. P.-Bengescu). Sub aspect formal, ea continuă modelele știute. Aspectul particular pe care-l ridică se află în citata ei relaționare de romanul autorilor.

Nuvela perioadei contemporane reface într-un fel drumul celei interbelice, debutînd, de cele mai multe ori „pregătitor" pentru roman, în toate sensurile știute, cu nuvela. Mai toți scriitorii vor relua, într-o formă sau alta, nuvela în roman.

*

Preocuparea, în ambele sensuri, teoretic și practic, pentru nuvela românească, revigorează după 1950 într-un mod semnificativ pentru noi, dacă urmărim aceeași idee a evoluției genurilor într-un context mai cuprinzător literar. Noua perioadă de restructurări fundamentale pierde pentru moment, se pare, voçația continuităților, și afirmă din nou, ca etapă pregătitoare, nuvela și povestirea, ambele regăsibile prioritar și în programele școlare.

Civilizația matură a romanului interbelic, cedează civilizației „de ucenicie națională" a nuvelei. Nici o perioadă din istoria literaturii noastre pare să nu fi acordat atîta importanță nuvelei ca aceea postbelică ; dovadă atît abordările teoretice ale genului, cît și întreprinderile practice de antologare a acestuia.

Încă în 1957, ESPLA edita o „culegere din literatura noastră clasică" sub titlul Nuvele și schițe. Nu la mult timp Valeriu Râpeanu scotea și el o antologie precedată de un cuprinzător studiu critic la Nuvela română contemporană (3 vol., EPL, Buc., 1964). După o teză de doctorat coordonată de M. Dragomirescu, semnată de George

---

[43] VL. STREINU, *Nuvele inedite*, în vol. *Pagini de critică literară*, V, Ed. Minerva, 1977, p. 287.

Marinescu (Nuvela în literatura română) *și publicată în „Buletinul Institutului de Literatură", seria II, nr. 1, 1928 și după mai multe articole semnate de D. Micu și răspîndite prin diverse reviste, urmează cartea lui N. Ciobanu,* Nuvela și povestirea contemporană. *Studiu critic (EPL, Buc., 1967), considerată prima monografie dedicată nuvelei românești, precedată însă de un lung serial despre „proza scurtă" susținut de autor în special în „Gazeta literară". În 1972, Ion Vlad dădea în colecția „Universitas" a Editurii Minerva o monografie a povestirii* (Povestirea. Destinul unei structuri epice) *ce făcea referiri, implicit și la nuvelă. Urmează și alte pledoarii pentru același „gen scurt" : Ion Bălu,* Nuvela română de azi, *în „Viața românească", nr. 8, 1966, p. 114—125, Leon Baconsky,* Pledoarie pentru proza scurtă, *în „Steaua", nr. 2, 1971, George Muntean,* Nuvela și povestirea contemporană românească, *în „România literară", nr. 43, 1974, N. Manolescu,* Nouvellistes et conteurs quelque analyses, *în „Cahièr roumains d'études littéraires", Buc., nr. 1, 1974, Valentin F. Mihăescu,* Repere în nuvelistica românească actuală, *în „Luceafărul", nr. 2, 1977, Valeriu Râpeanu,* Pledoarie pentru proza scurtă, *în „România literară", nr. 8, 1978 etc.*

Antologarea *nuvelei se face într-un ritm concertat al editurilor și în consonanță cu editarea unor culegeri din nuvela mai tuturor literaturilor naționale*[44]. *Pentru contextul literar românesc, dinamica acestora ar fi, în continuarea celor spuse mai sus : 1966 —* Antologie de proză populară epică, *Prefață și introducere de Ov. Bîrlea ; 1972 —* Nuvela istorică românească în secolul al XIX-lea, *Antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc, Ed. Albatros și* Nuvele și povestiri istorice, *Prefață, note și glosar de C. Mohanu, Ed. Militară ; 1974 —* Nuvela și povestirea românească contemporană. *1944—1974, Studiu introductiv, antologie și bibliografie de Cornel Regman, Ed. Eminescu. Antologia marca momentul de maturizare a genului în noua lui perioadă, așa cum o dovedește sumarul în care regăsim titlurile ce se vor constitui, de acum încolo, în principală referință pentru activitatea de nuveliști a majorității scriitorilor noștri contemporani. În 1976, G. Muntean scoate la Ed. Albatros o antologie pentru*

---

[44] Au fost antologate și prezentate cititorului român nuvela arabă, neogreacă, sovietică, mongolă, polonă, germană, italiană, din Flandra etc.

uzul şcolii, 5 nuvele contemporane. *În 1982, Al. George selectează* Proza fantastică românească *sub titlul* Masca *(2 vol., Ed. Minerva), în care include şi nuvela fantastică, iar un an mai tîrziu acelaşi C. Regman continuă citata panoramă nuvelistică prin* Nuvela şi povestirea românească în deceniul opt *(Ed. Eminescu).*

La toate acestea trebuie însă să adăugăm, pentru realul interes faţă de nuvela românească, şi antologiile apărute, în timp, în limbi străine, cele mai multe în edituri din străinătate. Titlurile sînt citate după C. Crişan şi V. Crăciun, Literatura română în lume *(Ed. Meridiane, 1969). Facem precizarea pentru că în timp numărul acestora a crescut : Från Rumänien,* Novellen, *Stockholm, 1895,* Rumänische Erzählungen, *Czernowitz, 1911,* Antologia di novelle romene, *Roma, 1925,* Due lire di Novelle, *Milano, 1928,* Nöwele i szkice rumuńskie *(cu o prezentare de N. Iorga), Warszawa, 1934,* (Nuvele de autori români), *prefaţă de acad. Ramiro de Maeztu şi Julio Casares, Madrid, 1940,* Nouvelles roumaines, *Paris, 1947,* Nouvelles roumaines. Anthologie des prosateurs roumains, *Traduction, Avant-propos de Jean Boutière. Préface de Tudor Vianu, Paris, 1962,* Nouvelles roumaines, *Genève, 1964,* Nöwele *rumuńskie, Warszawa, 1952,* Meesters der roemeense vertelkunst, *Amsterdam, 1967 etc.*

*

Antologia noastră, cum arată şi titlul, este una a nuvelei clasice şi nu a nuveliştilor. *Walter Pabst, citat de G. Muntean, arăta dimpotrivă că interesează mai puţin* nuvela, *cît* nuvelele, *adică „indivizii“ care certifică şi validează genul „dînd mare bătaie de cap celor prea zeloşi în felurite clasificări“. Este şi acesta un punct de vedere. Mărturisim noi înşine că ne-am aflat nu o dată în situaţii dilematice, din varii motive. Chiar dacă unele scrieri sînt considerate mai mult povestiri de către unii* (Moş Nichifor Coţcariul, *de exemplu, ori* Hanul Ancuţei), *din considerentele menţionate în prefaţa noastră, n-am putut să nu le includem unei antologii care-şi propune, pentru înţelegerea cît mai corectă a genului, o perspectivă, dacă se poate chiar de nuanţă, diacronică şi sincronică. Dificultăţi am întîlnit inclusiv la scriitorii ce şi-au făcut, pentru unii istorici literari, renume de nuvelişti, după care căutarea nuvelei propriu-zise devine o operaţie nu chiar aşa de la îndemînă, cum pare la prima vedere.*

Destui scriitori sînt și autori de nuvele ; obsesia (ori idealul) celor mai mulți, la noi, este de a ajunge cît mai repede, dacă se poate încă de la debut, la roman. Dacă E. Lovinescu îl întreba pe tînărul debutant O. Goga, unde-i este poezia de dragoste, tot așa par să se întrebe și nuveliștii : unde le sînt romanele consacrării ? (de data aceasta ca prejudecată, evident). De aici, cum iarăși am văzut, considerarea nuvelei (ori povestirii) doar ca exercițiu premergător pentru roman.

Într-altă ordine de idei, nici n-am inclus în prezenta antologie toată nuvela exemplară românească, ci ne-am condus esențial după perspectiva preponderentă a unei finalități didactice. Am lăsat, de pildă, deoparte pe V. Alecsandri cu Buchetiera din Florența, nuvelă romantică „clasică" prin inaugurarea unei direcții reprezentative nuvelistice, cea de inspirație exotică, pentru că am acordat credit celeilalte „clasicități", de valoare, reprezentativitate. La fel, am fost ispitiți la un moment dat să ilustrăm și prin nuvelă naturalismul de curent, cu Zoe și Milogul de Delavrancea, ziceam noi, dar am fost obligați să renunțăm la astfel de idei „generoase" în favoarea altora, din motive lesne de înțeles.

Cîteva nuvele nu sînt redate în întregime, ci fragmentar. Mai întîi, nu ascundem că spațiul avut la dispoziție ne-a silit să procedăm uneori și procustian, mai ales cînd aveam de-a face cu scrieri numite cam impropriu „gen scurt" : „Micul roman" al lui I. Slavici, Moara cu noroc, are 115 pagini, Doamna Chiajna de Odobescu, 42. Alteori, limitarea s-a vrut ilustrativă, străduindu-ne să alegem acele părți considerate puncte de sprijin pentru o idee sau alta solicitată de economia lecțiilor pentru care respectiva nuvelă se constituie în „material didactic".

Pentru că specificul literaturii îl dă și istoricitatea, am adoptat, pentru ordonarea materialului, în genere, criteriul cronologic. Nici evoluția nuvelei ca gen nu verifică, cum arătam, impresia acumulărilor cantitative ; totuși, pentru a surprinde dinamica genului, am considerat a fi mai sugestivă această dispunere, deși am conjugat-o cu perspectiva tipologică mai totdeauna.

Indicația ediției, după care s-a făcut reproducerea textului, se află înscrisă între paranteze, la sfîrșitul notelor biobibliografice.

Orice antologie despre genurile literare este prin forța lucrurilor imperfectă. Mai întîi, pentru că luminînd chiar desăvîrșit un aspect al activității unui scriitor ori chiar un compartiment de literatură națională, forțat le punem în penumbră pe celelalte, cu pericolul deloc de neglijat al supralicitării subiectiviste. În al doilea rînd, activitatea de antologare însăși este una mai mult de renunțări, decît de alegeri. Oricum, numai și așa, ea rămîne un fel de „operă de autor“, cu toate avantajele și dezavantajele acesteia.

*Succintele referințe critice au avut în vedere mai ales studii și articole cu aplicabilitate didactică, majoritatea apărute în reviste ori în colecțiile unor edituri specializate în această direcție. Pentru a nu pierde însă perspectiva obligatorie globală de informare, trimitem și la acele surse de istorie și critică literară ce au devenit „loc comun“ în practica de informare bibliografică în școală. Avem în vedere sintezele semnate de T. Vianu, G. Călinescu, Al. Piru, E. Simion, N. Manolescu, Dumitru Micu, I. Rotaru, Ov. S. Crohmălniceanu, C. Ungureanu și încă alții *.*

DUMITRU TIUTIUCA

* În prezentarea sugestiilor bibliografice am folosit următoarele ABREVIERI : *A* : Ateneu, Bacău ; *C* : Cronica, Iași ; *CL* : *Convorbiri literare, Iași* ; *L* : Luceafărul, București ; *LL* : Limbă și literatură, S.S.F., București ; *LLr* : Limba și literatura română, Revistă trimestrială pentru elevi, S.S.F., București ; *RITL* : Revista de istorie și teorie literară, București ; *RL* : România literară, București ; *S* : Steaua, Cluj ; *STs* : Scînteia tineretului. Supliment literar artistic, București ; S-20 : Secolul 20, București ; *T* : Tribuna, Cluj ; *Tr* : Transilvania, Sibiu ; *VR* : Viața românească, București.

ANTOLOGIA NUVELEI ROMÂNEŞTI

CONSTANTIN NEGRUZZI
(1808—1868)

Născut în 1808 la Trifeştii vechi (Iaşi), C. Negruzzi se formează într-o ambianţă autentic culturală, favorizată de interesul pentru lectură al tatălui. Viitorul scriitor învaţă limbile franceză, greacă şi rusă din care încearcă şi primele traduceri. Activitatea sa social-politică se îmbină armonios cu cea literară. „Latura cea mai trainică" a operei (N. I. Popa) o reprezintă proza sa Zoe *(1837) şi* O alergare de cai *(1940), ce sînt tipic romantice, iar bucăţile reunite sub titlul* Negru pe alb *realizează o suită de scene, de data aceasta sociale. Punctul de plecare al capodoperei, nuvela* Alexandru Lăpuşneanul, *se află în „letopiseţele" lui Grigore Ureche şi Miron Costin, fără intenţia însă de „reconstituire". Nuvela este structurată dramatic în capitole-acte, fiecare purtînd un* motto *semnificativ şi rezumativ, totodată, în ştiuta modă romantică : „Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreau..." (referitor la conflictul dintre domnitor şi boierii susţinători ai lui Ştefan Tomşa), „Ai să dai samă, doamnă !..." (replică intervenţiei domniţei Ruxandra de a tempera conflictul generator de ură şi răzbunare), „Capul lui Moţoc vrem..." (punctul culminant al nuvelei gradat în trei scene : cuvîntarea ipocrită a domnitorului în biserica din Suceava, ospăţul de la palatul domnesc şi uciderea celor 47 de boieri urmate de „dreptatea" făcută mulţimii prin sacrificarea servilului şi laşului Moţoc) şi „De mă voi scula, pre mulţi am să popesc şi eu..." (finalul tragediei şi deznodămîntul nuvelei, prin moartea lui Lăpuşneanul otrăvit de boierii Spancioc şi Stroici cu complicitatea domniţei Ruxanda şi a mitropolitului Teofan). În afara unei compoziţii desăvîrşite, nuvela excelează şi prin dramatismul unui dialog cu replici deseori teribile la care adăugăm conturarea unui personaj de tragedie shakespeareană. Posteritatea literară şi artistică a nuvelei lui C. Ne-*

gruzzi poate sugera, în cazul de față, valoarea-i „prin circulație". Ea a constituit model pentru nuvelistica ulterioară, în primul rînd pentru Al. I. Odobescu, dar și D. Bolintineanu. N. Scurtescu, S. Bodnărescu și chiar M. Eminescu îi încearcă dramatizarea. Mai aproape de noi, Al. Zirra o folosește ca pretext de libret pentru o operă muzicală.

REFERINȚE CRITICE : *Antonescu, Georgeta,* C. Negruzzi și procesul de structurare a nuvelei românești, *LL, II, 1982, pp. 187—193 ; Dascălu, Gh.,* C. Negruzzi : „Alexandru Lăpușneanul", *LLr, 3, 1986, pp. 26—28 ; Steinhardt, N.,* Taina Lăpușneanului, *S, 38, nr. 11, nov. 1987, p. 19 ; Leonte, Liviu,* C. Negruzzi, *Ed. Minerva, Buc., 1980 ; Dimisianu, Gabriel,* Introducere în opera lui C. Negruzzi, *Ed. Minerva, Buc., 1984 ; Piru, Al.,* C. Negruzzi, *Ed. Tineretului, Buc., 1966.*

(C. Negruzzi, Alexandru Lăpușneanul. *Antologie, postfață și bibliografie de Ion Dodu Bălan, Ed. Minerva, Buc., 1979, pp. 89—112.)*

ALEXANDRU LĂPUŞNEANUL

1564—1569

I

Dacă voi nu mă vreţi, eu vă vreu...

Iacov Eraclid, poreclit Despotul, perise ucis de buzduganul lui Ştefan Tomşa, care acum cîrmuia ţara, dar Alexandru Lăpuşneanul, după înfrîngerea sa în două rînduri, de oştile Despotului, fugind la Constantinopol, izbutise a lua oşti turceşti şi se înturna acum să izgonească pre răpitorul Tomşa şi să-şi ia scaunul, pre care nu l-ar fi perdut, de n-ar fi fost vîndut de boieri. Întrase în Moldavia, întovărăşit de şepte mii spahii şi de vro trei mii oaste de strînsură. Însă pe lîngă aceste, avea porunci împărăteşti către hanul tatarilor Nogai, ca să-i deie oricît ajutor de oaste va cere.

Lăpuşneanul mergea alăturea cu vornicul Bogdan, amîndoi călări pe armasari turceşti şi înarmaţi din cap pănă în picioare.

— Ce socoţi, Bogdane, zise după puţină tăcere, izbîndi-vom oare ?

— Să nu te îndoieşti, măria-ta, răspunse curtezanul, ţara geme subt asuprirea Tomşei. Oastea toată se va supune cum i se va făgădui mai mare simbrie. Boierii, cîţi i-au mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai ţine, dar cum vor vedea că măria-ta vii cu putere, îndată vor alerga şi-l vor lăsa.

— Să deie Dumnezeu să n-aib' nevoie a face ceea ce au făcut Mircea-vodă la munteni ; dar ţi-am mai spus, eu îi cunosc pre boierii noştri, căci am trăit cu dînşii.

— Aceasta rămîne la înaltă înţelepciunea măriei-tale.

Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un aprod apropiindu-se, nişte boieri sosind acum cer voie să se înfăţişeze la măria-ta.

— Vie, răspunse Alexandru.

Curînd intrară, sub cortul unde el ședea încungiurat de boierii și căpitanii săi, patru boieri, din care doi mai bătrîni, iar doi juni. Aceștii erau vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spatarul Spancioc și Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închinară pănă la pămînt, fără a-i săruta poala, după obicei.

— Bine-ați venit, boieri! zise acesta silindu-se a zîmbi.

— Să fii m[ăria]-ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile țării și am venit s-o mîntui; știu că țara m-așteaptă cu bucurie.

— Să nu bănuiești, măria-ta, zise Moțoc, țara este liniștită, și poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu sînt; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din țînțar, armasar. Pentru aceea obștia ne-au trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și m[ăria]-ta să te întorci înapoi ca...

— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanul, a căruia ochi scînteiară ca un fulger, și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi și voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. Să mă-ntorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! Nu mă vrea țara? Nu mă vreți voi, cum înțăleg? [1]

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi sîntem datori a-ți spune adevărul. Boierii sînt hotărîți a pribegi la unguri, la leși și la munteni, pe unde au toți rude și prieteni. Vor veni cu oști streine, și vai de biata țară cînd vom avea războaie între noi, și poate și măriei-tale nu-i va fi bine, pentru că domnul Ștefan Tomșa...

— Tomșa! El te-au învățat a vorbi cu atîta îndrăzneală? Nu știu cine mă oprește să nu-ți sfărm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna lui Bogdan. Ticălosul acel de Tomșa v-au învățat...?

— Ticălos nu poate fi acel ce s-au învrednicit a se numi unsul lui Dumnezeu, zise Veveriță.

— Au doar nu sînt și eu unsul lui Dumnezeu? Au doar nu mi-ați jurat și mie credință, cînd eram numai stolnicul Petre? Nu m-ați ales voi? Cum au fost stăpînirea mea? Ce sînge am vărsat? Care s-au întors de la ușa

[1] MIRON COSTIN (n.a.). Despre domnia lui Alexandru Lăpușneanu scrie însă Grigore Ureche. Ureche relatează și întîlnirea dintre Alexandru Lăpușneanu și boieri, pentru care Negruzzi trimite, surprinzător, la Miron Costin.

mea, fără să cîştige dreptate şi mîngîiere ? Şi însă, acum nu mă vreţi, nu mă iubiţi ? Ha ! ha ! ha !

Rîdea ; muşchii i se suceau în rîsul acesta, şi ochii lui hojma clipeau.

— Cu voia măriii-tale, zise Stroici, vedem că moşia[1] noastră a să cadă de isnoavă în călcarea păgînilor. Cînd astă negură de turci va prăda şi va pustii ţara, pe ce vei domni măria-ta ?

— Şi cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgîni ce aduci cu măria-ta ? adăogi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii ţăranilor pre care-i jupiţi voi. Voi mulgeţi laptele ţării, dar au venit vremea să vă mulg şi eu pre voi. — Destul, boieri ! Întoarceţi-vă şi spuneţi celui ce v-au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanile lui surle, şi din pelea lui căptuşeală dobelor mele.

Boierii ieşiră mîhniţi ; Moţoc rămase.

— Ce-ai rămas ? întrebă Lăpuşneanul.

— Doamne ! Doamne ! zise Moţoc, căzînd în genuchi, nu ne pedepsi pre noi după fărădelegile noastre ! Adă-ţi aminte că eşti pămîntean[2], adă-ţi aminte de zisa scripturei şi iartă greşiţilor tăi ! Cruţă pre biata ţară. Doamne ! sloboade oştile aceste de păgîni ; vină numai cu cîţi moldoveni ai pe lîngă măria-ta, şi noi chizeşluim că un fir de păr nu se va clăti din capul înălţimei-tale ; şi de-ţi vor trebui oşti, ne vom înarma noi cu femei şi copii, vom rădica ţara în picioare, vom rădica slugile şi vecinii noştri. Încredi-te în noi !

— Să mă-ncred în voi ? zise Lăpuşneanul înţelegînd planul lui. Pesemne gîndeşti că eu nu ştiu zicătoarea[3] moldovenească : „Lupul părul schimbă, iar năravul ba" ? Pesemne nu vă cunosc eu, şi pre tine mai vîrtos ? Nu ştiu, că fiind mai mare peste oştile mele, cum ai văzut că m-au biruit, m-ai lăsat ? Veveriţă îmi este vechi duşman, dar încai niciodată nu s-au ascuns : Spancioc este încă tînăr, în inima lui este iubire de moşie ; îmi place a privi sumeţia lui, pre care nu se sileşte a o tăinui. Stroici este un copil, care nu cunoaşte încă pre oameni, nu ştie ce este îmbunarea şi minciuna ; lui i se par că toate paserile ce zboară se mănîncă. Dar tu, Moţoace ? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toţi domnii, ai vîndut pre Despot,

[1] Patria (n.a.).
[2] Patriot (n.a.).
[3] Proverbul (n.a.).

m-ai vîndut și pre mine, vei vinde și pre Tomșa ; spune-mi n-aș fi un nătărău de frunte, cînd m-aș încrede în tine ? Eu te iert însă, c-ai îndrăznit a crede că iar mă vei putea înșela, și îți făgăduiesc că sabia mea nu se va mînji în sîngele tău ; te voi cruța, căci îmi ești trebuitor, ca să mă mai ușurezi de blăstemurile norodului. Sînt alți trîntori de care trebuie curățit stupul.

Moțoc îi sărută mîna, asemenea cînelui care, în loc să mușce, linge mîna care-l bate. El era mulțămit de făgăduința ce cîștigase ; știa că Alexandru-vodă a să aibă nevoie de un intrigant precum era el. Deputații erau porunciți de Tomșa, ca neputînd înturna pre Lăpușneanul din cale, să-și urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jalobe și dare de bani, să mijlocească mazilia lui. Dar văzînd că el venea cu însuși învoirea Porții ; pe de alta, sfiindu-se a se întoarce fără nici o ispravă la Tomșa, cerură voie să rămîie a-l întovărăși. Acesta era planul lui Moțoc ca să se poată lipi de Lăpușneanul. Voia li se dete.

II

Ai să dai samă, doamnă !...

Tomșa, nesimțindu-se în stare a se împotrivi, fugise în Valahia, și Lăpușneanul nu întîlnise nici o împedicare în drumul său. Norodul preutitindene îl întîmpina cu bucurie și nădejde, aducîndu-și aminte de întăia lui domnie, în care el nu avusese vreme a-și dezvăli urîtul caracter.

Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijiți ; știau să norodul îi urăște, și pre domn că nu-l iubește.

Îndată ce sosise, Lăpușneanul porunci să împle cu lemne toate cetățile Moldaviei, afară de Hotin, și le arse, vrînd să strice prin aceasta azilul nemulțămiților, carii de multe ori, subt adăpostul zidurilor acestora, urzeau comploturi și ațîțau revolte. Ca să sece influința boierilor și să stîrpească cuiburile feudalității, îi despoia de averi sub feluri de pretexte, lipsindu-i cu chipul acesta de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corumpe pre norod.

Dar nesocotind de ajuns planul acesta, îi omorea din cînd în cînd. La cea mai mică greșeală dregătorească, la cea mai mică plîngere ce i s-arăta, capul vinovatului se

spînzura în poarta curţii, cu o ţidulă vestitoare greşalei lui, adevărate sau plăsmuite, şi el nu apuca să putrezească, cînd alt cap îi lua locul.

Nime nu îndrăznea a grăi împrotiva lui, cu cît mai vîrtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefecii albanezi, serbi, unguri, izgoniţi pentru relele lor fapte, îşi aflaseră scăpare lîngă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziţi ; iar oştile moldovene, sub căpitani creature a lui, le ţinea pe margeni ; slobozind însă pre ostaşi pe la casele lor, le mărginise în puţin număr.

Întru o zi el se primbla singur prin sala palatului domnesc. Avusese o lungă vorbă cu Moţoc, care întrase iar în favor, şi care ieşea, după ce îi înfăţoşăse planul unei nouă contribuţii. Se părea nestîmpărat, vorbea singur şi se cunoştea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, cînd o uşă lăturalnică deschizîndu-se, lăsă să între doamna Ruxanda.

La moartea părintelui ei, bunului Petru Rareş, care, zice hronica, cu multă jale şi mîhniciune a tuturor s-au îngropat în sf. monastirea Probota, zidită de el, Ruxanda rămăsese, în fragedă vîrstă, sub tuturatul a doi fraţi mai mari, Iliaş şi Ştefan. Iliaş, urmînd în tronul părintelui său, după o scurtă şi desfrînată domnie, se duse la Constantinopol, unde îmbrăţoşă mahometismul, şi în locul lui se sui pe tron Ştefan. Acesta fu mai rău decît fratele său ; începu a sili pre străini şi pre catolici a-şi lepăda relegea, şi multe familii bogate ce se locuiseră în ţară prebegiră din pricina aceasta, aducînd sărăcie pămîntului şi cădere negoţului. Boierii, care, cei mai mulţi, era încuscriţi cu polonii şi cu ungurii, se supărară şi, corăspunzîndu-se cu boierii pribegi, hotărîră peirea lui. Poate ar fi mai întîrziat a-şi pune în lucrare planul, dacă desfrînarea lui nu l-ar fi grăbit. *Nu hălăduia de rău lui nici o jupîneasă, dacă era frumoasă*, zice hronicarul în naivitatea sa. Într-o zi, cînd se afla la Ţuţora, nemaiaşteptînd sosirea boierilor pribegi, boierii ce erau cu dînsul, ca să nu-l scape, au tăiat frînghiile cortului sub carele el şedea şi, dînd năvală, l-au ucis.

Acum numai Ruxanda rămăsese din familia lui Petru Rareş, şi pre dînsa boierii ucigaşi o hotărîseră a fi soţie un oarecărui numit Jolde, pre care ei îl aleseseră de domn. Dar Lăpuşneanul, ales de boierii pribegi, întîmpinînd pre Joldea, îl birui, şi prinzîndu-l îi tăie nasul şi-l dete la călugărie ; şi ca să tragă inimile norodului în care via încă pomenirea lui Rareş, se însură şi luă el pre fiica lui.

Astfel gingaşa Ruxanda ajunsesă a fi parte biruitorului.

Cînd intră în sală, ea era îmbrăcată cu toată pompa cuvenită unii soţii, fiice şi surori de domn.

Peste zobonul [1] de stofă aurită, purta un benişel de felendreş [2] albastru blănit cu samur, a căruia mînice atîrnau dinapoi ; era încinsă cu un colan de aur, ce se închia cu mari paftale de matostat, împregiurate cu petre scumpe ; iar pe grumazii ei atîrna o salbă de multe şiruri de margaritar. Şlicul de samur, pus cam într-o parte, era împodobit cu un surguci alb şi sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei, după moda de atuncea, se împărţea despletit pe umerii şi spatele sale. Figura ei avea acea frumuseţă, care făcea odinioară vestite pre femeile României şi care se găseşte rar acum, degenerînd cu amestecul naţiilor străine. Ea însă era tristă şi tînjitoare, ca floarea espusă arşiţii soarelui, ce nu are nimică s-o umbrească. Ea văzuse murind pre părinţii săi, privise pre un frate lepădîndu-şi relegea, şi pre celalalt ucis ; şi mai întăi hotărîtă de obştie a fi soţia lui Jolde (pre care nici îl ştia), acum fusese silită de aceeaşi obştie, care dispoza de inima ei făr-a o mai întreba, a da mîna lui Alexandru-vodă, pre care, cinstindu-l şi supuindu-i-se ca unui bărbat, ar fi voit să-l iubească, dacă ar fi aflat în el cît e puţină simţire omenească.

Apropiindu-se, se plecă şi-i sărută mîna. Lăpuşneanul o apucă de mijloc, şi rădicînd-o ca pre o pană, o puse pe genuchii săi.

— Ce veste, frumoasa mea doamnă ? zise el sărutînd-o pe frunte ; ce pricină te face astăzi, cînd nu-i sărbătoare, a-ţi lăsa fusele ? Cine te-au trezit aşa de dimineaţă ?

— Lacrimile jupînesilor văduve care se varsă la uşa mea şi care strigă răsplătire la domnul Hristos şi la sfînta născătoare, pentru sîngele care verşi.

Lăpuşneanul, posomorîndu-se, desfăcu braţele : Ruxanda căzu la picioarele lui.

— O, bunul meu domn ! viteazul meu soţ ! urmă ea, destul ! Ajungă atîta sînge vărsat, atîte văduvii, atîţia sărimani [3] ! Gîndeşte-te că măria-ta eşti preaputernic şi că nişte săraci boieri nu-ţi pot strica. Ce-ţi lipseşte măriei-tale ? N-ai cu nime război ; ţara este liniştită şi supusă.

---

[1] O haină lungă deschisă dinainte (n.a.).

[2] Catifea (n.a.).

[3] Orfani (n.a.).

Eu, Dumnezeu știe ! cît te iubesc ! și copiii măriei-tale sînt frumoși și tineri. Judecă că după viață este și moarte, și că măria-ta ești muritor și ai să dai seamă ! Pentru că, cu monăstirile nu se răscumpără sîngele, ci mai ales ispitești și înfrunți pre Dumnezeu, socotind că făcînd biserici îl poți împăca, și...

— Muiere nesocotită ! strigă Lăpușneanul sărind drept în picioare, și în mîna lui, prin deprindere, se răzămă pe junghiul[1] din cingătoarea sa ; dar îndată stăpînindu-se se plecă, și rădicînd pre Ruxandra de jos :

— Doamna mea ! îi zise, să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune, că, zău, nu știu ce se poate întîmpla. Mulțămește sfîntului mare mucenic Dimitrie izvorîtorul de mir, a cărui hram se prăznuiește la biserica ce noi i-am făcut la Pîngărați, că ne-au oprit de a face un păcat, aducîndu-ne aminte că ești mama copiilor noștri.

— De aș ști că mă vei și omorî, nu pot să tac. Ieri, cînd voiam să intru, o jupîneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului[2] meu și m-au oprit arătîndu-mi un cap țintuit în poarta curții. „Ai să dai seamă, doamnă ! îmi zise, că lași pre bărbatul tău să ne taie părinții, barbații și frații... Uită-te, doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci ! Uită-te !“ și îmi arăta capul sîngeros, și capul se uita la mine grozav ! Ah ! Stăpîne ! de atunci neîncetat văd capul acela și mi-e tot frică ! Nu pot să mă odihnesc !

— Și ce vrei ? întrebă Lăpușneanul zîmbind.

— Vreau să nu mai verși sînge, să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiate, că sare inima din mine.

— Îți făgăduiesc că de poimîne nu vei mai vedea, răspunse Alexandru-vodă ; și mîne îți voi da un leac de frică.

— Cum ? ce vrei să zici ?

— Mîne vei vedea. Acum, dragă doamnă, du-te de-ți vezi copiii, și caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine, și pune la cale să ne gătească un ospăț, căci mîne dau masă mare boierilor.

Doamna Ruxanda ieși după ce iarăși îi sărută mîna. Bărbatul său o pitrecu pănă la ușă.

---

[1] Un cuțit a căruia mîner se ascundea în teacă, și care slujea spre înjunghierea dușmanului învins. În Franța se numea *miséricorde* (n.a.).

[2] Un fel de caretă așezată pe dricuri (n.a.).

— Ei ! pus-ai toate la cale ? întrebă el, viind grabnic cătră armașul său, care întrase atunce.

— Tot este gata.

— Dar oare vor veni ?

— Vor veni.

III

Capul lui Moțoc vrem...

De cu seară se făcuse de știre tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie și domnul, ca să asculte liturghia și apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse și boierii erau toți adunați.

Împotriva obiceiului său, Lăpușneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor, și peste dulama poloneză de catifea stacoșie, avea cabanița turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur ; iar pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane, și apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie și a sărutat moaștele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la față și că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăși în strană, se înturnă cătră boieri și zise :

— Boieri dumneavoastră ! De la venirea mea cu a doua domnie și pănă astăzi, am arătat asprime către mulți : m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta ; dar dumneavoastră știți că m-a silit numai dorința de a vedea contenind gîlcevirile și vînzările unora și altora, care țînteau la răsipa țării și la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii și-au venit în cunoștiință : au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul : „Bate-voi păstorul, și se vor împrăștia oile."

— Ei ! pus-ai toate la cale ? întrebă el, viind grabnic cătră armașul său, care întrase atunce.

— Tot este gata.

— Dar oare vor veni ?

— Vor veni.

III

Capul lui Moțoc vrem...

De cu seară se făcuse de știre tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la mitropolie, unde era să fie și domnul, ca să asculte liturghia și apoi să vie să prînzească la curte.

Cînd sosi Alexandru-vodă, sfînta slujbă începuse și boierii erau toți adunați.

Împotriva obiceiului său, Lăpușneanul, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta corona Paleologilor, și peste dulama poloneză de catifea stacoșie, avea cabanița turcească. Nici o armă nu avea alta decît un mic junghi cu plăselele de aur ; iar pintre bumbii dulămii se zărea o zea de sîrmă.

După ce a ascultat sf. slujbă, s-a coborît din strană, s-a închinat pe la icoane, și apropiindu-se de racla sf. Ioan cel nou, s-a plecat cu mare smerenie și a sărutat moaștele sfîntului. Spun că în minutul acela el era foarte galben la față și că racla sfîntului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăși în strană, se înturnă cătră boieri și zise :

— Boieri dumneavoastră ! De la venirea mea cu a doua domnie și pănă astăzi, am arătat asprime către mulți : m-am arătat cumplit, rău, vărsînd sîngele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta ; dar dumneavoastră știți că m-a silit numai dorința de a vedea contenind gîlcevirile și vînzările unora și altora, care țînteau la răsipa țării și la peirea mea. Astăzi sînt altfel trebile. Boierii și-au venit în cunoștiință : au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice mîntuitorul : „Bate-voi păstorul, și se vor împrăștia oile.“

Boieri dumneavoastră ! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca niște frați, pentru că aceasta este una din cele zece porunci : Să iubești pre aproapele tău ca însuși pre tine, și să ne iertăm unii pre alții, pentru că sîntem muritori rugîndu-ne domnului nostru Iisus Hristos — își făcu cruce — să ne ierte nouă greșalele, precum iertăm și noi greșiților noștri.

Sfîrșind această deșănțată cuvîntare, merse în mijlocul bisăricii și, după ce se închină iarăși, se întoarnă spre norod în față, în dreapta și în stînga, zicînd :

— Iertați-mă, oameni buni și boieri dumneavoastră !

— Dumnezeu să te ierte, măria-ta ! răspunseră toți, afară de doi juni boieri ce sta gînditori, răzămați de un mormînt lîngă ușă, însă nime nu le-a luat seama.

Lăpușneanul ieși din biserică, poftind pre boieri să vie ca să ospeteze împreună ; și încălecînd, se înturnă la palat. Toți se împrăștiară.

— Cum îți pare ? zise unul din boierii care i-am văzut că nu iertase pre Alexandru-vodă.

— Te sfătuiesc să nu te duci astăzi la dînsul la masă, răspunse celalalt ; și se amestecară în norod. Aceștii erau Spancioc și Stroici.

La curte se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vestea se împrăștiase că domnul se împăcase cu boierii ; și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor pute ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țăranului. Cît pentru norod, el era indiferent ; el din împăcarea aceasta nu aștepta vreun bine, nici prepunea vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru-vodă ; cîrtea numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuința creditul ce avea la domn, spre împilarea gloatei. Căci deși era necontenite jalobele obștiei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpușneanul sau nu răspundea, sau nu le asculta.

Ceasul prînzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărășiți fieștecare de cîte două-trei slugi. Luau seamă însă că curtea era plină de lefecii înarmați și că patru tunuri sta îndreptate spre poartă ; dar socoteau că sînt puse pentru a serba, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că și prepuneau vreo cursă, dar odată intrînd

nu se mai putea înturna ; căci porţile erau străjuite şi păzitorii porunciţi a nu lăsa să iasă nime.

Adunîndu-se boierii, 47 la număr, Lăpuşneanul se puse în capul mesii, avînd în dreapta pre logofătul Trotuşan, şi în stînga pre vornicul Moţoc. Începură a *zice* [1] din surle ; şi bucatele se aduseră pe masă.

În Moldavia, pe vremea aceea, nu se întrodusese încă moda mîncărilor alese. Cel mai mare ospăţ se cuprindea în cîteva feluri de bucate. După borşul polonez, veneau mîncări greceşti ferte cu verdeţuri, care pluteau în unt ; apoi pilaful turcesc, şi, în sfîrşit, fripturile cosmopolite. Pînza mesii şi şervetele erau de filaliu [2] ţesute în casă. Tipsiile pe care aduceau bucatele, talgerile şi păharele erau de argint. Pe lîngă părete sta aşezate în rînd mai multe ulcioare pîntecoase, pline de vin de Odobeşti şi de Cotnar, şi la spatele fieştecăruia boier dvorea cîte o slugă, care *dregea* [3]. Toate aceste slugi erau înarmate.

În curte, pe lîngă două junci şi patru berbeci fripţi, erau trei poloboace desfundate, pline de vin ; slujitorii mîncau şi beau ; boierii mîncau şi beau. Acum capetele începuseră a se înfierbînta : vinul îşi făcea lucrare. Boierii închinau şi urau pre domn cu vivate zgomotoase, la care răspundeau lefecii prin chiote şi tunurile prin bubuit.

Acum era aproape a se scula de la masă, cînd Veveriţă rîdică păharul şi închinînd zise :

— Să trăieşti întru mulţi ani, măria-ta ! să stăpîneşti ţara în pace, şi milostivul Dumnezeu să te întărească în gîndul ce ai pus de a nu mai strica pre boieri şi a bîntui norodul...

N-apucă să sfîrşească, căci buzduganul armaşului lovindu-l drept în frunte, îl doborî la pămînt.

— A ! voi ocărîţi pre domnul vostru ! strigă acesta ; la ei, flăcăi !

În minut, toţi slujitorii de pe la spatele boierilor, scoţînd junghiurile, îi loviră ; şi alţi ostaşi, aduşi de căpitanul de lefecii, intrară şi năpustiră cu sabiile în ei. Cît pentru Lăpuşneanul, el luasă pre Moţoc de mînă şi se trăsesă lîngă o fereastră deschisă, de unde privea măcelăria ce începuse. El rîdea ; iar Moţoc, silindu-se a rîde ca să placă stăpînului, simţea părul zburlindu-i-se pe cap şi dinţii săi clănţănind. Şi cu adevărat era groază a privi

[1] A cînta — cuvînt vechi (n.a.).
[2] O ţesătură foarte subţire (n.a.).
[3] Turna vin — c[uvînt] v[echi] (n.a.).

această scenă sîngeroasă. Închipuiască-şi cineva într-o sală de cinci stînjini lungă şi de patru lată, o sută şi mai mulţi oameni ucigaşi şi hotărîţi spre ucidere, calăi şi osîndiţi, luptîndu-se unii cu furia desnădejdei şi alţii cu aprinderea beţiei. Boierii, neavînd nici o grijă, surprinşi mişăleşte pe din dos, fără arme, cădeau făr-a se mai împotrivi. Cei mai bătrîni mureau făcîndu-şi cruce ; mulţi însă din cei mai juni se apărau cu turbare ; scaunele, talgerele, tacîmurile mesii se făceau arme în mîna lor ; unii, deşi răniţi, se încleştau cu furie de gîtul ucigaşilor, şi, nesocotind ranele ce priimeau, îi strîngeau păn-îi înăduşeau. Dacă vreunul apuca vreo sabie, îşi vindea scump viaţa. Mulţi lefecii periră, dar, în sfîrşit, nu mai rămasă nici un boier viu. Patruzeci şi şepte de trupuri zăceau pe parchet ! În lupta şi trînta aceasta, masa se răsturnase ; ulcioarele se spărsesără şi vinul amestecat cu sînge făcuse o baltă pe lespezile salei.

O dată cu omorul de sus, începuse uciderea şi în curte. Slugile boierilor, văzîndu-se lovite fără veste de soldaţi, plecară de fugă. Puţini care scapară cu viaţă, apucînd a sări peste ziduri, dasă larmă pe la casele boierilor ; şi învitînd pre alte slugi şi oameni boiereşti, burzuluiseră norodul, şi tot oraşul alergase la poarta curţii, pre care începuse a o tăia cu securile. Ostaşii ameţiţi de beţie făceau numai o slabă împrotivire. Gloata se întărta din mult în mai mult.

Lăpuşneanul, pre care îl înştiinţase de pornirea norodului, trimise pre armaşul să-i întrebe ce vror şi ce cer ? Armaşul ieşi.

— Ei, vornice Moţoace, zise apoi întumîndu-se spre acesta, spune, n-am făcut bine că m-am mîntuit de răii aceştii şi am scăpat ţara de o aşa rîie ?

— Măria-ta, ai urmat cu mare înţelepciune, răspunse mîrşavul curtezan : eu de mult aveam de gînd să sfătuiesc pre m[ăria]-ta la aceasta, dar văd că înţelepciunea măriei-tale au apucat mai-nainte, şi ai făcut bine că i-ai tăiat ; pentru că... fiindcă... era să...

— Văd că armaşul întîrzie, zise Lăpuşneanul curmînd pre Moţoc, care se învălmăşea în vorbă. Îmi vine să poruncesc să deie cu tunurile în prostimea acea. Ha, cum socoţi şi dumneata ?

— Aşa, aşa, să-i împroaşte cu tunurile ; nu-i vro pagubă c-or muri cîteva sute de mojici, de vreme ce au perit atîţia boieri. Da, să-i omoare de istov.

— M-aşteptam s-aud asemene răspuns, zise cu oţărîre Lăpuşneanul, dar să vedem întăi ce vror.

În vremea aceasta, armaşul se suise pe poarta curţii şi, făcînd semn, strigă :

— Oameni buni ! Măria-sa vodă întreabă ce vreţi şi ce ceriţi ? şi pentru ce aţi venit aşa cu *zurba* ?

Prostimea rămasă cu gura căscată. Ea nu se aştepta la asemenea întrebare. Venise fără să ştie pentru ce au venit şi ce vrea. Începu a se strînge în cete-cete, şi a se întreba unii pe alţii ce să ceară. În sfîrşit, începură a striga :

— Să micşureze dăjdiile ! — Să nu ne zapciască !

— Să nu ne mai împlinească ! — Să nu ne mai jăfuiască !

— Am rămas săraci ! — N-avem bani ! — Ne i-au luat toţi Moţoc ! — Moţoc ! Moţoc ! — El ne beleşte şi ne pradă ! — El sfătuieşte pre vodă ! — Să moară !

— Moţoc să moară ! — Capul lui Moţoc vrem !

Acest din urmă cuvînt găsînd un eho în toate inimile, fu ca o schinteie electrică. Toate glasurile se făcură un glas, şi acest glas striga : „Capul lui Moţoc vrem".

— Ce cer ? întrebă Lăpuşneanul, văzînd pre armaşul intrînd.

— Capul vornicului Moţoc, răspunse.

— Cum ? ce ? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un şărpe ; n-ai auzit bine, fîrtate ! vrei să şuguieşti, dar nu-i vreme de şagă. Ce vorbe sînt aceste ? Ce să facă cu capul meu ? Îţi spun că eşti surd ; n-ai auzit bine !

— Ba foarte bine, zise Alexandru-vodă, ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

În adevăr, ostaşii nemaiîmprotivindu-se, norodul începuse a se căţăra pe ziduri, de unde striga în gura mare : „Să ne deie pre Moţoc ! Capul lui Moţoc vrem !"

— Oh ! păcătosul de mine ! strigă ticălosul. Maică preacurată fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc !... Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora ? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta, şi mă jur să fac o biserică, să postesc cît voi mai ave zile, să ferec cu argint icoana-ta cea făcătoare de minuni de la mănăstirea Neamţului !... Dar, milostive doamne, nu-i asculta pre nişte proşti, pre nişte mojici. Pune să deie cu

tunurile într-înșii... Să moară toți ! Eu sînt boier mare ; ei sînt niște proști !

— Proști, dar mulți, răspunse Lăpușneanul cu sînge rece ; să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat ? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale, cum ziceai însuți cînd îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubește țara. Sînt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-ai făcut, vînzîndu-mi oastea lui Anton Sechele [1], și mai pe urmă lăsîndu-mă și trecînd în partea Tomșii.

— Oh ! nenorocitul de mine ! strigă Moțoc smulgîndu-și barba, căci de pe vorbele tiranului înțelegea că nu mai este scăpare pentru el. Încai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale ! fie-vă milă de jupîneasa și de copilașii mei ! lăsați-mă să mă spoveduiesc !

Și plîngea, și țipa, și suspina.

— Destul ! strigă Lăpușneanul, nu te mai boci ca o muiere ! Fii român verde. Ce să te mai spoveduiești ? Ce-i să spui duhovnicului ? Că ești un tîlhar și un vînzător ? Asta o știe toată Moldova. Haide ! luați-l de-l dați norodului, și-i spuneți că acest fel plătește Alexandru-vodă celor ce pradă țara.

Îndată armașul și capitanul de lefecii începură a-l tîrî. Ticăitul boier răcnea cît putea, vrînd să se împrotivească ; dar ce puteau bătrînile lui mîini împrotiva acelor patru brațe zdravene care-l trăgeau ! Vrea să se sprijinească în picioare, dar se împedeca de trupurile confraților săi și luneca pe sîngele ce se închegase pe lespezi. În sfîrșit, puterile îi slăbiră, și sateliții tiranului, ducîndu-l pe poarta curții mai mult mort decît viu, îl îmbrînciră în mulțime.

Ticălosul boier căzu în brațele idrei acestei cu multe capete, care întru o clipală îl făcu bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-vodă la cei ce pradă țara ! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască măria-sa vodă ! răspunse gloata. Și mulțămindu-se de astă jertfă, se împrăștii.

În vreme ce nenorocitul Moțoc perea acest fel, Lăpușneanul porunci să rădice masa, și să strîngă tacîmurile ; apoi pusă să răteze capetele ucișilor, și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luînd capetele, le așăză

[1] Vestit general ungur (n.a.).

în mijlocul mesii pe încet și cu rînduială, puind pe ale celor mai mici boieri dedesubt și pe a celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, până ce făcu o piramidă de patruzeci și șepte căpăține, vîrful căria se închia prin capul unui logofăt mare. Apoi, spălîndu-se pe mîni, merse la o ușă lăturalnică, trase zăvorul și drugul de lemn care o închidea și întră în apartamentul doamnei.

De la începutul tragediei acestia, doamna Ruxanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, era îngrijită. Ea nu putea afla pricina zgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieșeau din apartamentul lor, și slujnicele nu puteau a se risca în mijlocul unei oștimi ce nu cunoștea ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneață, ieșind, auzise vorbă că este zurba asupra lui vodă și adusese această veste stăpînei sale.

Buna doamnă, temîndu-se de furia norodului, era spăriată, și cînd a întrat Alexandru, a găsit-o rugîndu-se dinaintea icoanei, avînd copiii pe lîngă dînsa.

— A ! strigă ea, slavă Maicei Domnului că te văd ! Mi-au fost tare frică.

— Pentru aceea precum ți-am făgăduit, ți-am gătit un leac de frică. Vină cu mine, doamnă.

— Dar ce țipete, ce strigări se auzeau ?

— Nimic. Slujitorii s-au fost luat la sfadă, dar s-au liniștit. Zicînd aceste, luă pre Ruxanda de mînă și o aduse în sală.

Întru vederea grozavii privelişti, ea slobozi un țipet straşnic și leşină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpușneanul zîmbind ; în loc să se bucure, ea se sparie. Și luînd-o în brațe, o duse în apartamenturile ei. Apoi înturnîndu-se iarăși în sală, găsi pre căpitanul de lefecii și pre armașul așteptîndu-l.

— Tu pune să arunce peste zid hoiturile cînilor acestora, iar titvele lor să le înșire pe zid, zise lefeciului. Iar tu, adresîndu-se către armaș, să-mi pui mîna pe Spancioc și pe Stroici.

Însă Stroici și Spancioc erau acum aproape de Nistru. Gonașii îi ajunseră tocmai cînd treceau hotarul :

— Spuneți celui ce v-au trimis, strigă cătră ei Spancioc, că ne vom vedea păn-a nu muri !

IV

De mă voi scula, pre mulţi
am să popesc şi eu...

Patru ani trecuseră de la scena aceasta, în vremea cărora Alexandru-vodă, credincios făgăduinţei ce dase doamnei Ruxandei, nu mai tăiese nici un boier. Dar pentru ca să nu uite dorul lui cel tiranic de a vedea suferiri omeneşti, născoci feluri de schingiuiri.

Scotea ochi, tăia mîni, ciuntea şi seca pe care avea prepus ; însă prepusurile lui erau părelnice, căci nime nu mai cuteza a cîrti cît de puţin.

Cu toate aceste, era neliniştit, căci nu putuse pune mîna pe Spancioc şi pe Stroici, care şedeau la Cameniţă, aşteptînd şi pîndind vreme. Deşi avea doi gineri grafi cu mare influinţă la curtea Poloniei, era îngrijit de aceşti doi boieri, să nu învite pre poloni, care nu căutau decît pretexte, spre a întra în Moldavia ; dar aceşti doi români erau prea buni patrioţi ca să nu judece că războiul şi venirea oştilor străine ar fi fost peirea patriei.

Lăpuşneanul le scrisese în mai multe rînduri ca să vie, legîndu-se prin cele mai mari jurăminte că nu le va face nimică, dar ei ştiau cît preţuieşte jurămîntul lui. Ca să-i privigheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului, pre care o întări mai cu osăbire ; însă aici se bolnăvi de lîngoare. Boala făcu răpezi înaintiri şi în curînd tiranul se văzu la uşa mormîntului.

În delirul frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruziei sale, fioroase şi ameninţitoare, îngrozindu-l şi chemîndu-l la judecata dumnezeului dreptăţii. În deşert se învîrtea în patul durerii, căci nu putea afla ragaz.

Chemînd pre mitropolitul Teofan, pre episcopi şi pe boieri, şi spuindu-le că se simte sosit la sfîrşitul vieţii, îşi ceru iertare de la toţi, umilindu-se ; pe urmă îi rugă să le fie milă de fiiul său Bogdan, pre care îl lasă moştean scaunului, şi să-l ajute ; căci fiind în fragedă vîrstă, încungiurat de puternici vrăjmaşi, nu se va pute apăra nici pre sine, nici pre ţară, de nu va fi unire între boieri şi de nu vor ave dragoste şi supunere către domn.

— Cît pentru mine, urmă a zice, de mă voi şi ridica din boala aceasta, sînt hotărît a mă duce la călugărie în monăstirea Slatina, unde să mă spăsesc, cîte zile îmi

va mai lăsa Dumnezeu. Deci vă rog, părinţi arhierei, de mă veţi vedea aproape de moarte, să mă tundeţi călugăr...

Nu putu vorbi mai mult. Convulsiile îl apucară şi un leşin grozav ca moartea îi îngheţă trupul, încît mitropolitul şi episcopii, crezînd că se sfîrşăşte, îl călugăriră, puindu-i nume Paisie, dupre numele Petru, ce avea păn-a nu se face domn.

După aceasta salutînd pre doamna Ruxanda de regentă în vremea minorităţii fiiului ei, proclamară pre Bogdan de domn. Apoi îndată porniră ştafete pe la boierii din ţară şi emigraţi, şi pe la capitanii oştilor.

Abia amurgise cînd Stroici şi Spancioc sosiră.

Descălecînd pe la gazde, alergară cu pripă la cetate. Cetatea era mută şi pustie ca un mormînt de urieş. Nu se auzea decît murmura valurilor Nistrului, ce izbea regulat stîncoasele ei coaste, sure şi goale, şi strigătul monoton a ostaşilor de strajă, carii întru lumina crepusculului se zăreau răzămaţi pe lungile lor lance. Suindu-se în palat, îi cuprinse nu puţină mirare neîntîlnind pre nime ; în sfîrşit, o slugă le arătă camera bolnavului. Voind să între, auziră un mare zgomot şi se opriră ca să asculte.

Lăpuşneanul se trezise din letargia sa.

Deschizînd ochii, văzu doi călugări stînd unul la cap şi altul la picioarele sale, neclintiţi ca două statuie de bronz ; se uită pe dînsul şi se văzu coperit cu o rasă ; pe căpătăiul său sta un potcap. Vru să rădice mîna şi se împedecă în nişte metanii de lînă. I se păru că visează şi iarăşi închise ochii ; dar redeschizîndu-i peste puţin, văzu aceleşi lucruri, metaniile, potcapul, călugării.

— Cum te mai simţi, frate Paisie ? îl întrebă unul din monahi, văzîndu-l că nu doarme.

Numele acesta îi aduse aminte de toate cele ce se petrecuseră. Sîngele într-însul începu a ferbe, şi sculîndu-se pe jumătate :

— Ce pocitănii sînt aceste ? strigă. A ! voi vă jucaţi cu mine ! Afară, boaite ! Ieşiţi ! că pre toţi vă omor ! Şi căuta o armă pe lîngă el, dar negăsind decît potcapul, îl azvîrli cu mînie în capul unui călugăr.

Întru auzul strigărilor lui, doamna cu fiiul ei, mitropolitul, boierii, slugile, intrară toţi în odaie.

Chiar atunci cei doi boieri veniseră şi sta ascultînd la uşă.

— A ! voi m-aţi călugărit, striga Lăpuşneanul cu glas

răguşat şi spărios ; gîndiţi că veţi scăpa de mine ? Dar să vă iasă din minte ! Dumnezeu sau dracu mă va însănătoşa, şi...

— Nenorocite, nu huli ! îl curmă mitropolitul ; uiţi că eşti în ceasul morţii ! Gîndeşte, păcătosule, că eşti monah ; nu mai eşti domn ! Gîndeşte că prin hulele şi strigătele tale sparii pre astă femeie nevinovată şi pre acest copil în care razemă nădejdea Moldaviei...

— Boaită făţarnică ! adăogă bolnavul, zbuciumîndu-se a se scula din pat ; tacă-ţi gura ; că eu, care te-am făcut mitropolit, eu te desmitropolesc. M-aţi popit voi, dar de mă voi îndrepta, pre mulţi am să popesc şi eu ! [1] Iar pre căţeaua asta voi s-o tai în patru bucăţi împreună cu ţîncul ei, ca să nu mai asculte sfătuirile boaitelor şi a duşmanilor mei... Minte acel ce zice că sînt călugăr ! Eu nu sînt călugăr, sînt domn ! Sînt Alexandru-vodă !... Săriţi, flăcăi ! Unde-s voinicii mei ?... Daţi ! daţi de tot ! Eu vă poruncesc. Ucideţi-i pre toţi... Nici unul să nu scape... A ! mă-năduş !... Apă ! apă ! apă ! — şi căzu răsturnat pe spate, hîrcîind de turbare şi de mînie.

Doamna şi mitropolitul ieşiră. La uşă îi întîmpinară Stroici şi Spancioc.

— Doamnă ! zise Spancioc apucînd de mînă pre Ruxanda, omul acesta trebuie să moară numaidecît. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă ! strigă ea înfiorîndu-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viaţa măriei-tale şi a copilului acestui este în primejdie. Destul a trăit tatăl şi destule a făcut. Moară tatăl ca să scape fiiul.

O slugă ieşi.

— Ce este ? întrebă doamna.

— Bolnavul s-a trezit şi cere apă şi pre fiiul său. Mi-au zis să nu mă duc fără el.

— Oh ! vrea să-l omoare, răcni duioasa mumă, strîngînd cu furie copilul la sîn.

— Nu-i vreme de stat în gînduri, doamnă, adăugi Spancioc. Adă-ţi aminte de doamna lui Ştefăniţă-vodă [2] şi alege între bărbat şi între fiiu.

[1] MIRON COSTIN (n.a.). Despre moartea lui Alexandru Lăpuşneanu scrie tot Grigore Ureche (n.ed.).

[2] MIRON COSTIN (n.a.). Aceeaşi trimitere greşită. Despre moartea lui Ştefăniţă-vodă se vorbeşte tot în *Letopiseţul* lui Grigore Ureche (n.ed.).

— Ce zici, părinte? zise sărmana femeie, întumîndu-se cu ochi lăcrîmători spre mitropolitul.

— Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea; Domnul Dumnezeu să te povățuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; și pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte, și să te ierte și pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxanda luă un păhar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga; și apoi, mahinalicește și silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

— Ce face? întrebă Spancioc pre Stroici, carele crăpase ușa și se uita.

— Întreabă de fiiul său — zice că vrea să-l vadă — cere de băut — doamna tremură — îi dă paharul — nu vre să-l iaie!...

Spancioc sări și scoase junghiul din cingătoare.

— Ba, îl ia, bea... Să-ți fie de bine, măria-ta!

Ruxanda ieși tremurîndă și galbănă și răzemîndu-se de părete:

— Voi să dați seamă înaintea lui Dumnezeu, zise suspinînd, că voi m-ați făcut să fac acest păcat.

Mitropolitul veni.

— Să mergem, zise doamnei.

— Dar cine va căuta de nenorocitul acesta?

— Noi, răspunseră boierii.

— Oh! părinte, ce mă făcuși să fac! zise doamna cătră mitropolitul, și se duse cu el plîngînd.

Amîndoi boierii întrară la bolnav.

Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul sta întins cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab. Cînd întrară boierii, el îi privi îndelung, și necunoscîndu-i, îi întrebă cine sînt și ce voiesc?

— Eu sînt Stroici, răspunse acesta.

— Și eu Spancioc, adăogi celălalt; și aceea ce voim este să te vedem păn-a nu muri, cum ți-am făgăduit.

— Oh! vrăjmașii mei! suspină Alexandru.

— Eu sînt Spancioc, urmă acesta, Spancioc, pre care ai vrut să-l tai, cînd ai ucis 47 de boieri, și care a scăpat din ghearile tale! Spancioc, a cărui avere ai jăfuit-o, lăsîndu-i femeia și copiii să cerșătorească pe la ușile creștinilor.

— Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pîntece.

— Zi *acum slobozește*, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh ! m-ați otrăvit, nelegiuiților ! Doamne ! fie-ți milă de sufletul meu ! O, ce foc ! Unde-i doamna ? Unde-i copilul meu ?

— S-au dus și te-au lăsat cu noi.

— S-au dus și m-au lăsat ! m-au lăsat cu voi ! Oh ! omorîți-mă, să scap de durere ! Oh ! înjunghe-mă tu, tu ești mai tînăr, fie-ți milă ! scapă-mă de durerile ce mă sfîșie ! înjunghe-mă ! zise, înturnîndu-se spre Stroici.

— Nu-mi voi spurca vitejescul junghi în sîngele cel pîngărit a unui tiran ca tine.

Durerile creșteau. Otrăvitul se zbuciuma în convulsii.

— Oh ! strigă, îmi arde sufletul ! oh ! dați-mi apă... dați-mi ceva să beu !

— Iată, zise Spancioc, luînd paharul de argint de pe masă ; au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește !

— Ba ; ba, nu, nu vreu, zise bolnavul strîngînd dinții.

Atunci Stroici îl apucă și-l ținu neclintit ; iar Spancioc, scoțînd cuțitul din teacă, îi descleștă cu vîrful lui dinții și îi turnă pe gît otrava ce mai era în fundul paharului.

Lăpușneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul și securea ce a să-l lovească, voi a se-nturna cu fața spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi ? ziseră boierii. Ba, se cade spre osînda ta să ne privești ; învață a muri, tu care știai numai a omorî. Și apucîndu-l amîndoi, îl țineau nemișcat, uitîndu-se la el cu o bucurie infernală și mustrîndu-l.

Nenorocitul domn se zvîrcolea în spasmele agoniei ; spume făcea la gură, dinții îi scrîșneau, și ochii săi sîngerați se holbaseră ; o sudoare înghețată, tristă a morții prevestitoare, ieșea ca niște nasturi pe obrazul lui. După un chin de jumătate ceas, în sfîrșit, își dete duhul în mînile călăilor săi.

Acest fel fu sfîrșitul lui Alexandru Lăpușneanul, care lăsă o pată de sînge în istoria Moldaviei.

La monastirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui și a familiei sale.

(„Dacia literară", tom. I (ianuarie-iunie 1840), Iași, p. 9—59, cu titlul : *Scene istorice din cronicele Moldaviei. Alexandru Lăpușneanul.*)

AL. I. ODOBESCU

(1834—1895)

Descinzînd tot dintr-o familie boierească, ca majoritatea intelectualilor scriitori și luptători ai generației patruzecioptiste, Al. Odobescu își începe studiile în țară cu profesorul patriot Petrache Poenaru și le continuă, din 1850, la Paris. Aici se inițiază în studiul istoriei vechi și filologiei, formația-i intelectuală fiindu-i puternic marcată de spiritul democratic și revoluționar cultivat atît în cercurile franceze, cît și în cele românești aflate în capitala Franței. Este puternic influențat de ideile și stilul publicistic al lui N. Bălcescu. Apetența extraordinară pentru lectură îi fundamentează eruditismul și enciclopedismul cunoscut din scrierile de mai tîrziu. Desfășoară o activitate social-politică diversă, împărțindu-se între funcții administrative (pînă la cea de ministru), culturale și didactice (a fost profesor de arheologie la Facultatea de litere din București). Opera sa cea mai importantă rămîne eseul Pseudo-cynegeticos *din 1874. Proza sa este mai cuprinzătoare, la loc de cinste aflîndu-se și cele două nuvele cunoscute:* Doamna Chiajna *și* Mihnea Vodă cel Rău.

Luînd ca model, cum am mai spus, „frumoasa nuvelă istorică a d-lui C. Negruzzi asupra lui Alexandru Lăpușneanu", Odobescu s-a silit, cum tot însuși recunoaște, să adune „datine, numiri și cuvinte bătrînești, spre a colora aceste două episoduri culese din cronicele vechi". De aceea se consideră că nuvelele sale pot fi consultate cu folos și ca document istoric, dar nu aici aflăm valoarea lor literară. Chiar dacă scriitorul nu se poate lepăda nici de influența lui Negruzzi, nici de cea a altor modele romantice de epocă, rămîne originalitatea celor doi eroi : Mihnea, tiran ca și Lăpușneanu și Doamna Chiajna, femeia aprigă ce pune mai presus de sentimente interesele politice. Violentele conflicte dintre familiile feudalității

românești capătă astfel rezonanțe de tragedie shakespeareană. Cel mai ilustru model rămîne de aceea CRONICA (Anonimul Cantacuzinesc). *Scriitorul excelează însă și în descrieri, antologice fiind scena vînătorii domnești din* Mihnea Vodă, *portretul domnitorului, evocări de natură în concordanță cu trăirile eroilor", nuvelele lui* Odobescu *fiind și din acest punct de vedere autentice „scene".*

REFERINȚE CRITICE : Al. I. Odobescu interpretat de..., *Ed. Eminescu, Buc., 1976 ; Curtipăceanu, Doina,* Odobescu sau lectura formelor simbolice, *Ed. Minerva, Buc., 1982 ; Manolescu, N.,* Introducere în opera lui Al. I. Odobescu, *Ed. Minerva, Buc., 1976 ; Păcurariu, Dimitrie,* Al. I. Odobescu, *Ed. tineretului, Buc., 1966.*

(Al. I. Odobescu, Opere, *Ediție îngrijită cu glosar, bibliografia scriitorului și studiu introductiv de Tudor Vianu, ESPLA, [1955], pp. 121—159.)*

DOAMNA CHIAJNA

1560—1568

[Fragmente]

I

MORMÎNTUL

Clopotele bisericei domneşti din tîrguleţul Bucureştilor băteau cu glas jalnic şi treptat ; iar de sus, de pe colnicea dealului de-mpotriva le răspundea, cu răsunet tînguios şi depărtat, mica turlă rătunjită a bisericuţei lui Bucur.

Era pe la sfîrşitul lui fevruarie, anul 1560, şi de curînd se adusese în oraş trupul Mircii-vodă, cel poreclit *Ciobanul*, care, la 25 ale lunei, murise pe drum, cînd se întorcea din Ardeal [1], ori că boierii pribegiţi acolo, pe cari el se-ncercase cu făgăduieli mincinoase şi cu viclene jurăminte a-i înapoia în ţară, îi urziseră cu otrăvuri pieirea, ori că Dumnezeul milostiv se-ndurase în sfîrşit de nevoile bieţilor creştini împilaţi de acest crunt stăpînitor şi hotărîse acum ceasul asprei sale judecăţi.

De patru ori [2] Mircea fusese aşezat domn cu sila în ţară de Poarta turcească şi numai hulă şi ură îşi ridicase asupră-şi prin năpăstuirile sale ; iar mai ales pe boieri îi bîntuia şi-i muncea cu răutate, ca doară să le plătească cu amar şi cu chinuri omorul tătîne-său Mihnea-voievodul şi lunga izgonire a neamului său şi pizma lor cea ne-mblînzită. Drept răzbunare mulţi dintr-înşii căzuseră sub sabia beşliilor, mulţi iar, fugăriţi în Ardeal, aşteptau acolo să le vină şi lor rîndul pe roata schimbătoare a soartei romîneşti.

Se-nţelege dar că cu moartea domnului trebuiau acum să le renască nădejdiile şi să se asmută ale lor nalte rîvniri.

Însă Mircea îşi dase obştescul sfîrşit pe scaunul domniei în mijlocul ţăriei sale ; deci toată măreaţa pompă a unei domneşti înmormîntări umplu tîrgul, la a sa pristăvire, de o jale adîncă şi-ngrijată.

[1] Constantin Căpitanul, Cronicarul anonim şi Engel (n.a.).

[2] Engel (n.a.).

Noua curte domnească din București, clădită printre sălciile de pe malul stîng al Dîmboviței și-nconjurată de țepene ziduri cu creste-nalte și cu înguste ferestrui de meterez, era plină de o gloată posomorîtă pe care abia o ținea în strună un șireag îndesat de dorobanți și de aprozi. Sus, în casele domnești, al căror lat acoperiș de șindrilă se-ntindea jur împrejur cu streșine largi și revărsate, stau adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împodobit al răposatului, toate căpeteniile țării.

Preoții se coborîră mai întîi pe scară și începură cu obicinuitul viers alene cîntecele de îngropăciune ; de două lature se întindea oastea pedeastră cu prapurele plecate, cu sănețile în jos. În mijlocul ei mergeau cerniți boierii de taină, unii purtînd p-ai lor umeri sicriul luminatului mort, alții ținînd pe mîni plioapa pe care sta încrucișate sabia și buzduganul domnesc ; îndată apoi, călcînd cu pas sigur și apăsat, venea văduva răposatului, doamna Chiajna, pe al cărei [1] chip, în veci încruntat, nimeni nu putea dovedi păsurile inimei sale ; părul ei începuse a încărunți, dar trupul său era-nalt, portul ei drept și falnic, ochirea-i strașnică și hotărîtă ; capu-i căta mîndru în sus, fără grijă și fără sfială. Pentru cea din urmă oară ea îmbrăcase albele podoabe și vălul de beteală ale miresei ca să ducă pe soțul ei la vecinicu-i lăcaș, căci după ziua aceea văduva nu mai scotea veșmintele cernite. Așa era obiceiul vechimei.

La dreapta ei umblau doi coconi tineri, ca de 14 și 15 ani, cu haine negre și cu fețe obidite. Aceștia erau moștenitorii, acum sărmani, ai lui Mircea. Cel mai mare de ani, Pătru, beteag și măruntel la boi, înainta cu greu sprijinindu-se într-o cîrjă, fratele său Alexandru îl însoțea și amîndoi, plînși și tăcuți, semănau duși pe jalnice gînduri.

D-a stînga Chiajnei, două copile, ceva poate mai în vîrstă decît frații lor, dar îmbrobodite în marame negre, ce le ascundea cu totul obrazele, dovedeau numai prin suspine și prin plînsori năbușite adînca lor durere.

Dupe tînguioasa familie, alaiul se prelungea cu toți oamenii casei, amestecînd cu sunetul jalnic și slăbănogit al tobelor văietărilor lor — cu călărași domnești ce se îngrijiseră a face la caii lor lăcrimarea ochilor cu praf de pușcă [2] și în sfîrșit cu tot norodul orașului ce umbla cu capetile goale pentru jălire.

---

[1] În original : *al cărui* (n. ed.).

[2] Cantemir : *Descrierea Moldovii* (n.a.).

Alaiul colindă ulițele povîrnite ale micului orășel ce abia atunci începuse, numai pe malul stîng al gîrlei [1], a se împlini ici cu gardul unei colibe de vecin, mai colo cu ulucele unei căscioare de brăslaș ori de scutelnic, mai dincolo cu zidurile unei case de boier sau de boiernaș ajuns ; trecu și prin piața mare unde șetrele precupeților, scaunele măcelarilor și tarabele gelepilor [2] turci, armeni sau greci erau închise în ziua aceea, și se întoarse iarăși în curtea domnească, unde răsunau clopotile bisericei pe care o zidise chiar Mircea-vodă Ciobanul [3] și în care, dintre toți domnii, el mai întîi s-a îngropat.

Toți pe rînd intrară în sîntul lăcaș ; năsălia fu așezată jos, chiar lîngă strana domnească ; se zise prohodul și slujba se urmă toată dupe rînduiala sa ; dar cînd pe la sfîrșit începură arhiereii, apoi slujbașii cei mari și cei mici să se apropie de mort și să-i sărute mîna dreaptă și crucea dintr-însa, cîțiva boieri, mai mult tineri și noi poposiți în biserică, ai căror cai și arme se auzise tropotînd și zornăind p-afară în vremea slujbei, înaintară cu semeție și, puindu-se drept în fața sicriului, începură să strige în gura mare către obștea spăimîntată din biserică :

— Fie-vă rușine, măi fraților, să vă spurcați buzele pe așa mîni pîngărite ! Scîrbă să vă fie a pleca capul la trupul unui om care a fost urgia oamenilor și biciul Satanii ! Oare nu vă e destul că, pre cît a fost tîlharul acesta cu zile, el a hălăduit în domnie atîți amari de ani ; ba încă v-ați colăcit, ca tîrîtoarele, la poalele lui și i-ați lins laba cea mohorîtă pe care nu cutezați a o mușca ? Acum, încaile, prindeți la inimă ! lepădați-vă jositoarea slugărie ! Vedeți că ochii i s-au stins ; coardele puterii sale s-au rupt ; acum cel puțin îndrăzniți și voi a face ca mine, Badea cluciarul și ca tovarășii mei, toți boieri ai țării, pe carii năprasnica silnicie a Ciobanului ne-a ținut alungați pe la străini. Veniți și vă plecați crucei mîntuitoare ce cu drept o smulg din mînile nelegiuitului ; iar stîrvul lui scuipați-l ca mine și azvîrliți cu pietre într-însul !

La aceste vorbe îndrăznețe, însoțite cu fapta, toți rămaseră încremeniți de ciudă. Chiajna singură se răpezi

[1] Constantin Căpitanul, vorbind despre clădirea mănăstirii Radu-vodă, de către Alexandru-vodă, fiiul Mircii, zice : „din jos de București", adică afară din oraș (n.a.).

[2] Negutătorii străini (n.a.).

[3] Engel numește această biserică *Ghiced*, ceea ce înseamnă, mi se pare, pe turcește : *sentinelă* (n.a.).

către cutezătorii tineri și cu ochirea-i fulgerătoare îi opri în loc :

— În laturi, mîrșavilor ! strigă ea cu glas puternic. Asta vă e, biet, vitejia, nerușinați păgîni ce necinstiți un mormînt ? Spuneți, ce știți mai mult a face, mișeilor, uneltitori de rele, iscoditori de dezbinări, ce priviți de subt obială păsul țării și alergați, ca dulăii, la pradă ? Ce ! oare socotit-ați voi că, unde a răposat Ciobanul, o să rămînă turma în ghiarele voastre ca să o jăfuiți dupe cum vă place ? Hei ! măre băieți, mai va pînă atunci ! Mircea s-a dus, dar fiul său a rămas și Chiajna îi e mumă și va ști să-l apere de voi.

Ochii pribegilor se întoarseră către Pătru, pe care doamna îl arăta cu degetul, zicînd acestea ; dar cînd văzură trupul mic și gîrbovit al tînărului, un zîmbet de dispreț le înflori pe față și Badea cluciarul adăogi rîzînd :

— Aoleo ! vai de biată moșie dac-o fi să-i meargă toată seama șoldîș, ca Făt-Frumos ăl ghebos ! Dar tacă-ți gura, nu vorbi de pomană, jupaniță, că dor nu vom remînea, sărac de noi, rîsul lumei că adică nu s-a mai aflat dintre noi altul mai vrednic de domnie decît ăst pitic slut și șchiop !

Rîseră boierii cu hohote ; dar Chiajna, turbată de mînie, smulse c-o mînă vîrtoasă de pe plioapa sicriului buzduganul și sabia domnească și dîndu-le în mînile fiiu-său:

— De e șchiop și mărut — zise ea — iată cîrja ce-i va sprijini betegia și iată paloșul ce-l va înălța cu capul mai presus de toate capetele voastre. Dar nu plătiți vorba ce o pierd cu voi. Pe ei, copii ! strigă îndreptîndu-se către lefegii și întorcîndu-se la preoți: Sfințiile voastre, urmați-vă datoria.

Atunci zăngănitura ostașilor ce dau năvală, larma gloatei turbate ce se îmbrîncea, cîntările preoților zorind a sfîrși slujba, sunetul clopotelor, izbucnirile tunurilor făceau toate la un loc un vuiet încurcat, un fel de luptă amestecată, din care fieșcine căta să-și scape zilele, astfel încît în puțină vreme se strecurară toți și biserica rămase deșartă.

*

În mijlocul liniștei ce urmase acelui zgomot neobicinuit, un tînăr, la chip mîndru și plăcut, ieși dintr-o strană afundată, unde el se ascunsese cu inima pătrunsă de o cucernică jale. Un mintean negru cu gaitane de fir, cioarici la fel, cu pajeri pe genunchi, o mantie scurtă pe umeri, cizme-nalte în picioare cu pinteni de argint ; la coapsă,

un paloș scurt și drept, și-n mînă o țurcă de samur cu surguci : iată îmbrăcămintea sa.

El umbla să iasă din biserică cînd, pe țărîna încă grămădită a noului mormînt, zări o femeie zăcînd înfășurată într-o lungă maramă de zăbranic negru ; se apropie, pipăi o mînă mică și rece, ridică marama dupe obraz și, pentru întîia oară, inima-i simți, la vederea unei necunoscute, fiorii ce dă primejdia unei ființe iubite. Niciodată pînă-atunci el nu văzuse așa fragede și dulci trăsuri, în luptă cu suferința ; niciodată sufletu-i nu se umpluse de o mai vie și mai îndoioasă îngrijare pentru o viață scumpă și dorită. Sta îngenuchiat și coprins ca de un farmec dinaintea acelei zîne aromite și vinele-i băteau cu iuțeală și suflarea-i se revărsa din sînul său, pare c-ar fi vrut să împartă cu dînsa viața ce în pieptu-i se îndoise.

Cu-ncetul tînăra copilă își veni-n simțiri ; ochii ei albaștri clipiră sub lungele-i gene bălaie și — vezi cîtă e puterea tainică și neprevăzută a iubirei ! — tînăra domniță ce căzuse leșinată la vederea cumplitelor fapte ale pribegilor nu se spăimîntă zărind acum dinainte-i un om ce învederat trebuia să fie de seama lor ; dar pe chipul acestuia domnea într-acel minut atîta senină mărinimie, atîta smerită supunere, încît sufletul ei nu presupuse vreun rău și buzele-i, rumenindu-se ușurel, șoptiră încetișor : „Îți mulțumesc c-ai fost milos și m-ai scăpat d-acei oameni fără de lege !“ Apoi, pricepîndu-se singură cu un bărbat necunoscut, se sculă binișor și cu pasul încă șovăind, se îndreptă către casele domnești.

Radu (căci așa îl chema pe tînăr) rămase uimit în loc ; el urmări cu ochii pe blînda fecioară ce curînd se pierdu ca o umbră și, strîngînd pe pieptu-i marama ce-i rămăsese în mîni, jură că viața-i întreagă va fi închinată îngerului acestui vis încîntător. Din minutul acela, el ce se hrănise cu laptele dușmăniei, el ce visase numai crunte răzbunări, el care, auzind moartea lui Mircea, se grăbise, cu cîțiva pribegi, să calce hotarul țării cu ura în inimă, cu disprețul izbîndei pe buze, cu hotărîrile cele mai sîngeroase, simți acum, într-o clipă, toate aceste aspre dorințe răsipindu-se și patimile-i, ca și traiul său, din minutul acela se schimbară cu totul.

Radu era fiiul vornicului Socol, boier odinioară mare și tare în țară; pe acest Socol îl trămisese Pătrașcu vodă ca sol la crăiasa Ungariei, Izabela, cînd aceasta intrase izbîndi-

toare în Cluş (22 octomvrie 1556)[1], şi solul se întorsese cu bogate daruri şi cu înalte năzuiri ; rîvnitor chiar la domnie, vornicul otrăvi într-ascuns pe bunul Pătru ; dar oştile lui Suleiman, ce aduceau în locu-i pe Mircea, îl goniră din ţară şi-l siliră să-şi caute scăparea în Ardeal. Socol încredinţă atunci starea şi familia sa grafului Francisc Kendi şi plecă la Ţarigrad ca să-şi cîştige favor la Poartă ; dar Mircea îl preîntîmpinase şi, săpîndu-i din vreme groapa, nenorocitul peţitor fu aruncat în mare din porunca sultanului. În zadar mai pe urmă îşi ceruse nevasta şi pruncii lui averea de la Kendi ; ungurul tăgădui şi păstră pe seamă-i vistieria şi turmele şi stogurile de bucate ale boierului român.[2]

Deci acum fiiul acestuia venea să-şi redobîndească drepturile părinteşti ; el se unise cu vreo cîţiva din boierii pribegiţi cari, nerăbdători de a-şi revedea vetrile, sosise călări chiar în ziua pogribaniei domnului, cugetînd, ca nesocotiţii, să smulgă cîrma ţării din mînile văduvei ; însă Mirceoaia era în stare de a le sta împotrivă ; unii dar dintr-acei cutezători fură prinşi şi ferecaţi, alţii scăpară în învălmăşală şi se pregătiră a veni de iznoavă cu oaste din Ardeal.

Oblicind din nou despre sosirea boierilor pribegiţi, cu oaste, Chiajna, care aşezase acum în ticnă pe fiiul ei Pătru Şchiopul pe scaunul domniei, nu se turbură prea mult cu gîndul că îndîrjiţii boieri vor fi strîns în Ardeal vreun stol de adunătură pe care lesne-l va răsipi oştirea ei; trămise dar împotrivă-le pe marele sărdar cu ceva călărime.

Amîndouă părţile se loviră la satul Romaneştii din Dîmboviţa[3], dar vitejia pribegilor înfrînse pe oamenii domniei şi biruitorii alergară spre Bucureşti.

Tot neamul domnesc, cu ce boieri mai avea pe-mprejuru-i, fugi la Giurgiu şi de acolo, însăşi doamna trecu Dunărea ca să ceară ajutor de la paşa din Rusciuc. Adunîndu-şi apoi toate puterile pămîntene, şi roşiorii şi ferentarii şi lefegiii şi toate crucile de pedestraşi, sprijinită pre de altă parte de spahii turceşti, Chiajna, în fruntea oştirei sale, apucă drumul înapoi către Bucureşti, răsipind groază înainte-i numai prin gloata năprasnicei sale ordii. Boierii, prinzînd de veste despre acestea, se traseră înapoi

[1] Engel : *Analele săcuilor*, Forgaci, Verantie, Şincai (n.a.).

[2] Sigler, Forgaci (n.a.).

[3] Constantin Căpitanul, Cronicarul anonim (n.a.).

pe drumul Craiovei, așteptînd ajutoare de dincolo de Olt ; dar oastea domnească îi nimeri pe priporul satului Șerbănești.[1]

Un rîuleț ce șerpuiește subt o coastă despărțea amîndouă taberile. Cluciarul Badea, căpetenia pribegilor, se văzu strîmtorat la poalele dealului și fără leac de scăpare ; iar Chiajna, încălecată bărbătește și purtînd zale pe piept ș-un hanger în mînă, străbătea rîndurile, îmbărbăta pe romîni cu vorbe lingușitoare, pe turci cu bogate făgăduieli și le însufla tutulor aspra sa voinicie. Ostașii, minunați și îmbiați de învierșunata vitejie a acelei zdravene muieri ce le striga și le da pildă ca să loveasecă pre vrăjmași, deteră năvală, trecură într-o clipă micul pîrîu și, printr-o crîncenă măcelărie, zdrobiră cu desăvîrșire mica oaste boierească. Acolo pieriră, luptîndu-se vitejește, Badea cluciarul și mulți alți oameni dintre pribegi.[2]

Într-această nenorocită bătălie, boierii își aduceau cu durere aminte de atîți voinici tovarăși ce se dase d-a gata pradă și fusese robiți și uciși în ziua nesocotitei lor semeții în biserica din București ; printre aceia ei socoteau și pe tînărul Radu Socol, în care-și pusese mari nădejdi și care acum, neștiut de nimeni, trăia retras și ascuns pe malul Motrului, în dărîmăturile cetățuiei de la Socolești, muncindu-și sufletul îndoios între ură și iubire.

[...]

IV

PUSTNICA

Dupe ce Poarta turcească mazili din domnia Țării Romînești pe Pătru Șchiopul, acest domnesc cocon, adus în Țarigrad, fuse pus în lanțuri și trămis surghiun la cetatea Conia din Anadol ; dar maică-sa îngrijată alergase curînd în urma lui și, cu mînile pline de aur, ceruse înapoi pe fiiul ei cel robit. Patruzeci mii galbeni (afară de tot atîția ce adusese drept haraci al țării), împărțiți pe la viziri și pe la curtenii de toată mîna, scăpară zilele amenințate ale lui Pătru ; dar un lucru, mai ales, întoarse spre dînsul voia veghiată a sultanului, adică mărinimoasa predare a unei comori de o sută treizeci mii galbeni, care

[1] Idem (n.a.).
[2] Idem (n.a.).

se dovedise adunaţi şi puşi la păstrare de neamul domnesc al Ţării Româneşti. Împăratul se milostivi şi hărăzi zece mii dintr-înşii bătrînei doamne ; iar pe coconul ei îl opri în Ţarigrad cu leafă din haznaua împărătească [1] şi preste cîteva luni îi mai adăogi şi douăzeci aspri tain pe zi [2].

Cu atîta însă nu se mulţumea Chiajna ; avînd un fiu pe scaun, ea sîrgui să-i agonisească şi celuilalt domnia vecină a Moldovii, de care se folosea pe acele vremi un Ioan-vodă, venetic armean [3] pururea învrăjbit cu turcii ; drept aceea, nu puţin lucra dînsa la pîra şi la osînda lui Ioan-vodă. În sfîrşit, la anul 1574, ea izbuti, prin uneltirile sale, să scoată carte de mazilie domnului moldovenesc şi în locu-i să se orînduiască fiul ei Pătru [4], care şi purcese din Ţarigrad însoţit de oaste turcească.

Din partea sa, Ioan-vodă nu priimi voios ca să se lepede de domnie, ci adunîndu-şi boierii şi ţara, le ceru jurămînt statornic, ca să se lupte şi să moară împreună cu dînsul şi, începînd atunci gătirile de bătălie, trămise să poftească cu leafă pe cazaci ca să-i vină întru ajutor ; iar aceştia, cum îs războinici şi-n veci gata a se amestecare în tot felul de vrăjbi şi de sfădiri, se adunară o mie două sute de oameni şi veniră la dînsul. [5]

Dincoace de Milcov, aflînd de neprieteneasca priimire ce au să facă moldovenii frăţină-său Alexandru-vodă îşi strînse şi el oştirea şi se găti a purcede spre Moldova, în întîmpinarea lui Pătru [6]. Pe de altă parte, doamna Chiajna, temîndu-se într-aşa priincioase împrejurări de vreo izbucnire protivnică în ţara Oltului, unde în veci colcotea o duşmănie ascunsă asupra neamului domnesc, hotărî să dea însăşi o raită prin oraşele olteneşti, ca să îngrozească pe cutezători şi s-amăgească cu măguliri pe cei cu bună voie.

Ea trecu răpede prin Slatina, prin Caracal, prin Craiova şi găsi mai pretutindeni casele boiereşti pustiite ; cari nu pierise de sabia slujitorilor domneşti, fugise în

[1] Din raportul solului nemţesc Wysz, de la mai 1568, Hammer. (n.a.).

[2] Din raportul bailului veneţian Barbaro, de la 8 iunie 1569, Hammer (n.a.).

[3] Vornicul Ureche (n.a.).

[4] Cronicile româneşti, Hammer.

[5] Vornicul Ureche (n.a.).

[6] Constantin Căpitanul, *Dacia* I, IV (n.a.).

pribegie[1]; moşnenii ce mai rămăsese, împreună cu opinca, răbdau păsul ţării şi nici măcar aduseră jeluiri doamnei. Ce-i bună romînului jeluirea, cînd urechea ce-l ascultă e tot una cu mîna ce-l apasă ? Tace pînă ce Dumnezeu prinde într-o zi milă de dînsul, ori pînă ce însuşi se îneacă cu răbdarea ş-atunci îşi face singur dreptate !

Chiajna-şi urmă dar în ticnă calea spre Cerneţi şi spre Ruşava. Ea călătorea într-un rădvan, care pe atunci era o largă cutie de lemn văpsit, scobită rotund şi aşezată, fără arcuri, pe un dric cu patru roate ferecate. Opt telegari înhămaţi ungureşte d-a lungul, cu şleauri de curea, subţiri şi întinse, purtau trăsura mai uşor ca vîntul. Erau tot căluşei rotunzi de Dobrogea şi bahmeţi[2] zbîrliţi de Bugeac, aleşi tot pătrărei şi cincărei[3], negri la păr ca pana corbului, cu coadele lungi, cu coamele răsfirate, cu nara-n vînt, fugari neobosiţi ce-abia atingeau, în buiestru, cu copita de ţărînă. Doi surugii flăcăiandri, cu mintene numai găitane, cu căciula moţată de oaie p-o ureche, cu mîneci albe, largi şi suflecate, îi mînau din călărie, săltînd uşor pe şele, chiuind vesel din gură şi plesnind din bicele lor ce se împleteceau pe d-asupra capetelor, ca mii de şerpi încovoioşi.

Astfel zbura în cale doamna Chiajna, prin codrii din apusul Craiovii şi începuse a înnopta cînd trăsura-i scoborî într-o luncă unde, printre carpeni stufoşi, printre des aluniş, se strecurau apele gălbinatece ale unui rîu ; naintaşii trecuse apa prin vad, cînd deodată, opintindu-se-n loc, începură a sforăi ; ceilalţi cai le urmară pilda şi într-un minut toate hamurile se-ncurcase ; bahmeţii se răsfirau în dezghinuri, săreau în două picioare, nechezînd speriaţi, cu urechea dreaptă, cu coama zbîrlită, nesupuşi frîului, neascultători glasului, stau încordaţi şi nu voiau să ia din loc.

— Dar ce, măre, să mai fie şi asta ? — strigau unii din drumeţi, ne-ncercaţi la seama cailor — or că strechea a dat într-înşii ?

— Ba aşa-s bahmeţii de la noi — răspunse cu mîndrie un bătrîn lipcan tătar din Bugeac — au sămînţă de

[1] Pe atunci se afla fugit tocmai în Spania cu Nicolae Basarab, cum se vede în *Mag. Ung.* (n.a.). *Ungrisches Magazin oder Beyträge zur ungrischen Geschichte* (n. ed.).

[2] Caii de Bugeac se numesc astfel în balade (n.a.).

[3] Cuvînte întrebuinţate în baladele poporane publicate de d. V. Alecsandri (n.a.).

Misir[1], şi calul de la Misir miroase de departe unde-i vreun zid părăsit şi sforăie a pustiu, nechează ca de groaza morţii.

Într-adevăr, pe malul învecinat, printre desişul mărunt al unui zăvoi de copăcei, se-nălţa pe albăstreala întunecată a cerului un părete îngust şi negru, cu muchea surpată ; cu laturile crăpate, fioros şi cobitor ca urma unui păcat în amurgul conştiinţei. Zgomotul alaiului domnesc deşteptase bufniţele şi liliecii, cari, din crestăturile vechei zidiri, zburau fîlfăind în toate părţile, cu ţipete ascuţite.

— Cruce ajută ! şoptiră slujitorii între sine, cătînd să descurce hamurile cailor. Ce dărîmături să fie astea ? Iar vreo mănăstire pîngărită de păgîni, arde-i-ar focul !... Ce ştii ?...

— Ba-i, pare-mi-se, chiar chindia lui Socol care au ars-o, mai anii trecuţi, pandurii, cînd au ucis şi pe Radu, feciorul lui... Aşa-i, vorbă e ? ia, tocmai aci era, în lunca Motrului. Cică, măre, c-a treia zi dupe ce a dat clădirea pojarului, a ieşit noaptea din pimniţi adînci, o stafie c-o icoană mare săpată în piept şi a apucat ţipînd în patru părţi, de unde suflă patru vînturi, şi la răsărit, şi la miezul-zilei, şi la soare-apune ş-apoi şi-a ales cale spre steaua nopţei şi s-a dus, măre, s-a dus tot încolo, în fundul iernii, unde-s troienii de ninsoare ca munţii...

— Vezi d-aia nu s-a mai pomenit d-atunci să fie oameni cu şederea pe locurile acestea ! Au băjenărit toţi rumînii de spaimă !

— Auzi, măre bădiţă ! adăogiră cu mirare ascultătorii şi, fiindcă în vremea povestirii hamurile se aşezase în bună orînduială, slujitorii apucară caii de dîrlog, îi trecură, făcîndu-şi crucea, pe dinaintea dărîmăturilor, ş-apoi surugiii, plesnind din bice, strigară cu glas ascuţit : „I ! hai să meargă ! ! !" — şi toată ceata în goana mare porni înainte.

De auzise Chiajna ceea ce se vorbise, cine poate şti ? Destul e că chipu-i rămase neclintit, fruntea-i tot încreţită, ochirea-i tot straşnică, dinţii-i tot încleştaţi.

La Cerneţi, la Ruşava ş-apoi la Tîrgu Jiului cercetările sale avură acelaşi sfîrşit ; pretutindeni ea găsi o aromire nepăsătoare din acelea ce zic : „Să n-aibi teamă !" şi adesea ascund un jăratec. Se îndreptă apoi spre Vîlcea,

[1] Misir — Egipt, unde sînt caii arăbeşti (n.a.).

ca de acolo să se-ntoarcă, pe sub muscele, la locul unde se adunase la tabără fiii săi.

Drumul ce merge prin munţi, din Gorj spre Rîmnicul Vîlcei, la depărtare cu vreo două ceasuri de acest oraş, apucă d-a lungul printr-o vale largă, prin care curge, pe o îngustă matcă aşternută cu pietriş gros, pîrîul numit Otăsăul.[1] Ai zice că apele sale limpezi se joacă cu veselie în resfăţate încovoieturi, uneori strecurîndu-se binişor prin iarba deasă şi măruntă a luncei, alteori alergînd cu pripă d-a curmezişul văii de la un mal pînă la altul, ca suveica pe iţele războiului. D-a stînga rîului sunt dealuri pe care cresc amestecaţi brazi şi paltini, frasini şi mesteacăni ; de cealaltă parte, munţi cu înalte piscuri îşi arată coastele lor aprigi, rîpoase şi surpate, ce se destind ca un vechi părete de uriaşi, mîncat de umezeală şi de putregai.

Într-o seară, luna, înaintînd liniştit pe din dosul acelor negre vîrfuri sfărîmate, întuneca cu umbrele lor prelungite adînca vale ş-apoi iar, uneori scăpînd printre surpături, razele ei sticleau, ca pietre scumpe, pe valurile pripite şi colcotoase ale micului pîrîu.

Era linişte pretutindeni cînd începu a răsuna, cu un vuiet depărtat, treapătul cailor ce purtau şi însoţeau rădvanul doamnei Chiajne.

Un lipcan alerga înainte, ca să cerce drumul şi să deschiză calea ; calul său, ce în goana mare se aşternea drumului ca suflarea de vînt pe iarba de pe cîmp, fugea scăpărînd din copită şi, pe tot minutul, muindu-şi gleznele în valuri, străbătea matca şerpuită a Otăsăului. Deodată, la un mal, agerul dobitoc se opri sforăind ; iar călăreţul, auzind în preajmă-i un gemăt slab şi sfîrşit, zări, subt o rază trecătoare a lunei, chipul sau mai bine umbra unei fiinţe albe şi uscate ce zăcea azvîrlită pe malul verde al rîuleţului. Trupul ei despuiat, ce abia-l înveleau nişte ţoale sfîşiate, părea zdrobit ; mîinile şi picioarele-i slabe şi lîncede, căutînd poate în răcoarea rîului ceva înviere, pluteau pe deasupra apii ca frunze-ngălbinite de toamnă ; capu-i obosit căzuse pe pietrişul din matcă şi pletele-i răsfirate se scăldau furate de valuri.

Aprodul gonaci se opri dinaintea acelei iesme ce semăna mai mult cu un morman de oase, şi îndată în urmă-i sosi tot alaiul domnesc. Toată gloata drumeţilor,

---

[1] Acolo s-a zidit mai pe urmă la vale *Mănăstirea dintr-un Lemn* şi sus pe munte, schitul *Surpatele* (n.a.).

și se apropiară de locul unde se afla nenorocita ființă ; pînă chiar și doamna, se coborîră din rădvan și de pe cai toți, făcîndu-și cruce priveau cu o miloasă spaimă ace' trup sfărîmat în care suflarea semăna cu cea din urmă văpăiere a candelei ce se stinge. Iar ea, dinaintea unei așa zgomotoase adunări, deschise încetinel plioapele sale afundate : ochii ei mari și holbați se sticliră, cu o nespusă durere, către malul drept al vălcelei și trupu-i întreg, prin niște ușoare tresărituri ale nervilor, părea c-ar vrea, c-ar cere să se tragă spre un loc dorit.

Acel loc era o măgură verde cu muchea lată și rotundă, pe care crescuse din veacuri depărtate un bătrîn stejar, subt al cărui lat frunziș se umbrea tot dealul ; nu departe de dînsul, un plop străbun își înălțase spre nori creștetul semeț. Amîndoi, ca doi frați sărmani și năpustiți, crescuse singuratici p-acel costiș ; amîndoi de mari de veacuri se luptase-mpreună cu crivețele și cu vijeliile ; amîndoi în sute de rînduri scuturase-mpreună cînd vesela frunză, cînd trista zăpadă ; amîndoi se unise ca să fie, în pustiu, lăcaș milostiv al paserilor cerului, umbrar răcoritor al turmelor zăbușite, adăpost binecuvîntat al călătorului obosit !

Spre dînșii acum se îndrepta stăruita dorință, suspinul cel din urmă al neputincioasei acele ființe.

Un om o luă dar în brațe și ceilalți toți îl urmară suind dealul în fața vechiului stejar ; dar cu cît mai mult se apropiau, o zare de lumină neobicinuită, care sub razele lunei creștea ca un luceafăr albicios, ca o pară de foc luminoasă, părea că iese din sînul bătrînei tulpine. O sfîntă groază coprinsese toate inimile ; dar împinși ca de o putere căria nu-i puteau sta în potrivă, ei înaintau uimiți de raza lucioasă ce-i trăgea spre sine și le sorbea vederile. Cînd ajunseră pe muchea măgurei, drept în fața stejarului, toate în preajmă erau scăldate în lumină, toate străluceau ca într-o senină vîlvoare ; iar în tulpina găunoasă a copaciului, împresurată de raze argintii, domnea, ca-ntr-un cerc de slavă cerească, chipul înnegrit al Maicii Domnului, ținînd în brațu-i stîng pe mîntuitorul său prunc.

— Maică Preacurată ! — strigă atunci pustnica, ce-n fața icoanei părea că-și dobîndise un viers ce suna mai tare, mai dulce decît glasurile omenești — Maică Preacurată ! Maică fără pată ! Tu, care ai încercat numai durerile inimilor lumești și care pînă acum nu te-ai îndurat a-mi ierta cîteva zile răsipite în dezmierdările vieții ! Tu, care ai privit fără jale sfîșierile inimii mele, cînd

singuru-mi p-această lume şi mult iubitu-mi sprijin a căzut jertfă sub mîna mohorîtă a ucigaşilor! Tu, care m-ai călăuzit prin poteci spinoase, pe sloiuri de gheaţă, cînd cu sfînta-ţi icoană în braţe am colindat aiurind plaiurile şi cîmpiile ! Tu, care m-ai adus subt această sfinţită tulpină, într-acest sălbatic sălaş de pustnicie, în care sufletu-mi dăulat şi zdrobit de răstrişte în zadar cată odihna şi, pururea, ca o milostenie, îţi cere scurtarea ticăitelor mele zile ! Tu, deci, care, şi de am păcătuit, şi de am fost culpeşă ţie, m-ai osîndit după mulţimea vinilor mele ! Acum, cerească stăpînă, inima îmi spune că înduratu-te-ai în sfîrşit de mine şi ai apropiat ceasul dorului meu !... Acum dar mă-nchin la poalele tale cu jeluiri, cu rugăminte, cu lăcrimări, nu doară ca să-mi cei vreo cerească răsplată — căci ce va fi partea mea dincolo de zburd-această lume e în sînul tău ş-al Domnului şi cu voioasă bucurie îl voi priimi !... — ci, Maică milostivă, tu care ai fost mumă ş-ai pătimit de păsul fiiului tău, fie-ţi milă şi-mblînzeşte, alină şi spală orice duh de mînie în inima mumei ce m-a purtat pre mine, nevrednica, în sînul ei şi la picioarele căria mă plec acum, ca şi dînsa, cu milostivire ca tine, să uite greşalele nesocotitei sale fiice !... În ceasul acesta, care e al meu cel din urmă, iartă-mă, maică, deşi mult ţi-am greşit eu ţie în viaţă ! iartă-mă, căci cu amarnice dureri am ispăşit, vai ! şi eu, păcătoasa-mi rătăcire !...

Rostind cu o cucernică şi-nfocată căinţă aceste din urmă cuvinte, sărmana pustnică se prăvălise cu fruntea în ţărînă dinaintea doamnei Chiajne.

Acea vedenie strălucitoare a unei sfinte icoane în mijlocul nopţii ş-al pustietăţii, acea dureroasă destăinuire a unei aşa jalnice soarte, acel glas proorocesc ce vestea moartea vecină a fiicei sale, făcură să clipească sub geana încruntată a Chiajnei o umbră de îndurare ; dar freamătul milei nu se coborîse încă pînă în inima-i oţelită, cînd deodată un nor răpede şi negru trecu cobitor preste faţa lunei. Lumina icoanei d-odată se stinse şi întunericul se respîndi jur împrejur.

Cumplita mumă se-ntoarse atunci cu o fieroasă iuţeală şi, grăbind pasul spre vălcea, strigă c-un glas aspru : „Nainte, copii !“ Vinovatul împietrit în rele fuge chiar şi de umbra mustrării. Într-o clipă Chiajna se suise-n rădvan şi tovarăşii ei, înfioraţi de sunetul oţelit al glasului ei, ajunsese departe, gonind în urma rădvanului,

cînd începură să simtă mustrarea în cugetele lor, biruite de ne-mblînzita lor stăpînă.

. . . .

În valea Otăsăului, cîteva slabe suspine, pierdute printre șuierătura frunzelor ce se legănau în adierea dimineții, dovediră suferințele cele din urmă ale nenorocitei pustnice. Muritoarele despuieri ale domniței Ancuțe, căzute chiar la poalele sfintei icoane, în sălbatica chilie ce-și găsise ea, în scorburea străbunului stejar, fură acoperite de frunzele ce le spulberă crivățul de toamnă.

. . . .

Mulți ani în urmă ciobanii găsiră tot acolo icoana Maicii Domnului, ce se zice a fi una din cele șapte de Luca evanghelistul zugrăvite, și chiar în tulpina bătrînului copaci ei scobiră bisericuța cea veche a mănăstirii zisă „dintr-un Lemn". [1]

. . . .

*

Pe cînd doamna Chiajna își urma ispititoarea colindă preste Olt și prin Țara de Sus, tinerii ei feciori domnești, însoțiți, unul de oaste pămînteană și de ajutorințe ungurești, altul de turcii ce i se dase ca să-l așeze pe scaunul năzuit al Moldovii, se întîmpinase în ocolul Focșanilor și se lăsase cu taberile lor amestecate la satul Săpățeni pe lunca înfrățitoare a Milcovului. [2] Doamna mumă îi ajunse acolo, purtînd în sufletu-i smăcinat o îngrijată presimțire care, subt aspra-i fălnicie, se vădea printr-un neastîmpăr fioros. Ea căta în zadar să-și potolească neodihna cu nădejdea isprăvilor viitoare ; oștirile împrejuru-i, multe și veghiate, i se păreau molatice și nevoioase. Un neîncetat susur de tainică trădare îi șoptea la auz ; mintea-i se muncea cu tot felul de bănuieli. Ziua ea colinda fără repaos tabăra, vrînd să încerce credința ostașilor, să învie, ca odinioară, bărbăția în inimile lor ; dar iasma neîncrederii o urmărea pretutindeni și viersul îmbolditor îi pierea pe buză ; apoi iar, în tăcerea nopții, în veci deșteaptă și frămîntată de griji, ea trăgea cu urechea la strigările prelungite ale strejilor depărtate și adesea, co-

[1] Tradițiunea zice că icoana cea mare de la Mănăstirea dintr-un Lemn a fost de mai multe ori mutată și s-a întors singură la locul unde era clădită mănăstirea (n. a.).

[2] Constantin Căpitanul (n.a.).

prinsă de o nedomirită temere, alerga să pîndească la perdeaua corturilor, unde se odihneau, în visuri de izbîndă fiii săi, uneltile nesățioasei sale mîndrii.

Din potrivă, aceşti doi tineri, bizuindu-se cu încredere pe reazimul lor ostăşesc, pe părtinirea soartei şi pe toate voioasele închipuiri ale juneţei lor, petreceau zilele în vesele ospeţe, benchetuind cu boiarii şi purtătorii oştii lor şi gata a purcede asupra lui Ioan-vodă, dacă nu i-ar fi amînat din zi în zi îngrijatele presimţiri ale doamnei mumei lor.

Într-astfel de felurite aplecări se afla tabăra frăţească a fiilor lui Mircea, cînd sosi ştirea cum că boierii moldoveni, temători a se vedea pe viitor înstrăinaţi de la mila noului domn, ar fi hotărît să părăsească relei sale soarte pe vechiul lor stăpînitor şi are să vină, mînaţi de Dumbravă vornicul, ca să se închine lui Pătru-voievod [1]. Această veste umplu tabăra de bucurie ; cu nădejdea viitoarei împăciuiri, strejile se rădicară, vegherea se desfiinţă, caii se slobozîră la păşune, armele se aşezară în snopi ; toate se pregăteau pentru o obştească înfrăţire. Doamna Chiajna însă, care nu privise cu suflet liniştit acea nesocotită răsipire a tutulor mijloacelor de o grabnică apărare, cu cît se apropiau moldovenii, mai cu dinadinsul stăruia ca tinerii domni să se ţină în laturi cu bună şi zdravănă pază.

Norocul lor voi ca, înduplecaţi de nepregetata rugăciune a mumei lor, dorinţa aceştia să fie împlinită şi ca dînşii amîndoi să lipsească din cortul lor în ceasul cînd moldovenii se iviră dinaintea taberii munteneşti.

Într-adevăr, Dumbravă vornicul descălică în faţa şatrei domneşti, însoţit d-o gloată năprasnică de boieri şi de slujitori, purtînd nu veşminte de sărbătoare, nici zîmbetul smerit al supunerii, ci podoaba oţelită a unei zile de harţă şi semeaţa căutătură a unei biruinţe lesnicioase. Osebit de aceea ce zărea în depărtare oştiri numeroase, care, dupe caii lor mărunţei şi păroşi, după largii lor şalvari roşii, după chiverile lor ţuguiete, dupe cîntările lor prelungite şi dupe naltele lor suliţe ce luceau la soare ca spicurile pe holdă, lesne se cunoşteau că sunt pîlcurile de cazaci, venite sub povăţuirea lui Sfirski în ajutorul lui Ioan-vodă [2].

---

[1] Cronicele româneşti (n.a.).

[2] Vornicul Ureche (n.a.).

Chiajna, care-ntr-această grea prilejire știuse a întipări pe chipu-i fățarnic o senină și rece mîndrie, adăsta pe boierii moldoveni într-un falnic cort rotat de covor alb, cusut cu fir și legat jur împrejur cu țăruși poleiți.

Dumbravă vornicul intră în fruntea tovarășilor săi ; el era un voinic nalt și spătos, purtînd o țurcă de blană flocoasă ce ascundea capu-i ras, din creștetul căruia o singură șuviță de păr atîrna în jos pe ceafa-i lată și vînoasă ; era îmbrăcat cu un mintean de urs fățos și-ncins cu o curea de care sta aninată o ghioagă năstrujită cu dinți de fier, adevărat baltag de uriaș :

— Unde-s puii de năpîrcă ?... strigă el cu glas răgușit, intrînd în cort cu mîna în șold. Li-a sosit ceasul pieirei ! halal di ei fîrtați !

— Pare-mi-se că-n beție ți-ai pierdut cumpătul vorbii, jupan vornice — rosti doamna înstrunîndu-și mînia, — or pesemne c-ai mintea ca de prunc într-atîta trupeșie ?

— Taci, muiere ; nu bîrfi ! — răspunse Dumbravă — nu doară c-ați socoti voi că-i Moldova țară di jac, să ni gioace ca pi urs o mișa pripășită pi la munteni și doi feciori di lele fărmecați, doi lingăi nătîngi ce li pute botu a lapte ?... N-avem noi nevoie di domn muntean. Munteanul îi om viclean ; nu-i ca moldoveanul ortoman și dănos la mînă și la suflet falos [1]... Hai ! voinici, drăguții mei, dați năvală di mi-i prindeți și mi-i legați colea cot la cot să-i ducem poclon lui Ioniță-vodă, ca doi berbeci di Armindean ! [2]

— Cîni nerușinați, liftă rea !... strigă Chiajna, spumegînd de turbare ; dar Dumbravă nu-i dete vreme să urmeze zadarnicele-i sudălmi, ci, desprinzînd ghioaga de la brîu, o-nvîrti de cîteva ori cu brațu-i vîrtos ș-apoi, glăsuind un groaznic blăstem, o azvîrli drept în capul înfuriatei doamne.

Chiajna căzu răsturnată pe spate ș-atunci îndată, cu ochii sîngerați, cu fălcile căscate, încercă să se ridice în genuchi, să se sprijine pe palme, să rostească un cuvînt, dar abia putu să iasă din gîtleju-i năbușit, vorbele : „Domnii ! feciorii mei !“ ș-o înecă sîngele ce curgea șiroaie din tot capu-i găurit de ținte. Trupu-i se zvîrcoli cu scrîșniri de dinți, săltă încă de cîteva ori, se rostogoli cu creștetul în țărînă, se zgîrci și se întinse în cîteva încordături dureroase ș-apoi căzu înțepenit într-o baltă de sînge.

---

[1] Din balada *Gruie Grozăveanu* (n.a.).

[2] Sărbătoarea de la 1 mai (n.a.).

În vremea aceasta moldovenii și cazacii deteră jaf taberii romînești ; fugeau muntenii care unde putea. Alexandru-vodă nimeri să scape la Cetatea de Floci ; Pătru se opri din fugă la Brăila. Ioan-vodă intră în Țara Romînească și făcu domn pe un Vintilă ; dar peste cîteva luni, soarta se schimbă. Ioan vodă muri robit la turci ; Alexandru își dobîndi iarăși tronul și Pătru Șchiopul domni la Moldova, lăudat și iubit de toată obștea. [1]

București, 1860

(*Revista Carpaților*, an. I, tom. I, februarie-martie 1860 ; vol. *Scene istorice din cronicile românești*, 1860.)

[1] Constantin Căpitnul, Șincai, Engel și alții (n.a.).

ION CREANGĂ

(1839—1889)

Povestirile lui I. Creangă nu sînt cele ale unui folclorist (precum Ispirescu, să zicem), ci mai mult nuvele (G. Călinescu, Al. Piru), iar Amintirile din copilărie, *nu o autobiografie, ci un roman. Încadrarea astfel în gen vine de la aceea că scrierilor lui le lipsește ceea ce dă specific povestei populare și anume fantasticul și „culoarea locală" folclorică, temele fiind mai toate ale folclorului universal ca și copilăria lui Nică de altfel. Capodoperă a genului nuvelistic rămîne* Moș Nichifor Coțcariul (1877).

„Spațiul poveștilor *ori al* Amintirilor... *nu este în esență unul real, oricît de exacte par itinerariile eroilor. E un spațiu imaginar, care seamănă cu o enormă piață publică în care au loc reprezentații carnavalești. G. Călinescu avea dreptate atunci cînd indica natura scenică a acestor reprezentații. Personajele vorbesc și gesticulează în permanență, joacă roluri de adevărați bufoni, se travestesc, țipă, înjură benign, mănîncă enorm, dar mai ales rîd. [...] Prin tot ce a scris, marele prozator român, rămîne cel mai tipic reprezentant al veseliei populare din literatura noastră (Petru Poantă).*

REFERINȚE CRITICE : *Călinescu G.,* Ion Creangă. Viața și opera, *E.P.L., Buc., 1964 ; Cioculescu, Șerban,* În Marginea lui „Moș Nichifor Coțcariul", *în* Varietăți critice, *E.P.L., Buc., 1966 ; Streinu Vladimir,* Ion Creangă, *în* Clasicii noștri, *Ed Tineretului, Buc., 1969 ;* Studii despre Ion Creangă *(2 vol.), Ediție îngrijită de Ilie Dan, Ed. Albatros, Buc., 1971 ; Munteanu George,* Introducere în opera lui Ion Creangă, *Ed. Minerva, Buc., 1976.*

(Ion Creangă,* Opere, *II, Ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Iorgu Iordan și Elisabeta Brâncuș. Studiu introductiv de Iorgu Iordan, Ed. Minerva, Buc., 1970, pp. 13—29.)

MOŞ NICHIFOR COŢCARIUL

Moş Nichifor nu-i o închipuire din poveşti, ci e un om ca toţi oamenii ; el a fost odată, cînd a fost, trăitor în mahalaua Ţuţuenii din Tîrgul Neamţului, dinspre satul Vînătorii Neamţului. Cam pe vremea aceea trăia moş Nichifor în Ţuţueni, pe cînd bunicul bunicului meu fusese cimpoiaş la cumătria lui moş Dediu din Vînători, fiind cumătru mare Ciubăr-vodă, căruia moş Dediu i-a dăruit patruzeci şi nouă de mioare, oacheşe numai de cîte un ochiu ; iară popă, unchiul unchiului mamei mele, Ciubuc, Clopotarul de la Monăstirea Neamţului, care făcuse un clopot mare la acea monăstire, cu cheltuiala lui, şi avea dragoste să-l tragă singur la sărbători mari ; pentru aceea îi şi ziceau Clopotarul. Tocmai pe acea vreme trăia şi moş Nichifor din Ţuţueni.

Moş Nichifor era harabagiu. Căruţa lui, deşi era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o căruţă bună, încăpătoare şi îndemînatică. Un poclit de rogojini oprea şi soarele şi ploaia de a răzbate în căruţa lui moş Nichifor. De inima căruţei atîrnau păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca, care se izbeau una de alta, cînd mergea căruţa, şi făceau : tronca, tranca ! tronca, tranca ! Iară în belciugul de la carîmbul dedesupt, din stînga, era aninată o bărdiţă, pentru felurite întîmplări. Două iepe, albe ca zăpada şi iuţi ca focul, se sprijineau mai totdeauna de oiştea căruţei ; mai totdeauna, dar nu totdeauna, căci moş Nichifor era şi geambaş de cai şi, cînd îi venea la socoteală, făcea schimb, ori vindea cîte-o iapă chiar în mijlocul drumului, şi atunci rămînea oiştea goală pe de-o parte. Îi plăcea moşneagului să aibă tot iepe tinere şi curăţele ; asta era slăbiciunea lui. Mă veţi întreba, poate : De ce iepe, şi totdeauna albe ? Vă voiu spune şi aceasta : Iepe, pentru că moş Nichifor ţinea să aibă prăsilă ; albe,

pentru că albeaţa iepelor, zicea el, îi slujea de fanar noaptea la drum.

Moş Nichifor nu era dintre aceia care să nu ştie „Că nu-i bine să te pui viziteu la cai albi şi slugă la femei" ; el ştia şi aceasta, dar iepele erau ale lui, şi, cînd le grijea, grijite erau, iar cînd nu, n-avea cine să-i bănuiască.

Moş Nichifor fugea de cărăuşie, de-şi scotea ochii ; el se ferea de ridicături, pentru că se temea de surpătură. Harabagia, zicea el, e mai bună, că ai a face tot cu marfă vie, care la deal se dă pe jos, la vale, pe jos, iar la popas, în căruţă. Moş Nichifor avea o biciuşcă de cele de cînepă, împletită de mîna lui şi cu şfichiul de mătasă, cu care pocnea de-ţi lua auzul. Şi cu încărcat şi cu descărcat, la deal moş Nichifor se da pe jos şi trăgea de-a valma cu iepele. La vale iar se da pe jos, ca să nu se spetească iepele. Chirieşii, vrînd-nevrînd, trebuiau să se deie şi ei, căci li era lehamite de morocăneala lui moş Nichifor, care îndată troncănea cîte una cam de aceste :

— Ia mai daţi-vă şi pe jos, căci calul nu-i ca dobitocul să poată vorbi.

Dacă ştiai să potriveşti din gît pe moş Nichifor, apoi era cît se poate de şăgalnic. De întîlnea vreun om călare, pe drum, întreba : „Departe ai lăsat pe vodă, voinice ?" Şi apoi îndată da biciu iepelor, zicînd :

Alba-nainte, alba la roate,
Oiştea goală, pe de-o parte.

Hii ! opt-un cal, că nu-s departe Galaţii, hii ! ! !

De întîlnea pe drum neveste şi fete mari, cînta cîntece şăgalnice, de-alde-aceste :

Cînd cu baba m-am luat,
Opt ibovnice-au oftat :
Trei neveste cu bărbat
Şi cinci fete dintr-un sat ş.a.

Ei, ei ! Apoi zi că nu-ţi venea să porneşti la drum, mai ales în luna lui maiu, cu asemenea om vrednic şi de-a pururea vesel ! Cîteodată numai, cînd prin dreptul crîşmei te făceai niznai şi nu ştiai să potriveşti din gît pe moş Nichifor, nu-l prea vedeai în cheji buni, dar şi atunci tot răpede mîna de la o crîşmă pănă la alta.

Mai ales într-un rînd îi picase lui moş Nichifor două iepuşoare, care mergeau de minune la drum. Dar la crîşmă, mort-copt, trebuiau să steie, căci le cumpărase

de la un popă, nefiind pe vremea aceea pojărnicii, de unde să cumpere altele, care să ţie fuga tot într-una ! Spunea tata că i-au spus şi lui bătrînii, care auziseră din gura lui moş Nichifor, că pe vremea aceea era bine să fii harabagiu în Tîrgul-Neamţului, că te-apucau pe-amînele. Cum ieşeai din Varatic, întrai în Agapia, şi cum ieşeai din Agapia, întrai în Varatic ; apoi în Războeni, apoi pe la mitoace, şi aveai muşterei, de nu erai bucuros ; ba să-i duci la Peatră, ba la Folticeni, ba pe la iarmaroace, ba la Mănăstirea Neamţului, ba la Secu, ba la Rîşca, ba în toate părţile, pe la hramuri.

Tot tata mai spunea că ar fi auzit de la bunicul bunicului meu că protopopul de la Neamţ, de pe vremea aceea, ar fi zis unor călugăriţe, care pribegeau în săptămîna mare prin tîrg :

— Maicelor !

— Blagosloveşte, cinstite părinte !

— De ce nu vă astîmpăraţi în monăstire şi să vă căutaţi de suflet, măcar în săptămîna patimilor ?

— Apoi dă, cinstite părinte, cică ar fi răspuns ele cu smerenie, lîna asta ne mănîncă, păcatele noastre. Dar n-am mai veni noi căci, cum ştii sfinţia ta, mai mult cu şeiacul ne hrănim, şi apoi, de nu curge, macar picură, şi cine mişcă tot pişcă.

Protopopul atunci, sărmanul, cic-ar fi oftat din greu, înghiţind noduri..., şi ar fi dat vina tot pe moş Nichifor, zicînd :

— De-ar crăpa odată să crape şi harabagiul care v-au adus ! C-atunci ştiu că n-ar avea cine să vă mai cărăbănească aşa de des pe la tîrg.

Şi cică auzind moş Nichifor de aceasta, tare s-ar fi mîhnit în sufletul său şi s-ar fi jurat cu jurămînt ca să nu mai aibă a face cu parte dohovnicească cît a trăi el ; căci, din păcate, era şi evlavios moş Nichifor şi tare se mai temea să nu cadă sub blăstămul preoţesc ! De-aceea, cu fuga au alergat la schitul Vovidenia, la pusnicul Chiriac din sfînta Agură, care-şi cănea părul şi barba cu cireşe negre, şi în Vinerea Seacă, prea cuviosul cocea oul la lumînare, ca să mai uşureze din cele păcate. Şi apoi s-a hotărît el ca de-acum înainte să aibă a face mai mult cu parte negustorească.

— Numai negustorul, zicea moş Nichifor, trăieşte din său şi pe sama lui. Cînd întrebai : „Pentru ce ?“ moş Nichifor răspundea, tot glumeţ : „Pentru că n-are Dumnezeu stăpîn“.

De glumeț, glumeț era moș Nichifor, nu-i vorbă, dar, de multe ce dăduse peste dînsul, se făcuse cam hursuz.

Băbătia lui, de la o vreme încoace, nu știu ce avea, că începuse a scîrții : ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea, ba i-e făcut de năjit, ba că i-e făcut pe ursită, ba că i-e făcut de plînsori, și tot umbla din babă în babă cu descîntece și cu oblojele, încît lui moș Nichifor acestea nu-i prea veneau la socoteală, și de-aceea nu-i erau acum mai niciodată boii acasă. Ba chiar se făcuse buclucaș, hărțăgos și de tot hapsin, cînd sta cîte două-trei zile pe lîngă casă, încît biata băbușca lui era bucuroasă uneori și răsbucuroasă în sufletul ei să-l vadă cum l-a vedè urnit de-acasă.

Se vede lucru că și moș Nichifor era făcut pe drumuri, căci cum ieșea afară la drum parcă era altul ; nu mai sta din pocnit cu biciul, de șuguit cu toți drumeții pe cîți îi întîlnea și de povestit despre toate locurile însemnate pe unde trecea.

Într-o dimineață, mercuri înainte de Duminica Mare, moș Nichifor deciocălase căruța și-o ungea ; cînd numai iaca se trezește la spatele lui cu jupîn Strul din Tîrgul-Neamțului, negustor de băcan, iruri, ghileală, sulimineală, boia de păr, chiclazuri, peatră vînătă, peatra sulimanului sau peatră bună pentru făcut alifie de obraz, salcie, fumuri și alte otrăvuri.

Pe vremea aceea nu era spițerie în Tîrgul-Neamțului, și jupînul Strul aducea, pentru hatîrul călugărilor și a călugărițelor, tot ce li trebuia. Mai făcea el, nu-i vorbă, și alte negustorii... În sfîrșit, nu știu cum să vă spun, era mai mult decît dohovnicul, că fără de dînsul nu puteau monăstirile.

— *Muni* dimineață, moș Nichifor !

— Bună să-ți fie inima... jupîne Strul. Da' cu ce treabă ai venit pe la noi ?

— Ia, noră-mea vrea să meargă la Peatră. Cît să-ți dau ca să mi-o duci ?

— D-apoi a fi avînd chilotă multă, cum e treaba d-voastră, jupîne, zise moș Nichifor, scărpinîndu-se în cap ; numai nu-i vorbă că poate să aibă, căci și căruța mea e largă ; poate să încapă într-însa cît de mult. Apoi, fără să ne zbatem, jupîne Strul, mi-i da șesesprezece lei, un irmilic de aur, și ți-oiu duce-o, știi colè, ca pe palmă ; că, după cum vezi, căruța acum am adus-o de la încălțat și i-am mai tras și o unsoare de cele a dracului, de are să meargă cum e sucala.

— Ai să lași cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și feciorul-meu la Peatră.

— Apoi dar, dă! cu bine să dea Dumnezeu, jupîne Strul! Mă bucur și eu că-i tocmai în dricul iarmarocului și poate mi-a pica ceva și cînd voiu veni înapoi. Numai aș vre să știu, cînd avem să pornim?

— Și acuma, moș Nichifor, dacă ești gata.

— Gata, jupîne Strul, numai s-adăp iepușoarele aceste. Du-te și d-ta de-ți pune nora la cale, că acuș te-ajung și eu din urmă.

Și cum era moș Nichifor strădalnic și iute la trebile lui, răpede zvîrle niște coșolină în căruță, așterne deasupra o păreche de poclăzi, înhamă iepușoarele, își ia cojocul între umere și biciul în mînă și tiva, băiete! N-apucase jupînul Strul a ajunge bine acasă, și moș Nichifor și trăsese căruța dinaintea ușei.

Malca — așa era numele nurorei lui jupîn Strul — a ieșit afară să-și vadă harabagiul. Ș-apoi, povestea cîntecului: las', că era de la Piatră de locul ei, dar era și îmbojorată Malca... din pricina plînsului, că se despărțește de socri, pentru că întăiași dată venise ea la Neamț, de cale primară la socri, cum se zice la noi. Căci nu erau mai mult decît două săptămîni de cînd se măritase ea după Ițic, feciorul lui jupîn Strul, sau mai bine ar fi să zic, în voia cea bună, că se măritase Ițic după Malca; căci el lăsase casa părintească, după cum li-i obiceiul, și la două săptămîni Ițic au adus pe Malca la Neamț, a încredințat-o în mîna părinților lui și s-a întors răpede la Piatră, să se gîndească pe negustorie.

— Da' te-ai ținut de cuvînt, moș Nichifor!

— Apoi dă, jupîne Strul, vorba-i vorbă: eu nu mă ciosmolesc atîta, că la drum e bine să pornești cît de dimineață, iar sara să poposești devreme!

— Oare-i ajunge pănă desară la Piatră, moș Nichifor?

— Ă... ra! da' ce stai de vorbești, jupîne Strul? Eu gîndesc, de mi-a ajuta Dumnezeu, pe după ameazi să-ți pun nora în Piatră.

— D-ta, moș Nichifor, ești om purtat, știi mai bine decît mine, dar tot te rog să mîi cu băgare de samă, ca să nu-mi prăvali nora!

— Dacă doar nu-s harabagiu de ieri de-alaltăieri, jupîne Strul! Am mai umblat eu cu cucoane, cu maice boieroaice și cu alte fețe cinstite, și, slava Domnului! nu s-au plîns de mine... Ia, numai cu maica Evlampia, desăgărița din Varatic, am avut și eu odată oleacă de clenciu:

că, oriunde mergea, avea obiceiu să-şi lege vaca dinapoia căruţei, pentru schivirnisală, ca să aibă lăptişor la drum ; şi cu asta-mi aducea mare supărare, pentru că vaca, ca vaca, îmi irosea ogrinjii din căruţă, ba cîteodată rupea leuca, ba la deal se smuncea, de era, într-un rînd, cît pe ce să-mi gîtuiască iepuşoarele. Şi eu, cum îi omul la necaz, îndrăzneam să zic : „Măicuţă, de ce eşti scumpă la tărîţă şi ieftină la făină ?“ Ea atunci se uita galiş la mine şi-mi zicea cu glas duios : „Ia taci şi d-ta, moş Nichifor, taci, nu mai striga atîta pe biata văcuşoară, pentru că ea, mititica, nu-i vinovată cu nimic. Părinţii pusnici din sfînta Agură mi-au dat canon să mănînc lapte numai de la o vacă, ca să nu îmbătrînesc degrabă ; şi dă, ce să fac ? trebuie să-i ascultăm, că sfinţiile lor ştiu mai multe decît noi, păcătoasele !“ Dacă am auzit aşa, am zis şi eu, în gîndul meu, că are întrucîtva dreptate maica desăgăriţa, şi am lăsat-o în plata lui Dumnezeu, pentru că am văzut-o că este pidosnică şi voieşte cu orice chip să se adăpe de la un izvor. D-ta, jupîne Strul, cred că nu mi-i face necaz la drum şi cu vaci. Şi apoi, giupineşica Malca, unde-a fi vale mare ori deal mare, s-a mai da şi pe jos cîte-oleacă ; mai ales că acum e o frumuseţă afară la cîmp, de turbă haita ! Da' ia să nu ne trecem vremea cu vorbele. Hai sus, giupîneşică Malcă, să te duc la bărbăţel acasă ; ştiu eu cum îi treaba nevestelor celor tinere, cînd nu-s barbaţii cu dînsele : fac zîmbre şi trag acasă, cum trage calul la traista cu orz.

— Iaca, mă suiu, moş Nichifor !

Şi odată încep cu toţii a cărăbăni la saltele cu puf, perini moi, o legătură cu demîncare şi alte mărunţuşuri. Apoi Malca îşi ia ziua bună de la socri şi se suie deasupra saltelelor, în fundul căruţei. Iară moş Nichifor se azvîrle pe capră, dă biciu iepelor şi lasă pe giupînul Strul şi cu ai săi cu lacrimile pe obraz.

Prin tîrg, aşa mîna de tare moş Nichifor, de ţi se părea că zboară iepele, nu altăceva.

Prundul, satul şi dealul Humuleştilor le-a trecut într-o clipă. De la Ocea pănă aproape de Grumăzeşti a ţinut numai o fugă.

Dar de pe la Grumăzeşti încolo, moş Nichifor a tras o duşcă de rachiu din plosca lui cea de Braşov, şi-au aprins luleaua şi a început a lăsa iepele mai la voie.

— Doamne, giupîneşică, Doamne ! Vezi satul ista mare şi frumos ? se cheamă Grumăzeştii. De-aş avè eu atîţia

gonitori în ocol şi d-ta atîţia băieţi, cîţi căzaci, căpcîni şi alte lifte spurcate au căzut morţi aici din vreme în vreme, bine-ar mai fi de noi!

— Să te-audă Dumnezeu, să am băieţi, moş Nichifor!

— Asemene şi eu gonitori, giupîneşică... că de băieţi nu mai trag nădejde, pentru că baba mea e o sterpătură; n-a fost harnică să-mi facă nici unul, nu i-ar muri mulţi înainte să-i moară! De oiu pune eu mînele pe pept, are să rămîie căruţa asta de haimana şi iepuşoarele de izbelişte!

— Nu te supăra, moş Nichifor, zise Malca, că poate aşa a fost să fie de la Dumnezeu; pentru că aşa scrie şi la noi în cărţi despre unii, că tocmai la bătrîneţe au făcut copii!

— Ia lasă-mă, giupîneasă, cu cărţile cele a d-voastre, în pace, că eu ştiu ce ştiu eu: degeaba mai baţi apa-n chiuă să s-aleagă unt, că nu s-a alege niciodată! Am auzit şi eu spunînd în biserică la noi că „Pomul care nu face roadă se taie şi în foc se aruncă". Apoi ce-ţi trebuie mai bună vorbă decît asta? Ba zău, încă mă mir c-am avut răbdare să ţin casă cu baba păn-acum. În privinţa asta, îi mai bună legea d-voastră de-o mie de ori. Nu-ţi face una copii, iei alta, nu face nici aceea, alta. Şi de la o vreme trebuie să nimereşti una blagoslovită de Dumnezeu: da! nu ca la noi, să fii nevoit să trăieşti cu una beteagă până la sfîrşitul vieţei, şi copii, tufă! Că doar Dumnezeu cel mare şi puternic nu s-a răstignit numai pentru un om pe lumea asta! Nu-i aşa, giupîneşică? Mai zi, dacă ai ce!

— Poate să fie ş-aşa, moş Nichifor.

— Ba chiar aşa-i, giupîneşică dragă, cum îţi spun eu. Ptru! ciii!... Da' bună bucată am mers! Doamne, cum să iè omul la drum cu vorba şi, cînd se trezeşte, cine ştie unde au ajuns; bun lucru a mai lăsat Dumnezeu sfîntul şi tovărăşia asta! Hi!!! zmeoaicele tatei, îndemnaţi înainte! Iaca şi codrul Grumăzeştilor, grija negustorilor şi spiama ciocoilor. Hei! giupîneşică, cînd ar avè codrul ista gură să spuie cîte a văzut, cumplită pătăranie ne-ar mai auzi urechile; ştiu că am avè ce asculta!

— Da' ce-a fost pe-aici, moş Nichifor?

— Of! giupîneşică, of! Ce-a fost, să nu dea Dumnezeu să mai fie! Dar avea cineva cap să treacă pe-aici, fără să fie jăfuit, bătut ori omorît? Nu-i vorbă, că acestea se întîmplă mai mult noaptea decît ziua. Însă pe mine unul, de n-aş grăi într-un ceas rău, pănă acum, dă, m-a

ferit Dumnezeu. Lupi şi alte dihănii mi-au ieşit înainte cîteodată, dar nu le-am făcut nimica ; li-am dat bună pace, m-am făcut că nici nu-i văd, şi ei s-au dus în treaba lor.

— Ă... ra ! moş Nichifor, nu mai spune de lup, că tare mă tem !

V-am spus că era şăgalnic moş Nichifor, şi, cînd spunea cîte una, ori te ţineai cu mîna de inimă, rîzînd, ori te făcea să-ţi sară inima din loc, de frică.

— Iaca un lup vine spre noi, giupîneşică !

— Vai de mine, moş Nichifor, unde să mă ascund eu ?

— Despre mine, ascunde-te unde ştii, că eu, unul ţi-am spus că nu mă tem nici de-o potaie întreagă.

Atunci biata Malcă, de frică, s-a încleştat de gîtul lui moş Nichifor şi s-a lipit de dînsul, ca lipitoarea. A şezut ea aşa cît a şezut şi apoi a zis tremurînd :

— Unde-i lupul, moş Nichifor ?

— Unde să fie ?! Ia, a trecut drumul pe dinaintea noastră şi a intrat iar în pădure. Dar cît pe ce erai să mă gîtui, giupîneşică, ş-apoi, dacă scăpam iepele, ştiu că era frumos.

N-apucă a sfîrşi bine moş Nichifor, şi Malca zice cătinel:

— Să nu mai zici că vine lupul, moş Nichifor, că mă vîri în toate boalele !

— Nu că zic eu, da' chiar vine, iacătă-l-ăi !

— Valeu ! Ce spui ?

Şi iar se ascunde lîngă moş Nichifor.

— Ce-i tînăr, tot tînăr ; îţi vine a te juca, giupîneşică, aşa-i ? şi, după cum văd, ai noroc că eu îmi ţin firea, nu mă prea tem de lup ; dar să fie altul în locul meu...

— Nu mai vine lupul, moş Nichifor ?

— Apoi, na ! eşti de tot poznaşă şi d-ta ; prea des vrei să vie, că doar nu-i de tot copacul cîte un lup ! Ia, pe la Sfîntul Andrei umblă şi ei mai cîte mulţi la un loc. Ş-apoi, vînătorii ce păzesc ? La goană mare, crezi d-ta că puţini lupi dau cinstea pe ruşine, lăsîndu-şi peile zălog ? Să mai răsuflăm iepele oleacă. Iaca şi Dealul Bălaurului, giupîneşică ! Ia, aici a căzut odată un bălaur grozav de mare, care vărsa jaratic pe gură, şi cînd şuiera, clocotea codrul, gemeau văile, fiarele tremurau şi se băteau cap în cap, de spaimă, şi ţipenie de om nu cuteza să mai treacă pe aici.

— Valeu ! şi unde-i balaurul, moş Nichifor ?

— D-apoi mai ştiu eu, giupîneşică ? Pădurea-i mare, el ştie unde s-a fi înfundat. Unii spun că, după ce a mîncat foarte mulţi oameni şi a ros toată coaja copacilor din codru, ar fi crăpat chiar aici în locul acesta. De la unii am auzit

spuind că i-ar fi dat lapte de vacă neagră şi cu acesta l-ar fi făcut să se ridice iar la cer, de unde a căzut. Mai ştiu eu pe cine să cred ?... Că oamenii vorbesc vrute şi nevrute. Noroc numai că eu unul ştiu solomonii şi nu mă prea tem nici de balauri. Pot să prind şerpele din culcuş, cum ai prinde d-ta un puiu de găină din pătul.

— Da' ce-s acele solomonii, moş Nichifor ?

— Ei, giupîneşică dragă, asta nu se poate spune. Eu, babei mele, că merge pe douăzeci şi patru de ani, de cînd trăiesc cu dînsa, şi ce n-a făcut ea şi cît nu m-a cihăit de cap să-i spun, şi tot nu i-am spus. Şi ea, din pricina asta are să moară, cînd a muri, de nu i-ar muri mulţi înainte ; că atunci mi-aş lua şi eu una tinerică, şi măcar trei zile să trăiesc în ticnă cu dînsa, cum ştiu eu, şi apoi să mor ! M-am săturat pănă-n gît de mucegaiul de babă, că hojma mă morocăneşte şi-mi scoate ochii cu cele tinere. Cînd gîndesc, amărîtul de mine, că am să mă întorc iar la dînsa acasă, îmi vine să turbez, să ieu cîmpii, nu altăceva.

— Ia lasă, lasă moş Nichifor, că aşa sunteţi d-voastră, barbaţii.

— Ei, ei ! giupîneşică, iată-ne şi aproape de vîrful codrului ! Ia mai dă-te şi d-ta oleacă pe jos, păn' vom sui dealul, că nu mi-i de alta, dar mă tem că-i înţepeni în căruţă. Uite florile cele frumoase de prin marginea pădurii cum umplu văzduhul de mirozna ! Şi d-ta să şezi ghemuită acolo, nu-i păcat de Dumnezeu ?

— Mă tem de lup, moş Nichifor, zise Malca, tremurînd.

— Ia mai sfîrşeşte odată cu lupul cela ! Altăceva n-ai de vorbit ?

— Stăi dară să mă dau jos !

— Ptru ! ciii !... Sai binişor pe ici, pe crucea căruţei. Ho... pa ! Ia, acum te văd şi eu că eşti voinică ; aşa mi-e drag să fie omul : fătat, nu ouat.

Şi pe cînd Malca culegea nişte dumbravnic, să ducă lui Iţic, moş Nichifor stătuse în loc şi nu ştiu ce bichirea şi cisluia prinprejurul căruţei. Apoi răpede strigă :

— Gata eşti, giupîneşică ? Hai, sui şi să pornim cu ajutorul lui Dumnezeu, că de-acum e tot vale mai mult.

Malca, după ce se suie, întreabă :

— Oare nu-i tîrziu, moş Nichifor ?

— D-apoi de acum suntem scapaţi deasupra nevoiei ; acuş te pun în Peatră. Ş-odată dă biciu iepelor, zicînd :

Alba-nainte, alba la roată.
Oiştea goală pe de-o parte.

Hii ! opt-un cal, că nu-s departe Galaţii, hii !!!

N-apucă a merge nici douăzeci de prăjini, şi prrr ! se rupse un capăt !

— Na, asta încă-i una !

— Vai de mine, moş Nichifor, avem să înnoptăm în pădure !

— Ia nu mai meni a rău, giupîneşică, că doar n-am păţit eu asta numai o dată în viaţa mea. Pănă-i îmbuca d-ta ceva, şi iepele iestea ş-or şterge gura c-oleacă de coşolină, eu am şi pus capătul.

Cînd se uită moş Nichifor la belciug, bîrdiţa nicăiri !

— Apoi toate-au fost cum au fost, zise moş Nichifor, încreţind din sprincene şi oţerindu-se, dar asta pică de coaptă. Bat-o Dumnezeu de babă s-o bată ! Iaca cum îngrijeşte ea de mine ! Aşa-i că nu-i securea ?

Malca, sărmana, cînd mai aude şi asta, începe a suspina şi a zice :

— Moş Nichifor, ce facem noi ?

— Ia las', giupîneşică, nu te împuţina cu inima, că tot mai am oleacă de nădejde.

Ş-odată scoate bulicherul din teacă, îl dă pe amînar şi începe a ciocîrti un gîrneţ de stejar din anul trecut... L-a tăiat el cum l-a tăiat, apoi a început a cotrobăi prin chilna căruţei, să găsească nişte frînghie ; dar de unde să iei dacă n-ai pus ?

Dacă vede şi vede, taie baierile de la traistă, mai căpeţala din capul unei iepe şi face cum poate, de leagă gîrneţul unde trebuia ; pune roata la loc, vîră leuca, suceşte lamba ş-o strînge la scară ; apoi îşi aprinde cioanca şi zice :

— Iaca giupîneşică dragă, cum învaţă nevoia pe om ce să facă... Cu moş Nichifor ţuţueanul nu piere nimene la drum. De-acum, numai să te ţii bine de carîmbi şi de speteze, că am să mîn iepele iestea de au să scapere fugind. Da' să ştii d-ta că babei mele n-are să-i fie moale cînd m-oiu întoarce acasă. Am s-o ieu de cînepa dracului şi am s-o învăţ eu cum trebuie să caute altădată de bărbat ; că femeia nebătută e ca moara neferecată. Ţine-te, giupîneşică ! Hi, ha ! ! !

Ş-odată încep iepele a fugi, de pîrîiau roatele şi sărea colbul în naltul cerului. La vro cîteva obraţuri, gîrneţul s-a înferbîntat, s-a muiat şi... foflenchiu ! iar sare roata !

— Bre ! c-anapoda lucru ; se vede că azi-dimineaţă mi-a ieşit înainte vrun popă, sau dracu ştie ce !

— Moş Nichifor, ce facem noi ?

— Om face noi ce-om face, giupîneşică. Dar acum, deodată, linişteşte-te acolo şi taci molcom. Bine că nu s-a întîmplat asta în mijlocul cîmpului, undeva. Lemne, slavă Domnului, sunt de-ajuns şi di-ntrecut în pădure. Poate să ne-ajungă cineva din urmă ori să ne întîmpine cineva dinainte şi să-mi împrumute vro secure. Şi cum vorbea, numai iaca că vede viind un om din urmă cu traista în băţ.

— Bun ajuns, om bun ! Aşă-i că s-a stricat drumul în mijlocul căruţei ?

— Ia las' şaga la o parte, măi omule, şi mai bine vin' de-mi ajută să pun capătul ista, că vezi că-mi crapă inima de necaz.

— D-apoi eu mă grăbesc să ajung la Oşlobeni. D-ta poţi să mîi astă noapte şi în pădure ; nu cred că-i muri de urît !

— Mă mir că nu ţi-e oarecum, să-ţi fie, zise Nichifor posomorît ; eşti un cheag zbîrcit, mai ca şi mine, şi iaca ce-ţi urlă prin cap.

— Da' nu-ţi fie cu bănat, om bun, că am şuguit şi eu. Bun rămas ! Te-a învăţa Dumnezeu ce să faci... şi s-a tot dus înainte.

— Vezi, giupîneşică, cîtu-i de-a dracului lumea asta ? Numai după pleşcuit umblă. Ia să fie un antal cu vin ori cu rachiu, şi să vezi atunci, ar şedè carul stricat atîta timp în mijlocul drumului ? Cum văd eu, tot moş Nichifor are să facă ce a face. Ia să mai fac o încercare.

Şi iar începe a tăiè alt gîrneţ. Mocoşeşte el cît mocoşeşte, până îl pune şi pe acela. Apoi dă biciu iepelor şi iar mai trage un ropot ; cînd, numai iaca ce ajunge roata de-o teşitură, şi iar se rupe capătul.

— Acuma, giupîneşică, mai că-mi vine să zic şi eu ca omul cela, că are să ne fie masul în pădure.

— Vai de mine şi de mine, moş Nichifor, ce spui ?

— Ia spun şi eu ce văd cu ochii. Uită-te ! Nu vezi şi d-ta că dă soarele după deal, şi noi tot pe loc stăm ? Da' nu-i nimica, giupîneşică, să n-ai nici o grijă, că ştiu eu o poiană în pădure, chiar aici pe-aproape ; să tragem acolo, şi suntem ca şi în casă la noi. Locul e ferit, şi iepele au ce paşte. D-ta te-i culca în căruţă, şi eu te-oiu străjui toată noaptea. Helbet, o noapte nu-i legată de gard, a trece ea cum a trece, dar a pomeni ea baba mea, cîte zilişoare a avè, de necazul acesta, că numai din pricina ei mi se trage...

— Apoi dar, fă cum ştii, moş Nichifor, numai să fie bine.

— Las', giupîneşică, nu-ţi face voie rea, că are să fie cît se poate de bine.

Ş-odată moş Nichifor apucă iepele de dîrlog, cîrneşte căruţa ş-o tîrăşte cum poate până în poiană.

— Iaca, giupîneşică, ce raiu a lui Dumnezeu e aici ; să tot trăieşti, să nu mai mori ! Numai d-voastră nu sunteţi deprinşi cu ce-i frumos pe lume. Ia mai dă-te oleacă pe jos, până se mai vede, ca să strîngem nişte tîrşuri şi să facem toată noaptea foc, să fugă ţinţarii şi toate gîngăniile pe lume !

Biata Malcă vede şi ea că tot de una îi e acum. Se dă jos şi începe a strînge la tîrşuri.

— Doamne ! bine-ţi mai şede, giupîneşică ; parcă eşti una de-a noastră ! Nu cumva a ţinut vreodată tatal d-tale orîndă în sat, undeva ?...

— Ba a ţinut mult timp ratoşul de la Bodeşti.

— Apoi mă miram eu de ce vorbeşti aşa de bine moldoveneşte şi aduci la mers cu de-a noastre. De-acum n-am să te mai cred că te temi de lup. Ei ! ei ! cum ţi se pare aici în poiană ? Aşă-i că erai să mori şi să nu ştii ce-i frumos pe lume ? Ia auzi privighetorile ce haz fac ! Ia auzi turturele cum se îngînă !

— Moş Nichifor, oare n-om păţi ceva în noaptea asta ? Ce-a zice Iţic ?

— Iţic? Lui Iţic i s-a părè c-a prins pe Dumnezeu de-un picior, cînd te-a vedè acasă. Da' ce crezi d-ta că Iţic ştie ce-i pe lume ? Cum sunt întîmplările la drum ? Aşa, numai să se mute de pe vatră pe cuptior, ştie şi hleabul de baba mea, de-acasă. Giupîneşică, ia să te vedem, ştii cum să faci focul ?

Malca aşează gătejele, moş Nichifor scapără, şi îndată amundoi aţîţă focul. Apoi moş Nichifor zice :

— Vezi, giupîneşică, cum pîrîie de frumos gătejele ?

— Văd, moş Nichifor, dar îmi tremură inima în mine de frică !

— Ă... ra ? Da' ce, Doamne iartă-mă, parcă eşti din neamul lui Iţic. Da' fii mai cu inimă oleacă ! Ori, dacă eşti aşa de fricoasă, apoi sui în căruţă şi te-aşterne pe somn, că noaptea-i numa un ceas ; acuş se face ziuă !

Malca, îmbărbătată de moş Nichifor, se suie în căruţă şi se culcă. Iară moş Nichifor îşi aprinde luleaua, aşterne cojocul şi se pune într-o rîlă jos, lîngă foc ; şi pîc, pîc ! pîc,

pîc ! din lulea, cît pe ce era să-l prindă somnul, cînd numai iaca că-i sare o scînteie pe nas !

— Ptiu, drace ! asta trebuie să fie scînteie din gătejele culese de Malca, că tare m-a fript... Dormi, giupîneşică Malcă ?

— Parcă era să mă prindă somnul oleacă, moş Nichifor, dar mi-au venit o mulţime de năluciri prin cap, şi m-am trezit.

— Şi eu mai tot aşa am păţit : mi-a sărit o scînteie pe nas, şi mi s-a spăriet somnul, de parcă am dormit o noapte întreagă. Las', că poate să mai doarmă cineva de răul nebunelor istor de privighitori ? parcă-şi fac de cap, nu altăceva ! Da' acum li-e şi lor vremea să se drăgostească... Dormi, giupîneşică ?

— Parcă iar era să mă prindă somnul, moş Nichifor.

— Ştii una, giupîneşică ? Mie-mi vine să sting focul, că tocmai acum, în durătul ista, mi-am adus aminte că dihania de lup adulmecă şi vine după fum.

— Stinge-l moş Nichifor, dacă-i aşa.

Atunci moş Nichifor odată începe a turna la ţărnă peste foc şi-l înăduşă.

— De-acum, giupîneşică, dormi fără grijă, că acuş se face ziuă. Na, c-am stins focul şi am uitat să-mi aprind luleaua ! Dar las', că am scăpărători. Bată-vă pustia, privighitori, să vă bată, că ştiu că vă drăgostiţi bine !

Mai şede moş Nichifor aşa pe gînduri, pănă-şi găteşte de băut luleaua, apoi se scoală binişor şi se duce în vîrful degetelor lîngă căruţă. Malca începuse a horăi puţin. Moş Nichifor o clatină încetişor şi zice :

— Giupîneşică, giupîneşică !

— Aud, moş Nichifor, răspunse Malca tresărind spăimîntată.

— Ştii ce-am gîndit eu cît am stat lîngă foc ?

— Ce, moş Nichifor ?

— Ia, după ce-i adormi d-ta, să încalec pe o iapă şi să mă răped acasă la mine, să-mi aduc un capăt şi securea şi, cînd s-a zări de ziuă, sunt aici.

— Vai de mine, moş Nichifor, ce vorbeşti ? Vrei să mă găseşti moartă de frică cînd îi veni ?

— Ba să te ferească Dumnezeu, de una ca asta, giupîneşică ! Ia las', nu te spăimînta, că am zis şi eu, ia aşa, o vorbă în vînt.

— Ba nu, moş Nichifor ! De-acum nici nu vreau să mai dorm ; mă dau jos şi am să şed toată noaptea lîngă d-ta.

— Ba păzește-ți treaba, giupîneșică ; șezi binișor unde șezi, că bine șezi.

— Ba iaca vin ; ș-odată se dă jos și vine pe iarbă, lîngă moș Nichifor.

Și ba unul una, ba altul alta, de la o vreme i-a furat somnul pe amundoi, și-au adormit duși. Și cînd s-au trezit ei, era ziulica albă !...

— Iaca, giupîneșică, și sfînta ziuă ! Scoală-te și hai să vedem ce-i de făcut. Vezi că nu te-a mîncat nimica ? Numai frica ți-a fost mai mare.

Malca, în vorbele acestea, iar au adormit... Iar moș Nichifor, ca cel cu grija, s-a suit în căruță și a început a scormoli în toate părțile pe supt coșolină, și numai iaca că dă de secure, de-o funie și de un sfredeleac pe pomoștina căruței !

— Iaca, păcatele mele ! Cine-i cu pagubă, și cu păcat ; mă miram eu să nu se îngrijească biata babă de mine, până într-atîta. Pentru c-am năpăstuit-o chiar pe sfînta dreptate, am să-i duc un fes roș și un tulpan undelemniu, ca să-și mai aducă aminte din tinerețe. Eu se vede că m-am luat ieri cu luleaua. Dar biata baba mea, bună-rea cum este, tot a știut ce-mi trebuie la drum, numai nu le-a pus la locul lor... Dar ți-ai găsit să știe femeia trebile barbatului !

— Giupîneșică, giupîneșică !

— Ce-i, moș Nichifor ?

— Da' nu știi una ! Scoală-te, că am găsit și secure și frînghie, și sfredel, și tot ce-mi trebuie.

— Unde, moș Nichifor ?

— Ia, pe supt buclucurile d-tale. Numai n-au avut gură să răspundă. Am pățit și noi ca un cerșitoriu care ședea pe comoară și cerea milostenie... Da' bine că s-au găsit și acum ; tot biata babă se vede că le-a pus.

— Vezi cît ești de avan moș Nichifor, cum îți încarci sufletul de păcate ?

— Apoi dă, giupîneșică, văd și eu că am greșit, de-am ponegrit-o așa de tare cătră d-ta. Da' de-acum am să-i cînt și eu un cîntec de împăcare :

Sărmana băbușca mea !
Fie bună, fie rea,
Am să țin casă cu ea.

Ș-odată suflecă moș Nichifor mînecele, taie un stuhariu de fag și face un capăt minunat. Apoi îl așează cum trebuie, pune roata la loc, înhamă iepele, încet-încet la drum și zice :

— Sui, giupîneșică, și haidem să mergem de-acum !
Iepele, fiind hrănite și odihnite bine, pe la prînzul cel mare i-au pus în Piatră.
— Iaca te-ai văzut ș-acasă, giupîneșică !
— Slava lui Dumnezeu, moș Nichifor, că și-n pădure nu mi-a fost rău...
— Așa este, giupîneșică, nu-i vorbă, dar ca la casa omului nu-i nicăiurea.
Și, din vorbă în vorbă, au și ajuns la poarta lui giupîn Iţic. Iţic tocmai atunci venea de la școală și, cînd a văzut pe Malca, nu mai știa ce să facă de bucurie. Dar cînd a auzit și despre întîmplarea ce au avut, și cum i-a scăpat Dumnezeu din primejdie, nu știa cum să mulţămească lui moș Nichifor. Cu ce nu l-au dăruit ei ? Că se mira și el singur ce dăduse peste dînsul.
A doua zi, moș Nichifor a pornit înapoi cu alţi mușterii. Și cînd au ajuns acasă, era foarte vesel, încît nu știa baba lui ce l-a găsit, de-i așa cu chef, cum nu mai fusese de multă vreme. După aceasta, tot la două-trei săptămîni, giupîneșica Malca venea în Neamţ la socri și se întorcea acasă numai cu moș Nichifor, fără să se mai teamă de lup...
După un an, sau după mai mulţi, moș Nichifor s-au răsuflat, la un păhar cu vin, către un prieten al său, despre întîmplarea din codrul Grumăzeștilor și frica ce a tras giupîneasa Malca... Prietenul lui moș Nichifor s-a răsuflat și el către alţi prieteni ai săi, și de-atunci oamenii, cum sunt oamenii, ca să-i puie sînge rău la inimă... au început a porecli pe moș Nichifor și a-i zice : „Nichifor Coţcariul, Nichifor Coţcariul". Și poate acum a fi oale și ulcioare, și tot Nichifor Coţcariul i-a rămas bietului om numele și până în ziulica de astăzi.

(*Convorbiri literare*, an X, 1 ianuarie 1877 ; vol. *Opere*, I—II, 1890—1892).

IOAN SLAVICI
(1848—1925)

Activitatea literară a lui I. Slavici stă sub semnul prieteniei cu M. Eminescu și I. Creangă și al copilăriei și adolescenței petrecută în vechea așezare românească transilvană Șiria, îmbibată de eticism clasic și tulburare romantică întreținută de ruinele cetății Vilagoș. Peste toate acestea se așezau noile realități capitaliste. Începe să învețe în satul natal, apoi la Arad și Timișoara. Provenea dintr-o familie cu mulți copii și pentru a-și continua studiile este nevoit să exercite fel de fel de munci. Studenția o face la Budapesta și Viena, urmînd cursurile Facultății de drept. Cînd vine la Iași în 1874 se integrează „Junimii", însoțindu-l pe T. Maiorescu și la București. În 1881 își definitivează volumul Novele din popor *care se bucură de o frumoasă primire. Aici regăsim și cele mai bune nuvele ale sale cu excepția* Pădurencii *scrisă mai tîrziu, în 1884. Contribuie la întemeierea „Tribunei", „cea mai scumpă dintre creațiunile mele" și a „Vetrei" scoasă împreună cu Caragiale și Coșbuc. Opera lui Slavici este diversă și întinsă : publicistică, memorialistică* (Lumea prin care am trecut, Închisorile mele *etc.), dramaturgie* (Fata de birău, Toane sau vorbe de clacă etc.), *povești, roman* (Mara), *nuvele etc. Gloria literară a lui Slavici se împarte pe nedrept între romanul* Mara *și nuvelistică, cu tendința chiar de suprasolicitare a romanului, deși marea influență în evoluția fenomenului literar românesc au avut-o mai cu seamă nuvelele. Marile lui realizări se numesc, cum bine știm,* Moara cu noroc, Popa Tanda, Pădureanca și Budulea Taichii, *„toate sub același semn neclintit al meditației asupra atitudinii etice a omului în lume" (Ov. Papadima).*

REFERINȚE CRITICE : *Diaconescu, Viorica,* Personajele feminine în nuvelistica lui Ioan Slavici, *LL, I, 1973, p. 79—*

93 ;*Tudorică, Al.* Ioan Slavici : „Moara cu noroc", *LL, IV, 1974, pp. 724—733 ; Lazăr Monica,* I. Slavici : „Moara cu *noroc", LL, IV, 1978, pp. 568—574 ; I.D. Bălan,* Ioan Slavici, *Ed.Albatros, Buc., 1985.*

(Ioan Slavici, Nuvele. *Ediție și cuvînt înainte de Constantin Cubleșan, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1981, pp. 15—120).*

MOARA CU NOROC

[Fragmente]

I

— Omul să fie mulţumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăţia, ci liniştea colibei tale te face fericit. Dar voi să faceţi după cum [vă] trage inima, şi Dumnezeu să vă ajute şi să vă acopără cu aripa bunătăţilor sale. Eu sunt acum bătrînă, şi fiindcă am avut şi am atît de multe bucurii în viaţă, nu înţeleg nemulţumirile celor tineri şi mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrîneţe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi şi să dau la sfîrşitul vieţii mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi ştiţi, voi faceţi ; de mine să nu ascultaţi. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viaţa şi mi-am crescut copiii şi mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa : de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi părea prea tînără, prea aşezată, oarecum prea blîndă la fire, şi-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc cîrciumăriţă.

— Vorbă scurtă, răspunse Ghiţă, să rămînem aici, să cîrpesc şi mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculţi, iar dacă dumineca e noroi, îşi duc cizmele în mînă la biserică, şi să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaş, iară d-ta la tustrei. Iacă liniştea colibei.

— Nu zic, grăi soacra aşezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai aşa, gîndurile mele, iară voi faceţi după gîndul vostru, şi ştiţi prea bine că, dacă voi vă duceţi la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte : dacă vă hotărîţi să mergeţi, mă duc şi eu cu voi şi mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieşit în lume. Dar nu cereţi ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba : mă duc să vorbesc cu arîndaşul, şi de la St. George cîrciuma de la Moara cu noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis, grăi bătrîna, şi gînd bun să ne dea Dumnezeu în tot ceasul !

II

De la Ineu drumul de ţară o ia printre păduri şi peste ţarini lăsînd la dreapta şi la stînga satele aşezate prin colţurile văilor. Timp de un ceas şi jumătate drumul e bun ; vine apoi un pripor, pe care îl urci, şi după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug şi să le mai laşi timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu noroc.

Ori din care parte ar veni, drumeţul se bucură cînd o zăreşte din culmea dealului pleşuv, căci, venind despre locurile rele, ea îl vesteşte că a scăpat norocos, iară mergînd spre ele, la moară poate să găsească ori să aştepte alţi drumeţi, ca să nu plece singur mai departe.

Şi fiindcă aici se opresc toţi drumeţii, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii, şi oarecum pe nesimţite moara a încetat a mai măcina şi s-a prefăcut în cîrciumă şi loc de adăpost pentru tot drumeţul obosit şi mai ales pentru acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă, arîndaşul a zidit cîrciumă la un loc mai potrivit, departe de cîteva sute de paşi de la rîuleţ, iară moara a rămas părăsită, cu lopeţile rupte şi cu acoperămîntul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dînsul.

Cinci cruci stau înaintea morii, două de piatră şi trei altele cioplite din lemn de stejar, împodobite cu ţircălamul şi vopsite cu icoane sfinte ; toate aceste sunt semne care-l vestesc pe drumeţ că aci locul e binecuvîntat, deoarece acolo unde vezi o cruce de aceste a aflat un om o bucurie ori a scăpat altul de o primejdie.

Dar binecuvîntat era locul acesta mai ales de cînd veniseră cîrciumarul cel nou cu nevasta lui tînără şi cu soacră-sa cea bătrînă, căci ei nu îl primeau pe drumeţ ca pe un străin venit din lume, ci ca pe un prieten aşteptat de multă vreme la casa lor. Abia trecuseră dar cîteva luni

după St. Gheorghe, și drumeții mai umblați nu mai ziceau că o să facă popas la Moara cu noroc, ci că se vor opri la Ghiță, și toată lumea știa cine e Ghiță și unde e Ghiță, iar acolo, în vale, între pripor și locurile cele rele, nu mai era Moara cu noroc, ci cîrciuma lui Ghiță.

Iară pentru Ghiță cîrciuma era cu noroc.

Patru zile pe săptămînă, de marți seara pînă sîmbătă, era mereu plină, și toți se opreau la cîrciuma lui Ghiță, și toți luau cîte ceva, și toți plăteau cinstit.

Sîmbătă de cu seara locul se deșerta, și Ghiță, ajungînd să mai răsufle, se punea cu Ana și cu bătrîna să numere banii, și atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amîndoi priveau la cei doi copilași, căci doi erau acum, iar bătrîna privea la cîteșipatru și se sîmțea întinerită, căci avea un ginere harnic, o fată norocoasă, doi nepoți sprinteni, iară sporul era dat de la Dumnezeu, dintr-un cîștig făcut cu bine.

Duminecă dimineața Ghiță punea calul la teleagă și bătrînă se ducea la biserică, fiindcă bătrînul, fie iertat, fusese cojocar și cîntăreț de strană, și așa, mergînd la biserică, ea se ducea parcă să-l vadă pe el.

Cînd bătrîna pleca la biserică, toate trebuiau să fie puse bine la cale, căci altfel ea odată cu capul nu ar fi plecat. Încă sîmbătă după-amiazăzi sluga trebuia să rînească grajdul, curtea și locul de dinaintea cîrciumei, în vreme ce bătrîna și Ana găteau cîrciuma pentru ziua de duminecă. Duminecă în zori bătrîna premenea copiii, se gătea de sărbătoare, mai dedea o raită prin împrejur, ca să vadă dacă în adevăr toate sunt bine, apoi se urca în teleagă.

Ana și Ghiță îi sărutau mîna, ea mai săruta o dată copilașii, apoi zicea : „Gînd bun să ne dea Dumnezeu !", își făcea cruce și dedea semn de plecare.

Dar ea pleca totdeauna cu inima grea, căci trebuia să plece singură și să-i lase pe dînșii singuri la pustietatea aceea de cîrciumă.

Dacă aruncai privirea împrejur, la dreapta și la stînga, vedeai drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul rîulețului, cît străbate ochiul, pînă la cîmpia nesfîrșită, afară de cîțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decît iarbă și mărăcini. La deal valea se strîmtează din ce în ce mai mult ; dar aici vederile sunt multe și deosebite : de-a lungul rîulețului se întind două șiruri de sălcii și de răchite, care se îndeasă mereu, pînă ce se pierd în crîngul din fundul

văii ; pe culmea dealului de la stînga, despre Ineu, se ivește pe ici, pe colo marginea unei păduri de stejar, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă nestîrpite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pămînt și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre cîmpie ; fundul văii, în sfîrșit, se întunecă, și din dosul crîngului depărtat iese turnul țuguiat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorîte, ce se ridică și se grămădesc unul peste altul, pînă la muntele Bihorului, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrîng razele soarelui de dimineață.

Rămîind singur cu Ana și cu copiii, Ghiță privește împrejurul său, se bucură de frumusețea locului și inima îi rîde cînd Ana cea înțeleaptă și așezată deodată își pierde cumpătul și se aruncă răsfățată asupra lui, căci Ana era tînără și frumoasă, Ana era fragedă și subțirică, Ana era sprintenă și mlădioasă, iară el însuși, înalt și spătos, o purta ca pe o pană subțirică.

Numai cîteodată, cînd în timp de noapte vîntul zgîlția moara părăsită, locul îi părea lui Ghiță străin și pustiicios, și atunci el pipăia prin întunerec, ca să vadă dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lîngă dînsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, și s-o acopere iar.

III

Cît țin luncile, ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie și mulți păstori. Dar și porcarii sunt oameni, ba, între mulți, sunt oameni de tot felul, și de rînd, și de mîna a doua, ba chiar și oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, și așa, unde sunt mii și mii de porci, trebuie să fie sute de turme, și fiecare turmă are cîte un păstor, și fiecare păstor e ajutat de către doi-trei băieți, boitarii, adeseori și mai mulți, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsuni, ai căror părinți, buni și străbuni tot păstori au

fost, oameni care au obiceiurile lor şi limba lor păstorească, pe care numai ei o înţeleg.

Şi fiindcă nu-i neguţătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba care se face în turmă : acest cineva este „sămădăul", porcar şi el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduţi ori pe cei furaţi. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru şi neîndurat, care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care ştie toate înfundăturile, cunoaşte pe toţi oamenii buni şi mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca şi care ştie să afle urechea grăsunului pripăşit chiar şi din oala cu varză.

Şi dacă lumea zicea că locurile de lîngă Moara cu noroc sunt rele, n-ai fi avut decît să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi, şi el ţi-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune şi cine le primejduieşte ; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, şi dacă îl întrebi asemenea lucruri, el răspunde : „Nu ştiu, n-am văzut, am atîtea şi atîtea turme în răspunderea mea şi nu mă pot strica cu oamenii". El ştie ce ştie, numai pentru nevoile lui.

Veneau cîteodată pe la cîrciuma lui Ghiţă şi porcari, nişte oameni îndeobşte înalţi şi bine făcuţi, cu cămaşa neagră şi cu părul strălucitor de untura cea multă şi căzut în plete lungi şi răsucite asupra grumajilor goi : oameni erau şi ei, chiar oameni cinstiţi, care mănîncă, beau şi plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inşi în o căruţă cu osiile de fer, uşurică şi trasă de doi cai frumoşi, dintre care însă unul mai mare şi altul mai mic. În căruţă nu era nici scaun, nici fîn, ci unul dintre porcarii unsuroşi mîna caii, stînd în picioare, iară ceilalţi doi şedeau pe leutrele vopsite în verde, ca şi cînd n-ar fi venind decît de aci din apropiere.

„Ăştia nu prea îmi par a oameni buni", îşi zise Ghiţă cînd îi văzu sărind din căruţă şi privind împregiur, ca unii ce au mai fost pe aici şi acum nu găsesc nici locul, nici oamenii ca odinioară.

Ei întrebară dacă n-a fost sămădăul pe acolo, puseră sluga să deshame caii, să-i adape şi să le dea ovăz, apoi intrară, băură fiecare cît trei inşi la un loc şi plecară cu un „noroc bun".

— Bine, dar n-au plătit, grăi bătrîna nedumerită.

— Lasă, că m-am înţeles eu cu dînşii, răspunse Ghiţă, apoi se duse pe ici încolea, ca nimeni să nu-i vadă faţa

şi ca nu cumva nevasta să-l întrebe : „Ce ai, Ghiţă ?"
Peste puţin sosi şi sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu noroc.
Lică, un om de treizeci şi şase de ani, înalt, uscăţiv şi supt la faţă, cu mustaţa lungă, cu ochii mici şi verzi şi cu sprîncenele dese şi împreunate la mijloc. Lică era porcar, însă dintre cei ce poartă cămaşă subţire şi albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint şi bici de carmajin, cu codoriştea de os împodobit cu flori tăiate şi cu ghintuleţe de aur.
El îşi opri calul înaintea cîrciumei, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrîna, care şedeau pe laiţa de lîngă masa cea mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită prin prejur, apoi întrebă unde-i cîrciumarul.
— Noi suntem, răspunse bătrîna ridicîndu-se.
— Ştiu, grăi Lică, dar cred că vor fi şi oameni pe aici. Eu întreb de cîrciumarul ; cu el vreau să vorbesc.
Lică le zise aceste aşa, ca orişicine să poată înţelege că are grabă şi că nu vrea să mai lungească vorba ; bătrîna plecă dar fără întîrziere să caute pe Ghiţă, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călăreţul ce stătea ca un stîlp de piatră înaintea ei.
Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stătut aşa cu privirea pierdută în vînt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută şi speriată de bărbăţia înfăţişării lui.
— Ungurul a murit ? întrebă el cînd văzu pe Ghiţă.
— Da !
— Şi tu ai venit în locul lui !
— Da !
— De la St. Gheorghe ?
— Da, răspunse Ghiţă, aruncînd o privire furişată asupra femeilor, ca să vadă dacă ele nu cumva se turbură.
— E Ghiţă, ginere-meu, grăi bătrîna, şi, mulţumită lui Dumnezeu, ne merge bine de cînd suntem aici.
Lică îşi apucă, zîmbind, mustaţa între buze.
— Aici, zise el, le merge bine la toţi oamenii cu minte. N-ai decît să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun" celor ce vin şi se duc şi poţi să dai mulţumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici nişte oameni ?
— De ! răspunse Ghiţă chibzuit, suntem la drum şi trece multă lume.
— Vorba vine, trei oameni...
— Trei, patru, zece... grăi Ghiţă cam în glumă, lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să ţin seamă despre

cei ce vin și trec, și așa nici nu-i prea știu. De la o vreme te obicinuiești cu oamenii, încît nici nu te mai uiți la fețele lor. Apoi, cine știe dacă nu e și cîte unul care s-ar mîhni dacă ai bate drumul cu vorbe despre dînsul. Pe cîrciumar să nu întrebi niciodată, căci el vede și aude atît de multe, încît trebuie să uite degrab' și să nu mai ție nimica minte.

— Așa-i, grăi Lică. Întrebam numai, ca să vad dacă nu cumva mi-ai putea spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vadă o pădure, pe care voiam să o luăm de la toamnă pentru turme, și nu știu acum dacă au trecut înaintea mea, ori e să-i aștept aici.

— Așa o fi, răspunse Ghiță hotărît, dar eu nu-ți pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aici vor fi fost și ei.

— Cum nu ?! strigă bătrîna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atît de mult și n-au plătit.

Pe Ghiță îl trecu un fel de junghi prin inimă și, oricît de mult ținea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.

— Muierile văd mai bine și se vede că au mai puțină treabă, zise el stăpînindu-se.

— Dacă n-au plătit, grăi Lică, apucîndu-și iar mustața între buze, era fiindcă știau că voi veni eu ca să plătesc pentru dînșii.

Grăind aceste, el descălecă și-i făcu lui Ghiță semn să intre cu dînsul pentru ca să facă socoteala.

„Bătrîna e tot mai cuminte decît mine", își zise cîrciumarul, și intră cu voie bună în urma lui.

— Bătrîna ar putea să-și ție gura, grăi Lică după ce se văzu singur cu Ghiță. Mă cunoști ?

— Nu ! răspunse Ghiță răcit în tot trupul.

— Atunci mă știi de nume. Eu sunt Lică, sămădăul... Multe se zic despre mine, și dintre multe, multe vor fi adevărate și multe scornite. Tu vezi un lucru : că umblu ziua-n amiaza mare pe drumul de țară și nimeni nu mă oprește în cale, că mă duc în oraș și stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorba, dar am făcut așa, că orișicine poate să creadă ce-i place, însă nimeni nu știe nimic. De aceea am să dau seamă despre douăzeci și trei de turme de porci. M-ai înțeles ? Nu doară c-aș putea plăti tot ce se poate perde într-un an, ci pentru că de la mine nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aș crede că-l pot bănui. M-ai înțeles ?! Eu voiesc să știu totdeauna cine um-

blă pe drum, cine trece pe aici, cine zice și cine ce face, și voiesc ca nimeni afară de mine să nu știe. Cred că ne-am înțeles !?

Ghiță ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse o dată în călcîi și, pe cînd cîrciumarul își veni în fire, drumețul dăduse pinteni calului.

— Un om prea cumsecade, grăi bătrîna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta ?

— Lică Sămădăul ! răspunse Ghiță.

— Lică Sămădăul !? strigă Ana. Și cîte rele nu mai zicea lumea despre dînsul !

— Așa e lumea... grăi Ghiță. Să nu crezi nimic pînă ce nu vezi cu ochii.

El singur nu și-ar fi putut da seamă dacă a grăit aceste cuvinte din amărăciune ori numai dorind să ascundă înaintea nevestei gîndurile grele ce-l cuprinseseră.

— Nu-i vorba, adause Ana, e oarecum fioros la față.

— Asta-ți pare ție, grăi Ghiță. Are și el necazurile lui.

IV

— Oamenii sunt mulți și de multe feluri, grăi cîrciumarul în ziua următoare, privind cînd la nevastă, cînd la soacră-sa. Îți închipuiește că unul se duce să cumpere ceva, bunăoară ca Lică Sămădăul, care se ducea să vadă pădurile. Asta e treaba lui, și cine știe dacă nu l-aș supăra, dacă nu l-aș păgubi, poate, spuindu-le altora c-a trecut pe aici. El se duce să tîrguiască, și dacă vine în urma lui altul, care din întîmplare voiește să cumpere tot acele păduri, și eu spun că Lică a trecut pe aici, acest al doilea cumpărător grăbește, sosește la vreme și poate să-i strice tîrgul. Voi înțelegeți ?

— Așa e, răspunse bătrîna.

— Ori poate să vie unul care are și el păduri de dat și umblă după Lică pentru ca să se înțeleagă cu el : dacă-i spun că Lică a trecut pe aici, îl folosesc poate pe el și pe Lică, dar îl păgubesc pe acela la care Lică plecase, iară eu n-am să folosesc, nici să păgubesc pe nimeni.

— Așa e, zise bătrîna. Ai toată dreptatea, noi nu suntem puși aici pentru ca să le dăm drumeților știre despre cei ce vin și cei ce trec.

— Noi nu știm nimic și ne căutăm de treaba noastră! adause Ghiță scurt și hotărît.

De aici înainte, cîrciumarul, cîrciumărița și soacra cîrciumarului nu-și mai aduceau aminte de oamenii ce treceau pe drum, iar altfel lucrurile se petreceau tot ca mai nainte.

Dar încă în acea zi Ghiță se duse cu treabă la Arad, cumpără două pistoale și își luă o a doua slugă, pe Marți, un ungur înalt ca un brad. Peste cîteva zile se duse apoi la Fundureni și se întoarse cu doi cățel flocoși. Mai avea el un cîne la casă, dar acesta era leneș, se deprinsese cu oamenii și nu lătra pe nimeni. El puse dar cățeii de mici în lanț și nu le dădea drumul decît atunci cînd nu erau oameni la cîrciumă, apoi slobozea și porcii și asmuțea cățeii asupra lor. Îi rîdea inima cînd vedea cum cățeii prind și cum scot sînge din urecile grăsunilor, și voind să-și deprindă cînii la asmuțat, se deprinsese și el atît de mult, încît aștepta cu oarecare nerăbdare zilele în care nu erau oameni la cîrciumă, și atunci petrecea ceasuri întregi cu cînii săi.

Ana nu-i putea suferi pe acești cîni și se supăra cu atît mai mult cînd bătrîna zicea că e bun cînele la casă, fiindcă omul poate să doarmă mai liniștit cînd se știe păzit de niște cîni buni. Așa era ; însă Ana simțea că de cîtva timp bărbatul ei s-a schimbat, și îi părea că, de cînd are cînii, ține mai puțin la nevastă și la copii.

Ca om harnic și sîrguitor, Ghiță era mereu așezat și pus pe gînduri, dar el se bucura cînd o vedea pe dînsa veselă : acum el se făcuse mai de tot ursuz, se aprindea pentru orișice lucru de nimic, nu mai zîmbea ca mai nainte, ci rîdea cu hohot, încît îți venea să te sperii de el, iar cînd se mai hîrjonea cîteodată cu dînsa, își pierdea lesne cumpătul și-i lăsa urme vinete pe brațe. Adeseori Ana ar fi voit să-l întrebe : „Ghiță ! ce-i cu tine ?", însă ea nu mai îndrăznea să-i vorbească deșghețat ca mai nainte, căci se temea ca nu cumva el să se mînie și pe dînsa, ceea ce nu făcuse încă pînă atunci.

Așa sosiră zilele de toamnă.

Într-o zi de joi, cînd locul de dinaintea cîrciumei era plin de oameni, sosi o turmă de grăsuni mari și frumoși, tot unul ca unu.

Unul din boitari, un băietan ca de șaptesprezece ani, intră în cîrciumă și căută pe Ghiță.

— Sănătate și voie bună de la Lică Sămădăul ! zise el îndrăzneț. Ți-a lăsat vorbă să ne dai să mîncăm și să

bem ; au să vie şi celelalte turme în urmă şi ne-a spus ca să-ţi lăsăm cinci grăsuni din turmă şi să ţi-i alegi după plac.

— Bine plăteşte Lică ! zise unul dintre drumeţi.

— Are de unde ! adause altul.

— Mai ştii !? întîmpină al treilea. Are turme multe şi porcarii beau şi mănîncă mult.

Ghiţă-şi încreţi fruntea. Vorbele boitarului şi apoi vorbele drumeţilor erau parcă să-l scoată din sărite. El sîmţea că, dacă nu primeşte, se trage în deget cu Lică ; dar aci, faţă cu oamenii, nu putea să primească.

— Bine, zise el, călcîndu-şi pe inimă. Lăsaţi, că mă înţeleg eu cu Lică. Mîncaţi numai şi beţi ; grija mea de plată.

Băietanul ieşi, iar Ghiţă se întoarse spre oameni şi mai adause :

— Ce ştiu eu cît vor fi mîncînd oamenii lui ? Eu vreau să am socoteală curată.

— Aşa-i ! ziseră oamenii.

— Bine, Ghiţă, de ce n-ai primit grăsunii ? întrebă în urmă bătrîna.

— Ce să fac eu cu grăsunii lui ? răspunse el cam necăjit.

— Să-i tai, să-i vinzi, să-i îngraşi. Ghiţă, ia grăsunii, că rămîi fără bani. Dac-ar avea omul bani gata, n-ar plăti în grăsuni. Trebuie să primeşti ce-ţi dau oamenii, fiindcă nimeni nu-ţi poate da ceea ce nu are. Omul e cinstit şi te plăteşte cinstit : de ce să-l superi fără de nici un folos ? Acum îţi dă, acum ia, căci nu ştii ce are să fie mîne.

— Lasă, că mai vin şi alte turme... grăi Ghiţă cam cu jumătate gura. Să mă mai gîndesc, să mai văd ce cheltuială fac oamenii.

— Gînd bun să-ţi dea Dumnezeu !

Nici Ghiţă n-ar fi cerut decît un gînd bun de la Dumnezeu, dar îi era greu să se oprească asupra unui gînd, fie el bun, fie rău.

Turmele treceau una cîte una pe dinaintea cîrciumei ; cînd una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai departe, şi locul se deşerta, dar peste puţin iar se umplea. Şi cum turmele plecau una cîte una, Ghiţă întreba mereu cîte mai sunt, şi pe cît numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atît el prindea poftă de a-şi opri cei cinci grăsuni.

— A zis Lică să-mi opresc cinci grăsuni, îi zise el în cele din urmă unuia dintre porcari.

— Noi nu știm nimic, răspunse acesta.

— Apoi, adause altul cam în glumă, noi plătim înainte, ori nu plătim deloc.

Peste puțin sosi și Lică, ceru un pahar de vin, își întrebă de turme, apoi zise „noroc bun!" și plecă mai departe fără să fi descălecat măcar.

Ghiță rămase cuprins de gîndurile omului păgubaș.

El era om cu minte și înțelegea cele ce se petrec.

Aci, la Moara cu noroc, nu putea să stea nimeni fără voia lui Lică : afară de arîndaș și afară de stăpînire mai era și dînsul care stăpînea drumurile, și în zadar te înțelegi cu arîndașul, în zadar te pui bine cu stăpînirea, căci, pentru ca să poți sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică.

Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu noroc, pentru că-i mergea bine.

„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici, își zicea el, și mă pun în picioare, încît pot să lucrez cu zece calfe și să le dau altora de cîrpit."

Dar acești trei ani atîrnau de Lică.

Dacă se punea bine cu dînsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba ce va fi cerînd Lică pentru ceea ce dă.

Ghiță întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă și copii, pentru ca să poată zice : „Prea puțin îmi pasă!" Se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășie cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăingenau parcă ochii : de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă și copii și nu putea să facă ce-i plăcea.

„Să vedem ! își zise el în cele din urmă, voind să-și alunge gîndurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie."

Așa zicea el, însă de cu seară, cînd își strînse banii ca să-i pună în ladă, el simți că nu are dreptate.

Ghiță nu era omul care se știe bucuros dator, dar cu atît mai puțin omul care dă bucuros de la sine, și așa îi venea parcă să zică : „Am să mă pun frumos pe lîngă dînsul, ca să-mi plătească".

Era legat, și omul cînd se simte legat e supărăcios. Chiar atunci seara Ghiță își bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seamă pentru ce, iar cînd Ana îl mustră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele :

— Ei ! frate, dă-mi pace ! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viaţa !?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrămi, fiindcă vorbele îi păreau grele.

— Ei ! şi tu te mîhneşti numaidecît, zise el amărît. Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare şi să o împace, dar nu putea ; era în el ceva ce nu-l lăsa, şi aşa ieşi afară, ca să fie singur cu gîndurile sale.

Şi dacă ar fi ştiut Ana ce gîndea şi ce simţea el, cînd stetea aşa singur şi posomorît, ea s-ar fi dus la el şi l-ar fi mîngîiat, dar el tăcea, şi aşa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu ce o fi avînd soţul ei.

Duminecă, după ce bătrîna plecase la biserică, Ghiţă îşi răsuflă veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decît de obicei. El petrecea cu Ana şi cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, cînele cel mare şi leneş, îşi pusese băiatul pe el şi-l învăţa să călărească, şi-l învăţa mereu, cu toate că Ana se necăjea, temîndu-se ca nu cumva copilul să cadă ori cînele să-l muşte.

Deodată, ceilalţi cîni, care erau slobozi, începură să latre, iară Cula, auzind lătratul lor, se repezi şi el lătrînd în partea despre deal, încotro îi auzea pe dînşii lătrînd.

Ana ţipă înspăimîntată, deoarece copilul era să cadă ; însă Ghiţă nici nu ţinu seamă de dînsa, ci, strîngînd zgarda, se îndreptă şi privi îngrijat în toate părţile.

Nu zări nimic.

— Se vede c-au dat de căţelul pămîntului, ori au simţit vreo vulpe prin împrejur, zise el, lăsîndu-i să latre mai departe.

— Ghiţă ! grăi Ana jălindu-se. Eu nu ştiu cum te-ai făcut tu de la o bucată de vreme ; vezi că-mi vine rău cînd văd copilul pe cîne, şi parcă în ciuda mea îl ţii mereu.

— Săracul de mine ! răspunse el cam răstit. Cînd e vorba să-mi fac şi eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, ţop ! că mi se supără nevasta ! Haid' ! adaose apoi, luînd copilul în braţe şi dînd cu piciorul în cîne.

— Nu, Ghiţă ! Nu vreau ! strigă Ana speriată, apoi fugi după cîne, îl luă de zgardă, îl aduse la locul unde fusese şi începu să-l roage pe Ghiţă cu stăruinţă ca să-şi pună iar băiatul călare pe el.

— Uite, era o prostie ! grăi Ghiţă muiat şi se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăşi copilul, îl puse călare pe Cula şi-l purtă fricoasă la dreapta şi la stînga, privind mereu la soţul său, ca să vadă dacă el nu zîmbeşte.

Ghiţă nu zîmbea.

Privind la copilul ce ţipa răsfăţat şi privind la soţia sa îl apucă o înduioşare din ce în ce mai adîncă : îi era parcă n-a văzut-o de mult şi parcă era să se despartă de dînsa.

— Ano, zise el în cele din urmă alene, ia vino, şezi lîngă mine !

După ce ea se aşeză lîngă dînsul, el o privi lung şi întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet :

— Ce zici tu ! n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici ?

— Pentru ce ? întrebă nevasta uimită.

— Nu ţi se urăşte ţie în singurătatea asta ?

— Mie ? nu !

— Nu ţi-e frică ?

— De ce ?

— De ce ? De toate ! Tu auzi cum latră cînii ; au dat de vreo urmă, de vreun gîndac, de vreun verme şi latră, fiindcă n-au altă treabă : mie însă mi se răceşte măduva în oase cînd îi aud lătrînd. E grozavă viaţa asta, Ano, e grozavă : stai aici în pustietate, şi te sperii de nimic, şi-ţi mistuieşti viaţa cu năluciri deşerte.

— Ce ai, Ghiţă !? strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

— Ce am ? răspunse el cu amărăciune. Am o nenorocire : pierd ziua de astăzi pentru cea de mîne. Eu nu ţi-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii şi tu om, Ano, şi să te gîndeşti la viaţă, căci nu pot să-ţi vie mereu toate de-a gata. Astăzi stau aici şi nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mîne, şi aceste gînduri nu-mi lasă tignă să mă bucur de ziua de astăzi. Şi poate că gîndurile mele sunt deşerte, poate că ziua de mîne are să fie tot bună, dar o voi pierde temîndu-mă de cea de poimîne. Şi cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

— Atunci să plecăm, Ghiţă.

— Da, să plecăm, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, aşa cum sunt, îmi vine greu să plec.

— Atunci să rămînem aici. Tu ştii mai bine cum are să fie bine.

— Poate că ştiu, Ano, dar nu pot, zise el cu amărăciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să

nu venim aici ; mi-e rușine ; iară tu ești bună, Ano, și blîndă, dar ești ușoară la minte și nu înțelegi nimic : sunt cu tine ca fără de tine ; în loc de a-mi alunga gîndurile cele rele, mă lași să mă mistuiesc cu ele, și cînd nu mai știu ce fac, tu te uiți la mine cu milă, și atîta-i tot.

— Ce să fac — zise ea mîhnită — dacă așa m-a lăsat Dumnezeu !?

Ghiță se lăsă pe coate și rămase așa întins pe pămînt și cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un tîrziu, Ana își ridică capul și privi îndrăzneață la el.

— Fiindcă tu le fierbi toate în tine și mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină dacă nu știu ce te pune pe gînduri...

V

Pe cînd acestea se petreceau în umbra arinilor, din sus, despre deal, veneau trei călăreți în pas, ținîndu-se mereu în albia rîulețului, unde erau acoperiți de șirul de sălcii și de răchite.

Cînii, care îi simțiseră la depărtare de cîteva împușcături, o luară spre dînșii, lătrîndu-i cu un neastîmpăr din ce în ce mai mare.

— Să fie ai dracului de cîni ! grăi Lică, oprindu-și calul. Pe cît se vede, la cîrciumă nu e nimeni și nici drumul nu umblă, dar dacă nu-i alintăm cînii, pas să se mai teamă de noi !

El se dete dar jos de pe cal, plecă înainte, și cînd cei doi cîni se apropiară și voiră să sară la el, se lăsă pe iarbă și începu să-i cheme cu vorbe alinătoare la sine.

Cînii se opriră zăpăciți în cale și, mai ales după ce descălecară și ceilalți doi oameni, începură să-i mai slăbească. În cele din urmă, ei parcă-și deteră cu socoteală că au a face cu niște oameni pacinici, care s-au pus la odihnă aici, departe de curtea păzită de dînșii ; ei se întoarseră dară încet și oprindu-se din cînd în cînd ca să mai latre o dată spre cîrciuma de la care veniseră.

Lică se ridică iar în picioare și îi chemă din nou la sine, însă de cîte ori el voia să se apropie de ei, începeau să latre.

Peste jumătate de ceas își petrecu astfel cu cei doi căței deprinși a scoate sînge din urechile porcilor ; dar în cele din urmă îi netezi cu mulțumirea omului care a dat o nouă dovadă despre dibăcia sa.

— Buni căței ! dar tot eu sunt nașul lor, zise el, și iar îi netezi și, așa pas cu pas, se apropia de cîrciuma părăsită.

Ghiță uitase de mult că au lătrat o dată cînii, cînd Lică sosi la cîrciumă și-l deșteptă cu cîteva ghionturi din somn pe Laie, care dormea pe laița de sub cerdac, ca să-l trimită după stăpînul lui.

— N-ar fi mai bine să mă duc eu ? grăi unul din oamenii lui Lică.

— Lasă-l să vină el la noi, grăi Lică.

Ghiță sări în picioare cînd află că Lică a sosit la cîrciumă și se schimbă la față, dar nu se gîndi mult, ci plecă cu pași hotărîți și cu vinele încordate spre cîrciumă. Ana rămase o clipă tulburată, apoi făcu iute un pas spre el.

— Ghiță ! stai ! zise ea. Înainte de toate îl trimite pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor. Ea privi lung și aspru în ochii lui. Nu mă înțelegi tu, acum, cînd eu încep a te înțelege pe tine !? zise ea încet. Așa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aștepte acolo. Du-te, Laie, urmă ea ; ia-o pe vale în sus, în dosul răchitelor, pînă la crîng, și dacă-i întîlni pe părintele, să-i spui că venim mai tîrziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alți doi oameni, și trebuie să mai stăm cu dînșii ; să ne mai aștepte, și ne aștepți și tu. Ai înțeles ? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vadă nimeni.

— Da, răspunse Laie, și plecă printre arini spre albia rîulețului.

Acum înțelegea și Ghiță gîndul nevestei sale, îl înțelegea și parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică : „Ano ! greșești cînd zici că trebuie să te temi de Lică". Apoi iar îi venea să meargă la dînsa, să-i mulțumească pentru gîndul ei cel bun ; însă nu putea să zică, nici să facă nimic ; se temea că o va turbura, și așa plecă cu inima îndoită spre cîrciumă, lăsînd-o pe dînsa cu copiii sub arini.

Cînd se află aproape de cîrciumă, el privi spre rîuleț și văzu pe Laie fugind peste drumul de țară, ca să apuce șirul de răchite.

„Prostul dracului ! mă dă de gol“, își zise el îngrijat.

— Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi, privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu pește și uite cît e de sprinten. Noroc bun să dea Dumnezeu !

— Minunați câței ! răspunse Lică, netezind pe unul dintre cîni și privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în brațe și cu altul de mînă. M-au simțit cale de o jumătate de ceas și-am pierdut o mulțime de vreme ca să-i momesc.

Ghiță înțelese unde bate Lică cu vorbele sale și ar fi avut poftă să dea o dată cu piciorul în cînele care începu a se linguși pe lîngă dînsul.

— I-am auzit lătrînd, răspunse el, dar știam că nu pot să fie decît oameni de aceia de care aștept în toate zilele.

— Trebuie să știi un lucru, urmă Lică. Cînii au pentru oameni un lătrat anume și trebuie să înțelegi limba lor, pentru ca să te folosești de ei, fiindcă mai ales atunci cînd ar trebui să sară, ei nici nu latră decît o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat : cale de un ceas nu se poate ivi nimeni fără ca să-l zărești. Dar să intrăm, adause el alene, fiindcă avem o vorbă împreună.

— Și mai multe, răspunse Ghiță, intrînd cu pas hotărît în urma lui.

Cîtva timp ei steteră tăcuți, față în față, hotărîți amîndoi și simțind fiecare că și-a găsit omul.

— Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luînd de la brîu un teanc de bucăți de piele înșirate pe o verigă de sîrmă. Aceste sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, așa, cum îl vezi tăiat în aceste bucățele, pe care ți le las aici. Dacă trec porci pe drum, să te uiți la semnul lor, să ții bine minte pe omul care-i mînă și taci.

Ghiță privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

— Cred că ne-am înțeles ? adause Lică.

— Eu cred că nu !

— Cum așa ?

— Apoi vezi, grăi Ghiță răspicat și aspru, dacă mă uit în toate părțile, nu văd pe nimeni și stau singur în pustietate. Am doi cîni minunați, cum ziceai, și tot ați venit trei inși fără de știrea nimănui. Puteți să ne omorîți pe toți cîți suntem aici, și nimeni n-are să știe că voi ne-ați omorît ; puteți să luați ce vă place, și dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plîngem nimănui, fiindcă voi sunteți totdeauna mulți și tari, iar noi

suntem totdeauna puţini şi slabi. Îmi ziceai să fac aşa : e oare cu putinţă să zic ba ?!

— Care va să zică, ne-am înţeles.

— Înţelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înţelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iară nu pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorinţa ta şi tot nu fac decît aşa cum îmi vine la socoteală.

— Asta-i treaba mea ! zise Lică hotărît. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rînd de alt om la Moara cu noroc.

— Lică, grăi cîrciumarul, nu cred că poţi să mă ţii de frică. Dacă eşti om cuminte, caută să te pui la bună înţelegere cu mine.

— Eu nu cunosc înţelegere mai bună decît asta ! În inima omului poate să fie orişice ; destul numai să simţă, că vai şi amar de el dacă nu-mi face pe plac.

Ghiţă se apropie un pas.

— Dacă ar fi numai atît, Lică, zise el aşezat, n-aş zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine şi ţi l-aş da bucuros dacă te-aş şti cine eşti şi dacă n-ar trebui să mă tem că mîne ai să ceri mai mult. Apoi, tu nu eşti singur, ca mine, Lică, şi dacă-ţi fac ţie pe plac, am socoteală cu alţii.

— Asta-i treaba ta ! strigă Lică mînios. Adu-mi cheile !

— Ce fel de chei ?

— Toate cheile : de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici vine să-şi facă bani ; ţi-ai făcut şi tu de cînd eşti aici : am să mă împrumut de la tine.

Ghiţă rămase cîtva timp încremenit şi cu ochii ţintiţi la dînsul.

— N-am să te prad, adause Lică ; am să iau cu împrumut şi să plătesc cinstit, cu camătă. cu cametele cametelor, se înţelege, cînd îmi vine la socoteală. În scris n-am voie să-ţi dau, findcă nu poate să-ţi fie de nici un folos : dacă trăiesc şi-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iară dacă mor fără de vreme ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iei.

— Să-ţi dau bani număraţi.

— Ce să mai pieredem vrmea numărînd !?

— Atunci ia cît iai, dar fii cuminte şi mai lasă, ca să nu simţă nevasta şi soacră-mea, grăi Ghiţă, arătînd saltarul, în care erau şi banii, şi cheile.

— Aşa ne înţelegem ! zise Lică.

Ghiţă ar fi avut poftă să sară la el şi să-l sfîşie în bucăţi, dar nu putea, pentru că ceilalţi doi erau în apro-

piere şi ar fi trebuit să mîntuie prea iute cu dînsul. Îi era parcă-i seacă sîngele din vine cînd vedea pe Lică la banii ce-şi adunase para cu para, dar acum era legat şi trebuia să se stăpînească.

— Da, ne înţelegem, zise el apropiindu-se, şi dacă vei fi avînd vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.

Lică se întoarse şi se rînji la el.

— Aşa-i că te-ai făcut blînd ca un mieluşel !? îi zise apoi. Ghiţă se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minţi. El făcu, oarecum, fără de voie, un pas spre Lică, îl apucă de amîndouă braţele, îl ţinu strîns înaintea sa şi grăi cu glasul înăbuşit :

— Nu te mişca, dacă nu vrei să fie moarte de om !

Simţind că Ghiţă e mai tare, Lică privi îngrijat spre uşă şi grăi iute :

— Ce vrei cu mine ?

— Nimic ! răspunse Ghiţă, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă şi copii şi că nu-ţi pot face nimic. Îmi iai banii : să-ţi fie de bine ! Mi-ai luat liniştea sufletului şi mi-ai stricat viaţa : să-ţi fie de bine ! Dar să nu crezi să mă ţii legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poţi să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi ; eu pot să te duc pe tine pe spînzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gîndeşte-te că tu m-ai făcut să nu mai am multe de perdut şi bagă de seamă să nu mai perd şi cele ce am ! Să-ţi fie frică de mine !

Lică se dete un pas înapoi.

— Ţi-e frică, urmă Ghiţă, trecîndu-şi cu amîndouă mînile printre peri în sus. Ţi-e frică şi nu-ţi e ruşine să-ţi chemi oamenii într-ajutor.

— Se înţelege că nu, răspunse Lică zîmbind. Mi-ar fi ruşine dac-aş fi venit fără de dînşii la tine.

Ghiţă îşi pierduse bunul cumpăt şi tocmai pentru aceea se simţea în strîmtoare faţă cu Lică, pe care nimic nu putea să-l scoaţă din sărite.

— Voiesc şi eu să intre, ca să vadă că ţi-e frică, zise el. Săriţi, măi oameni ! strigă apoi şi se opri neclintit în mijlocul casei.

Unul din porcari intră iute în casă, iar cellalt se ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.

— I-a venit poftă să se prindă la harţă cu noi, grăi Lică.

— Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiţă. Sunt om cuminte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.

— Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuţi ziceai să-mi fie frică : îţi spun că-mi este şi nu ştiu dacă te voi mai putea apuca vreodată aşa la strîmtoare cum te ţin acum. Tu mă înţelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale fără ca să mi-l fi curăţit din drum.

— Nici eu nu voiesc să mă pun în calea ta.

— Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce pînă acu n-ai făcut, fiindcă nu mă ştiai cine sunt. Du-te — îi zise apoi Lică lui Răuţ, care stătea în prag — leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.

Ghiţă se repezi înainte, îl apucă pe Răuţ de pept şi-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise uşa şi grăi înecat de spaimă :

— Nu băgaţi nevasta în trebile noastre ; nu vă atingeţi de mine, că nu e bine. Lică, tu eşti om chibzuit ; nu-ţi băga capul în primejdie, nu te face de ruşine ; fii tîlhar, Lică, dar nu pungaş prost, care se dă de gol : întreabă-mă unde e sluga mea şi apoi vorbeşte cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarăşii săi.

— Voi l-aţi văzut fugind pe vale în sus ; să ştiţi că nu se întoarce decît după ce veţi fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

— Aşa-i, zise Răuţ ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simţi că şi-a perdut pămîntul de sub picioare.

— Pentru asta am să te ţin minte cît voi trăi, zise el privind aspru în faţa lui Ghiţă.

— Nu umbla cu vrăjmăşie, răspunse Ghiţă apropiindu-se de dînsul, ci te gîndeşte că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cît vei trăi pe faţa pămîntului. Lică, tu trebuie să înţelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni nepreţuiţi.

— Am zis eu că vreau să mi te fac slugă !? întrebă Lică, schimbîndu-şi deodată faţa.

— Dacă n-ai zis şi nu vrei să zici, atunci haid' să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiţă dezgheţat ! Să aduc vin şi să ne cinstim ca nişte oameni de bună înţelegere. Am eu atîta minte ca să înţeleg că nu pot sta la Moara cu noroc fără de a mă fi pus în înţelegere cu tine. Nu vreau să mă ţii numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ţi fac pe plac : dar atunci să fii şi

tu om cu mine și să înțelegi că, dacă e să vă fiu de folos, lumea trebuie să mă creadă om cinstit și stricat cu voi.

— Așa e ! grăi Lică. Lumea — da, însă noi cum trebuie să te credem ?

— Cum mă veți fi știind ; să vedem, răspunse cîrciumarul, întinzîndu-i mîna. Pe vrăjmașul pe care nu-l poate birui tot omul cu minte și-l face tovarăș.

Lică primi mîna.

— Banii mi-i lași, urmă Ghiță cam cu jumătate de gură.

— Adecă îi iau cu mine, răspunse Lică ; ce-i în mînă nu-i minciună.

— Dar să știi că nu mă ții legat cu ei, grăi Ghiță, și plecă să aducă vin rece din pivniță.

— Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarășii săi. Tot era mai bine să ascult de tine și să țin sluga la cîrciumă.

— Lasă, poate că e mai bine așa ! răspunse Răuț.

— Să vedem ! grăi cellalt. Eu mă tem că ne ține cu minciuna.

— Asta e treaba mea ! zise Lică, ridicîndu-și capul.

VI

Ca om care își petrecea viața pe drumuri, Lică venea des pe la Moara cu noroc, cîte-o dată, cîte de două, ba și cîte de mai multe ori pe săptămînă. El venea, descăleca, bea cîte un pahar de vin, mînca ceva și iar se ducea.

Numai arareori se întîmpla ca el să stea mai mult ; însă mai ales duminecă el venea adeseori cu cîte doi-trei tovarăși, și atunci era în voie bună.

Lui Ghiță îi părea totdeauna bine cînd Lică venea fără de veste la cîrciumă. Ana fusese muncită de gînduri grele, care o îmbătrîniseră oarecum într-un singur ceas și care îi veneau iar de cîte ori îl vedea pe Lică.

Dar plecînd Lică, ea-l întrebase pe Ghiță despre cele petrecute și el îi răspunse că n-a fost nimic, că ce putea să fie ! ? și că Lică e omul lui. De aceea, Ana tăcuse atunci, și de atunci tăcea mereu și privea numai din cînd în cînd furișat la Lică, zicînd în sine : „Trebuie să fie om rău și primejdios“.

Zilele treceau însă, şi precum ele treceau, Ana se simţea tot mai părăsită. De cînd se împrietenise cu Lică, Ghiţă parcă fugea de dînsa, parcă-i ascundea ceva şi se ferea să nu rămîie singur cu dînsa.

— Ghiţă, ce ai tu cu omul ăsta ? îl întrebă ea într-una din zile după plecarea lui Lică.

— Eu !? îi zise el cam speriat. Ce să am ? Nimic ! Ceea ce am cu toţi drumeţii : vine, stă de vorbă, mănîncă, bea şi plăteşte.

Ana privi lung în faţa bărbatului său.

— Dar de obicei plăteşte peste ceea ce se cuvine, îi zise ea aspru.

— Aşa sunt oamenii cu dare de mînă.

— Ghiţă ! grăi nevasta aşezat. Nu vorbi cu mine ca şi cînd ai avea un copil înaintea ta. Tu eşti bărbat şi trebuie să ştii ce faci. Te întreb numai ; nu vreau să te descos : tu îţi dă seamă dacă ai ori nu ai ceva să-mi spui. Fă cum ştii, dar eu îţi spun, şi nu mă lasă inima să nu-ţi spun, că Lică e om rău şi om primejdios : asta se vede din ochii lui, din rînjetul lui şi mai ales din căutătura ce are, cînd îşi roade mustaţa cu dinţii. E om pătimaş, Ghiţă, şi nu e bine să te dai prea departe cu el.

— Dar nu mă dau deloc ! răspunse bărbatul.

— Bine ! grăi nevasta. Tu fă cum ştii, dar să nu zici apoi că nu ţi-am spus.

Ghiţă ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese o dată că n-are nimic cu Lică ; îşi puse dar numai de gînd că îi va vorbi altădată.

Şi, la drept vorbind, ce ar fi avut el acum să îi spună?! Toate cele petrecute erau parcă date uitării, poate că nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiţă se uită mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rînduri şi porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea şi se ducea fără ca să-l întrebe ceva, şi aşa nu avea decît să ţină minte şi să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea şi nimic nu cerea de la dînsul.

Cu toate aceste, Sămădăul parcă ştia tot ce se petrecea la Moara cu noroc, şi aceasta îl nedumerea cîteodată pe cîrciumar.

Şi mai mare i se făcu nedumerirea, cînd într-o zi Lică îi trimesese şase porci, dintre care patru nu erau însemnaţi cu nici unul dintre semnele înşirate pe veriga de sîrmă. Ghiţă a stătut mult la luptă cu sine ; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică,

şi tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aici înainte el în adevăr se ferea de dînsa, iară ea îşi dedea silinţa să nu-l supere.

Astfel sosi timpul cînd bruma cade şi vîntul scutură frunzele copacilor şi răreşte pădurile.

De cînd venise toamna, drumul era mereu umblat, şi nici chiar duminecа nu era părăsită cîrciuma de la Moara cu noroc. Toamna se ţin tîrgurile cele bune ; toamna are omul cîte ceva de vîndut ; toamna fac neguţătorii trebile cele bune ; şi lui Ghiţă îi mergea dar acum chiar mai bine decît peste vară, şi abia se întîmpla cîte un ceas pe săptămînă ca să fie singur la cîrciumă. Şi cu cît se apropia ziua de Sfîntul Dimitrie, drumul era cu atît mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu noroc şi şapte oameni sub cerdac, cînd sosi şi Lică dimpreună cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul şi cu Răuţ, omul de care numai arareori se despărţea.

Lică nu stătea niciodată sub cerdac, nici în cîrciumă, ci în odaia de alături, în care erau o masă măricică, cîteva scaune de paie şi două paturi pentru drumeţii mai aleşi, care se întîmpla să mîie peste noapte la Moara cu noroc. Altfel în această odaie îşi petrecea cîrciumarul ziua, cu nevasta şi cu copiii, fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie şi cu ferestrele la deal, cîtă vreme aici ferestrele erau spre drum, încît, şezînd la masă, putea să vadă cu o privire şi cîrciuma, şi drumul, şi locul de dinaintea cîrciumei.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac şi prinse vorbă cu oamenii, întrebînd pe fiecare dintre dînşii de unde vine, unde merge şi în ce treabă umblă. Într-un tîrziu, el îl trase apoi pe Ghiţă la o parte şi-i zise încet :

— Cînd vine jidovul pentru cîştiul de la St. Dimitrie ?

— Arîndaşul ? răspunse Ghiţă tot mai încet, gîndeam să mă duc eu la el.

— Da, arîndaşul. Nu te duce, grăi Lică. Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dînsul.

— Nu-i nevoie. Aflu eu ; grija mea de dînsul !

Deşi ei vorbiseră încet şi mai ales Lică părea a voi să păstreze taină despre cele ce vorbeau, el rosti cuvintele „jidovul", „arîndaşul" şi „grija mea de dînsul" destul de tare, pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său şi adause :

— Dar să intrăm în casă.

Intrînd, Lică își aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în draga sa voie. Fusese certat cu Buză-Ruptă și cu Săilă Boarul, Răuț îi împăcase și acum voia să cinstească cu dînșii. Despre arîndaș Lică nu mai vorbi nici un cuvînt.

Peste puțin sosiră trei țigani la cîrciumă, unul cu vioara, altul cu clarinetul și al treilea cu țimbala : Lică îi puse pe laița din cîrciumă și le porunci să cînte.

Și fiindcă țiganii cîntau, oamenii se îngrămădiseră la ușa cîrciumei, și asculta și Ana cu bătrîna și cu copiii, căci numai rar se nimereau trei țigani deodată pe la Moara cu noroc.

Lui Lică îi veni de la o vreme poftă să joace și, apucînd pe Buză-Ruptă, ieși din cîrciumă și începu să frămînte pămîntul, încît părul răsucit în plete lungi îi zbura în vînt.

Dar jocul fără de muiere nu are nici un rost.

De cînd umbla pe la Moara cu noroc, el nu grăise nici zece vorbe cu Ana ; acum însă el se duse la ea, o apucă de mîni și-i zise :

— Haid' să te joc o dată, să zici că ai fost jucată !

Ana se dete în lături.

El o cuprinse cu amîndouă brațele.

— Dar dacă n-am poftă de joc !? grăi ea cu hotărîre, și se desfăcu încet din brațele lui.

— Vine pofta !

— Și la mai mult ! adause Buză-Ruptă, trăgînd cu ochiul.

— Ei ! nu vreau ! grăi Ana rece, și se dete înapoi.

Lică se retrase cam necăjit.

— Săracul de mine ! grăi Ghiță așa în glumă. Dar năzuroasă mi s-a mai făcut nevasta ! Joacă, muiere, parcă are să-ți ia ceva din frumusețe...

Ana își călcă pe inimă și se dete la joc.

La început se vedea c-a fost prinsă de silă ; dar ce avea să facă ? La urma urmelor, de ce să nu joace ? Încetul cu încetul, ea prinse voie bună ; se cam turbura cînd Lică se apropia de dînsa ; sîngele îi năvălea în obraji cînd el o apuca de brîu ca s-o învîrtească ; dar așa era acum și altfel nu putea să fie, și ea se dete din ce în ce după păr. În cele din urmă, tot se arăta copila răsfățată de odinioară, și Ghiță ferbea în el cînd îi vedea fața străbătută de plăcerea jocului.

— Să-ți fie de bine ! grăi Lică peste cîtva timp obosit. Dau mărturie că te ții mai bine decît mine.

El o strînse apoi în brațe, o ridică de la pămînt, se învîrti cu ea o dată, o sărută și o puse pe laiță.

Ana își stîmpără obrajii cu palmele, privind cam amețită împrejur, în vreme ce Lică se plimba în sus și în jos, ștergîndu-și sudorile cu mîneca de la cămașă, apoi se opri și grăi :

— Ce cîrciuma dracului mai e și asta !? De ce nu-ți ții o slujnică ?

Oamenii de la ușă zîmbiră pe sub mustață, Ana tresări și se ridică roșită ca bujorul, iară bătrîna privi la o parte, făcîndu-se că nu înțelege vorbele lui Lică.

„De ! își zise ea, ce să-i faci, așa e omul ! Oricît de bun ar fi, tot are cîte un păcat. Fie cît de mic, dar tot îl are."

Ghiță nu zise nimic, ci-și puse numai de gînd că are să o ție minte și asta.

Înspre seară, Săilă Boarul plecă cu Buză-Ruptă spre Ineu. Răuț o luă, după ce schimbă cîteva semne tainice cu Sămădăul, spre pădurea de la Fundureni, iară Lică se opri la drumeți și grăi privind înspre apus, de unde se ridicau niște nori grei spre cer :

— Se schimbă vremea, precum se vede ; dar tot mi-e că am să rămîn aci peste noapte. Am bani la mine și locurile sunt cam rele, mai ales acum toamna.

El rămase dar peste noapte la Moara cu noroc.

[...]

IX

Plecînd cu Pintea și cu slugile la Ineu, Ghiță avu pe drum destul timp să se gîndească la strîmtorările sale.

El nu se mai îndoia că oamenii cu fețele acoperite, care îl călcaseră pe arîndașul, nu erau alții decît Buză-Rupă și Săilă Boarul. Erau doi oameni cu care nu avusese nici o daravere mai nainte și pe care nu i-a văzut niciodată în viața sa ; însă ei petrecuseră mai multe ceasuri cu dînsul și plecaseră de-a dreptul de la cîrciuma lui ca să-l calce pe arîndașul, și asta putea să dea loc la bănuieli. Mai multă grijă îi făcea lui Ghiță un alt lucru : se temea ca nu cumva să se dovedească ceva asupra lui Lică. Înaintea judecătorului, față în față cu crucea și lumînările aprinse, el nu putea tăgădui c-a avut daraveri cu Lică și trebuia să spună toate cele petrecute, și din

două una : ori Lică ajungea să fie dovedit și pus la pedeapsă, și atunci nici el, Ghiță, ca om însoțit cu un făcător de rele, nu putea să scape cu obrazul curat, ori Lică scăpa, și atunci Ghiță trebuia să se teamă de răzbunarea lui. Cu cît mai mult se apropia dar de Ineu Ghiță, cu atît mai puțin se gîndea la cele petrecute peste noapte. Era vorba de el însuși ; făcuse, fie la strîmtorare, fie din slăbiciune, lucruri care puteau să dea loc la bănuieli grele ; nu se simțea cu desăvîrșire nevinovat și se temea ca nu cumva să se dea astă dată pe față și vina lui. Dac-ar fi fost un om mai cu inimă deschisă, el i-ar fi vorbit lui Pintea fără de șovăire și l-ar fi rugat să potrivească lucrurile pe cît era cu putință așa ca să nu iasă la iveală daraverile sale cu Lică ; simțea însă că s-ar strica cu Pintea, care-l ura din toată inima pe Lică, dacă i-ar vorbi acuma despre aceasta. Se mustră dar că nu a făcut-o pe cînd erau singuri, încît îi putea vorbi în tignă și i le putea spune toate din fir în păr, ca să nu-l mai lase în nedumerire asupra purtărilor sale față cu Lică.

După ce intrară în Ineu, Ghiță începu să schimbe la fețe. Îi era greu că tocmai acum, după cele petrecute peste noapte la casa arîndașului, oamenii îl vedeau în căruță cu un jandarm. Dacă s-ar fi simțit nevinovat, el s-ar fi mîngîiat cu gîndul că, mai curînd ori mai tîrziu, i se va dovedi nevinovăția și vor rămînea de rușine toți aceia care îl cîrtesc acum și se ivesc pe la portițe, ca să-l vadă în strîmtorarea lui ; această mîngîiere însă el o perduse de mult.

Ei traseră la cazarma de jandarmi.

Pe cînd slugile dezhămau caii, oamenii începură a se aduna în partea căzărmii, ca să vadă cele ce se petrec, și precum oamenii se adunau, Ghiță simțea că i se împăinjenesc ochii.

— Aș vrea să-ți grăiesc o vorbă ! îi zise el lui Pintea.

Pintea, care de la Moara cu noroc pînă aici abia grăise cîteva cuvinte, privi lung la el.

— Atît ar mai trebui, răspunse apoi, după ce slugile se mai depărtară ; nu mai rămîne decît să ne vadă cineva vorbind în taină. Fii om cu inimă și te lasă pe mine !

E greu, e foarte greu cînd ai voi să-i grăiești cuiva o vorbă, care-ți vine din fundul inimii, și nu poți ; e însă mai greu cînd simți că numai această vorbă poate să alunge gîndul rău pe care și-l face despre tine un om la care ții ; greutatea aceasta o simți Ghiță întreagă cînd îl văzu pe Pintea depărtîndu-se. El se trase, mai mult

purtat de o pornire firească decît dinadins, la o parte, ca să nu-l mai vadă oamenii adunați la poartă, apoi rămase sub zidul căzărmii, o casă lungă, veche și cu acoperămîntul înalt ce stetea la dreapta curții împrejmuite cu zid netencuit.

„Da, își zise el într-un tîrziu, sunt un om fără de suflet : n-aș fi trebuit eu să plec și fără de a o fi întrebat ce are să-mi spună."

Pe cînd el stetea aici, Pintea, care se ținu de vorbă, îl luă înainte de toate pe Laie și-l duse înaintea comisarului, un om înalt și uscățiv, cu mustața lungă și răsucită, neastîmpărat și cam aspru la vorbă.

Laie, biet, nu știa de ce e vorba ; însă îi fusese destul să privească o dată în fața stăpînului său, pentru ca să simtă că e vreo primejdie la mijloc ; văzîndu-se dar față în față cu comisarul, el începu să tremure și să spună că el nu știe nimic, fiindcă are de lucru la grajd, iară seara se culcă devreme. Atît era destul pentru ca comisarul să se simță întărit în bănuielile sale și să-l ia mai de scurt. Astfel, Laie mărturisi, cu inima încleștată, că într-o duminecă Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăși la Moara cu noroc, l-a deșteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpînu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, ci s-a ascuns într-un crîng ; cu toate aceste, cîteva zile în urmă, ducîndu-se pe vale în sus, ca să aducă vacile de la iarbă, s-a întîlnit cu Lică și Răuț, care l-au luat între bîte și i-au zis că-i sfărîmă oasele dacă va mai îndrăzni să stea de pîndă. De atunci s-a ferit de Lică și de oamenii lui, care nu l-au întrebat niciodată nimic și cărora nu le-a spus nimic.

Auzind aceste mărturisiri, Pintea-și încreți sprîncenele. Îl cunoștea destul de bine pe Lică pentru ca să știe că el nu a venit în dumineca aceea degeaba la Moara cu noroc ; însă el nu se putea lăsa pe mărturisirile desșirate ale lui Laie.

Comisarul, ca om mai pripit, era, dinprotivă, încredințat că a dat de urma unei fapte ascunse pînă acum ; aducîndu-i-se dar Marți, începu să-l întrebe, înainte de toate, asupra acestei fapte.

Marți, care intră mai nesfiit, nu știa nimic despre cele petrecute atunci, duminecă, însă, din mărturisirile lui, comisarul află că Ghiță are o verigă de sîrmă, pe care sunt înșirate semnele turmelor lui Lică, de la care a primit în mai multe rînduri porci, și că luni, ca ieri, Lică a stat cu Răuț, cu Buză-Ruptă, cu Săilă Boarul și cu

Ghiță la cîrciumă, că ei au vorbit cam în taină despre arîndașul și că în amurgul serii Buză-Ruptă și cu Săilă au plecat spre Ineu, Răuț a luat-o pe vale în sus la pădure, iară Lică a rămas pînă dimineața la cîrciumă. Tîrziu apoi, cam pe la miezul nopții, s-au mișcat cînii, și așa el, Marți, a ieșit afară și, văzînd un om și o muiere, a întrebat cine-i. Răuț a răspuns atunci : „Oameni buni !“ De cu zori însă el iar s-a deșteptat, fiindcă iar se mișcau cînii : a ieșit și a văzut că Răuț se duce cu muierea aceea.

Acu Pintea știa destul. La început el se turbura. Care va să zică, Ghiță era oarecum tovarășul lui Lică : el îi păstra semnele turmelor, primea dăruri de la dînsul, era înțeles cu Săilă și Buză-Ruptă, care păreau a fi venit la Ineu ca să-l calce pe arîndaș. Comisarul ar fi dorit să fie cineva de față, ca să i se poată lăuda cum, în mai puțin decît douăzeci și patru de ceasuri, a dat de urma făcătorilor de rele. Pintea însă, ca om zăcaș ce era, își lăsa totdeauna vreme și cu atît mai puțin putea să se pripească acum, cînd era vorba de niște lucruri pe care nu-i venea să le creadă. Îl socotea pe Ghiță om cinstit și vrășmaș al lui Lică, și chiar acum, după cele ce aflase, ar fi fost gata să-și bage mîna în foc pentru dînsul : nu putea el să-și schimbe așa deodată părerea ; îi era rușine să-și facă mărturisirea că s-a înșelat așa de strajnic și, în cele din urmă, ținea atît de mult la Ghiță, încît îl durea inima să piardă buna părere pe care și-o făcuse despre dînsul.

Însă tocmai pentru aceea era mai chibzuit decît totdeauna, căci el nu auzise numai singur mărturisirile lui Marți, și un glas tainic îi șoptea mereu : „Și dacă totuși te-ai înșelat !? Și dacă totuși ai rămînea de rușine !?“ El nu se pripi dar, ci-l rugă numai pe comisar să-l țină prins pe Marți.

— Mie nu prea îmi vine să le cred toate cîte ne-a mărturisit, zise el. Lică nu se bizuie pe nimeni, nu se dă așa lesne de gol, nu se lasă în daraveri cu niște oameni precum îl știe toată lumea pe cîrciumarul de la Moara cu noroc. Nu-i vorbă, trebuie să fie ceva la mijloc, dar lasă-l pe mîna mea, că scot eu adevărul din el.

Ieșind apoi ca să-l cheme pe Ghiță, care petrecuse tot timpul acesta cuprins de un viu neastîmpăr, el îi zise încet :

— Bagă de seamă că, precum stau lucrurile, nu vei putea să te mai întorci acasă decît pe bună chezășie.

Ghiță rămase ca trăsnit din senin.

— Adică tocmai tu mi-o faci mie asta ! zise el cu glasul înăbuşit de năvala sîngelui.

— Fii cuminte ! îi întîmpină căprarul. Tu vezi că n-am încotro.

„N-am încotro !" Aceasta e o vorbă pe care de obicei n-o înţelege decît acela care o grăieşte, căci numai rar se întîmplă ca un om să înţeleagă strîmtorarea în care se află alţii.

— Bine ! zise dar Ghiţă, şi-şi ridică capul cu îndărătnicie, ca omul care îşi adună toate puterile şi se simte destul de tare spre a nu mai căuta ajutor la alţii.

— D-ta eşti prieten cu Lică Sămădăul ? îl întrebă comisarul cam aspru, după ce află de la dînsul că Lică a petrecut, ca ieri, cu Săilă şi cu ceilalţi la cîrciumă.

Ghiţă se aştepta la această întrebare, cu toate aceste, ea îi luă parcă pămîntul de subt picioare. Dar trebuia să răspundă fără întîrziere.

— Prieten — zise el — tocmai prieten n-aş putea zice că-i sunt ; cel puţin el nu îmi este mie prieten ; e însă un om ce are multe daraveri pe drumuri, trece des pe la cîrciumă, un om cu care nu aş voi să mă stric.

— Aşa ! nu ai voi să te strici ! grăi cam în bătaie de joc comisarul, care numaidecît simţi că aceasta e întrebarea cu care poate să-l scoată din sărite pe Ghiţă. Dar ce folos ai d-ta din aceea dacă nu te strici cu el ?

— Foloase nu prea am — răspunse cîrciumarul — dară veţi înţelege că s-ar putea să am pagube dacă m-aş strica. Apoi — adăugă el mai cu jumătate de gură — omul bea, mănîncă, el şi oamenii lui, iară eu m-am pus, ca cîrciumar, pentru asemenea oameni la marginea drumului.

— Se înţelege — urmă comisarul apăsînd asupra vorbelor — el plăteşte bine.

— Da, răspunse Ghiţă, începînd a se turbura. Dacă nu are bani, îmi dă porci.

— Va să zică porci îţi dă ? grăi acum comisarul apropiindu-se de dînsul. D-ta ştii că Lică Sămădăul e om bănuit : de unde ştii dacă porcii pe care ţi-i dă nu cumva sînt de furat ?

Pe Ghiţă începură să-l treacă sudorile reci. Îi părea un lucru nedrept să fie silit a se destăinui faţă cu un om pe care nu-l mai văzuse niciodată în viaţa sa, cînd era de faţă şi Pintea, prietenul său, cu care se stricase tocmai fiindcă-l lăsase în nedumerire asupra daraverilor sale cu Lică. Dar şi astă dată trebuia să răspundă şi să spună adevărul, căci nu ştia ce va răspunde Lică la vremea lui.

— Am toate semnele turmelor lui Lică tăiate în bucăţi de piele şi înşirate pe o verigă de sîrmă ; mi le-a dat el însuşi, grăi dar Ghiţă mai liniştit.

— Aşa ! zise iar comisarul, ţi-a dat semnele turmelor sale. Şi nu ţi s-a întîmplat niciodată ca el să-ţi dea porci care nu purtau nici unul din acele semne ?

— Da ! răspunse Ghiţă hotărît, ca omul care-şi aprinde casa în cap, apoi aruncă o privire la Pintea, ca şi cînd ar voi să-i zică : „Asta ţi-o spun ţie !"

Comisarul îşi pierdu răbdarea în faţă cu liniştea lui Ghiţă.

— Nu ştii d-ta — îi zise el aprins — că numai hoţ cu hoţ se însoţeşte şi că legea îl pedepseşte pe acela care primeşte lucruri de furat ?

Ghiţă privi din nou la Pintea şi, văzînd mînia ce se oglindea în ochii lui mari şi în sprîncenele-i încreţite, îşi ridică capul şi îşi potrivi hainele pe trup, în vreme ce vinele de la tîmple din ce în ce i se umflară.

— Domnule comisar, zise el aşezat, nu te încrunta la mine, că n-ai pentru ce. Aşa este, am primit semnele turmelor lui Lică pentru ca să-i pot spune dacă trec porci furaţi din turmele lui pe la cîrciumă, ba cînd mi-a dat porci, pe care puteam să-i bănuiesc, n-am venit aici să vă spun d-voastre. Dar să nu-mi arunci mie vorba asta — urmă el luîndu-şi avînt — căci dacă-i aşa, eu trebuie să vi-o arunc d-voastre ! Dacă nu ştiţi să curăţiţi drumurile de oameni răi, cum îl credeţi pe Lică, atunci rămîneţi cel puţin drepţi şi nu-i năpăstuiţi pe aceia pe care tot d-voastre îi lăsaţi în strîmtoare !

Îi părea rău lui Ghiţă că grăieşte aceste cuvinte şi, chiar atunci cînd le rostea, se mustra pentru ele, căci ştia că-l vor umplea pe comisar de mînie ; însă el nu se putea stăpîni, trebuia să dea odată pe faţă gîndurile pe care le purtase atîta vreme în inima sa, trebuia mai ales acum, cînd era de faţă şi Pintea, pe care nu voia să-l mai lase în nedumerire.

Dar Pintea era cu toate acestea nedumerit, căci el nu aflase tot ce trebuia să afle, şi le aflase chiar şi aceste puţine numai acum, ca din întîmplare, numai pe cînd Ghiţă era strîmtorat, iară nu mai nainte, pe cînd se aflau singuri.

Cît pentru comisar, el se făcu roşu ca şi racul şi era o clipă în care ar fi fost în stare să ridice mîna şi să dea în Ghiţă ; însă el simţea că de aici înainte îl ţine strîns

pe Ghiță și se poate juca cu el, cum pisicia se joacă cu șoarecele.

— Înțeleg, zise el dar, stăpînindu-se. Nu te-ai întovărășit cu Lică decît de strîmtorare. Mie prea puțin îmi pasă de ce te-ai întovărășit : destul că știu că trebuie să te pun în rînd cu el. A stat Lică toată noaptea singur ?

— Nu, răspunse cîrciumarul adunîndu-și din nou puterile. Puțin după ce s-a înserat a venit la el un om cu o muiere.

— Puțin după ce s-a înserat ? Dă-ți bine seamă : nu cumva era mai spre miezul nopții ?

— Tocmai mă culcasem, răspunse Ghiță cam turburat.

— Tocmai te culcaseși ? grăi comisarul. Eu nu știu cînd ai d-ta obiceiul să te culci. Dar să fie așa. Cine era omul acela ?

— Nu știu.

— Nu cumva era Răuț, tot Răuț, care plecase de cu seară ?

— Nu ! răspunse Ghiță hotărît.

— Ei bine ! urmă comisarul nerăbdător. Au stat, omul cu muierea, pînă dimineață la Lică ?

— Nu, răspunse iar Ghiță. Au plecat iar peste puțin.

— Peste puțin ? O ții bine minte aceasta ! Nu cumva era în zori de zi ?

— Tocmai ațipisem ! grăi Ghiță cam speriat.

Cîtva timp ei steteră toți trei nedumeriți, ca și cînd ar fi auzind undeva ceva și ar voi să-și dea seamă ce era ceea ce auziseră, și unde, și cum. Ghiță, care nu știa nimic despre mărturisirile lui Marți, nu înțelegea unde bate comisarul cu întrebările lui, iară Pintea și comisarul, văzînd mărturisirile celor doi oameni luați la cercetare, își dedeau silință să se dumirească asupra lor. Comisarul, care din mărturisirea lui Marți își făcuse gîndul că Buză-Ruptă și Săilă au călcat de cu seara pe arîndașul, iară spre miazănoapte Răuț a venit să-l vestească pe Lică despre cele petrecute și să-i aducă poate o parte din lucrurile răpite, credea că Ghiță spune dinadins un neadevăr ; el făcu dar cîțiva pași înainte, privi aspru în ochii lui Ghiță și întrebă:

— Care va să zică, omul care a venit cu femeia nu era Răuț ; el a venit numaidecît seara, cum am zice, chiar pe timpul cînd arîndașul fusese călcat, și a plecat peste puțin ?

Pintea făcu un pas înainte, ca să-i cadă mai în față lui Ghiță, își trase cu mîna peste față și încreți sprîn-

cenele. „Dacă-i aşa — îşi zise el — atunci Lică a plecat, l-a călcat pe arîndaşul şi iar s-a întors la cîrciumă, iară Ghiţă e năpăstuit." Purtat de acest gînd, el privi drept în faţa lui Ghiţă şi-i făcu semn să zică da.

— Nu pot să jur, răspunse Ghiţă, cu toate că nu-i scăpase acest semn. Stăteam la fereastră şi poate că n-am auzit şi n-am văzut bine. Poate că era Răuţ. Apoi, aţipisem mai nainte de a fi plecat ei şi nu pot să-mi dau seamă de timpul care a trecut la mijloc.

— D-ta ai vorbit cu Lică şi cu ceilalţi despre arîndaş? grăi comisarul stăruitor.

— Da! răspunse Ghiţă, cam scos din sărite prin această trecere neaşteptată de la un lucru la altul, însă numai cu Lică singur, care m-a întrebat cînd vine arîndaşul, fiindcă ar fi avînd, precum zicea, o vorbă cu dînsul.

— Numai atît?

— Numai.

— A mai auzit cineva?

— Nu cred, răspunse Ghiţă strîmtorat. Mă luase la o parte.

— Apoi, dacă nu aveaţi altă de vorbit, grăi comisarul zîmbind, ce nevoie aveaţi să vorbiţi în taină?

Ghiţă dete turburat din umeri.

Pintea nu se mai putu stăpîni. El înţelegea pentru ce Lică a vorbit în taină şi cu toate aceste destul de tare, pentru ca şi alţii să-l audă.

— Nu cumva — zise el apăsînd asupra fiecăreia dintre vorbe — Sămădăul a vorbit aşa pentru ca să te pună la bănuială dacă se va fi dovedit că el a călcat pe arîndaşul?

Pe Ghiţă-l trecură odată fiorii.

— Asta nu e cu putinţă! zise el înecat de năvala sîngelui. Nu se poate! şopti apoi cu glasul perit al omului ce-şi apără viaţa. Nu pot să dovedesc că atît am vorbit cu Lică şi numai atît, cît vă spusei; dar pot să jur pe pîne şi pe sare, pe cruce şi pe sfînta evanghelie că n-am vorbit mai mult, pot să jur — adause deznădăjduit — că Lică a stat toată noaptea la cîrciumă.

— O vom descurca noi şi asta, ca să vezi că ştim să curăţim drumurile de oamenii răi! grăi comisarul mulţumit de capătul la care a ajuns, în vreme ce Pintea îşi muşca buzele şi-şi rupea unghiile de la degete, iară Ghiţă şedea descordat în faţa lor.

După cum spusese Pintea de mai nainte, Ghiţă nu putu să se întoarcă acasă decît ca om lăsat pe chezăşie.

Plecînd să-şi caute oameni de chezăşie, el simţi că îi slăbesc deodată toate puterile ; privirile oamenilor cu care să-ntîlnea pe drum îl ardeau parcă, şi aşa mergea drept înainte, fără de a mai îndrăzni să-şi ridice ochii de la pămînt ori să privească în lături.

Cel dintîi la care se duse, cumnatu-său Andrei, fratele Anei, fiind un om nemaiumblat în asemenea treburi, se cam codi cînd află de ce e vorba. Aceasta-l făcu pe Ghiţă şi mai nehotărît. Mergînd la popa, un văr al său, ca să-l roage şi pe acesta, el se opri mai adeseori în cale şi, dacă nu ar fi trebuit să se gîndească la Ana şi la gospodăria sa, el s-ar fi dat chiar de pe acum prins, ca să nu se mai pună în sarcina altora. Popa primi bucuros să-i fie om de chezăşie, ba îl şi îmbărbătă, spuindu-i să nu se teamă de nimic, dacă se simte nevinovat ; însă în acelaşi timp îi da sfaturi bune şi-l mustra pentru că s-a dus la Moara cu noroc.

Popa îi făcu totodată şi hîrtia de chezăşie pe care trebuia să o dea comisarului înainte de a pleca, şi astfel, cam pe la 4 ceasuri după-amiazăzi, Ghiţă putu să-şi pună caii la căruţă şi să plece.

Dar cînd era să plece dimpreună cu Laie, îi veni o femeie înaltă şi smeadă, cu buzele subţiri şi cu ochii mici, neastîmpăraţi, şi-l vesti să mai aştepte, fiindcă vine şi Pintea căprarul. Această femeie, îmbrăcată pe jumătate ţărăneşte, era Uţa, slujnica pe care o căutase Pintea după înţelegerea ce avuseră de dimineaţă.

— Bine, îi grăi Ghiţă, am mare trebuinţă de o slujnică, dar nu tocmai acum ; am să vin în zilele aceste să te iau. Dar — adăugă el peste puţin — mai stăi pe aci pînă ce vine căprarul, ca să văd cum v-aţi înţeles.

Singur nu-şi dedea bine seama pentru ce, dar era hotărît să nu o ia chiar acum cu dînsul ; însă după ce Pintea veni şi zise scurt : „Iacă, ţi-am adus şi slujnică“, el nu mai îndrăzni să zică nimic, ci-şi călcă pe inimă, deşi parcă simţea că Pintea îi pune această femeie de pîndă în casă.

Plecînd, Ghiţă mîna caii, Pintea şedea lîngă el, iară Laie se făcuse ghem în fundul căruţei, lîngă Uţa, care-şi adusese în pripă şi o legătură cu rufe, pe care şi-o pusese pe un snop de coceni, ca să şadă bine.

Pintea era tăcut ca de obicei, iar Ghiţă şedea ca pe spini lîngă dînsul.

— Să nu te miri ? îi zise Pintea într-un tîrziu. Eu am poruncă să-ţi caut casa pentru ca să văd dacă nu voi găsi

ceva ascuns în casa ta. Știu că n-am să găsesc nimic, dar trebuie să mă supun la poruncă.

Obosit cum era, Ghiță nu putu să-și dea numaidecît seama despre înțelesul acestor cuvinte.

— Adecă și asta ? zise el cam nepăsător. N-au fost destule cele de pînă acum ?! Bine, Pinteo — adăugă apoi peste puțin mai viu — spune-mi tu, pe sufletul tău : mă crezi tu ori nu mă crezi pe mine vinovat ?

— Nu mă întreba, că nu pot să-ți răspund ! grăi căprarul apăsînd asupra vorbelor.

Ghiță tresări și ochii i se umplură de văpaie.

— Înțeleg, zise el. Aceste sunt cuvinte pe care ți le-am zis eu ție astă-dimineață. Vrei să mi le aduci aminte. Dar să știi un lucru : nu se poate să-i faci unui om o mai mare nedreptate decît să-l mustri pentru o greșeală pentru care-și face el însuși destule mustrări. Dacă n-ai destulă vreme să mă cunoști, rușine să-ți fie de slăbiciunea ochilor tăi !

— Noi bănuim pe toată lumea, grăi căprarul, asta ni-e meseria.

— Să-ți fie de bine ! răspunse Ghiță privindu-l cam peste umăr. Crede-mă că prea puțin îmi pasă dacă mă crezi așa ori altfel : eu tot eu rămîn.

Pintea nu era omul care să răspundă la asemenea vorbe ; ei își urmară dar calea în tăcere, înșirînd fiecare gîndurile sale. Pintea spusese adevărul cînd zisese că bănuiește pe toată lumea. Oricum se sucea și învîrtea, el nu putea părăsi gîndul că Lică a fost acela care a călcat pe arîndașul și-l cuprindea un fel de nebunie cînd se gîndea că și astă dată îi va scăpa. Îl vedea parcă rîzînd pe sub mustață și lăudîndu-se între pahare... Iară Ghiță, fie dinadins, fie din nepricepere, ceea ce pentru Pintea era totuna, se făcuse apărător al lui Lică, se pusese alăturea cu el, îi dăduse mîna de ajutor.

Dar și Ghiță vorbise din inimă cînd spusese că prea puțin îi pasă. Acum, cînd chiar nici Pintea nu se sfia a-i spune că-l bănuiește, el se simțea mai bun decît cum îl credeau alții, prea bun pentru oamenii în mijlocul cărora se afla, și dacă mai nainte îl apăsa gîndul că nu mai poate umbla prin lume decît sub scutul cinstei altora și că în curînd va trebui, poate, să cadă la închisoare, acum iar își ridica fruntea, deoarece simțea că toți aceia care îl osîndeau, aflîndu-se la strîmtorarea în care se aflase el, s-ar fi dovedit mai slabi, mai nesocotiți ori mai răi decît dînsul. „Da — își zise el — am primit porci de furat de

la Lică, dară voi, fiind puşi în locul meu, aţi mers mai departe decît mine ori v-aţi fi aruncat cu nesocotinţă în primejdie.“ Era o amarnică dezamăgire în aceste cuvinte. În clipa cînd le zicea, el se simţea mai sărac decît pînă atunci. Perduse toate bucuriile, toată părerea de bine pe care omul o simte cînd vede pe acela pentru care simte tragere de inimă, cînd îi vorbeşte, cînd poate să-i facă vreo mulţumire, cînd primeşte o vorbă bună de la dînsul, cînd se gîndeşte la el, perduse mîngîierea ce se revarsă peste sufletul omenesc la vederea podoabelor lumii, căci nimic nu dă lumii o mai strălucită podoabă decît omul despre care putem să ne facem gînduri bune !? Despre Pintea, un fost tovarăş al lui Lică, om ieşit din fundul temniţelor ca să-şi urmărească prietenii de mai nainte, om care bănuieşte pe toată lumea, fiindcă asta îi este meseria ; pentru acest om el se depărtase de Ana, soţia sa ; în acest om pusese el mai multă încredere decît în aceea cu care era legat pe toată viaţa. Dar Ghiţă nu se mustra pentru aceste, ci se bucura numai de un nou gînd, care încetul cu încetul se strecura printre celelalte şi-i umplu în cele din urmă sufletul de mîngîiere. La urma urmelor, toate le făcuse din dragoste către dînsa, din dorinţa de a o vedea veselă şi mulţumită, de a o feri de orice supărare, de orice necaz, de orice gînd rău. Ce-i păsa lui acum de Pintea, de judecăţi, de trebile arîndaşului, ce-i păsa de gîndurile ce-şi va fi făcînd lumea ?... Căci mare drept avea bătrîna cînd vorbea de liniştea colibei'; aici şi numai aici e limanul de scăpare, cînd, la nevoie, ca totdeauna, lumea te părăseşte. Ghiţă începu să mîne mai iute, căci drumul îi părea prea lung. Simţea că ea îl aşteaptă cu nelinişte, îi vedea neastîmpărul şi îi părea o vecinicie la mijloc pînă ce va putea să o vadă şi să-i grăiască un cuvînt, numai un cuvînt, numai cîteva vorbe : „Ano ! nu te nedumeri, nu te întreba la ce mă gîndesc cînd mă vezi tăcut, căci toate le fac numai din dragoste către tine, care ai luminat zilele vieţii mele ; nu-ţi face gînduri rele, că nu vreau să împarţi necazurile vieţii cu mine, ci să le port eu însumi. Ano ! te gîndeşte că-mi trece ca un junghi prin inimă cînd te văd tristă ori mîhnită şi ori de ce te-ai întrista ori mîhni, eu nu pot să cred alta decît că eu sunt de vină. Ano ! sunt om bănuit, om lăsat pe chezăşie, am poate să cad la închisoare, dar tu nu te mîhni cînd vei vedea că jandarmii se pun să ne caute în casă, ci-ţi pune toată credinţa în mine, căci toate vor trece în cîteva zile şi cîtă vreme dragostea către tine îmi va lumina calea,

ferită vei fi de orișice supărare. Uite, în trei zile plecăm de aici și trăim mai departe cum am trăit odinioară. Acum, cînd simt că pentru tine e mai bine așa, nu mai stau la îndoială, ci plec cu părere de bine."

— Ce-i asta ! strigă deodată Pintea, ridicîndu-se iute în picioare.

Ghiță tresări ca deșteptat din somn și privi în toate părțile, ca să vadă ce-l speriase pe Pintea.

Era aproape de Moara cu noroc. Nu-i mai despărțea decît un deal. Ploaia încetase ; norii se răriseră și razele soarelui furișat din dosul norilor atingeau de asfințit culmile dezvelite ale Bihorului, care de aici nu se vedeau decît ca de cîteva palme în dosul dealului, acoperit cu pădurea deasă, ce se întindea la stînga drumului. Pe drum stetea o trăsură boierească fără de cai.

— Mînă ! grăi Pintea. Aici nu e bine.

Ghiță se ridică și el în picioare, apoi dete frîu cailor : gîndurile bune îi periră ca și cînd le-ai fi luat cu mîna și mintea i se opri pe cîtva timp în loc.

Sosind la trăsură, ei nu găsiră decît trupul unui copil mort de o lovitură pe care o primise, precum se vede, cu patul puștii în ceafă : el era aruncat la cîțiva pași pe iarbă, cu hainele lipite pe trup, cu ochii ieșiți pe jumătate din cap și cu fața plină de sînge închegat.

În cealaltă parte a trăsurii mai era o mare baltă de sînge închegat, și capra de asemenea era pe ici, pe colo încruntată, deși ploaia spălase sîngele de pe ea. Urmele pe drum erau spălăcite, iară pe iarbă nici nu se vedeau deloc, fiindcă le spălase ploaia ; numai la vale se cunoșteau urme de copite, dar și aceste se perdeau la depărtare de vreo sută de pași.

Pintea își dete seamă de toate aceste, făcu un ocol împregiur, apoi se întoarse iar la Ghiță, care stetea dimpreună cu Laie, încremenit, în drum, în vreme ce Uța rămăsese cuprinsă de fiori în căruță.

— Ce-a fost aici ? zise el turburat. Îți vine să juri că slugile și-au omorît stăpînul, și tot nu-mi vine să cred. Ei ! nu înțeleg, urmă apoi peste puțin. Au plecat la vale, pe cît se vede de pe urme, apoi au legat cîrpe cu cîlți la copitele cailor și s-au întors în pădure.

Ghiță dete din umeri.

— Nu cumva ești gata să juri că nici asta n-a făcut-o Lică ! grăi Pintea, în vreme ce vinele i se umflară și ochii parcă erau să-i iasă din cap.

— Bine ! Ți-ai ieșit din fire !? zise Ghiță privind buiguit la el.

— Nu — răspunse căprarul — dar minune că nu-mi ies ! Pentru că aici e ceva la mijloc, urmă el aprins. Să nu perdem vremea ; Uța rămîne aici, iară noi plecăm toți trei ca să căutăm urma prin pădure. La locul mai șes, căci hoțul cuminte nu umblă pe coaste, unde lunecă calul și lasă urme, pe la bălți, unde rămîne urma, pe lîngă buturugi, unde se adună putregaiul și pămîntul se prăfuiește sub copita calului...

— Haideți !

Ghiță stete cîtva timp nehotărît.

— Eu nu mă duc, zise el apoi. Am plecat dimineață, așa zicînd, fără de veste de acasă, și cine știe ce s-a întîmplat de atunci pe la cîrciumă. Mă duc să văd cine au fost aici cu trăsura asta.

— Fără de mine nu poți să te duci ! îi zise Pintea aspru.

— Vorbă și asta ! grăi cîrciumarul cam nepăsător. Aș vrea eu să văd cine mă oprește să mă duc la nevastă și la copii ! ca om lăsat pe chezășie, adăugă el peste puțin.

— Eu te opresc ! Am poruncă să-ți caut casa și nu te las să intri în ea decît deodată cu mine. Trebuie să înțelegi de ce.

Ghiță se întoarse în călcîi, sări în trăsură și apucă în o mînă frînele, iar în cealaltă biciul.

— Dă-te în lături ! zise apoi așezat, cînd văzu că Pintea sare să apuce căpăstrul unuia din cai.

Pintea nu se mișcă.

— Pinteo ! grăi Ghiță zîmbind. Nu mă băga în păcate. Ce vrei tu !? Văd un copil omorît în drum abia cîteva împușcături de la casa mea, și tu crezi că mai am eu inimă în mine să-mi las copiii mei încă un ceas măcar singuri în pustietatea asta ! Dacă vrei, vino și tu acum, iară dacă nu vrei, lasă-mă, că n-am vreme să mai aștept... Dă-te în lături ! strigă apoi hotărît, cînd văzu că Pintea se încăpățînează, dă-te în lături, strigă iar ridicînd biciul, că dacă nu, le dau frîu cailor și trec cu căruța peste tine. O loază ca tine nu mă oprește pe mine în cale !

— Cum ai zis ? Loază !? grăi Pintea, lăsînd cam amețit căpăstrul din mînă. Acu du-te, dacă vrei !

Ghiță dete cu biciul între cai și plecă, părăsind pe Laie în mijlocul drumului.

Era în amurgul serii cînd Ana văzu căruţa lui Ghiţă în culmea dealului despre Ineu, venind la vale şi venind, încît era să crezi că are să se sfărame în bucăţi.

Ana-şi opri răsuflarea şi inima începu să i se bată în piept. Deodată ea tresări şi tot sîngele îi năvăli în obraji. Ghiţă era singur cu o femeie, fără îndoială slujnica pe care şi-o poftise Lică.

Nevasta îşi uită deodată toate nedumeririle, tot neastîmpărul cu care-şi aşteptase bărbatul şi nu mai simţi în ea decît o singură pornire pătimaşă, să meargă la femeia aceea şi să-i tragă cu ghiarele pelea de pe obraji. Era ameţită, tremura în tot trupul şi nu se putea mişca din loc, cînd Ghiţă se dete jos din căruţă şi se apropie de dînsa.

— Ce-i ? zise el privind în faţa ei albă ca varul.

— Ce să fie ! Nimic ! răspunse ea stăpînindu-şi mînia. El o luă de mînă şi-o duse în casă.

— Ce s-a întîmplat ? îi zise apoi. Cine a trecut astăzi pe aici ?

— Oameni, fel de fel... zise ea înecată.

— Ano ! grăi bărbatul înduioşat. Nu vorbi aşa cu mine, acum, tocmai acum nu vorbi aşa. Ai dreptate să fii mîhnită : m-am dus fără de veste, aşa zicînd, şi nu ţi-am spus, precum ar fi trebuit, cum stau lucrurile. Află acum că astănoapte l-au călcat pe arîndaşul, l-au bătut de moarte şi-au luat de la el bani, aur şi argintărie, tot ce-au găsit şi putut duce. Află că m-au luat şi pe mine la bănuială şi că nu m-am întors acasă decît pe chezăşie. Acum, întorcîndu-mă de la Ineu, am găsit în drum o trăsură boierească şi lîngă ea un copil ucis şi aruncat la marginea drumului. Cine-a mai fost în trăsura aceea ? spune-mi, ca să-l vestesc pe Pintea.

Ana stetea ca un stîlp de piatră înaintea lui şi asculta cu încordată luare-aminte, însă cuvintele lui parcă îi sunau a sec în urechi şi nu puteau să străbată pînă la inima ei, turburată de alte gînduri.

— O femeie a fost — zise ea — o domnişoară, o văduvă tînără ! Mai ştiu eu cine ! ? Vor fi dus-o cu dînşii, căci era tînără şi frumoasă — urmă ea cu patimă — plină la faţă şi la trup, iară voi, bărbaţii, nu vă gîndiţi decît la d-alde astea.

Ghiţă rămase nemişcat înaintea ei.

— Ce-i, Ano ? Ce ai tu ! ? zise el îngrijat, şi se apropiă ca să o cuprindă cu braţul şi să-i privească mai dinadins în faţă.

— Lasă-mă ! îi șopti ea înecată, și-l dete cu cotul la o parte. Lasă-mă, că-mi vine rău cînd mă atingi.

— Nu te las ! strigă el deznădăjduit, și o cuprinse cu amîndouă brațele. Trebuie să știu ce ai ! Așa nu te-am mai văzut. Aveai să-mi spui ceva astă-dimineață ; grăiește. Tu nu ești bine ! E primejdie, sfinte Doamne, e primejdie la casa mea... Ți-a dat cineva ceva ! Te-a vrăjit ? Ce-i ?! Ana începu să răsufle din greu, să se înece de plîns și să-și strîngă pumnii ridicați în sus.

— Ce caută muierea asta aci ? ! zise ea rîzînd încît i se vedeau dinții. Ghiță, ce caută ? Muierea ce caută ? Ce vrei tu să faci din casa mea !?

El o lăsă din brațe și rămase privind turburat la dînsa, turburat, dar rece ca sloiul de gheață.

— E oare cu putință !? zise el încet. Mintea mi se oprește în loc. E vorba de oameni morți, omorîți în drum, de o femeie care a fost răpită de lîngă copilul ei mort, e vorba de cele mai grozave lucruri, și tu nu ai alt necaz pe lumea asta decît pe acela că eu am adus o slujnică în casă.

— Ce-mi pasă mie de alții ! răspunse ea. Mai mult amar n-a fost în viața lor întreagă decît este acum în sufletul meu ; e mai grozav să trăiești cum trăiesc eu decît a fi ucis în drum. Tu nu mă omori, Ghiță ; mă seci de viață, mă chinuiești, îmi scoți răsuflare cu răsuflare viața din mine, mă lași să mă omor eu din mine.

— Lasă-mă dracului, nu mă mai hîrși și tu — grăi soțul mutînd un scaun din loc — că destule am eu pe capul meu...

— Dacă le ai, tu ți le faci singur, răspunse ea înrăutățită. Hei ! Ghiță, să nu te bată pe tine suspinele mele ! Prea mă crezi tu pe mine proastă ; însă nu sunt proastă, ci am slăbiciune de tine. Astă-noapte mă gîndeam să-mi iau copiii și să plec de aici, lăsîndu-te singur cu păcatele tale ; știu că așa ar trebui să fac, dar nu pot, iacă, nu pot, nu mă lasă inima, n-am putere și simt că orice ai face, eu tot țin la tine, cîtă vreme nu trebuie să cred că-ți cad ca o sarcină pe cap. Nu te mai ascunde de mine... Zici că l-au călcat pe arîndașul ? Crezi tu că eu nu v-am auzit ieri vorbind de dînsul ? Crezi tu că eu n-am înțeles cele ce s-au petrecut astă-noapte ? Crezi tu că nu l-am văzut pe Lică întorcîndu-se în zori de zi de la Ineu ?!

Ghiță adunase peste zi mult venin și multă mînie în sufletul său, și acum tot acest venin, toată această mînie

se aduna la un loc : el răsuflă o dată din greu, se dete un pas înapoi și grăi încet :

— Ce vrei tu să zici, Ano ?

— Știi tu prea bine ce voiesc să zic ! răspunse ea rîzîndu-i în față. Tu cu Lică, voi, în înțelegere, l-ați călcat pe arîndașul, dar nu te teme, căci eu sunt prea ticăloasă ca să te pot da de gol.

— Adică și tu ! grăi Ghiță înecat de mînie, apoi se apropie de dînsa, pas cu pas, precum paiangenul se apropie de musca prinsă în mreaja măiastră, o măsură cu ochii, își ridică amîndouă mîinile asupra ei și rămase cîtva timp nemișcat și gata de a se arunca la ea.

— Da — zise ea rîzîndu-i încă o dată în față, omoară-mă, că ești mai tare decît mine ! Ai început odată, urmează mai departe, mergi pînă la sfîrșit !

El își încleștă ghearele în umerii ei fragezi, o ținu strînsă înaintea sa, apoi întrebă :

— Tu zici că eu m-am înțeles cu Lică pentru ca să-l calce pe arîndașul ?

— Da ! răspunse ea hotărîtă.

— Tu zici că astă-noapte eu l-am văzut pe Lică plecînd, iară tu l-ai văzut întorcîndu-se ?

— Da ! răspunse iar Ana.

El îi scuipă o dată în față, apoi își luă mîinile de pe ea.

— Mi-e scîrbă cînd mă gîndesc că am o nevastă care poate să mai trăiască cu un om precum tu mă socotești pre mine, zise el, și ieși din casă cu amîndouă mînile în cap.

Iară Ana se lăsă pe patul de alături și începu să plîngă [...]

XIII

Banii primiți de la Lică erau pe masă, și Ghiță stetea singur și cu ușa închisă înaintea lor, cercetînd cu încordată luare aminte fiecare bucată, ca să vadă dacă nu află vreun semn pe vreuna din ele.

Era hîrtie, argint și aramă, însă hîrtiile, afară de două bucăți mai mari și de una mică, erau nouă-nouțe, cam mototolite, dar încă neîmpăturate. Pe una din hîrtiile mari era o pată mare de cerneală, iară dintr-una mai mică lipsea o bucată ; dar acestea nu puteau să fie semne.

Ghiță privi cîtva timp dezamăgit la bani ; cu toate acestea, îi părea bine, căci la urma urmelor el avea drept la o parte din acești bani, muncise pentru ei, îi cîștigase para cu para și i-ar fi părut rău dac-ar fi trebuit să-i dea judecătorului, ceea ce era hotărît să facă cu banii ce-ar fi avînd vreun semn.

După ce trase iar banii în saltarul mesei, el se plimbă cîtva timp prin casă. Îi era ca și cînd ar fi furînd oarecum acei bani și se întreba mereu cuprins de îngrijare dacă nu cumva își pune el însuși o cursă, ținîndu-i la dînsul. Ar fi voit să-i ia și să-i arunce pe fereastră ; însă el nu putea, se gîndea cît trebuie să muncească un om ca dînsul pentru ca să adune atîta la un loc, și nu-l lăsa inima să-i dea din mînă.

A treia zi era sîmbătă ; ziua în care se numărau banii și cînd trebuiau să fie toți de față, un obicei bun, rămas încă din vremurile bune, și mai ales obiceiul de care Ghiță nu s-ar fi putut lepăda niciodată.

Încă de la început Ana era nedumerită. Îi părea că sunt prea mulți bani de astă dată și nu putea să depărteze de la sine gîndul că hîrtiile nouă-nouțe au venit de la unul și același om.

Iară bătrîna se bucura că săptămîna aceasta a fost așa de bună.

— E bună aceasta ? întrebă ea cînd văzu hîrtia din care lipsea o bucățică.

— Să-mi dea Dumnezeu tot de aceste ! grăi Ghiță numărînd mai departe.

Ana privi la hîrtie cu tot dinadinsul și sîngele îi peri din obraji ; dar ea nu grăi nimic, deoarece era și bătrîna de față.

În urmă voi să-i grăiască lui Ghiță, dar nu putea. Îl bănuise o dată și se temea să-l mai bănuiască. Așa e ! dar gîndul rău, încuibat odată în mintea ei, nu o mai lăsa să-și vie în fire, se temea, ea singură nu știa de ce, și mai ales seara, după ce Ghiță și bătrîna adormiră, capul începu a i se înfierbînta.

„Trebuie să aflu adevărul, de dragul copiilor mei, dacă nu de alta !" zise ea hotărîtă, apoi se dete jos din pat, căută cheile, deschise tiptil, ca o hoață, lada și scoase teancul de hîrtii. Apoi se duse în odaia de lîngă birt, făcu lumină, încuie ușa, desfăcu cu mîna tremurătoare teancul și începu să cerceteze hîrtiile.

— Asta e ! grăi punînd la o parte hîrtia din care lipsea o bucățică. Jur pe sfînta cruce că am văzut-o în mîinile ei !

Ea cercetă apoi hîrtiile noi pe care le bănuise din început.

Una dintre ele parcă era împunsă cu acul tocmai la mijloc, și, cercetînd mai departe, ea află cincizeci și trei de bucăți, care erau astfel împunse, ca și cînd ar fi fost trase pe o sîrmă subțire.

Ea puse hîrtiile una peste alta, apoi se întoarse cu capul ridicat la soțu-său și-l deșteptă din somn.

— Ce-i ?! Ce s-a întîmplat ?! întrebă el speriat.

— Vino cu mine ! îi zise ea.

El se ridică cu grăbire și plecă buiguit în urma ei.

— De unde ai tu banii ăștia ? întrebă ea, arătînd la hîrtiile de pe masă.

Ghiță tresări, cuprins de spaima ucigașului prins asupra faptei.

— Mai știu și eu ?! răspunse el. De la drumeți.

— Ghiță ! îi zise ea. Nu te juca cu dracul ! Banii ăștia, cîți sunt aici, toți i-ai primit de la un singur om. Hîrtia asta, din care lipsește o bucată, a fost, odată, în mîna mea : i-am dat-o femeii pe care o știi și tu, în ziua cînd a fost ucisă, iară aceste cincizeci și trei de bucăți sunt însemnate cu același semn, și tot așa trebuie să vie de la unul și același om, și anume, de la ea, căci la ea am văzut bani noi ca și aceștia. Din două una : ori tu ești amestecat în trebile aceste, și atunci nu e bine, ori nu ești amestecat și nu știi să te ferești de oamenii răi, și atunci iar nu e bine. Dacă-i așa, apoi pune chiar acum caii la trăsură, căci vreau să plec de aici cu copiii mei.

Ea rămase cam zăpăcită cînd văzu că el, în loc de a se turbura, o privește cu dragoste și bucurie.

— Copiii aceia sunt și ai mei, zise el, lasă-i numai, că e grija mea de dînșii. Care va să zică, sunt însemnate hîrtiile ? Și eu am căutat semn pe ele, dar n-am găsit nici unul. Ce fel de semn e acela ?

— Iată, răspunse Ana mai domoală, puind hîrtiile în fața luminii ; vezi împunsătura aceasta ?

— O văd acum ! o văd prea bine și-l țin minte pe omul de la care le-am primit. E un om — urmă el peste puțin cam în silă — pe care nu-l cunoști, dar ai să-l cunoști într-o zi.

Grăind aceste, el se apropie de dînsa, îi luă capul între mîni și o sărută mai de multe ori pe frunte.

— Să nu-ți faci gînduri rele — zise el iar — și să nu te miri dacă mă vei vedea cîteodată cam schimbat la fire : eu trebuie să scot la capăt un lucru greu. Acum mă duc,

chiar acum, ca să fiu mîne dimineață aici, așa ca nimeni să nu știe c-am fost peste noapte. M-ai înțeles ? Du-te și te culcă și fă ca și cînd n-ai ști nimic.

— Dar unde te duci ? îl întrebă ea îngrijată.

— Am să-ți spui, răspunse el, apoi strînse hîrtiile și plecă.

Peste puțin el călărea în treapăt mare de-a lungul drumului de țară spre Ineu, iară pe la miezul nopții îl aștepta într-una din odăile mai retrase ale căzărmii pe Pintea, care se dusese cu banii la arîndașul.

— Puțină treabă — grăi Pintea — dar tot e ceva. Ar trebui să ai mărturii că ai primit banii de la el ; însă Lică e om viclean și n-are să-ți dea decît între patru ochi.

— Atunci ce să facem ? întrebă Ghiță.

— Multe ar fi de făcut — grăi Pintea — numai dac-ai fi tu om mai viclean, dacă n-ai fi atît de prost, ca să-l aperi cînd vrei să-l surpi. Știi tu că sluga ta, Marți, e omul lui Lică ?

— Marți ?! strigă Ghiță.

— Nu te aprinde, îl întîmpină căprarul. Acum trebuie să-l ții, căci altfel ni se strică toată treaba. I-am găsit eu noima și lui Marți. Îți spui numai atît, că am aflat multe, dar încă nu destule, căci de Lică cu una, cu două nu te poți apropia. Dacă m-ajută Dumnezeu, în cîteva zile am să dau și de cei doi morți : le sunt pe urmă. Nu s-a sfîrșit încă judecata : mai va — fie chiar pînă la împăratul ! Iacă ce-ți spun eu ție : banii împunși cu acul sunt de la bancă, unde hîrtiile se țin în teancuri de cîte o sută de bucăți, trase pe o sîrmă subțire, ca nimeni să nu poată fura din teanc fără de a rupe sîrma ori pecetea de la capătul ei, și e știut că domnișoara aceea a luat banii de la bancă înainte de a fi plecat de la Ineu ; argintul e de la arîndașul, însă el a avut mai ales hîrtii mari, însemnate la colț cu o slovă rotundă și o cruce lîngă ea, și aur, tot galbeni împărătești, la care tot al treilea zimț e pilit. Te-ai simți tu destoinic să mi-l dai pe Lică prins, cînd are galbeni ori hîrtii astfel însemnate în șerpar la el ?

— Ți-l dau ! răspunse Ghiță hotărît.

— Mai domol, grăi Pintea ; ăsta-i lucru greu... Mă tem că ai să ne strici toată treaba. Să știi un lucru. Lică are acum trebuință de bani ca să-și poarte judecata mai departe, și, precum se vede, are de gînd să te pună pe tine să-i preschimbi și poate chiar să-i vinzi aur și argintărie. Tu primește orișice, vino la mine, și eu îți schimb, adecă îl pun pe arîndașul să schimbe, fără ca el să știe că ești

tu la mijloc. Se înțelege, tu te duci totdeauna la Arad ori la Oradea și faci ca și cînd ai fi schimbat acolo.

— Și dac-aș intra în vreo încurcătură!

— Grija mea de asta! Tu caută numai să te pui bine cu Lică!

În zori de zi Ghiță dormea iar în patul său și visa că-l dă pe Lică prins și vede cum Pintea scoate galbenii cu zimții piliți din șerparul lui. Iară Ana își stăpînea răsuflarea, ca să nu-l deștepte din somnul său dulce.

[...]

XVI

Mai nainte de a pleca, Ghiță îl căutase pe Marți, ca să-i dea de lucru, însă nu l-au putut găsi în pripă și nu avea destulă răbdare ca să-l caute mai cu dinadins. El se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de perdut.

În urmă, cîtva după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruța în drumul de țară, dar nu putea să-i treacă prin gînd că în acea căruță sunt oamenii pe care îi lăsase la cîrciumă, fiindcă aceștia veniseră călare.

Cu toate aceste, el începu a se nedumiri.

Sosind, în sfîrșit, aproape de Ineu, el îl găsi pe Marți în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pintea despre cele ce se petrec la Moara cu noroc.

Ghiță rămăsese cîtva timp buiguit, ca lipsit de simțiri.

„Dar ce să fac, își zise el în cele din urmă, dacă Dumnezeu nu mi-a dat gîndul cel bun în ceasul potrivit? Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel."

Și de aici înainte el simțea că Ana e pierdută și nu se mai gîndea decît la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvîrșire din sufletul omului, și așa, el tot își mai zicea: „Și dacă totuși s-ar întîmpla să mă întorc la timp..." De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marți, cu Pintea și cu alți doi jandarmi în preajma Morii cu noroc, dar temîndu-se ca nu cumva Lică să îi zăpsească și să fugă de la cîrciumă, ei descălecară în culmea dealului și se hotărîră să aștepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimțite.

Ghiță, galbăn la față, ca și cînd i-ar fi secat tot sîngele din vine, stetea întins pe pămînt, culcat pe brînci, privind țintă și cu ochii însetați în vale.

— Tare om ești tu, Ghiță, grăi Pintea pe gînduri. Și eu îl urăsc pe Lică ; dar n-aș fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa, cu care vreau să-l prind.

— Nevasta — răspunse Ghiță — mi-am pierdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau eu pe Uța la casa mea, căci numai Uța a stricat-o, adause apoi într-un tîrziu, așa pentru dînsul, și iar tăcu și aștepta cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieșit din fire în picioare.

— Ne-au zăpsit ! strigă el. Iată-l călare. Pleacă ! A fost singur, singur cu dînsa ! Săriți pe cai ! După el ! Sfinte Doamne, cînii, pe care i-am luat la casa mea ca să mă apăr de el, cînii mei mă vînd și-l scapă de mîna mea !

Cînd rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toți patru călare, porniți de-a curmezișul peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoia la vale decît Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică, și așa depărtarea creștea mereu între urmărit și urmăritori.

Ajunși în preajma satului, ei îl perdură din vedere și se opriră zăpăciți.

— Dați voi la dreapta — grăi Pintea — că noi dăm la stînga ; ocolim satul și apoi ne întoarcem ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vremea asta unde dracu să se ducă !...

— Ei ! ce mai vorbă ! L-am scăpat, și socoteală curată, răspunse Ghiță rîzînd. Voi mergeți mai departe : eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dînsa.

Grăind aceste, el smînci frîul calului și se întoarse la vale, drept spre Moara cu noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plîngînd, se ridică și își șterse lacrămile din față cînd auzi copitele calului bătîndu-se de pietrișul de dinaintea cîrciumei, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc pînă ce el intră.

Dăscălecînd, el socoti că trebuie să-i dea calului fîn, apoi că trebuie să-l șteargă de sudori și să-l acopere cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase cîtva timp în ușa grajdului, își dete seamă despre cele ce voia

să facă, apoi își luă pălăria din cap, își făcu de trei ori cruce și plecă spre cîrciumă.

Intrînd, el închise ușa în urma sa, o încuie și aruncă cheia într-un colț.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi și grăi înecată :

— Nu vreau să mor, Ghiță ! Nu vreau să mor ! urmă ea tare, și se aruncă în genunchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amîndouă mîinile capul și privi dus în fața ei.

— Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat ; tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor ! N-am să te chinuiesc : am să te omor cum mi-aș omorî copilul meu cînd ar trebui să-l scap de chinurile călăului, ca să-ți dai sufletul pe nesimțite.

— Dar de ce să mă omori ? zise ea agățîndu-se de brațele lui. Ce-am păcătuit eu ?

— Nu știu ! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezișa în cap și că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las vie în urma mea. Acu — urmă el peste puțin — acu văd, c-am făcut rău, și dacă n-aș vedea din fața ta că eu te-am aruncat ca un ticălos în brațele lui pentru ca să-mi astîmpăr setea de răzbunare. Dacă mai adineoară l-aș fi găsit aici, poate că nu te-aș fi ucis.

Ana se ridică și privi ca trezită din somn la el.

— Unde ai plecat tu ? întreabă ea.

— M-am dus ca să-l aduc pe Pintea, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu șerparul plin de galbenii luați de la arîndașul. El e omul de la care am primit hîrtiile pe care găsiseși tu atunci noaptea semnele.

— Ghiță ! Ghiță ! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme !? zise ea înăbușită de plîns, și-l cuprinse cu amîndouă brațele.

Afară se auzi țipătul unui huhurez, apoi iar se făcu liniște.

Ghiță începu și el să plîngă, o strînse la sîn și îi sărută fruntea.

— Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gîndul bun la vreme potrivită, zise el, și deodată se întoarse spre ușă.

Afară se auzeau pași, și peste puțin cineva încercă să deschidă ușa.

— Pintea cu jandarmii ! șopti bărbatul scoțîndu-și cuțitul de pe tureac. Ano ! fă-ți cruce ! fă-ți cruce, că nu mai avem vreme.

— Săriţi, că mă omoară ! săriţi, măi oameni ! strigă nevasta luptîndu-se cu el, săriţi, săriţi !

Cînd uşa căzu sfărîmată din ţîţîni şi Răuţ se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pămînt şi cu pieptul plin de sînge cald, iară Ghiţă o ţinea sub genunchi şi apăsa cuţitul mai adînc spre inima ei.

— Dă foc ! zise Lică, şi Răuţ îşi descărcă pistolul în ceafa lui Ghiţă, care căzu înapoi fără să mai poată afla cine l-a împuşcat.

Nemaisimţind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

— Tu eşti, Lică, tu ? gemu ea cu ochii ţintiţi la el. Vino şi mă ridică.

Cînd Lică se plecă asupra ei, ea ţipă dezmierdată, îi muşcă mîna şi îşi înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lîngă soţul ei.

Lică se ridică iute şi începu să-şi şteargă sîngele de pe obrajii zgîriaţi, să-l şteargă fără de astîmpăr, ca şi cînd mîna ei ar fi otrăvită, apoi îşi luă şerparul de la piciorul patului şi îl încinse.

— Voi căutaţi, că trebuie să găsiţi bani mulţi în casă — le zise după aceste — şi cînd socotiţi că eu mă apropii de Fundureni, daţi foc pentru ca să pot privi cîrciuma arzînd, de la Fundureni, dimpreună cu sătenii. Tu, Răuţ, vii pe cealaltă cale la Ineu, iar tu, Păune, te întorci la Şicula.

Toate aceste el le zise iute, ca şi cînd i-ar fi fost groază să mai stea subt acest acoperemînt şi ştergîndu-se mereu cu mîneca la faţă, iar după ce îşi dete astfel poruncile, se depărtă spre şirul de răchite, unde-şi lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie o dată calea pînă la Fundureni şi iar o dată înapoi : era obosit şi se culcase.

Acesta era un rău semn pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul pînă la Ineu, cu încungiur şi pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgîrietura din faţă îl ustura şi-l făcea mereu să se întrebe : „Ce vor zice oamenii dacă mă vor vedea zgîriat la faţă şi muşcat la mînă ?“

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stătea zgriburind în loc, apoi nu voia să o ia la treapăt, iar deodată el îşi adună toate puterile, o rupse la fugă încordată şi o ţinu aşa cale de cîteva împuşcături, apoi

căzu frînt la pămînt, încît își aruncă stăpînul cît colo între cioate.

— Acu m-a ajuns mînia lui Dumnezeu! grăi Lică după ce se ridică cu anevoia de la pămînt. Ce să fac eu acum!? Calul meu!? Mîne îmi găsesc oamenii calul aici, și eu cu fața zgîriată, și cîrciuma arde.

Încă pe cînd plecase de la Moara cu noroc, îl apucaseră fierbințelile; acum începu să-l treacă sudorile și tremura încît abia mai stetea pe picioare.

El se gîndi să-și ia calul și să-l tîrască pînă la rîulețul umflat, ca doară o să-l ducă valurile departe la vale: dar nu avea destulă putere. Luă dar șeaua de pe el, îi luă frîul din cap și plecă spre rîuleț, ca să o ia pe jos la Ineu. Rîulețul era însă umflat. „Nu-mi pasă!" își zise el hotărît și, aruncînd șeaua și frîul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi înainte, și valurile repezi îl apucară și îl făcură să se retragă înspăimîntat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, și așa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împregiurul său spre focul de la Moara cu noroc și ștergîndu-și din cînd în cînd sîngele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiță plecase călare la Ineu, și calul lui trebuia să fie la Moara cu noroc, un cal odihnit și luat din grajd, cu care, pe lîngă tot încungiurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deși era secat de puteri și parcă nu se mai simțea destul de tare spre a-și tîrî trupul pînă la cîrciuma cuprinsă de flacări.

În vremea aceasta Răuț se depărtase spre Ineu, Păun[1] o luase spre Șicula, iară Pintea, văzînd focul la Moara cu noroc, îi lăsă pe săteni să creadă că a trăsnit din cer, și aducîndu-și aminte de vorbele lui Ghiță, se întoarse drept pe zarea de lumină ca să sosească, dacă mai era cu putință, la vreme.

Cînd ajunse la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

— Un cal?! Murgul lui Lică! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus? Îmi scapă, iar îmi scapă! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aș fi văzut.

El aștepta un fulger, ca să poată privi împregiur.

---

[1] În text: *Pîrvu* (n.ed.).

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecînd prin zarea focului pe care îl pusese la Moara cu noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcînd lumea să creadă că a trăsnit.

— Stăi ! strigă Pintea tare, încît răsună toată valea. „Uf ! Săracul de mine ! își zise apoi ! L-am scăpat ! Acu fuge."

Așa-i ! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă și, dacă fugea, tot prins era, prins de mîna lui Pintea, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă încît părea îndoit așa de nalt ca mai nainte, privi împregiurul său, își ținti ochii la un stejar uscat ce stetea la depărtare de vreo cincizeci de pași, scrîșni din dinți, apoi își încordă toate puterile și să repezi înainte.

Pintea îl găsi cu capul sfărîmat la tulpina stejarului și rămase neclintit și cuprins de fior în loc.

— A scăpat ! zise el într-un tîrziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume.

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior și îl tîrî după sine pînă la rîuleț, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

XVII

Luni pe la prînz focul era stins cu desăvîrșire și zidurile afumate steteau părăsite, privind cu tristeță la ziua senină și înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decît praful și cenușa : grinzi, acoperămînt, dușumele, butoaie din pivniță, toate erau cenușă, și numai pe ici, pe colo se mai vedea cîte un cărbune stins, iară în fundul gropii, care fusese odinioară pivniță nu se mai vedeau decît oasele albe ieșind pe ici pe colo din cenușa groasă.

Bătrîna ședea cu copiii pe o piatră de lîngă cele cinci cruci și plîngea cu lacrămi alinătoare.

— Se vede c-au lăsat ferestrile deschise ! zise ea într-un tîrziu. Sîmțeam eu că nu are să iasă bine : dar așa le-a fost data !...

Apoi ea luă copiii și plecă mai departe.

(1881, octombrie-decembrie)

(Vol. *Novele din popor*, 1981.)

MIHAI EMINESCU

(1850—1889)

Dacă în poezia antumă a marelui scriitor național învinge „sigiliul Romei“ despre care vorbea N. Iorga referindu-se la etnogeneza poporului român, în poezia postumă, și mai ales în proză, se dezvăluie din plin romantismul lui Eminescu. De altfel proza urmează ca importanță poezia, înaintea teatrului, cealaltă preocupare majoră a scriitorului. Spuneam că cele mai edificatoare nuvele rămîn Sărmanul Dionis *(1872) și* Cezara *(1876). Ideea filosofică ce susține nuvela antologată și de noi este shopenhaureană : arheii sînt modele externe ale timpului și spațiului care ajută la regenerarea continuă a celor două dimensiuni. Pentru a putea ieși din contingența limitată a acestora și a atinge originalitatea arheică, omul nu are decît posibilitatea și șansa realității visului. Acesta îi permite și tînărului Dionis să devină Călugărul Dan în timpul lui Alexandru cel Bun cînd, împreună cu fiica spătarului Mesteacăn, Maria, face o călătorie în lună. Dublului Dan — Dionis i se alătură Ruben — Riven. În nuvelele lui M. Eminescu nu atît conținutul narativ este important (deseori idilic, melodramatic etc.), cît poezia filosofiei, „intuiția metafizică a lumii concretizată într-o poveste cu multe ascunzișuri spirituale“ (P. Constantinescu).*

REFERINȚE CRITICE : *Diaconescu, Viorica,* Proza eminesciană — ipostază a imaginarului arhitectonic, *LL, II, 1987, pp. 207—220 ; Bulgăr, Gh.,* Coordonate istorice și stilistice ale operei, *Ed. Junimea, Iași, 1980 ; Ciobanu, Nicolae,* Eminescu. Structurile fantasticului narativ, *Ed. Junimea, Iași, 1984 ; Cioculescu, Șerban,* Eminesciana, *Ed. Minerva, Buc., 1985 ; Simion, Eugen,* Proza lui Eminescu, *EPL, Buc., 1964 ; Drăgan, Mihai,* Interpretări, *2 vol., Ed. Junimea, Iași, 1982 și 1986 ; Bușulenga-Dumitrescu, Zoe,*

Eminescu şi romantismul german, *Ed. Eminescu, 1986 ; Gheorghe, Fănică,* M. Eminescu. Analize şi sinteze, *E.D.P., Buc., 1976 ; Ibrăileanu, G.,* M. Eminescu. Studii şi articole, *Ed. Junimea, Iaşi, 1974 ; Perpessicius,* Eminesciana, *Ed. Junimea, Iaşi, 1983 ; Petrescu Aurel,* Eminescu — originea romantismului, *Ed. Albatros, Buc., 1983,* Eminescu — metamorfozele creaţiei, *Ed. Albatros, Buc., 1985 ;* Studii eminesciene, *Ediţie îngrijită de Virgiliu Ene şi Ion Nistor, Ed. Albatros, Buc., 1971 ; Vianu, Tudor,* Mihai Eminescu, *Ed. Junimea, Iaşi, 1974.*

(Mihai Eminescu, Sărmanul Dionis. *Proză literară. Cu o prefaţă de Al. Piru, Ed. Eminescu, Buc., 1972, pp. 1—46.)*

SĂRMANUL DIONIS

...și tot astfel, dacă închid un ochi, văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi. De aș avè trei ochi, aș vedè-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș avè, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părè mai mari. Cu toate astea, *născut* cu mii de ochi, în mijlocul unor arătări colosale, ele toate, în raport cu mine păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părè nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne-nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupunîndu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus* [1], înmiit de mare — același lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare. Și obiectele ce le văd, privite c-un ochi, sunt mai mici ; cu amîndoi — mai mari ; cît de mari sunt ele absolut ? Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem ? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într-alt fel și nu aude fiecare sunet într-alt fel — și numai limba, numirea într-un fel a unui obiect, ce unul îl vede așa, altul altfel, îi *unește* în înțelegere. Limba ? Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, același rămîind, o aude într-un fel.

Și, într-un spațiu închipuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, oricît de mare și oricît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărginirea ? Asemenea în eter-

---

[1] *Caeteris paribus* (lat.) — celelalte (calități fiind) la fel (n. ed.).

* Cuvintele greu de descifrat, în privința cărora nu avem siguranța unei citiri corecte, le-am marcat în text printr-un asterisc (n. ed.).

nitatea fără margini nu este orice bucată de timp, oricît de mare sau oricît de mică, numai o clipă suspendată ? Şi iată cum. Presupuind lumea redusă la un bob de rouă şi raporturile de timp, la o picătură de vreme, seculii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, şi în aceste clipite oamenii ar lucra tot atîta şi ar cugeta tot atîta ca în evii noştri — evii lor pentru ei ar fi tot atît de lungi, ca pentru noi ai noştri. În ce nefinire microscopică s-ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce infinire de timp, clipa de bucurie — şi toate acestea toate ar fi — tot astfel ca şi azi.

...În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spaţiu — ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sîmbure de ghindă, şi infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă. Dacă am afla misterul prin care să ne punem în legătură cu aceste două ordini de lucruri, care sunt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat poate magii egipteni şi asirieni, atuncea, în adîncurile sufletului coborîndu-ne, am putè trăi aievea în trecut şi am putè locui lumea stelelor şi a soarelui. Păcat că ştiinţa necromanţiei şi acea a astrologiei s-au perdut — cine ştie cîte mistere ne-ar fi descoperit în această privinţă ! Dacă lumea este un vis — de ce n-am putè să coordonăm şirul fenomenelor sale cum voim noi ? Nu e adevărat că există un trecut — consecutivitatea e în cugetarea noastră — cauzele fenomenelor, consecutive pentru noi, aceleaşi întotdeauna, există şi lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil ? Un punct matematic se pierde-n nemărginirea dispoziţiunii lui, o clipă de timp în impărţibilitatea sa infinitezimală, care nu încetează în veci. În aceste atome de spaţiu şi timp, cît infinit ! Dac-aş putè şi eu să mă pierd în infinitatea sufletului meu, pîn în acea fază a emanaţiunii lui, care se numeşte epoca lui Alexandru cel Bun, de exemplu... şi cu toate acestea...

. . . .

Cu drept cuvînt cetitorul va fi clătit din cap şi va fi întrebat : prin mintea cărui muritor treceau acestea idei ? Existenţa ideală a acestor reflecţiuni avea de izvor de emanaţiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într-o căciulă de miel. Era noapte şi ploaia cădea măruntă pe stradele nepavate, strîmte şi noroioase,

ce trec prin noianul de case mici şi rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei României, şi prin bălţile de noroi, ce împroşcau pe cutezătorul ce se încredea perfidelor unde, treceau nişte ciubote mari, cărora nu le-ar fi pasat nici de potop — cu atît de vîrtos că aveau turetci, care îngropau în ele pantalonii individului conţinut, îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin şiroaiele ploaiei, care dederă capului său aspectul unui berbece plouat, şi te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie ; hainele lui ude sau metafizica. De prin crîşme şi prăvălii pătrundea prin ferestrele cu multe geamuri, mari şi nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Pe ici, pe colo trecea cîte un romanţios fluierînd ; cîte un mitocan cu capul lulea de vin îşi făcea de vorbă cu păreţii şi cu vîntul ; cîte-o femeie cu faţa înfundată în capşon îşi desfăşura trecătoarele umbre prin spaţiul neguros, asemenea zeilor întunecaţi din epopeele nordice... Dintr-o crîşmă deschisă s-auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropie să se uite şi razele pătrunseră prin uşă şi-i loviră faţa. Nu era un cap urît acela a lui Dionis. Faţa era de acea dulceaţă vînătă-albă ca şi marmura în umbră, cam trasă, fără a fi uscată, şi ochii tăiaţi în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor — un zîmbet fin şi cu toate astea atît de inocent trecu peste faţa lui la spectacolul ce-l privea. Ce era adică : un băiat de ţigan cu capul mic într-o pălărie a căror margini erau simbolul nimerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg şi într-un surtuc lung de-i ajungea la călcîi şi care fără îndoială nu era al lui, schinjuia c-un arcuş ce rămăsese în cîteva fire de păr şi, cu degetele uscate, mişca nişte coarde false, care tîrlîiau nervos, iară împrejuru-i frămînta pămîntul un ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari împluţi cu paie. Oricît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simţul estetic al călătorului meu, el avu o influinţă salutară asupra eroului nostru, care, trezit din fantaziile sale metafizice, băgă de seamă că ploaia-l udase pînă la piele. El intră într-o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicîndu-şi căciula cea miţoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu faţa într-adevăr plăcută a tînărului meu. Părul numai cam prè lung curgea în viţe pînă pe spate, dar uscăciunea neagră şi sălbatecă a părului con-

trasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. Își puse în cui paltonul ud și, la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie, care stă cîteodată atît de bine băieților, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil. Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trăncănirea jucătorilor de domino și de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsat. Dionis făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit și adesea surîdea. Surîsul său era foarte inocent, dulce, l-am putè numi, și totuși de o profundă melancolie. Melancolia în vîrsta lui era semnul caracteristic al orfanilor ; el era orfan, o existență — cum sunt multe la noi — fără de speranță și afară de aceea determinat prin naștere la neopozitivism [1]. În introducerea acestor șiruri am surprins unele din cugetările care-l preocupau în genere — și c-un asemenea cap omul nu ajunge departe — și mai cu samă cel sărac — și Dionis era un băiet sărac.

Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac. Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață-l așteaptă pe el ?... Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare că pentru el visul era o viață și viața un vis ? Era minune că devenea superstițios ? Adesa își închipuise el însuși cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n-avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a realității“, cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă — neiubit și neurît de cineva, se va stinge asemenea unei scîntei, după care nu-ntreabă nimenea — nimenea-n lume. Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjenit din arhiva unei cancelarii și atmosfera leneșă și flegmatică a cafenelei — asta era toată viața lui.

[1] *Neopozitivism* — Concepție filosofică. Individul depășește contingentul, Dionis fiind un idealist, preocupat de marile probleme ale existenței, un *metafizic* (n. ed.).

Cine-ntreabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăcè să îmble frumos îmbrăcat, cum sunt întrebați atîția copii — dacă și el ar dori — să iubească ? Să iubească — ideea aceasta îi strîngea adesea inima. Cum ar fi știut el să iubească ? Cum ar fi purtat pe mîni, cum s-ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei ! Adesa și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur — căci toate idealele sunt blonde — și parcă simțea mînuțele-i calde și înguste în mînile lui, și parcă-i topea ochii sărutîndu-i, și parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o... vecinic privind-o.

Pe ici, pe colo, pe la mese se zărea grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dizordine, ținînd cărțile într-o mînă ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă, înainte de-a bate, mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri zgomotoase cîte-o gură din cafeaua și berea ce li sta dinainte — semn de triumf ! Dincolo unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului ; unul, cu pălăria naltă pe ceafă și cu mînile unite pe spate, c-o țigară lungă în gură, a cărei independență era mărginită numai de buzele individului, se uita — dracu știe cu interes ori așa numai — la un portret a lui Dibici-Zabalkanski [1] atîrnat în afumatul pårete. Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumei, ce nu-l asculta, samă că se scursese a 12-a oară a nopții. Dionis se porni spre casă. Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nouri negri-vineți, luna trecea palidă și rece... În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienele crescuse mari în tufe negre-verzi, se înalțau ochii de fereastră spartă a unei case veche, a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită c-un mușchi, care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt și numai într-o țîțînă, treptele era putrede și negre — pe ici, pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina sub pași. El trecu prin hățișul grădinei și prin zaplazurile năruite și urcă iute scările. Ușile toate erau deschise. El intră într-o cameră naltă,

[1] Ivan Ivanovici Dibici Zabalkanski (1785—1831), feldmareșal rus, participant la războiul ruso-turc din 1828—1829 (n. ed.).

spațioasă și goală. Pereții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegai verde se prinsese de var ; cercevelele ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinele lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, painjenii își exercitau tăcuta și pacinica lor industrie ; într-un colț al casei, la pămînt, dormeau una peste alta vo cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină ; în alt colț — un pat, adecă cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite c-un mindir de paie și c-o plapomă roșie. Înaintea patului — o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice ; pe ea, hîrtii: versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis, în fine, o neordine într-adevăr păgînească. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albind podelele de păreau unse cu cridă ; pereții posomorîți aveau, pe unde ajungea lumina lunei, două cuadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestrelor ; pînzele de painjin străluceau vioi în lună și deasupra cărților dorminde în colț se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într-un cui bustul de mărime naturală a unui copil ca de vro optsprezece ani — cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă, ca tăiată-n marmură, și cu niște ochi albaștri, mari sub mari sprîncene și gene lungi, negre. Ochii cei albăstrii ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin, încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfățișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mînile cele dulci, mici, albe, trăsăturile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de o adîncime nespusă, fruntea uscată și femeiește-mică, părul undoind, cam prè lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se opri în dreptul acelui potret, care sub lumina plină a lunei părea viu... ochii lui erau plini de o superstițioasă nerozie, el șopti încet și cu glasul înecat de lacrimi : „Bună sară, papă ! — umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn — el s-apropie și sărută mînile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vînăt. Înecat de iubire pentru o ființă ce nu mai exista, ar fi dorit ca etern să ție astă noapte, cu aerul răcoare, limpezit de lumina lunei, vecinic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasa, dar atît de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip își concentrase

el amorul lui — atîta formă avea, pustiita, sărmana lui viață — un portret !... Da, era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, naltă, blondă cu ochii negri, îi vorbise adesea de tatăl său ; de acel copil cine știe rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrîn a cărui fiică era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promitea că taina sufletului său își va avè sfîrșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă. Dar într-o zi el primi o scrisoare cu sigil negru... O deschise, o ceti, o rupse bucăți și cu ea mintea sa... o copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucățile rupte. El muri în spitalul de alienați... palid, mut pînă-n ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde, un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis.

Văduvita sa mumă îl crescu pe el cum putu din lucrul mînilor ei — mîni delicate de doamnă — fața ei palidă ca ceara, ochii ei de-o întunecată blîndeță avea numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret. De copil încă, el admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor.

— Ce frumos a fost papà ! zicea el surîzînd, și mumă-sa auzindu-l își ștergea într-ascuns lacrimile ei.

— Ochii ? nu-i așa, Dionis — ochii !

— Da, mamă !

— Acești ochi !... O, dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vrodată în viața ta, ți s-ar fi părut că-i revezi în fiecare vînătă stea a dimineței, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cît era de frumos acest copil și ce tînăr a murit ! frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămînè prin nouri, pe bolta întunecoasă, două — numai două stele vinete...

Ș-apoi îl lua în brațele ei, îl desmerda, îl săruta. Afară de ochii negri, care erau ai ei, era *el* întreg, el, copilul din portret. Ea îl crescu rău — dar cum se putea altfel ? Îl iubea așa de mult ! Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil. Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din nebunatica sa gură. Dară, consumată de lipse, ea se stinse într-o zi. În delirul

ei, ea trase mîna copilului ș-o ascunse în sîn, lîngă inimă, s-o încălzească — un simbol al vieței ei întregi !

De atunce fizionomia, surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeță, care îl făcea atît de interesant și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuși nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume, afară de mumă-sa — cum l-ar mai fi putut iubi pe *el*, atît de singur, atît de sărac, atît de fără viitor ! „Nu-și are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine ? Cum trăiesc, voi și muri, de nimene plîns, de nimene iubit."

Luna s-ascunse într-un nor negru spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii, casa se întunecă și nu se mai văzu nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de său, băgate în gîtul unui clondir, ce ținea loc de sfeșnic. Ce viziune — și aici, aici petrecea el vara și iarna ! Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crîșcau lemnele și pietrele, vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse ; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjinea ochii. Surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că și vîntul în urma lui. Oamenii căscau ironic gura, cînd îl vedeau... Și-n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist ? Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de samă că gîndirile lui adesa se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplè de cugetări melancolice...

Ah ! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună,
Și mucoasa lumînare sfîrîind său-l și-l arde,
Și-n această sărăcie te inspiră — cîntă, barde,
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună!

Un regret pentr-o țigară, s-umplu norii de zăpadă
Cu himere !... Dar de unde ! Scîrțiie de vînt fereastra,
În pod miaună motanii — la curcani vînătă-i creasta
Și cu pasuri melancolici meditînd umblă-n ogradă.

Uh ! ce frig... îmi văd suflarea — și călciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă,
Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie.

Cum nu sunt un șoarec, Doamne, — măcar totuși are blană ;
Mi-aș mînca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părè superbă, dulce o bucată din Homer,
Un palat — borta-n părete, și nevasta — o icoană.

Pe păreți cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen
Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te-uiți la ele !
Greu li-i de mindir de paie și apoi, din biata-mi piele,
Nici că au ce să mai sugă. — Într-un roi mai de un stînjen

Au ieșit la promenadă — ce petrecere gentilă !
Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește,
Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește ?...
Cea ce-ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh ! mi-i frig. — Iată pe mînă cum codește-un negru purec,
Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las, săracul,
Pripășit la vro femeie, știu că ar vedè pe dracul,
Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „ins" ! la ce să-l purec ?

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. — Măi, motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic,
De-ar fi-n lume-un stat de mîțe, zău că-n el te-aș pune vornic.
Ca să știi și tu, odată, boieria ce-i, sărmane !

Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și toarce-ntr-una ?
Ce idei se-nșiră dulce în mițeasca-i fantazie ?
Vro cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous *i-a dat în șură, or în pod, în găvăună ?*

De-ar fi-n lume numai mîţe — tot poet aş fi ? Totuna :
Mieunînd în ode-nalte, tragic miorlăind — un Garrick[1],
Ziua tologit în soare, pîndind cozile de şoarec,
Noaptea-n pod, cerdac şi streşini heinizînd duios la lună.

Filozof de-a fi — simţirea-mi ar fi vecinic la aman !
În prelegeri populare idealele le apăr
Şi junimei generoase, domnişoarelor ce scapăr
Li arăt că lumea vis e — un vis sarbăd — de motan.

Sau ca popă colo-n templul închinat fiinţei care
După chip ş-asemănare a creat mîţescul neam,
Aş striga : o, motănime, motănime ! Vai !... Haram
De-al tău suflet, motănime, nepostind postul cel mare !

Ah ! Sunt pintre voi de-aceia care nu cred tabla legii,
Firea mai presus de fire, mintea mai presus de minte,
Ce destinul motănimei îl desfăşură-nainte !
Ah ! atei, nu tem ei iadul ş-a lui duhuri — liliecii ?

Anathema sit[2] — *Să-l scuipe oricare motan de treabă,*
Nu vedeţi ce-nţelepciune e-n făptura voastră chiară ?
O, motani fără de suflet ! — La zgîriet el v-a dat gheară
Şi la tors v-a dat musteţe — vreţi să-l pipăiţi cu laba ?

Ii ! că în clondir se stinge căpeţelul de lumină !
Moşule, mergi de te culcă, nu vezi că s-a-ntunecat ?
Să visăm favori şi aur, tu-n cotlon şi eu în pat.
De-aş putè să dorm încaltea. — Somn, a gîndului odihnă,

O, acopere fiinţa-mi cu-a ta mută armonie,
Vino, somn — ori vino, moarte ! Pentru mine e totuna,
De-oi petrece-ncă cu mîţe şi cu pureci şi cu luna,
Or de nu — cui ce-i aduce ? — Poezie — sărăcie !

Dar în astă-sară Dionis era vesel, fără să ştie de ce. La căpeţelul de luminare, ce sta în gîtul garafei, cu ochiul

---

[1] Garrick, David (1717—1779), actor englez, celebru prin interpretarea unor roluri din piesele lui Shakespeare (n. ed.).

[2] *Anathema sit* (lat.) — fie blestemat ! (n. ed.).

roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii — un manuscript de zodii. El era un ateist superstițios — și sunt mulți de aceștia. Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat, cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origine bizantină pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturei lumești și pe om de creatura pentru a cărui plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris și latinește : „*Architecturae cosmicae sive astronomiae geocentricae compendium*[1] — „*Învățătura despre a lumei orînduială dumnezeiască, dupe cum toate pentru pămînt a fi zidite se arătă de cătră înduratul Dumnezeu — de pe grecie pe românie tîlcuită cu adăugire a înrîurinței zodiilor asupra vieței omenești.*“ Și cu o dedicațiune : „*Celui întru ființa sa nemărginit, întru fapturile minurilor sale minunat Dumnezeu spre vecinică laudă afierosită*“. Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imaginare, pe mărgini cu portretele lui Platon[2] și Pitagora[3] și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe înconjurate de sentința : „*Director coeli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenae*[4]. Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă — în urmă multe tîlcuri de visuri, coordonate alfabetic — o carte care nu lăsa nimic de dorit pentru a aprinde niște creieri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfîrșitul cărții era zugrăvit sf. Gheorghie in lupta cu balaurul — dragă Doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința. Aurul de pe spata legăturei de piele se ștersese pe alocurea și licurea pe la altele, ca stropit cu peteală. Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mîini, Dionis descifră textul obscur c-un interes deosebit, pînă ce căpețelul de lumină începu a agoniza fumegînd. Se stinse. El își apropie scaunul de fereastră, pe care o deschise, și, la lumina cea paildă a lunei, el întorcea foaie și foaie uitîndu-se la constelațiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau,

---

[1] (lat.) — Tratat de arhitectură cosmică sau de astronomie geocentrică (n. ed.).

[2] Platon (427—347 î.e.n.), filozof din Grecia antică (n. ed.).

[3] Pitagora (apr. 571—497 î.e.n.), filozof din antichitatea greacă (n. ed.).

[4] (lat.) stăpînul cerului veghează și nopțile și zilele, el, care stabilește timpul exact pentru ce-i pămîntesc (n. ed.).

atît de multe, încît părea un ghem de fire roş sau un painjiniş zugrăvit cu sînge. Apoi îşi ridică ochii şi privi visînd în faţa cea blîndă a lunei — ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sunt o mie de cercuri, părea că presupusa lor fiinţă transpare prin albastra-i adîncime... „Cine ştie, gîndi Dionis, dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufleteşti, în lumi care se formează aievea aşa cum le doreşti, în spaţii iluminate de un albastru splendid, umed şi curgător."

În faţa locuinţei lui Dionis se ridica o casă albă şi frumoasă. Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus, el auzi prin aerul nopţii tremurînd notele dulci ale unui clavir şi un tînăr şi tremurător glas de copilă adiind o rugăciune uşoară, pare că parfumată, fantastică. El îşi închise ochii ca să viseze în libertate. I se păru atunci că e într-un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică şi palidă ca faţa unei virgine murinde... E meazănoapte. Pustiul tace, aerul e mort şi numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în naltul cerului, un înger alb, îngenuncheat, cu mînile unite, care cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare ; rugăciunea unei vergine. Întredeschise ochii şi văzu prin fereastra arcată şi deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată într-o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subţiri, lungi şi dulci clapele unui piano sonor şi acompaniind sunetele uşoare a unor note dumnezeieşti cu glasul ei dulce şi moale. Părea că geniul divinului brit, Shakespeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatec, o nouă Ofelia [1]. Închise iar ochii pînă ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint şi juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strîngînd ochii silit şi tare, a înecat visul său în întuneric — n-a mai văzut nimic, ci auzea despărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine... Muzica încetase de mult şi el, cu totul în prada impresiunii sale, ţinea încă ochii strîns-închişi. Cînd se deşteptă din reveria sa, fereastra de sus a palatului era deschisă, în salon întuneric şi sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blînd şi văratic, iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis,

[1] Ofelia — personaj din *Hamlet* de Shakespeare, simbol al purităţii în dragoste (n. ed.).

izbeau fața sa palidă și împleau sufletu-i plin de lacrimi c-o nespusă melancolie. „Da, repetă el încet ideea lui fixă, sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul." Privi din nou la painjinișul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl cuprinse — mai întîi i se păru c-aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, care, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, care duc limpedea lor viață în palate de cristal — și pare c-a fost ieri, ieri, pare că-și încîlcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cuminția trecutului, la acele vești din bătrîni. El nu se mai îndoia... de o mînă nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur și samur — îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele castele, vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curtea domniei — dar toate erau încă amestecate.

Și liniile semnului astrologic se mișcau cumplit ca șerpi de jăratic. Tot mai mare și mai mare devenea painjinul. „Unde să stăm ?" auzi el un glas din centrul de jăratic al cărții. „Alexandru cel Bun !" putu el șopti cu glasul apăsat, căci bucuria, uimirea îi strîngea sufletul și... încet, încet painjinișul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcu într-un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o cîmpie cosită, fînul clădit mirosea, cerul de înserare era deasupră-i albastru, limpede, adînc, nouri de jăratic și aur umpleau cu oștirile lor cerul, dealurile erau încărcate cu sarcini de purpură, paserile-n aer, oglinzile rîurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului împlea sara, chemînd la vecernie, și el ? El — ce îmbrăcăminte ciudată ! O rasă și șiac, un comanac negru... în mîna lui cartea astrologică. Și ce cunoscute-i păreau toate ! El nu mai era el. I se părea atît de firesc că s-a trezit în această lume. Știa sigur cum că venise în cîmp ca să citească, că citind adormise. Camera obscură, viața cea trecută a unui om, ce se numea Dionis, ciudat... el visase ! „Ah ! gîndi el — cartea mea mi-a făcut șotia asta ; în urma cetirei ei, am visat atîtea lucruri extraordinare. Ce lume străină, ce oameni străini, ce limbă, parcă era a noastră, dar totuși străină, alta..." Ciudat ! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni ! Ciudat ! „Ah ! meștere Ruben, zise el zîmbind, cartea ta într-adevăr minunată este !... numai de

n-ar ameți mintea ; acum simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac, același suflet, numai că moartea-l face să uite că a mai trăit."

„Bine zici, meștere Ruben, că egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza [1] lor. Bine zici cum că în sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit și nu ne lipsește decît varga magică, de a ne transpune în oricare punct al lor am voi. Trăiesc sub domnia lui Alexandru-vodă ș-am fost tras de-o mînă nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Cîți oameni sunt într-un singur om ? Tot atîția cîte stele sunt cuprinse într-o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții. Și, dac-ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revedè toate miile de stele ale cerului, fiecare — o lume, fiecare cu țări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într-o picătură trecătoare. Ce adînc e evreul acesta !" gîndi el în sine despre dascalul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mînă. Departe, munții cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi cu izvoare albe. Nouri mari, rotunzi și plini pare-că de vijelie, treceau pe cerul adînc albastru ; prin ei munții ridicau adîncuri și coaste-n risipă, stanuri negre și trunchiete despicau pe ici, pe colo negurile, și un brad se înalța singur și detunat pe-un vîrf de munte în fața soarelui ce apunea. Cînd soarele intră în nouri, ei părură roșii și vineți, tiviți cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci, suite una peste alta, lumina cerescului împărat și numai din cînd în cînd sfîșiindu-se se revărsa prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi încet se risipiră în creți vineți, soarele cădea la vale și părea pe vîrful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî printre crengi de păru un cuib de rubin între ramuri, apoi, după trunchiul gros, aruncă dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăratecul de argint al frunților lor — pînă ce se cufundă cu totul după munte, care sta negru și nalt, zugrăvindu-și în aerul albastru marginile lui tivite cu roșață. Înserează încet, stelele mari izvorăsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al serei și armonia cîmpenească îm-

[1] Metempsihoză, concepție de origine religioasă, după care omul ar trăi mai multe vieți, reîncarnîndu-se. Ideea metempsihozei o vom reîntîlni în *Avatarii faraonului Tlà* (n. ed.).

ple sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite și toate contribuind la dulcea și voluptuoasa somnoroșie a lunei.

Prin lumea rumănă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluînd parte la fărmecata stare a firei, plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericelor Iașilor, casele frumos văruite cu streșine vechi, peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El își grăbi pașii, pînă ce intră în tîrg. O uliță strîmtă, cu case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos, așa încît jumătatea catului de sus să rezima pe stîlpi de lemn și numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte, înaintite sub șandramale lungi, apăsate, pline de mușchi negru-verde ; iar în cerdacuri șed bătrînii vorbind de ale lor ; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale feresterelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici, pe colo luna răvarsă cîte-o dungă lungă și îngustă în umbra uliței, pe ici, pe colo trece cîte-un om șuierînd — încet, încet ulițele adorm, obloanele se-nchid, lumînările se sting, paznicii de noapte trec, cu capetele înfundate în mantale albe, și călugărul nostru trece ca o umbră aspru-zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.

El se opri înaintea unei case, ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c-un acoperămînt țuguiat — păreții erau de peatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntînele și orice tencuială căzuse de pe ele, încît părea o bucată din ruina unei cetățui. Obloanele erau mult mai largi decît ferestrele cele înguste și, la un cerdac ținut în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr-o lature niște scări nalte, care ajungeau la jumătatea întregei înălțimi a casei. Nici un copac, nici un acaret pe lîngă casă ; ograda cea mare cu iarba ei uscată se-ntindea gălbuie în lună și numai o fîntînă își mișca gemînd cumpăna ei în vînt. El sui iute scările și bătu tare în ușa tinzii. În tindă răsunară pași.

— Cine-i ? întrebă un glas adînc, dar liniștit.

— Eu, Dan.

Ușa se deschise și drept în fața lui Dan se ivi un om nalt, cu barba lungă și sură, cu fruntea mare, iar pe creștet avè un fes mic, asemenea iarmurcei judovești. El întinse călugărului mîna și-l duse-n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți legate în piele, crane de oameni și păsări împăiate pe polițele din părete, un pat și o masă

pline cu pergamente și hîrtii ; iar în atmosfera, grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roșie, galbenă și somnoroasă.

Maistrul Ruben era un bătrîn de o antică frumusețe. O frunte naltă, pleșuvă, încrețită de gîndiri, ochii suri boltiți adînc în capul cel înțelept și barba lungă, care curgea de sub adînci umeri ai obrazului pînă la pieptul întotdeauna cam plecat, îi da arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniștită, dar nu blîndă ; numai în împrejurul gurei musculoase se vedea o dulceață amărîtă de îndoieli. El este un evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă neputînd fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola [1]. Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire al maistrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielile, dar și toate descoperirile lui tăinuite. Înțeleptul evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan.

— Ei ?

— Pe deplin așa cum mi-ai spus-o, dascăle, zise Dan, azi sînt încredințat că vremea nemărginită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îți spun, acuma am doi oameni cu totul deosebiți în mine — unul, călugărul Dan, care vorbește cu tine și trăiește în vremile domniei lui Alexandru-vodă, altul, cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

— În șir, răspunde Ruben, poți să te pui în viața tuturor inșilor care au pricinuit ființa ta și a tuturor a căror ființă vei pricinui-o tu. De aceea oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor. Sunt tot ei, cei care renasc în strănepoți... Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are-n el numai șir, ființa altor oameni viitori și trecuți, D-zeu le are deodată toate neamurile ce vor veni și ce au trecut ; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăși cu tot ce se-ntîmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor, a cărui ape se întorc în el însuși, ori asemenea roții, ce deodată cuprinde toate spițele, ce se-ntorc vecinic. Și sufletul nostru are vecinicie-n sine, dar numai bucată cu bucată. Închipuiește-ți că, pe o roată mișcată-n loc, s-ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece prin toate locurile prin

[1] Anacronism, seminarul teologic, primul din Moldova, înființat în 1803 (n. ed.).

care trece roata învîrtindu-se, dar numai în şir, pe cînd roata chiar în aceeaşi clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sunt încredinţat, dascăle, în privinţa vremei, dar nemărginirea, spaţiul ?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată, poţi fi în orice loc dorit, pe care n-o poţi părăsi neîmplută. Ştii că, în puterea unei legi, nu este spaţiu deşert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un şir nesfîrşit de oameni. Din acest şir lasă pe unul să-ţi ţie locul, pe cîtă vreme vei lipsi din el. Se înţelege că acesta nu va putè fi întreg, căci, întreg fiind, ţi-ar nega existenţa ta. În faptă însă omul cel vecinic, din care răsar tot şirul de oameni trecători, îl are fiecare lîngă sine, în orice moment — îl vezi, deşi nu-l poţi prinde cu mîna — este umbra ta. Pe o vreme vă puteţi schimba firile — tu poţi să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ţi dă ţie firea ei cea vecinică, şi, ca umbră înzestrată cu vecinicie, capeţi chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voinţele ţi se realizează după gîndirea ta... se-nţelege, împlinind formulele, căci formulele sunt vecinice ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit la facerea lumei, formule pe care le ai toate scrise în cartea ce ţi-am împrumutat-o.

— Meştere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta ?

— Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c-ai pricepe ceea ce zic, dacă n-ai fi de firea mea ? Crezi că te-aş fi ales de discipul al meu, de nu te ştiam vrednic şi adînc ? Tu eşti ca o vioară, în care sunt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mînă măiastră, şi mîna ce te va trezi înăuntrul tău sunt eu.

— Dacă în această sară aş încerca să mă duc într-un spaţiu zidit cu totul după voia mea... ?

— Vei putè-o... căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfîrşit în adîncimea lui. Pe fila a şeptea a cărţii stau toate formulele ce-ţi trebuiesc pentru asta. Şi tot la a şeptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se-nţelege că atunci trebuie să ne despărţim pentru totdeauna, căci în spaţii dorite, ziua va fi secol şi cînd te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă uşor îl vei găsi... numai poate el nu te va cunoaşte, poate va fi pierdut tainele învăţă-

turei lui și va fi om ca toți oamenii. Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos ; cînd umbra ta, ca umbră încă, va începe a vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune ce trebuie să faci ; cînd te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor și, în orice caz, nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de samă o împrejurare : cartea mea cetind-o în șir rămîne neînțeleasă... dar, ori de unde-i începe, răsfoind tot la a șeptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. Aceasta e o taină pe care nici eu n-o pricep și se zice că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba și umbra... ea nu știe nimic despre această taină. Se zice că diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atuncea a căzut. De ți-ar veni în minte, să știi, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemene a fugit. Neștiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sunt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

Ruben își netezi încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă și înțeleaptă. Dan îi sărută mîna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna ? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumînării și se văzu în lumina vie că ochii lui erau plini de lacrimi. Amîndoi se sculară și Dan s-aruncă la gîtul lui plîngînd ca un fiu ce n-are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieși Dan, îndată ce coborîse scările cu cartea subsuori și ridicînd cu mîna lunga poală a rasei de șiac... casa se prefăcu într-o peșteră cu pereții negri ca cerneala, lumînarea de ceară într-un cărbune plutitor în aer, cărțile în beșici mari de sticlă, la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într-un fluid luminos și viorii draci mici spînzurați de coarne, care zupăiau din piciorușe. Ruben însuși se zbîrci, barba-i deveni lățoasă și-n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca jeratic, nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciotur de copac și scărpinîndu-se în capul lățos și cornut începu a rîde hîd și strîmbîndu-se :

— Hihi ! zise, încă un suflet nimicit cu totul !

Draci se strîmbau rîzînd în beșicile lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsuflînd din greu.

— Mult a trebuit pîn l-am prins în laţ pe acest călugăr evlavios, dar în sfîrşit... hîhî... totuşi... totuşi... are să-l nimicească bătrînul meu duşman. I-am spus că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărţii ?... trebui să-i vie... trebui să-i vie... Mie de ce mi-a venit ? Pentru c-a trebuit să-mi vie !...

Dan trecea iute printr-o parte de oraş, în care locuia boierimea. Curţile albe ca argintul, cu cerdacuri şi scări a căror scînduri curate şi ceruite sclipeau în lună, pierdute în mijlocul unor pomete, pe marginea uliţei, deasupra zaplazurilor atîrnau cîte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... şiruri de nuci cu frunze late, gutăi şi cireşi... pe ici, pe colo se zărea, prin verdele întuneric al grădinelor, cîte o zare galbenă, prin obloanele închise... El mergea răpede... numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavaler, cu căciula ţurcănească, înfăşurat în mantaua a cărei poală dindărăt se ridica de sabia pe care-şi lăsa mîna... Pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile şi pătrunzînd prin grădine pînă pe sub vo fereastă, care se deschidea apoi în faţa lunei, lăsînd să se ivească vro umbră albă, care-şi pleca capul tînăr, peste cercevele, la umbra de sub fereastă. În alt loc, unul acăţat de gratii făcea studii floristice unindu-şi buzele cu ale celei fiinţe care-şi scosese capul prin gratii. Numai pe ici, pe colo auzea cînii urlînd la lună, paznicii de noapte, care strigau, ori grupe de cavaleri, care veneau de la vro petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din crengile atîrnate şi le aruncau în urma călugărului spîn şi palid... Stele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur şi-n grădine miros ş-o umbră adînc-viorie, ruptă de dungi de lumină albă, care trecea prin mreje de frunze, ca prin strecurători de lumină.

El ajunse acasă. El şedea într-o chiliuţă din casele unui boier mare. Încet trecu prin cerdacul cel lung, deasupra căruia streşinile ieşite erau suspendate de stîlpi albi... trecu, ca o umbră şi, cînd intră în chilia lui, răsuflă lung. Nu era să întreprindă un lucru extraordinar ? Întunericul îngreuiat cu miros de răşină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roş al unei candele, care ardea pe o policioară încărcată cu busuioc uscat şi flori de sub icoana îmbrăcată cu argint a Mîntuitorului. Un greier răguşit cînta în sobă. El aprinse o lampă neagră, împlută cu untdelemn ; lumina ei fumega pîlpîind. Încet, încet ochiul luminei se roşi... el se aşeză la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare şi cu înţeles întunecat. Tăcerea e atît de mare, încît

pare că aude gîndirea, mirosul, creşterea chiar a unei garoafe roşii şi frumoase, ce creştea într-o oală între perdelele ferestei lui. Privea în păretele afumat la umbra sa proprie, mare şi fantastică. Lampa fîlfîia lungă, ca şi cînd ar fi vrut s-ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el. Părea c-o întreabă cugetînd... părea că ea-i răspunde în cugetări deşirate... un dialog, şi cu toate astea, dacă voia să cuprindă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuşi. Ciudat! Această despărţire a individualităţii lui se făcu izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru şi lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet, încet conture pe părete şi deveni clară, ca un vechi portret zugrăvit în oloi. El clipi cu ochii — ea redevenise umbră simplă.

„E un moment mare, să mă cuget mai întîi, gîndi el, dorit-am de cînd sunt ceva pentru mine? numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gîndirea mea a lipsit ea? Maria? O, nu! De cîte ori am dorit vro putere extraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! s-o duc într-un pustiu, unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu şi ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oştiri de flori de aur şi de argint; să sădesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre şi limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tăinuite, prefăcîndu-se a fugi de amorul meu, şi eu s-o urmăresc... Nu! fără ea, ar fi raiul pustiu.“

Şi cine era ea, Maria?

Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albaştri şi cuvioşi, precum albastru şi cuvios e adîncul cerului şi divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la faţa adîncită şi palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărind — o floare în ferească — şi în nopţi cu lună el îşi lepăda rasa şi-şi punea mantie de cavaler, în care veghea sub sticlitoarele-i fereste... pînă ce se deschideau, pînă ce se ivea feţişoara ei palidă de veghere şi de amor, pînă ce razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui cei negri. Cîteva vorbe, o strîngere de mînă şi dispărea iar în parfumatul ei ietac, împlînd nopţile cu dulci şi neuitate visuri... Acuma se gîndi asemene la ea.

Lampa sa fîlfîia mai fantastic, literele bătrîne ale cărţii căpătau înţeles şi se introduceau în visuri şi-n cugete,

ce-i împleau capul fără de voință, umbra lui începu iar a prinde conturele unei icoane în oloi, cu fruntea naltă, palidă, pleșuvă, cu buze vinete, cu părul de cîteva fire sure, cu privirea fixă și profundă, pe care și-o ținti lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

„Tu știi, cugetă umbra și el îi auzea cugetările, știi bine că sufletul tău din începutul lumei și pînă acuma a făcut lunga călătorie prin mii de corpuri, din care azi n-a mai rămas decît praf. El singur n-o știe, pentru că de cîte ori s-a întrupat din nou, de atîtea ori a băut din apa fără gust și uitătoare a Lethei [1] și nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie decît eu — umbra corpurilor în care a trăit el, umbra ta ; cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele ; am stat la leagănul, voi sta la mormîntul tău. Sufletul tău, fără ca azi să și-o aducă aminte, a fost odată în pieptul lui Zoroastru [2] care făcea ca stelele să se mute din loc în adîncul grai și socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea ta. Veacuri au stat s-o deslege și n-au putut pe deplin, numai eu pot s-o desleg, pentru că vorbeam din părete cu Zoroastru, cum vorbesc astăzi cu tine".

Dan văzu clar despărțirea ființei lui într-o parte eternă și una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse șepte foi și umbra prinse conturele unui *basrelief*, mai întoarse încă șepte și umbra se desprinse încet, ca dintr-un cadru, sări jos de pe părete și sta diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos :

— Bună sară !

Lampa cu flacăra ei roșie sta între Dan și umbra închegată.

— Să urmăm, zise umbra torcînd mai departe firul gîndirii sale, gîndiri pe care Dan le auzea, ca și cînd ar fi fost propriile lui cugetări. Apropiindu-ți prin vrajă ființa mea și dîndu-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd, uitînd cu desăvîrșire trecutul meu ; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotștiutor și cu ajutorul cărții atotputernic. Tu mă lași pe mine în împrejurările tale, cu umbra întrupată a iubitei tale, cu amicii tăi ; mă condamni să-mi uit vizio-

---

[1] *Lethe* — unul din fluviile Infernului simbolizînd uitarea (n. ed.).

[2] *Zarathustra*, personaj legendar (ar fi trăit între 660—583 î.e.n.), reformatorul religiei iraniene antice (n. ed.).

nara mea ființă, iar tu întreprinzi o călătorie, cu iubita ta cu tot, în orice spațiu al lumei ți-ar plăcé... în lună, de pildă. Acolo vei trăi un secul și ți se va păré o zi. Ba poți, să iei și pămîntul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într-un mărgăritar cu toartă și-l anini de salba iubitei tale ; și crede-mă că, de mii de mii de ori mai mici, numai proporțiile dintre ei să rămîie aceleași, oamenii s-or crede așa de mari ca azi. Timpul lor ? O oră din viața ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii și-n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stinge și se vor naște popoare, în sfîrșit, toate prostiile de azi se vor întîmpla ș-atunci, se-nțelege că-n diminuare analogă, *absolut* însă același lucru.

— Bine, zise Dan apucînd mîna cea rece și diafană a umbrei, te îndemn însă a scrie memoriul vieței tale, ca să-l găsesc, cînd voi reveni pe pămînt, și să-l recetesc. Tu ai o judecată rece și vei ști să-mi descrii toată natura vizionară și înșălătoare a lucrurilor lumești, de la floarea ce cu naivitate minte prin haina ei strălucită că e ferice înlăuntrul gingașelor sale organe, pînă la omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie vecinică, care ține cît istoria omenirei, acel sîmbure negru și rău, care-i rădăcina adevărată a vieței și a faptelor sale — egoismul său. Vei vedè cum ne se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într-o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedè, cînd murim, c-a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah, cine ar mai vrè să trăiască, cînd i s-ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri, în care va intra ?

— Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune — foarte bine ! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa ș-oi căuta oameni. Memoriile vieței mele le vei găsi în saltarul acestei mese, cînd te vei întoarce. Eu singur voi fi mort și îngropat, cînd vei reveni tu, căci oarele vieței tale vor fi șir de ani întregi pentru pămînt. Întoarce încă șepte foi și ține-mă de mînă ! Ce simți ?

— Simt brațele mele perind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe ; simt cum, deslipindu-se atomele greoaie ale creierilor mei, mintea mea devine clară ca o bucată de soare.

— Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și perind conștiința eternității mele ; simt îngreuindu-se ca sub plumb cugetările mele... Mai întoarce șepte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.

Dan întoarse foile, șopti și umbra deveni om. Omul sămăna cu el și se uita spărios și uitit la Dan, fixîndu-l ca pe o umbră, cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori. Dan era o umbră luminoasă. El ridică brațul lung și puternic în aer

— Dormi ! zise poruncitor.

Orologiul zbîrnîi răgușit o oră... umbra întrupată în om căzu ca moartă pe pat. Iar Dan își luă lunga sa manta de-a umere, stinse lampa, pe vîrful degetelor trecu prin tindă și, cînd ieși afară, închise ușa după sine și începu a merge încet, încet în lumina lunei, pe stradele largi ale orașului, cu ferestrele și porțile închise, cu ziduri albe și gălbinite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte un păzitor de noapte, cu musteți înfundate în gulerul și gluga mantalei și c-o prăjină subsuori ; în fine, o liniște somnoroasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul ! Pasurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă... se înfățoșa înfundat în manta, cu pălăria peste ochi, și mergea astfel pe luminatele strade, fără ca luna să-i facă vreo umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase acasă, astfel încît el însuși nu-și părea a fi decît o umbră nepricepută, ce fugea pe murii caselor înșirate în rînd. Casa din capătul uliței era galbenă, cu ferești poleite de lună, cu perdele albe. El bătu încet [în] fereastră.

— Tu ești ? răspunse o voce dragă și molatică.

— Eu... deschide fereastra... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedè nimeni, și apoi chiar de te-ar vedè...

Fereastra se deschise-ncet, perdeaua se dete într-o parte și dintre crețîi ei apăru frumos și palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau ca loviți de o rază de soare. Sub alba haină de noapte de la gît în jos se trădau boureii sînilor și mînuțele și brațele ei albe și goale pîn în umeri se-ntinseră spre dînsul și el le inundă cu sărutări. Un moment, și el sări prin fereastră, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă fața în mîini și o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît îi părea c-a să-i beie viața toată din gura ei.

— Iubito, zise el încet netezindu-i părul ei de aur, iubito, vino cu mine în lume !

— Unde ?

— Unde ? Oriunde. Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de niminea ; tu pentru mine, eu pen-

tru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre — veacuri de fericire și de amor. Aide !

— Dar ce va zice mama ? zise ea, cu ochii plini de lacrimi.

Umbra ei se răsfrîngea în părete. Dan se uită fix într-acolo ; umbra se desprinse încet și se înălță pe-o rază de lună, spre a cădè în pat.

— Cine-i acolo ? zise Maria tremurînd pe pieptul lui.

— Umbra ta, răspunse el zîmbind, ea rămîne în focul tău... vezi-o cum doarme.

— O ! ce liberă și ușoară mă simt, zise ea c-o voace de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O, îți mulțămesc !... Și ce frumos îmi pai tu acuma... pare că ești altul... pare că ești din altă lume.

— Vino cu mine, șopti el la ureche-i, vino prin oștiri de stele, prin tării de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne mai avem în minte decît pe noi.

— Haide dar ! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui.

Sărutarea ei îl împlu de geniu și de-o nouă putere. Astfel îmbrățișați, aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia strîngînd-o tare la pept, iar cu ceailaltă mînă fluturînd o parte a mantiei, se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lui, prin nourii negri ai cerului, prin roiurile de stele, pînă ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fusă decît o sărutare lungă.

El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea în adîncu-i toată comuna de dumbrave ce-l încunjura și deschidea ochilor o lume întreagă în adînc. El își luă calea iar spre pămînt. Aproape de pămînt, el șezu pe coastele unui nour negru și se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului. Luă cartea lui Zoroastru, deschise unele file și începu a citi județul pămîntului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. Era ceva înfricoșat cîte crime au putut să se petreacă pe acest atom atît de mic în nemărginirea lumei, pe acest bulgăre negru și neînsemnat, ce se numește pămînt. Fărmăturele acelui bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți de ochii lumei se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii... El își întinse mîna asupra pămîntului. El se contrase din ce în ce mai mult și iute, pînă ce

deveni, împreună cu sfera ce-l încungiură, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și c-un mez negru. Mărimea fiind numai relativă, se înțelege că atomii din mezul acelui mărgăritar, a cărui margini li era cerul, a cărui stropi — soare, lună și stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie și poeții lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoză eroilor. Dan se uită cu ocheana prin coaja acelui mărgăritar și se miră cum de nu plesnește de mulțimea urei ce cuprindea. Îl luă și, întorcîndu-se, atîrnă în salba iubitei sale albastrul mărgăritar.

Și ce frumos făcuse el în lună !

Înzestrat cu o închipuire urieșească el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului și dintr-un șir de munți au zidit domenicul său palat. Colonade — stînci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau printre coaste prăbușite, printre bucăți de pădure ponorîte în fundul rîpelor pînă într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț, care părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrave. Oglinzile lucii a valurilor lui răsfrîng în adînc icoanele stelelor, încît, uitîndu-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie și cu prund de ambră. Dumbrăvele lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu a înflorirei lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene ; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiate de gîndaci ca pietre scumpe și murmurul lor împlea lumea de-un cutremur voluptos. Greierii răgușiți cîntau ca orologi aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe-o insulă pînă la malul opus un pod de pînză diamantică, ce stecleşte vioriu și transparent, încît a lunelor raze pătrunzînd prin el, înverzește rîul cu miile lui unde. Cu corpul nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria, peste acel pod împletindu-și părul, a cărui aur se strecură prin mînuțele-i de ceară. Prin hainele-i argintoase îi transpar membrele ușoare ; picioarele-i de omăt abia atingeau podul... Sau adesea, așezați într-o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își rezima fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasere măiastră.

Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate, unde apa abea mai sclipea din cînd în cînd atinsă de cîte-o rază ;

trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor deasupra rîului şi formau bolţi nalte de verdeaţă nestrăbătută. Numai pe ici, pe colo cîte o dungă fulgerătoare deasupra apei. Valurile rîd şi mînă întunecoase lumea lor albastră, pînă cînd deodată rîul, împiedecat de stînci şi munţi, s-adună între codri ca marea oglindă a mărei şi se limpezeşte sub sori, de poţi număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărţi. Regii, reginele şi fanţii de pe cărţi erau toţi chipuri copiate din basmele ce şi le spuneau serile. Jocul însuşi era o poveste lungă şi-ncurcată, ca din *Halima* [1], în care reginele să măritau, regii se însurau şi fanţii îmblau înamoraţi, poveste căria nu-i mai dedeau de capăt pînă ce nu-ncetau apăsaţi de somn.

Dar somnul lor !

Înainte de a dormi, ea îşi împreuna mînile şi, pe cînd stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului, buzele ei murmura zîmbind, apoi capul ei palid de suflarea îndulcită a nopţii cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel ! Nimene — numai el, ce acoperea braţul ei, atîrnînd pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amîndoi acelaşi vis. Ceruri de oglinzi, plutind cu înalţatele aripi albe şi cu brîie de curcubeu, portale nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare şi mirositor. Numai o poartă închisă n-au putut-o trece niciodată. Deasupra ei, în triunghi, era un ochi de foc, deasupra ochiului — un proverb cu literele strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire ! Vecinic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămînea mută la întrebările lui. Şi cu toate acestea în fiece noapte se repeta acest vis, în fiece noapte el îmbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Şi de cîte ori îmblau, el îşi lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru şi căuta în ea deslegarea întrebărei. În van îngerii, ce treceau ducînd în poalele lor rugăciunile muritorilor, se uitau semnificativ la el ; în van unul îi spuse lin, aplecîndu-se la ureche-i : „De ce cauţi ceea ce nu-ţi poate veni

---

[1] *O mie şi una de nopţi*, cunoscute poveşti arabe (n. ed.).

în minte ?" Altul : „De ce vrei să scoţi din aramă sunetul aurului ? Nu-i cu putinţă." Dar ceea ce-i părea ciudat era că, de cîte ori îi trecea prin minte ca îngerii să meargă după voia lui, ei într-adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintînd gîndurile. El nu-şi putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie şi viaţa celelor îngereşti.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu îngerii împlinesc în clipă ?

Ea îi astupă gura cu mîna. Apoi îi şopti la ureche :

— Cînd plouă, toate grînele cresc ; cînd Dumnezeu vrea, tu gîndeşti ceea ce gîndesc îngerii.

În zadar. Mintea lui era preocupată şi privirile ochilor lui mari erau aţintate asupra acelei porţi vecinic închise.

— Aş voi să văd faţa lui Dumnezeu, zise el unui înger, ce trecea.

— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine, şi în zadar îl cauţi, zise îngerul serios.

Odată el îşi simţi capul plin de cîntece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare, în mintea lui îmbătată, stelele păreau că se mişcă după tactul lor ; îngerii ce treceau surîzînd pe lîngă el îngînau cîntările ce lui îi treceau prin minte. În haine de argint, frunţi ca ninsoarea, cu ochii albaştri, care luceau întunecat în lumea cea solară, cu sînuri dulci, netezi ca marmura, treceau îngerii cei frumoşi, cu capete şi umere inundate de plete ; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cînteculni. Numai semnul arab lucea roş, ca jăratecul noaptea.

„Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea fiinţa mea. Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu ?... Oare nu se mişcă lumea, cum voi eu ?" El strînse c-o întunecată durere pe Maria la inima lui. Hurmuzul pămîntului ardea în salba ei de mărgăritare... *„Oare fără s-o ştiu nu sunt eu însumi Dumne*... Vum ! sunetul unui clopot uriesesc — moartea mărei, căderea cerului — bolţile se rupeau, jumalţul lor albastru se despica, şi Dan se simţi trăsnit şi afundat în nemărginire. Rîuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărginirei, ce tremura mişcată... „O, gînd nefericit !" aiuri el. Spasmotic ţinea în mîna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pămîntului de la gîtul Mariei. Ea cădea

din brațele lui... ca o salcie neguroasă ce-și întindea crengile spre el, și striga căzînd :

— Dane ! ce m-ai făcut pe mine ?

Și un glas răsună în urmă-i :

— Nefericite, ce ai îndrăznit a cugeta ? Norocul tău că n-ai pronunțat vorba întreagă !...

Rupt ca de-un magnet în nemărginire, el cădea ca fulgerul, într-o clipă cale de-o mie de ani. Deodată întunericul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începu a ceti. Mărgeaua cădea luminoasă prin întuneric și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — pînă o văzu departe asemenea unei lune... și el cobora cu cartea sub mînă nourii groși, s-apropie de pămînt, deja vedea culmile strălucite ale unui oraș, lumini presărate, o noapte văratică cu aerul blond, grădini mirositoare și... și își deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înălța, ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru ; grădina dedesubtul ferestrei, în care adormise Dionis, era de un verde umed și răcoritor după noaptea cu ploaie, florile împrospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zadarnice lacrime. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleile grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți, salcîmii cu miros dulce tăinuiau cărările risipite într-o viorie și melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atît de aievea sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească ? Perdeaua de *vis-á-vis* se dete puțin într-o parte și prin faldurii ei albi apăru un blond cap de copilă. Rîdea.

„Maria !" șopti el cu inima strînsă.

Părul ei cel blond și împletit în cozi cădea pe spate ; o roză de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc. După ce rîsese — cine știe de ce ? — ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizărei viselor lui. Acuma știa că iubește. „La ce mi-a mai trebuit și asta" gîndi el cu sufletul plin de lacrimi. „Nu e destulă mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă !" Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurei lui se adînci vădit. Sufletul lui se cutremura la gîndirea că nu putè scutura greutatea acestui amor. Speranță ? el n-o putea avea. O simțire,

pe care n-o cunoscuse niciodată, era ca să se nască cu amorul ?

Ea se reivi, surîse. De astă dată trase perdelele sus și sta cu-o garoafă în mînuța ei albă și privea — pare-că pe gînduri — în potirul de purpură al florii. „Neprețuita ! șopti el, uitîndu-se la ea. Ah ! ea trebuia să fie bună, de ce surîdea, de ce ? și tocmai în fereastră ? Oare ea nu-l vedea ? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zîmbiri aveau o intențiune... mică, cochetă, însă totuși ?" Redispăru.

— Am să-i scriu, s-o rog... s-o rog să nu surîdă, să nu-mi imple sufletul de-o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atît de bună ; voi ruga-o să fie rea.

Cu-o dureroasă, nemaisimțită voluptate, el îi scrise :

„Stea,

Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea, și te iubesc. Și ochii tăi, topite stele a dimineței, privesc atît de adînc, atît de ferice de adînc în noaptea sufletului meu, cît te visez, veghind, și de dorm, la imaginea luminei lor, sunt deștept.

Poți oare gîci simțirea cu care am scris, înger ?

...O, nu ! În viața ta luminoasă nu s-a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește ! Închipuiește-ți că dintr-un om cu simțire, dintr-o ființă aievea n-ar rămînè nimic decît o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparținè cercurilor în care te miști tu. Ei sunt jos. Cînd o inimă perdută-n mizerie, în apăsare, în neputința de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsesc marginile în puterile celui ce le are, cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile pînă la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năbuși, neputînd să le reziste, ce-ar simți un asemenea om ?? Întristare ? Asta nu-i întristare ! Desperare ? Asta nu-i desperare ! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință. Desperarea ucide, această simțire muncește. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este-o nemărginire de dureri ; și nu deodată, fibră cu fibră se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e tîmpă — o asemenea simțire este iadul. Mario ! poți tu să-ți închipuiești un asemenea chin, fără să plîngi de milă, nu — de îngrozire ? De peatră să fie o inimă, este o margine care s-o miște, de venin să fie un suflet, sunt dureri care

trebuie să-l îndulcească, și nu e durere mai mare decît a mea. De ce sunt eu în lume, cînd tu ai fost menită să fii? de ce-au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de-aş fi fost, de cît amar scăpam! De n-aş fi fost de fel, scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. Floare! cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să știi că o inimă se rupe; stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare! Şi în neştiinţa ta eşti şi mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah, cît ești de frumoasă, și, cu cît ești, cu atîta mai nefericit sunt și, cu cît sunt, cu atîta mai frumoasă ești! N-am avut speranțe, puțin mi-a păsat; n-am avut dorințe, nici una-n lume, puțin mi-a păsat; de una *am fost capabil, de* una, *care să-mi cuprindă toată viața mea, și aceea nerealizabilă: tu! Oricît de mare ar fi mila ta, pînă acolo nu se poate coborî. Nu-mi zîmbi! zîmbetul tău m-ar împle de speranțe vane. A mă iubi nu-ți este permis, disprețuiește-mă! te rog! Poate disprețul tău m-ar omorî și moartea nu-i nimic pe lîngă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut, pe care au trecut umbra ta, disprețuiește-mă! Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce, și nu ți-o pot spune, și cu toate astea chipul tău, umbra ce-ai aruncat-o pe pînza gîndurilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.*

Mario!... așa-i că astfel te cheamă!... nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ți pot zice altfel... Adio! adio!"

Şi cu toate că scrisese, totuși o speranță de-o dureroasă dulceață, deșartă, dar singură, îi amețea sufletul lui. El își închipuia că ea va putè fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt. Cînd gîndea cum i-ar lua capul ei de aur în mîni și i-ar topi ochii cu sărutările lui, cînd gîndea că mijlocul ei cel dulce s-ar putè odihni cuprins de brațul lui, că ar putè să-i prindă mînuța ei albă, să se uite la transparentele-i degete oare întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viața? El simțea că o oară lîngă ea ar plăti mai mult decît toată viața. Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într-o oară de amor! Şi cum i-ar vorbi el! Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei, un surîs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; cîtă gratitudine pentru-o privire; cîtă recunoștință, pentru că ar lăsa un moment degețelele ei dulci în mînile lui, și el simțea pare-că le trage la inima lui, să le facă a simți desele și nemăsuratele-i bătăi... ar plînge și

ar rîde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă și vecinic ar visa aceea oară fără de seamăn.

De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie ? El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învîrteau împrejuru-i într-o lumină trandafirie, părea că nu vede decît perdele albe și de după fiecare se ivea, zîmbind cu o speriată și copilărească șireție, capul ei. Înamorat în ea ? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiece gîndire a ei, în fiece pas, în fiece zîmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost, și-ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albăstrii ; de-ar fi găsit, nu se știe... căutarea ar fi durat vecinic. Cum o iubea ! De l-ar fi desprețuit, ar fi iubit desprețul ei ; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cît ar fi trăit.

„Ah ! zîmbi el c-un fel de dureroasă beție, de-aș putè s-o sărut, o dată ! pare-că n-aș mai voi nimic în lume... ori să-i desmerd mînile, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii ! Îngerul meu !"

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastă neliniștit, pare-că aștepta sentința de moarte, nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva, era un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare ! Ah ! el ceruse dispreț și spera amor.

Ea se ivi în fereastă. El se retrase după perdè, ca s-o observe. Ochii lui se uscau de ardoare și sclipeau cu o bolnavă dorință ; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari și adînci erau plini de lacrimi, și se uită înaintea ei, în mînile unite și lăsate în jos ținînd scrisoarea și în față cu o expresie indecisă, înecată de dorința de a plînge, ca un copil vinovat. El se arătă în fereastă, și ochii ei painjiniți de lacrimi se îndreptară spre el... adînci, miloși, plutitori... Ea boți scrisoarea cu mîna, o duse la inimă... și... o durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui ; părea că i se rupe viața, i se taie în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... ș-apoi nimic... nimic. El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastă.

. . . .

— Ce scrisoare ții tu în mînă, Mario ? Și cum arăți tu ? Ce-ți e ? zise un bătrîn prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastă, ridicînd cu mîna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei.

Ea cercă a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijit...

— Arată !...

El îi desfăcu cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mîini... se uită pe ea, și fața lui se adînci din ce în ce. Ajunse la semnătură.

— De la cine ai căpătat scrisoarea asta, unde locuiește omul acesta ?

Lacrimile o inundară și ea se aruncă suspinînd la gîtul tătîne-său.

— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... în casa cea pustie de peste drum... l-am văzut căzînd ca mort pe podele... cine știe dacă n-a și murit. Aleargă, tată... poate încă nu-i prea tîrziu.

— Cum arată el ? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O ! e frumos ! zise ea repede... ș-apoi își mușcă zîmbind buzele.

Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari, cu care bătrînul vorbi repede și încet arătîndu-i scrisoarea. Pleșuvul clătină din căpățînă.

Ei coborîră iute scările și într-o clipă fură la casa de peste drum. Deși erau amîndoi bătrîni, ei se grăbiră astfel, încît acesta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră ușa. Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închiși cu vehemență. Pleșuvul îl ridică încet de la pămînt și-i dezgoli peptul.

— Cît pe ce era să i se rumpă o vînă a inimei, zise el, încet. Pare foarte sensibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar... Îl voi cloroforma, ca din leșin să treacă într-un somn adînc.

În vreme ce doctorul (veți ghici că pleșuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine însuși, da din cap, ridica sprîncenele și-și urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete. Explicarea în două cuvinte : persoana juridică care se afla acum pe mîna îngrijitoare a esculapului nostru avea drepturi asupra unei moșteniri. Dovezi erau asemănarea cu portretul și multe alte împrejurări, care nu ne interesează, legate însă de originea pînă acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuși era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini și lăsat asupra peptului, paloarea cea liniștită și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine. O mînă era strîns apăsată pe inimă, comprima convulsiv durerea ce o simțea acolo ; cealaltă spînzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpă-

reau delicatele şi corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui şi-l privi cu plăcere, cu intenţie.

„Aha !" gîndi doctorul cu şireţie.

. . . .

O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii, cu nouri încreţiţi, cu aerul cald... şi iarăşi, iarăşi oraşul vechi cu stradele strîmte, cu casele închircite, cu streşinile mucigăite în lună, şi Dan trecea repede prin strade... luna mai arunca cîte o dungă prin întunericul lor... el intră în casa lui deplin conştiu despre îndelungatele lui vise.

— Şi mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită pe care Ruben o credea cu neputinţă în capul unui om.

Umbra lui dormea pe pat.

El ceti în cartea lui Zoroastru... ea se sculă încet... cu ochii închişi... se subţie... se lipi de părete şi se aşeză ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.

Dan se simţea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea, un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simţea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungi pe pat şi s-acoperi cu rasa... Pe dinaintea lui treceau fiinţe ciudate, pe care nu le văzuse niciodată. „Ah ! gîndi el, în curînd voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume." Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în părete, parcă surîdea şi — ciudat ! — avè ochi albaştri. „Dracul să te ia, gîndi-el, şi umbra mea îşi bate joc de mine acuma."

Uşa se deschise şi intră maestrul Ruben.

— Ce pustia, maistre, de cînd ai lăsat să-ţi crească perciuni şi de cînd porţi caftan jidovesc ?

— Vai de mine, domnule, de mult ! de cînd mă ţin minte, zise Ruben netezindu-şi barba. Dar m-ai văzut altfel vrodată lîngă Curtea veche !

— Lîngă Curtea veche... e Riven... vînzătorul de cărţi, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el.

— D-tale nu ţi-e bine, domnule, zise el serios.

— Eu mor, maistre Ruben... Uite-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de cîtă vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav şi clătină din cap.

— Umbra ceea a d-tale e un portret, care-ţi samănă, zise el...

— Maistre Ruben, te-ai prostit rău, de cînd nu ne-am mai văzut, zise tînărul zîmbind, ori eu am devenit o fiinţă superioară magistrului meu... se poate şi asta.

Evreul s-apropie de scrinul ce i-l însămnase bolnavul, îi deschise săltarul şi dădu într-adevăr de nişte legături de hîrtii galbene şi vestezite, legate cu fire de aţă albastră... el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă. În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui, pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleşuv şi uscat, veni să-i cerce pulsul, cellalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arătă hîrtiile... omul se uită prin ele... „Fără îndoială", zise el pentru sine.

De cînd îl cunoşti ? adaose întorcîndu-se către evreu.

— De mult. El cumpără de la mine cărţi. În genere cele mai vechi şi tot de-acele pe cari nu le mai puteam vinde nimărui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, biblioteci risipite ale oamenilor bătrîni, a căror clironomi apoi mi le vindea pe un preţ de nimica, ca hîrtie numai. Şi-n asemenea cărţi el răscolea c-un fel de patimă şi-mi cumpăra cele mai obscure şi mai fără de-nţeles. Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea şi venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat desigur... acuma însă... l-am găsit în starea-n care-l vezi. Ş-apoi nu-mi mai zice : jupîne Riven, ci maistre Ruben ! D-zeu ştie cum s-or fi scrîntit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea şi nu ştia ce înţeles să li dea. „Sunt nebuni oamenii aceştia, gîndi el, şi maistrul Ruben şi-a ieşit cu desăvîrşire din minţi... nu-l mai cunosc. Aha ! gîndi el în urmă. Eu am murit şi Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept... prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori aceşti doi ?... Îmi pare că samănă cu Satana amîndoi... Ori e *un om*, despărţit în două arătări bătrîne, cari-şi petrece şiretul Ruben pe conta mea... o jumătate cu păr şi una pleşuvă. Cea pleşuvă îmi pipăie pulsul şi cea cu păr se uită la umbra mea, spînzurată de un cui în părete. Uite ! acuma o desprinde din părete şi-o dă lui Ruben în mînă."

— Bravo ! maistre Ruben, strigă el, dracii tăi sunt meşteri în deprinsul umbrelor din părete, şi ist pleşuv are să mă ia pe mine... căci, cum văd, joacă pe doctorul în momentul acesta... Bravo ! bravo !

El bătea din palme rîzînd.

Ruben îi luă umbra și hîrtiile de pe masă și ieși din casă, închizînd cu zgomot ușa după sine...

— Te-ai dus, evreule... te-ai dus și m-ai vîndut chinuitorului de suflete, murmură el c-o resignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini.

— Are friguri... e în deliriu, zise serios pleșuvul.

. . . .

E noapte... O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, și Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare și cu capul greu. I se pare că s-a trezit din niște vise lungi, obscure, fără de înțeles, și el privește, fără de-ncredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipsește din părete, cărțile cele vechi asemenea... casa e aceeași, însă mobile nouă și elegante, covoare pe jos, numai patul e același. „Ciudat, gîndi el, din minune în minune... eu nu mai știu ce se-ntîmplă cu mine." Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și sub această smălțuire diafană mobilele și covoarele străluceau somnoros și mat ; un orologiu zîngănește încet și subțire în părete și prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate toate întîmplările abia trecute. Și toate îi păreau vise ; mintea lui îi părea împrospătată, rece, clară, față cu mintea care-o avusese înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tinereții lui ; el privea la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrima. El singur nu-și putea explica această limpezime a minții. Își închise ochii. Deodată simți cum că pe marginea patului său șede cineva... îi ședea pe picioare. Apoi simți o mînă dulce și mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzu un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c-o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate-nchiși nu trădau că el veghează. Îl privi în întreg, de la capul inundat în aur pîn la botinele micuțe, ce stecleau radioase pe covorul înflorit.

„Ah ! gîndi el și inima se cutremură în el, este Maria !"

Da, odorul ! ea era. Vorbea singură... fetele vorbesc adesea singure... El simți aerul îndulcindu-se sub șoptirile ei.

— Am fugit de-acasă deghizată... tot mă amînau, ba azi, ba mîni... dihania de doctor zicea c-ar fi periculos pentru el... auzi, periculos ? Eu nu sînt periculoasă ! zise

ea răstită. Dar dacă s-ar trezi... atunci, o, atunci... Dormi ! dormi ! şopti ea aplecîndu-şi gura pe fruntea lui...

El simţi o rouă umedă curgîndu-i în păr... Dar în momentul acela el îi înlănţuise gîtul... ea, speriată, vru să se retragă, dar braţul lui o ţinea cu tărie culcată astfel pe pieptu-i... El se sculă.

— Lasă-mă ! zise ea roşie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mîngîia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos şi-i lăsă să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond... apoi îi luă amîndouă mînuţele în mînele lui... ea nu mai rezista... se uită la ele, îi săruta degetele... ea nu mai rezista...

— Mario, mă iubeşti tu ?

— Dar dacă nu m-ar chema Maria ? zise ea, sub inspiraţia unei fulgerătoare maliţii.

— Cum dar ?

— Da ! da ! Maria, zise ea cu glăscior argintos, dar taci, nu ţi-e iertat să vorbeşti... nu ţi-e iertat... Nu te scula, căci asemenea nu ţi-e iertat...

Ea-l împinse în perini... El voia să vorbească, dar îşi simţi gura astupată de sărutări... El îşi închise ochii şi simţea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, cari rîdea c-un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea şi spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea, în nopţi lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, cînd de bunăvoia lor trăiau exilaţi la vun sat, spre a se iubi departe de zgomotul lumei, Maria intra deodată în salonul încălzit şi luminat numai de razele roşii ale jăraticului din cămin, intra îmbrăcată ca băiet, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întîia oară în apropiere. Membrele ei zvelte, în bluza de catifea, aceeaşi pălărie cu margini largi pe părul ei blond şi picioruşele cele mai mici din lume în botine bărbăteşti. Şi ea s-apropia de el. Mînuţele-i albe şi transparente ca ceara contrastau cu mînicele moi şi negre, şi astfel se plimbau de braţ prin semiîntunericul călduros al salei ; din cînd în cînd îşi plecau gură pe gură, din cînd în cînd steteau înaintea unei oglinzi, cu capetele răzimate unul de altul şi rîdeau. Era un contrast plăcut : faţa lui trasă şi fină, din care nu se putea încă şterge amărăciunea unei tinereţi apăsate, ci rămăsese încă într-o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurei, lîngă fizionomia ovală, rătunzită şi albă a ei... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger, ce n-a cunoscut niciodată îndoiala.

Două vorbe conclusive. Cine este omul adevărat al acestor întîmplări : Dan, ori Dionis ? Mulţi din lectorii noştri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l încunjurau ; ei vor fi găsit elementele constitutive a vieţii lui sufleteşti în realitate : Ruben e Riven ; umbra din părete, care joacă un rol atît de mare, e portretul cu ochii albaştri ; cu dispariţiunea acestuia dispare ceea ce veţi fi îndemnaţi a numi o idee fixă ; în fine, cu firul cauzalităţii în mînă, mulţi vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginaţii bolnave.

Fost-au vis sau nu ? asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieţei e un regizor, a cărui existenţă n-o putem explica ? Nu cumva suntem asemenea acelor figuranţi, cari voind a reprezenta o armată mare trec pe scenă, încunjură fondalul şi reapară iarăşi ? Nu este oare omenirea istoriei asemenea unei astfel de armate, ce dispare într-o companie veche spre a reapare în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaşi număr mărginit pentru regizor. Nu sînt aceeaşi actorii, deşi piesele sunt altele ? E drept că după fondal nu suntem în stare a vedè. Şi nu s-ar putè ca cineva, trăind, să aibă momente de-o luciditate retrospectivă, cari să ni se pară ca reminiscenţele unui om ce de mult nu mai este ?

Nu ezităm de-a cita cîteva pasage dintr-o epistolă a lui Théophile Gautier [1], care coloreâză oarecum ideea aceasta : Nu totdeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născînd şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sunt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor, străini lîngă căminul lor şi munciţi de-o nostalgie inversă... Ar fi uşor a însemna nu numai *ţara*, dar chiar şi *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată...* Îmi pare c-am trăit odată în Orient, şi cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vrun caftan, cred a relua adevăratele mele vesminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat.*

1872

[1] Théophile Gautier (1811—1872), poet, critic, romancier francez (n. ed.).

I. L. CARAGIALE
(1852–1912)

Activitatea literară a lui Caragiale se întinde pe aproape patru decenii, timp în care, cu excepția romanului, a încercat toate genurile, inclusiv poezia, deși în conștiința globală a publicului el este, în primul rînd, autorul celebrelor comedii și schițe. Nuvela și povestirea vor constitui, în gîndirea autorului, genuri privilegiate. Pentru G. Călinescu, el este, după Delavrancea, scriitorul cel mai zolist, „naturalistul nostru prin excelență". O făclie de Paști *(1889) e scrisă în manieră psihologistă, pe motivul crimei din frică. Deși apropiată,* În vreme de război (1898) *încearcă să introducă și o ușoară motivație cauzală nebuniei. Superioară celei dintîi, aici Caragiale realizează nu numai atmosferă, ci și tipologie, „fiindcă Stavrache, frate neomenos, întrunește ceva din eternul uman". Dramatică este și* Două loturi, *înrudită, în ciuda unor aparențe de superficialitate, cu celelalte citate mai sus. Tema principală a nuvelei este, în fond, tot așteptarea anxioasă. În tradiția lui E. A. Poe se înscrie nuvela fantastică* La hanul lui Mînjoală *(1898). Misteriosul și miraculosul ei se sprijină pe ideea superstițioasă după care „dragostea de văduvă ce amețește pe tineri e pusă în legătură cu puterile infernale". Și* Calul dracului *(1909) îmbină fantasticul cititorit de romantici cu „maniera sugerată". Din jocul ironic deseori dintre rațional și fantastic se generează imprevizibilități poetice.*

REFERINȚE CRITICE : *Popovici, Vasile,* I. L. Caragiale : „În vreme de război", *LLr, nr. 2, 1980, pp. 19—20 ; Ciobanu, Nicolae,* Fantasticul, dimensiune a „prozei scurte" românești : I. L. Caragiale, „În vreme de război", *L, 24, nr. 46, 14 nov. 1981, p. 6 ; Dimisianu, Gabriel,* Teme și structuri în nuvele și povestiri, *RL, nr. 6, 5 febr. 1987,*

pp. *12—13 ; Glodeanu, Gh.*, Fantasticul caragialean, *T, 31, nr. 26, 25 iunie 1987 ; Mihăescu, Valentin F.*, Caragiale sau arta narațiunii, *L, 31, nr. 12, 19 martie 1988, pp. 1—2 ; Drăgan, Mihai*, Modernitatea prozatorului Caragiale, *în :* Clasici și moderni, *Ed. Cartea românească, Buc., 1987, pp. 148—153.*

(I. L. Caragiale, Opere, 3, Nuvele, povestiri, amintiri, versuri, parodii, varia, *Ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, Cu o introducere de Silvian Iosifescu, E.P.L., Buc., 1963, pp. 369—381.)*

ÎN VREME DE RĂZBOI

Schiță

I

În sfîrșit, ceata de tîlhari căzuse prinsă în capătul pădurii Dobrenilor. Doi ani de zile, vreo cîțiva voinici, spoiți cu cărbuni pe ochi, foarte-ndrăzneți și foarte cruzi, băgaseră spaima în trei hotare. Întîi începuseră cu hoție de cai; apoi, o călcare, două cu cazne; pe urmă omoruri. Între altele, făcuseră acuma în urmă o vizită despre ziuă lui popa Iancu din Podeni.

Popa era un om cu dare de mînă; rămas văduv, deși foarte tînăr, trăia cu maică-sa. Îi mergeau treburile cît se poate de bine. În timp de un an și jumătate, cumpărase două sfori de moșie, ridicase un han și o pereche de oase de piatră; vite multe, oi, cinci cai, și mai avea, se zice, și bănet. Astea băteau la ochi: toată lumea credea că popa găsise vreo comoară. La așa stare, trebuia, se-nțelege, să se oprească ochii tîlharilor.

Într-o seară, părintele Iancu a făcut prostia să rămînă acasă de tot singur: pe bătrîna a trimis-o cu trăsura la tîrg, cu un băiat; pe un argat l-a mînat la cîmp; pe alți doi, cu carăle, după lemne, la pădure. Pe la două după miezul nopții, iacătă oaspeții negri: l-au legat, l-au schingiuit și i-au luat o groază de bani. Norocul bătrînii că lipsea; făcea poate greșala să țipe, și tîlharii o omorau, cum s-a și-ntîmplat în altă parte cu o babă, peste cîteva zile.

De mirare însă un lucru — popa avea un buiestraș minunat și două iepe de prăsilă: nu i le-au luat. Dar ceva și mai curios — cîinii din curte, niște dulăi ca niște fiare, nu dedeseră măcar semn de viață! Hoții au fel de fel de meșteșuguri ca să adoarmă cîinii cei mai sălbatici — le dă, pesemne, un fel de mîncare descîntată, ori cine știe ce.

Pe preot l-au găsit a doua zi într-un tîrziu legat butuc, cu mușchii curmați de strînsura frînghiilor, cu călușu-n gură, d-abia mai putînd geme. L-au dezlegat degrab, și

bietul om a povestit, gîfîind și cu mintea pierdută de groază, tot ce pătimise.

Nu trecură două săptămîni și se auzi de altă călcare — aceea, în adevăr, spăimîntătoare.

Arendașul de la Dărmănești a fost călcat de cu seara. Omul trăia acolo cu o rudă bătrînă, o babă, care-i îngrijea de casă. Baba a făcut neghiobia să țipe, și arendașul, și mai neghiob, a tras cu revolverul. Atîta le-a trebuit! I-au chinuit, i-au fierăstruit pînă i-au isprăvit. Nu se putea ști cît jefuiseră, desigur însă fusese o sumă însemnată — arendașul vînduse de curînd o cătățime mare de bucate.

Dar în sfîrșit fărădelegea asta fusese cea din urmă. Oamenii spoiți cu negru căzuseră în lanțurile dreptății az-noapte, tocmai cînd porneau la o nouă ispravă. Vestea aceasta se-mprăștiase într-o clipă ca o lumină liniștitoare peste cîtetrele hotarele bîntuite.

Către seară se-ntorcea acasă, călare pe buiestrașul lui, popa Iancu. Și calul și omul erau zdrobiți de umblet. De trei zile popa alergase după daraveri de negustorie — vindea vite și cumpăra porci. Pe unde umblase n-aflase nimica de prinderea tîlharilor lui. Maică-sa îl aștepta cu masa; fiul n-avea poftă de mîncare; îi era degrabă să meargă la neica Stavrache, hangiul, frate-său mai mare.

Hangiul era foarte mulțumit: om cu dare de mînă, cu han în drum — mare greutate i se luase de pe suflet. Cîte nopți nu dormise el o clipă măcar cumsecade, trăgînd cu urechea și așteptînd cu inima sărită pe musafirii de noapte! negreșit trebuia să-i vie și lui rîndul odată ș-odată.

Preotul intră în cîrciumă, tocmai cînd d. Stavrache se pregătea să-nchiză.

— Neică — zise el privind ciudat și sperios în toate părțile — aș vrea să-ți spui ceva numaidecît.

— Ce?

— Ai să vezi. Închide și aide-n odaie amîndoi... am venit la d-ta ca la un duhovnic...

După aerul și tonul tînărului, fratele mai mare nu știa ce să crează; totuși înțelese că preotul avea lucruri serioase de spus. Trimise pe slugi și pe femeie să se culce, închise obloanele prăvăliei și poarta hanului, și, după ce toată lumea se liniști, intră în odăița unde-l aștepta popa trăgînd țigară și oftînd greu.

— Ce e, mă?

— Am venit la d-ta ca la un duhovnic... N-aude nimini?

— Aș! cine s-auză?

— Neică Stavrache — zise popa înecat — m-am nenorocit!

— De ce?

Popa a-nceput să plîngă cu hohot și să se bată cu pumnii-n cap. Neica Stavrache nu înțelegea de loc.

— Ce să mă fac?... ce să mă fac, neică?... spune d-ta, că mi-ești frate mai mare...

Ce avea preotul pe suflet? Ce să aibă? Lucru greu de-nțeles, firește; așa de greu că d. Stavrache, mai întîi, nici n-a voit să crează.

Cum s-a putut?... Omul cu greutate, proprietarul cu atîtea acareturi și cuprins, mai bogat decît multă lume dimprejur! — frate-său! preotul — să fi fost capul bandei de tîlhari! Și cu toate astea era adevărat. Dracu-l împinsese! Și nenorocitul își povesti din fir în păr toate isprăvile. Călcarea de la el fusese un marafet ca să adoarmă bănuielile. Cu cîteva zile înainte, un notar de sat — era cam beat — dușman vechi al popii, întîlnindu-l la un han pe drum, i-a zis: „Bun buiestraș ai, părinte! ăsta nu mai e cal de popă, e cal haiducesc, să lase toate poterile-n urmă!" și pe urmă: „Bine-ți merge, părințele! mai cumpărași o sfoară de moșie! cum de nu ți-e teamă să te calce tîlharii! pesemne că ești dres!"

Neica Stavrache ascultă în sfîrșit și povestirea isprăvii din urmă de la arendașul Dărmăneștilor... Dar nu popa-l omorîse; el luptase cît putuse să-i oprească de la așa crudă faptă; ce era să le faci însă? erau îndîrjiți: baba țipa și arendașul a tras cu arma — nu mai era chip să stăpînești pe băieți.

Popa scăpase din cursa întinsă la capătul pădurii numai prin întîmplare: aminteri puneau mîna poterașii și pe el... Dar toți cetașii sunt prinși... Or să-i pună la cazne... ei au să spună tot... tot... Or să pună mîna și pe el. Și popa, apucat de cutremur, își smulgea părul din cap.

— Ce-i de făcut, neică Stavrache? scapă-mă.

— Cum?... Nenorocitule! să fugi! să piei! să te-neci mai bine decît să puie mîna pe tine! în fundul ocnii îți putrezesc oasele!

Pe cînd vorbea d. Stavrache, deodată s-aud afară zgomot, strigăte și bătăi puternice în obloanele prăvăliei. Amîndoi rămîn încremeniți.

— Nu deschide! zise popa scoțînd un revolver de sub anteriu.

Dar bubuiturile se-ndesesc — sunt oameni mulți afară. D. Stavrache, fără să mai asculte de stăruințele popii, care

tremură ca varga, îl împinge cît colo și trece-n prăvălie. Trăgînd bine cu urechea, hangiul înțelege că are a face cu o lume veselă : o ceată de răufăcători e mult mai serioasă și mai tăcută ; nu rîde și nu chiuiește așa cu chef pe la miezul nopții. Și d. Stavrache a ghicit bine. Strigînd : „Numaidecît !“ aprinde lampa și merge să deschiză.

În adevăr, sunt vreo douăzeci de voluntari tineri, claie peste grămadă în cîteva trăsuri, conduși de un ofițer și doi sergenți rezerviști către Dunăre — la război. Poposesc două-trei ceasuri aci, să odihnească și caii ; despre ziuă or să se pornească ; trebuie s-apuce trenul militar care trece dimineața la stația cea mai apropiată — cale de vreo patruzeci de kilometri. Sunt mușterii buni, băieți cu dare de mînă, și cîntă și rîd și fac fel de fel de nebunii.

D. Stavrache face tot ce poate ca să-ndatoreze pe bravii tineri. După ce au băut binișor, se aștern unul lîngă altul, ticsiți în cele două odăi mai mari ale hanului. Foarte obosiți, tinerii fără grije dorm buștean. Hangiul, posomorît, stă cîteva minute la gînduri adînci ; dar dodată fața i se luminează : înăuntrul frunții a scînteiat o mare inspirație. Omul trece repede în odaia unde-l așteaptă cu atîta nerăbdare cainicul.

Ce și-au vorbit cei doi frați nu se poate spune, atît de-ncet și de discret și-au șoptit. E destul a arăta numai ce au făcut. Preotul Iancu s-a așezat pe scaun în mijlocul odăiții. D. Stavrache a luat o pereche de foarfece și a început să-i reteze pletele ; apoi tot mai scurt și mai scurt, unde mai bine, unde mai cu scări, l-a tuns la piele, muscălește. Apoi i-a tuns scurt barba, i-a săpunit-o bine și la urmă i-a ras-o cu perdaf. Toate astea foarte degrabă.

La patru despre ziuă, voluntarii s-au deșteptat, s-au pus la rînd și s-au numărat. D. Stavrache le-a făcut socoteala, a încasat suma de douăzeci și cinci de lei și, mulțumindu-le, le-a zis :

— Uite ce e... este aici un tînăr care ar vrea să meargă și el volintir cu dv... Îl primiți ?

— E vîrstnic ?...

— Da.

— Are părinți ? ori copii ?

— N-are nimic.

— Are formele gata ? a întrebat ofițerul.

— Forme n-are ; dar... să le faceți dv.

— Asta nu se poate ; trebuie să se prezinte la divizie.

— Da nu s-ar putea să-l luați cu dv. și să-și facă formele acolo unde vă duceți ?

— Ba... s-ar putea.
— Atunci...

Şi d. Stavrache aduse în faţa camarazilor pe *domnul* Iancu Georgescu — un tînăr foarte voinic, frumos şi curat, ras proaspăt — o înfăţişare demnă şi severă. Camarazii l-au salutat cu un „ura" puternic de s-a cutremurat hanul, şi d. Iancu Georgescu, după ce s-a sărutat de multe ori cu neica Stavrache, a pornit cu vesela bandă, fără să se mai uite-napoi.

*

De mult nu se mai pomenea acum în sat de preotul Iancu... Se-necase ? îl răpusese cineva ? Nici urmă nu lăsase, parcă intrase-n pămînt. În locul lui se orînduise alt preot ; nu-l putuseră aştepta oamenii cît lumea ; nu putea rămînea sat de creştini fără liturghie.

Cînd d. Stavrache se-ntorcea de la parastasul de nouă zile al maică-sii, pe la-nceputul lui dechemvrie — (bătrîna, după ce zăcuse de inimă rea vreo cîteva săptămîni, murise dimineaţa la 28 noiemvrie) — se-ntîlni cu factorul rural... O scrisoare cu timbrul de la Turnu-Măgurele şi cu data din ajunul morţii bătrînii. Neica Stavrache a cunoscut slova. Repede, omul, deprins a nu mai aştepta zadarnic veşti de la acela pe care-l credea pierdut de-a binele, se închise în odăiţă şi desfăcu nervos plicul :

„Iubite neică, mai întîi nu lipsesc a cerceta despre scumpa dv. sănătate, a dumitale şi a maichii..."

D. Stavrache îşi şterse ochii cu colţul şorţului şi, foarte înduioşat, urmă semnele pe petecul de hîrtie, sosit aşa de departe ca să aducă în liniştitul sat un fel de răsunet al zbuciumului din locurile războiului. Fugarul era dinaintea Plevnei. Se bătuse cu mare curaj şi cu mult noroc în trei rînduri ; luase un steag de la inamic, într-o încăierare unde ai noştri erau aproape zdrobiţi, fusese numit sergent pe cîmpul de onoare, căpătînd „Virtutea militară" şi o decoraţie rusească. În curînd Plevna era să fie atacată cu toată puterea armatelor aliate.

Curios lucru ! Cine ar fi văzut figura lui neica Stavrache, presupunînd că acela ar fi fost un om deprins să descifreze înţelesuri din chipurile omeneşti, ar fi rămas în mirare pricepînd bine că în sufletul fratelui mai mare nu se petrecea nimic analog cu bucuria la citirea veştilor despre succesul de bravură al răspopitului.

Hangiul mototoli hîrtia după ce mai privi bine data : în adevăr, scrisoarea era expeduită cu trei zile mai-nainte de luarea Plevnei. Dar acuma... Plevna era luată — asta se zvonise oficial în toate unghiurile țării.

Primarul mai știa, tot din izvor oficial, că voluntarii au să fie liberați zilele acestea spre a se-ntoarce pe la căminuri, fiindcă războiul s-a sfîrșit.

— Dar... întrebă distras d. Stavrache, ce s-o mai fi făcut cu tîlharii prinși astă-primăvară ?

Tîlharii fuseseră osîndiți la diferite pedepse și desigur acum erau și așezați la locurile de muncă.

„Care va să zică, clipi gîndul hangiului, nici vorbă n-a fost la judecată despre popa, despre capul și gazda tîlharilor. Aoleo ! ce mai judecători !

...Dar o să-ndrăznească să se mai întoarcă ?

...Dar daca îndrăznește și se-ntoarce ?... Atunci, ce-i de făcut ?

...Da ! dar sergentul se poate întoarce ; popa, ba !

...Dar dacă-i vine așa o nebuneală sergentului să spuie că el e stăpînul averii, întîmple-se orice s-o-ntîmpla ! că odată a purtat barbă și plete...

...Da, dar atunci procurorul îl rade și-l tunde de-a binele.

...O veni ?... n-o veni ?..."

Pe cînd d. Stavrache își ridică așa de sus interesanta-i clădire de ipoteze, iacătă altă scrisoare : e tot de la Turnu-Măgurele — de astă dată însă e slovă străină... Slovă străină !... Ei ! lucru dracului !...

„Salutare, domnule Stavrache, n-avem onoare să vă cunoaștem, dar venim să îndeplinim rugămintea unui brav camarad, sublocotenentul Iancu Georgescu, voluntar înaintat din grad în grad în timp de campanie, mort pe cîmpul de onoare de trei gloanțe inimice primite în pîntece. Am stat la căpătîiul lui plîngînd pînă cînd a închis ochii. Mare păcat că s-a prăpădit așa viteaz soldat ! Un moment nu a arătat lașitate ; deși foarte slăbit de atîta durere și pierdere de sînge, tot glumea ; zîmbind și-a cîntat singur popește foarte frumos : vecinica lui pomenire ! apoi ne-a dat adresa dumitale și ne-a rugat să-ți scriem negreșit să-l ierți, fiindcă acuma s-a spălat în sînge, și să-i spui maică-sii, bătrînii, pe care'o cunoști, să-i poarte regulat de grija sufletului. Pe urmă a-nceput să aiurască și s-a sfîrșit.

Salutare : subloc. Marin Dobrescu ; sergent-major George Popescu."

D. Stavrache a plîns mult, mult, zdrobit de trista veste. Dar un bărbat trebuie să-și facă inimă ! nu trebuie să se lase copleșit așa de durere. A strîns bine scrisoarea ; s-a spălat frumos pe ochi ; a pus caii la brișcă și a plecat repede la tîrg să întrebe pe avocat, cu ce forme intră cineva regulat în stăpînirea averii unui frate bun pierdut, care n-are alt moștenitor

II

De mult acuma, d. Stavrache stăpînește mirazul[1] rămas de la frate-său, părintele Iancu, de a cărui urmă nu s-a mai putut da și despre care nici nu se mai pomenește.

Avocatul povețuise destul de limpede pe hangiu...

Un om stăpînește o avere ; cu drept ori fără drept, o stăpînește. Cîtă vreme nu-l supără nimini, cîtă vreme nu se ridică nici o pretenție asupră-i, el n-are nevoie să ia nici o măsură legală. Și mai la urmă situația d-lui Stavrache este mai limpede decît a oricărui proprietar.

— Averea a fost a popii ?

— Da, a popii.

— Făcută de el, din munca lui...

— Cea mai mare parte.

— Popa are copii ?

— N-are.

— Are femeie ?

— Nu.

— Are părinți ?

— Nu.

— Mai are alt frate ?

— Nici unul, decît pe mine.

— Atunci... stăpînește sănătos, a adăogat avocatul, și daca te-o supăra cineva, atunci vino la mine... Numai unul singur pe lume te-ar putea călca...

— Cine ? întrebă d. Stavrache.

— Popa.

Moștenitorul zîmbi și cu siguranță răspunse :

— Aș ! nu mai poate călca, săracul !

Apoi, văzînd că răspunsul său prea sigur face o impresie ciudată avocatului, se grăbi s-adaoge cu tonul cel mai duios :

[1] Moștenirea (n. ed.).

— Cine știe unde s-o fi prăpădit bietul frate-meu, dacă n-a mai venit el la avutul lui de atît amar de vreme !

Au trecut cinci ani de la război și nimini, în adevăr, n-a supărat pe d. Stavrache, afară decît popa Iancu volintirul, care venea din cînd în cînd de pe altă lume să turbure somnul fratelui său. Avocatul avusese dreptate. Singur popa avea dreptul să neliniștească pacinica stăpînire a hangiului.

Dar orice se-ntîmplă des nu ne mai mișcă ; orice minune a treia oară trebuie să ni se pară lucru foarte firesc. Pentru aceea, hangiul primi fără multă emoție vizita înstrăinatului, care venea cine știe de unde, de departe. D. Stavrache sta în odăiță căutînd să desfacă niște socoteli încurcate, cînd intră nenorocitul fugar.

Stins de oboseală, bolnav, cu fața hiravă și cu ochii-n fundul capului ca în clipa morții, ocnașul era-mbrăcat în haina vărgată de la ocnă, de unde scăpase, ca prin minune, pilindu-și lanțurile.

Umblase prin codri nemîncat ; trecuse prăpăstii ; haina și nădragii îi erau numai zdrențe ; opincile sfîșiate ; palmele și tălpile picioarelor și gleznele pline de sînge. Dar în sfîrșit, ajunsese la frate-său.

— Ticălosule ! strigă d. Stavrache, ne-ai făcut neamul de rîs ! să piei să nu te mai văd ! Pleacă ! Du-te înapoi de-ți spășește păcatele !

Fugarul a plecat oftînd și cînd a ajuns în prag :

— Nene — zice — fă-ți pomană, dă-mi o bărdacă de apă.

Atîta a putut să zică și a picat jos moale ca o cîrpă.

Lui d. Stavrache i s-a făcut milă ; s-a repezit să-l ridice ca să-l puie pe pat : nu-l putea lăsa să moară ca un cîne. Ocnașul, în luptă cu moartea, s-a acățat de frate-său cu o mînă de gît și cu alta de brațul stîng. Hangiul a dat atunci să-l salte de jos ; a încercat o dată, de două, de mai multe ori din răsputeri — degeaba : toate opintelile și sudorile fuseră de prisos ; trupul greu ca plumbul era peste putință de dezlipit de la pămînt.

Hangiul, simțind că se frînge de la mijloc, voi să dea drumul murindului și să se ridice-n picioare ca să resufle și să-și recapete puterile. Dar încercarea aceasta fu și mai grea decît cea dintîi : ocnașul, în ceasul morții, se-ncleștase cu o putere covîrșitoare de gîtul și de brațul hangiului.

„Lasă-mă !" vru să strige acesta înecat, dar glasul i se opri în gît.

Se opinti încă o dată cu supremă energie, ridică de la pămînt pe nenorocit ; dar acesta fu apucat de un cutremur grozav, se zbătu din toate încheieturile și, biruind cu greutatea-i de mortăciune cea din urmă putere de-mpotrivire a lui Stavrache, îl îngenunchie, îl trînti jos și-i puse, ca un luptător teafăr, biruitor, genuchiul pe piept. Apoi, începu să rîză ca un nebun scrîșnind din dinți și-i zise :

— Gîndeai c-am murit, neică ?

A stat mult astfel d. Stavrache supus sub călcăiul ocnașului ; mult a suferit în ochi rînjeala acelei fiare. Dar cînd nebunul a voit să-l sugrume, atunci hangiul, smintit și el de frica morții, a făcut o săritură deznădăjduită... Ocnașul a sărit cît colo ca un mototol, a bufnit în ușă, ușa s-a deschis de perete, și mototolul a pierit în întunerecul nopții.

D. Stavrache era-n picioare, în mijlocul odăii, tremurînd din toate încheieturile și făcîndu-și cruci peste cruci... Dor de frate — bine ; dar urîtă vizită !

Pînă la ziuă, d. Stavrache s-a plimbat pîn odaie de colo pînă acolo ; s-a-nchinat într-una rugîndu-se fierbinte pentru odihna sufletului răposaților, și a băut mereu rachiu bun, ca să-și îndepărteze gîndurile rele.

A doua zi s-a dus la biserică și a aprins lumînări pentru sufletele morților. Apoi, deși zdruncinat, și-a văzut omul de daraveri, mai pe ici, mai pe colea... mai cu seamă și-a mai petrecut vremea cu niște vin care pornise să se turbure și să se oțetească... acu era limpede ca undelemnul franțuzesc și dulce ca mustul năsprit. Toată ziua nu i-a cerut inima nimica ; a băut doar două-trei năstrape de zeamă de varză ; tocmai înspre seară de tot a gustat nițel pește sărat cu usturoi ș-a băut cîteva pahare de vin nou. Pe urmă s-a-nchinat frumos și s-a culcat cu gîndul la cine știe ce.

Afară ploua mărunțel ploaie rece de toamnă, și boabele de apă prelingîndu-se de pe streșini și picînd în clipe ritmate pe fundul unui butoi dogit, lăsat gol într-adins la umezeală, făceau un fel de cîntare cu nenumărate și ciudate înțelesuri. Legănate de mișcarea sunetelor, gîndurile omului începură să sfîrîie iute în cercuri strîmte, apoi încet-încet se rotiră din ce în ce mai domol în cercuri din ce în ce mai largi, și tot mai domol și tot mai larg. Cînd cercul unui gînd ajunse-n fine așa de larg încît conștiinții

îi era peste putință din centru să-l[1] mai urmărească din ce se tot depărta — omului i se pare c-aude afară un cîntec de trîmbițe... Militari, desigur.

Hangiul ascultă mai bine : cîntecul strălucește din ce în ce mai tare. Se apropie.

D. Stavrache iese afară pe prispa cîrciumii.

E o zi luminoasă de primăvară.

În adevăr sunt niște militari, o companie care urcă la deal în marș de paradă. Tot satul : oameni, femei, copii, cîini fac alai după militari.

Au ajuns în fața hanului. Căpitanul comandă oprirea pe loc.

Hangiul rămîne trăsnit : Căpitanul !

Căpitanul bagă sabia-n teacă și-naintează către d. Stavrache ; acesta se dă pas cu pas mereu înapoi pînă în cîrciumă, închide repede ușa și-ncearcă s-o încuie ; dar pînă să clipească, ușa sare din țîțîni și căpitanul s-arată-n prag și, rîzînd cu hohot, strigă :

— Gîndeai c-am murit, neică ?

Stavrache trece-n tindă — căpitanul după el ; fuge în odăiță — degeaba : nesuferita arătare îl urmărește de aproape.

Nemaiputînd răbda prigonirea, hangiul se repede sălbatic și apucă de gît pe căpitan ; acesta se lasă fără a face o mișcare.

Hangiul se-ndîrjește și-l strînge de gît, îl strînge din ce în ce mai tare : simte cum degetele-i pătrund în mușchii grumazului strivindu-i, afundînd beregata, sfărîmînd încheietura cerbicii. Dar cu cît strînge mai tare, cu atît chipul căpitanului se luminează ; cu cît el scrîșnește, cu atît militarul rîde mai zgomotos și mai vesel. Și cînd d. Stavrache își descleștează dejtele amorțite și cade pe o laviță, căpitanul îl întreabă :

— Gîndeai c-am murit, neică ?

Și rămase multă vreme, în picioare, cu mîinile-ncrucișate și cu privirea țintă asupra lui Stavrache. Apoi îi făcu un semn poruncitor, la care hangiul se supuse. Ieșiră amîndoi pe prispa din drum. Căpitanul dete comanda plecării, trîmbițile sunară, soldații își ridicară armele și urmată de obștea satului, compania[2] plecă, în frunte cu

[1] În revistă : „să-i“ (n. ed.).

[2] În revistă lipsește „compania“ (n. ed.).

căpitanul, al cărui rîs acoperea cîntecul trîmbiţelor şi zgomotul mulţimii.

Dis-de-dimineaţă, d. Stavrache, tremurînd de friguri, era la popa satului rugîndu-l să vie negreşit pînă seara să-i facă sfeştanie acasă.

III

Era o zloată nepomenită : ploaie, zăpadă, măzărică şi vînt vrăjmaş, de nu mai ştia vita cum să se-ntoarcă să poată răsufla. Deşi aproape de nămiez, în tot satul era astîmpăr desăvîrşit ca-n puterea nopţii ; ba nici glas de cîne nu se mai auzea — cine ştie în ce adăposturi se odihneau paznicii curţilor ! Drumul parcă era pustiu : care om cuminte să-nfrunte aşa tărie de vreme ? Pe la toacă, s-a hotărît vîntul să bată numai dintr-o parte ; ploaia a contenit ; a-nceput ninsoare măruntică şi deasă, şi s-a pornit crivăţul s-o vîrtejească. Aşa vreme ţine trei zile şi trei nopţi : halal de cine n-are nici pentru vatră, nici pentru căldare !

D. Stavrache n-a mai ridicat oblonul prăvăliei. Singur la tarabă, ce să facă omul ? Mai bea un rachiu, mai morfoleşte un covrig uscat şi se gîndeşte mai la una, mai la alta. Dar e frig în prăvălie. Mai înţeleg să se canonească negustorul cînd ştie pentru ce ; dar aşa, degeaba ! Pe aşa vreme e de prisos să mai aştepţi muşterii. D. Stavrache încuie cicmigeaua [1], pe urmă prăvălia şi trece-n odaie la căldură : călători n-or să mai treacă, şi toată lumea din sat ştie să intre pe portiţă-n curte şi să bată la uşa de dindos.

În adevăr, după ce se dezmorţeşte bine d. Stavrache la gura sobii, iacătă, pe-nseratele, că bate cineva la uşă.

— Care-i acolo ? întreabă hangiul.

— Eu, domn' Stavrache, răspunde un glas slab de copil... Deschide...

Hangiul trage veriga. Vîntul de-afară duhneşte pe uşă aruncînd înăuntru o fetiţă foarte rebegită. Copila d-abia poate vorbi ; fălcile i sunt înţepenite de frig, deşi, pe potrivă de copil sărac, e destul de bine îmbrăcată : are peste cămăşuţă minteanul lui tată-său ; pe picioarele goale nişte cizmuliţe vechi ale mă-sii, şi pe cap un testemel.

---

[1] Sertarul tejghelii unde se ţineau banii (n. ed.).

— Ce vrei ?

— M-a trimes maica, să-i dai de un ban gaz, şi taica, de doi bani ţuică.

Şi fata scoate de sub mintean cu băgare de seamă două clondire.

— Da... zice să nu mai pui gaz în a de ţuică şi ţuică-n a de gaz, ca alaltăieri, că iar mă bate... şi... să măsori bine...

— Dar bani ai adus ?

— Ba !... zice că să scrii.

— Iar să scriu ?

Şi d. Stavrache, urmat de fetiţă, trece-n prăvălie bolborosind :

— Scrie-v-ar popa să vă scrie, de pîrliţi !

În prăvălie d-abia se mai vede. Fetiţa, apropiindu-se de d. Stavrache, care-i toarnă ţuică, rămîne cu ochii pe un covrig stingher, uitat pe tarabă. Hangiul s-apleacă sub tarabă să ridice tinicheaua cu gaz ; în clipa aceea, fetiţa întinde mîna, ia covrigul şi dă să-l vîre iute sub mintean ; dar d. Stavrache se ridică. O fi tras cu coada ochiului, ori ştia că fusese un covrig pe tarabă şi acu pierise ? — că, fără vorbă, lip ! o palmă peste fălcuţa-ngheţată :

— Lasă covrigul jos, hoaţo !... De mici vă-nvăţaţi la furat, fire-aţi ai dracului !

Fata a lăsat covrigul şi a pus mîna la fălcuţa-ncălzită. Apoi a luat cuminte sticlele, le-a ascuns sub mintean şi a pornit afundîndu-se în negura nopţii viscoloase.

Hangiul a încuiat uşa, a mai aruncat o răgălie în sobă, a mai băut un păhăruţ, a mai cotrobăit pîn odaie... Să fi trecut aşa ca la vreun ceas, cînd, prin urletul viforului, i se pare c-aude glasuri de oameni afară... Ascultă cu dinadinsul — urechea nu l-a amăgit. De astă dată se aud şi bătăi în uşa de la drum a prăvăliei. Muşterii... Călători... Cine dracu mai umblă pe vremea asta ! Hangiul aprinde o lumînare şi trece-n prăvălie la uşe, unde cei de-afară bat mereu.

— Care-i acolo ?

— Oameni buni !

E o sanie cu clopoţei afară. D. Stavrache deschide.

— Bună vremea ! zice o momîie de om înalt şi spătos, cu o glugă mare, şi intră, pe cînd altul, tot aşa îmbrobodit, stă în faţa cailor, cari nu se pot astîmpăra locului de bătaia vremii.

— Bună să-ţi fie inima ! răspunde gazda.

— Ne rugăm dumitale, negustorule, de adăpost pentru la noapte. Nu mai e chip să mergem înainte ; caii, prăpădiţi ; noi, degeraţi. Să punem caii la grajd şi nouă să ne dai un colţişor pînă la ziuă.

— Bucuros, zise hangiul... Dar dacă o fi poarta nemeţită, e greu de deschis.

Din norocire, poarta era nemeţită, însă pe dinafară ; pe dinăuntru, fiind adăpostit dinspre partea hanului, locul era limpede. Doi argaţi ieşiră din grajd, poarta trosni spărgîndu-şi lipiturile de gheaţă, sania fu trasă-n curte şi caii puşi la iesle.

Cei doi musafiri suiră pe prispă, îşi scoaseră glugile, se scuturară bine de zăpadă şi intrară-n căldură. Se vedeau, pe cît se poate vedea pe-ntunerec, oameni cu dare de mînă, cirezari, orzari, ori cine ştie ce...

Cînd d. Stavrache se-ntoarse peste cîteva minute în odaie, aducînd pe tavă vin şi pahare, găsi pe unul din musafiri în picioare încălzindu-se lîngă sobă, acela care intrase întîi ; celălalt era culcat pe pat cu faţa la perete : drumeţ obosit, se-ntinsese să-şi dezmorţească oasele.

— N-ai ceva mezelic ?

Se afla... Măsline, costiţe de rîmător afumate, pastramă şi telemea... Pe cînd gazda căuta în prăvălie, cu uşa de la mijloc deschisă, auzi pe musafiri vorbind aşa de încet că nu putu înţelege un cuvînt. Dar întorcîndu-se cu mezelicul, văzu că fusese o părere. Amîndoi musafirii erau tot la locurile de mai-nainte ; ba cel culcat începuse să sforăie.

— Lasă-l să se odihnească : e foarte trudit ! zise cel din picioare, şi aşezîndu-se singur la masă, începu să guste cu mare poftă.

Mîncînd, fireşte, începu vorba.

— Straşnic viscol, domnule !

— Da de unde sunteţi dumneavoastră ?

— De departe...

— Şi încotro vă duceţi ?

— Nu ştiu... Să mă crezi că nu ştiu. M-a luat prietenul cu el aşa, tovarăş de drum, şi uite ce sfîntă de vreme ne-a apucat.

— Ciudată vorba dumitale ! zise hangiul, ridicînd sprîncenele ; să umble omul aşa pe drumuri fără să ştie unde merge...

— Ei, de ! răspunse simplu musafirul : vezi ?
Şi-şi urmă gustarea liniştit. După ce se gîndi niţel, gazda :
— Dumneavoastră sunteţi... negustori ?
— Nu.
— Focţionari...
— ...Ştii, nici tocma funcţionari ; dar... cam aşa.
— Am înţeles : vorba vine, umblaţi la inspecţii.
— Ba nu !
După o pauză, în timp ce musafirul bău unul după altul două pahare de vin :
— Bravo ! bun vin ai, domnule Stavrache.
— De unde ştii că mă cheamă Stavrache ?
— Mi-a spus prietinul.
— Da... dumnealui... de unde ştie ?
— Ştiu eu ? Mi-a spus pe drum, că mi-era frică să nu înnoptăm pe aşa vreme ; zice : n-ai grije ; mînem aici aproape, la han la neica Stavrache.
— Pesemne că m-o fi cunoscînd dumnealui ! zise hangiul şi dete să se apropie de pat, să vază mai bine pe omul care dormea cu faţa la perete. Cînd, deodată :
— Cum să nu te cunosc, neică Stavrache, dacă suntem fraţi buni ? zise omul de pe pat, rîzînd şi ridicîndu-se drept în picioare în faţa hangiului.
Tot viforul care urla în noaptea grozavă să fi năpădit dintr-o dată în ţeasta lui Stavrache nu l-ar fi clătinat mai cu putere decît înfăţişarea şi vorbele acestea !
Hangiul deschise gura mare să spună ceva, dar gura fără să scoată un sunet nu se mai putu închide ; ochii clipiră de cîteva ori foarte iute şi apoi rămaseră mari privind ţintă, peste înfăţişarea aceea, în depărtări nenchipuite ; mînile voiră să se ridice, dar căzură ţepene d-a lungul trupului, care se-ntinse-n sus, nălţîndu-şi gîtul afară din umeri ; ca şi cum o putere nevăzută l-ar fi tras de păr vrînd să-l desprindă de la pămînt, unde parcă era înşurupat... Dar după acest moment dîntîi, trupul se înfundă repede mai jos chiar decît fusese, apăsîndu-şi gîtul în umeri, ca şi cum puterea nevăzută îl scăpase de păr ; mînile se ridicară şi-ncepură să frămînte-n sec din degete ; ochii-şi întoarseră privirile din adînci depărtări de-afară afundîndu-le treptat înăuntrul bolţii capului, în alte depărtări mai adînci poate ; gura se-nchise şi fălcile se-ncleştară.
— Şezi, neică, zise fratele mai mic, aşezîndu-se la masă.

Hangiul ascultă.

— Te miri, fireşte, că mă vezi...

Hangiul zîmbi.

— Mă credeai mort, nu-i aşa?... Aş! scrisoarea din urmă a fost o glumă...

Hangiul începu să rîză.

— Uite, neică Stavrache, la ce-am venit noi... E vorba pe dreptate frăţească... Dumneata ai la mînă chezăşie averea mea. Eu... de! pînă acuma m-am învîrtit în lume cum am putut; de aproape doi ani nu te-am supărat... Acu... ce să-ţi mai spui?... Am umblat cu banii reghimentului... şi de-aia am venit... Să nu mă laşi! nu mai e vorba de dreptate: de pomană îmi dai... Nu bei şi dumneata cu noi?

Zicînd acestea îi întinse un pahar. Stavrache luă paharul; îl duse spre gură, dar gura rămase-ncleştată. Tremurînd şi, ca şi cum ar fi băut, deşertă paharul peste bărbie pe sîn.

Musafirii se uitară lung unul la altul.

— ...Dacă pînă poimîine n-am cinsprezece mii, trebuie să mă-mpuşc... Neică! adăogă omul cu multă căldură; neică! să nu care cumva să mă laşi... Nu zici nimic?

Drept orice răspuns, Stavrache se ridică în picioare foarte liniştit; se duse drept la icoane; făcu cîteva cruci şi mătănii; apoi se sui în pat şi se trînti pe o ureche, strîngîndu-şi genuchii în coate.

Pe cînd musafirii steteau nedomiriţi, uitîndu-se cînd unul la altul, cînd la omul ghemuit, acesta începu să horcăie tare şi să geamă.

Dormea?... Visa urît?... Aşa de repede s-adoarmă?... Se preface?...

Dar n-apucară să-şi pună din ochi atîtea-ntrebări, şi horcăielile se porniră ca un clocot, întrerupte de gemete din adînc, în timp ce trupul adormit tremura tot mai tare şi mai tare clănţănind din dinţi.

Fratele se apropie de pat şi atinse cu mîna umărul omului chinuit de cine ştie ce vis. La acea uşoară atingere, un răcnet! — ca şi cum i-ar fi-mplîntat în rărunchi un junghi roşit în foc — şi omul adormit se ridică drept în picioare, cu chipul îngrozitor, cu părul vîlvoi, cu mîinile-ncleştate, cu gura plină de spumă roşcată. Ca o furtună se repezi, apucă masa şi o trînti de duşumea, făcînd tot ţăndări.

Lumînarea căzînd se stinse, și odaia rămase luminată numai de candela icoanelor și de tăciunele din vatră.

Stavrache rămase o clipă cu mîinile ridicate cît mai nalt, dete alt răcnet zguduitor și se năpusti asupra lui frate-său : îl doborî la pămînt, năruindu-se peste el.

— Săi, că mă omoară !

Tovarășul voi s-apuce pe Stavrache de la spate ; acesta părăsi pe cel trîntit, se-ntoarse-n loc și-nhăță pe celălalt de gît : într-o clipă la pămînt.

— Mă strînge de gît ! vrea să mă muște !

Atunci începu o luptă crîncenă. Pe lîngă o necovîrșită putere față cu amîndoi uniți, hangiul mai avea și o repeziciune de mișcări nenchipuită. S-ar fi sfîrșit rău pentru musafiri înfiorătoarea tăvăleală, dacă nu-i dedea fratelui prin minte o stratagemă. Scoase repede cureaua de la brîu... Stavrache, ocupat cu tovarășul, nu luă seama că i se întîmpla ceva la picioare ; fratele i le apucă, le-nfășură de două ori strîns bine și închise capătul curelii în cataramă ; apoi îl apucă pe la spate dîndu-i cu sete pumni în cerbice. Stavrache lăsă pe tovarăș, dete să se-ntoarcă în loc ; dar picioarele nu se mai putură cumpăni. Fratele îi trase un pumn strașnic în furca pieptului, așa că Stavrache șovăind nu-l mai ajunse cu mîinile și se prăbuși ca un taur, scrîșnind și răgind.

Viscolul afară ajuns în culmea nebuniei făcea să trosnească zidurile hanului bătrîn.

Pînă să se ridice hangiul într-un cot, îl răstigniră jos. Îi prinseră fiecare cîte o mînă, i le răsuciră-n loc, frîngîndu-le degetele pe dos, apoi cu mare silă le împreunară pe amîndouă din susul capului și i le legară strîns cu brîul tovarășului, pe cînd Stavrache îi scuipa și rîdea cu hohot. Acu era legat butuc.

— Caută lumînarea ! zise fratele stins de puteri, ștergîndu-se de sudoare.

Tovarășul se sui în pat, luă candela de la icoane, să caute lumînarea printre lucrurile risipite pe jos. O găsi ș-o aprinse. Cum îi dete lumina-n ochi, Stavrache începu să cînte popește.

— Ce-i de făcut ? zise tovarășul cu groază.

— N-am noroc ! răspunse fratele.

Zdrobit de luptă și de gînduri, omul se așeză încet pe pat și privi lung asupra celui țintuit jos, care cînta-nainte, legănîndu-și încet capul, pe mersul cîntecului, cînd într-o parte cînd într-alta.

BARBU ŞTEFĂNESCU-DELAVRANCEA (1858—1918)

„Nuvela lui Slavici, scria G. Călinescu, e în alb şi negru ca veşmîntul ardelenesc, proza dunăreană e un testemel înflorat din acelea vopsite cu şofran, băcan şi paţachină cu care Bucureştii concurau Ţarigradul". În rîndul acestora din urmă se numără şi nuvela lui Delavrancea. Şi el ilustrează categoria scriitorilor ieşiţi din mahalaua bucureşteană, dar care, contrar prejudecăţilor, sînt în afara oricărei presupuse vulgarităţi, predilecţia lor fiind pentru „idilă şi amintire", iar atmosfera nuvelei, „de sat risipit printre pomi, flori şi maidane", cu violenţe şi patimi populare. Acest vizionarism de cîmpie este vizibil mai cu seamă în primele lui nuvele, Sultănica *şi* Zobie *(1885). În acea singură dată, după T. Vianu, cînd Delavrancea „a ieşit din sine însuşi, construindu-şi povestirea din date exclusiv obiective, fără amestecul materialelor furnizate de sentimentul şi aprecierea sa" şi-a scris capodopera, nuvela* Hagi Tudose *(1903), aşezată imediat după* Alexandru Lăpuşneanul *al lui C. Negruzzi. Tipologia personajului este larg răspîndită în literatura universală. Contrar aşteptărilor în astfel de situaţii, eroul nu este schematizat prin repetare ; dimpotrivă, îmbogăţit caracterologic, ceea ce face din nuvelă, cum am spus, o capodoperă nu numai a autorului, ci şi a genului. Amănuntul de mediu exterior, portretul fizic, vorba, gesturile, atitudinile, toate vin ca străfulgerări sugestive, conjugate, de caracterizare ce fac din Hagi Tudose un erou tragic-comic, ridicol într-o manieră anti-quijotescă. Opera sa mai cuprinde studii despre folclor şi limba românească, critică plastică, poveşti şi povestiri (unele prelucrări), dramă* (Apus de soare, *în special) etc.*

REFERINȚE CRITICE : *Săndulescu, Al.*, Delavrancea, *Ed. Albatros, Buc., 1970 ; Milicescu, Emilia Șt.*, Delavrancea, *Ed. Dacia, Cluj, 1975 ;* Delavrancea interpretat de..., *Ed. Eminescu, Buc, 1975 ; Cubleșan, C.*, Opera literară a lui Delavrancea, *Ed. Minerva, Buc., 1982.*

(Delavrancea, Scrieri alese. *Studiu introductiv de Al. Săndulescu, vol. I, Proza, E.S.P.L.A., f.a. [1958], pp. 355—374.)*

HAGI-TUDOSE

I

Dincolo de Crucea de piatră, d-a stînga șoselei Vitanului, se ridică biserica Sfînta Troița. Mîndrețe de biserică. Ce zugrăveli, pe dinăuntru și pe dinafară, cum arar se mai pomenesc numai la bisericile din vechime. Dar de asculți la troițeni, mai cu seamă la cei bătrîni, te apucă amețelile cînd încep ei să-și ridice biserica în slava cerului. Mă rog, nu au atîtea degete, la amîndouă mînele, cîte minuni se află în sfîntul locaș. Și cînd se încurcă se fac foc bătrînii troițeni ; ba își mușcă degetele la numărătoare, căci iată cum au apucat ei să numere minunile : ridică amîndouă mînele în dreptul ochilor, ți le vîră sub nas cu degetele răsfirate, apoi la fiece laudă zice „una la mînă" și moaie cîte un deget în gură. La înfierbințeală, uită că degetele sînt ale lor și le mușcă, și vorba se preface în supărare, supărarea în ceartă, și cearta în gîlceavă. Cum să cază ei la învoială ?... Fiecare vrea să laude și să numere numai cum vrea el, iar nu cum laudă și numără ceilalți.

De cumva nu ești din partea locului, trei-patru bătrîni — cari de obicei ascultă, cu gurile căscate și cu șepcile pe ceafă, la cîntecele copiilor din școala vestitului dascăl Nicuță — cum te-or zări, te simt ca niște copoi că ești străin, că n-ai mai văzut biserica lor. Își freacă mînile ; tușesc ; își dreg glasul ; apoi, rara, rara, cu niște pași lungi și semeți, îți ies înainte, îți caută prilej de vorbă, toți cu aceleași cuvinte, cu aceeași tărăgănire de glas și cu capul dat pe spate :

„Ei, flăcăule, de pe unde ?... Ce vînturi ?... Pe la noi... ai ?... Și de ce ?... Ce zici de biserica noastră ?... Nu, mă rog, ce crezi d-ta, că n-o să-ți tăiem capul..."

De te împinge păcatul să spui ceva de sfinții uscați și drepți — unii cu sulițe, alții cu paloșe, unii călări, alții pe jos, și cu mînele așa de încrucișate pe piept, că palmele le ies afară din trup, — pe loc bătrînii își ridică pulpanele giu-

belelor în cingătoarea de plisă [1] roşie şi-ţi suflă cuvîntul din vîrful limbii.

— Ei, puişorule, mai sînt zugravi, grozavi de tot... Am văzut şi noi... am văzut cum o dau în păgîneşte, şi-ţi toarnă la sfinţi cu ochi de om, cu mîni şi picioare ca şi ale noastre... Da de, vezi d-ta, sfinţii ăştia, aşa cum i-am apucat noi, de cînd am deschis ochii, sînt adevărat sfinţi. Voi, tinerii de astăzi, la legi umblaţi cu şoalda, la scris cu şoalda şi la sfinţi tot cu şoalda.

II

Aşa m-au judecat şi pe mine, şi n-oi mai uita, mai ales ochii mici şi vărgaţi ai ctitorului care-mi tălmăcea zugrăvelile, înfigînd degetul arătător asupra sfinţilor şi oftînd parcă ar fi voit să plîngă vremile apuse şi credinţele de odinioară.

Erau patru. Trei cu giubele lungi, cu şepci cu cozoroace de lac, crăpate şi şterse de lustru. Jupîn Hagiul purta pe umeri o scurteică de lastic [1], galbenă, spălăcită, pătată de untdelemn şi picată cu ceară.

Ctitorul vorbea mereu, iar ceilalţi trei îmi rîdeau în obraz, ca şi cum mi-ar fi spus :

„Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul nostru, c-a văzut multe ş-a păţit şi mai multe."

— Uite — îmi zicea ctitorul mîniat — ce pofteşti ? Nu-ţi place sfîntul Gheorghe ? Ce vitejeşte stă pe cal ! Şi cum omoară balaurul spurcat, parcă ar ucide un vierme, nici nu se sinchiseşte. Iacă şi mucenicul Mina cum îşi bate joc de necuratul. Dar capul arhiereului Nicolae... ce mîndreţe, ce curăţel şi frumos bătrîn ! Ei, nenişorule, o să trăiţi şi cu d-alde astea n-o să vă mai întîlniţi ! În ziua de astăzi ?... Vardie naţională cu cozi de cocoş muiate în băcan... şi barabance... şi triu-liu-liu-triu-triu... la dreapta... la stînga... dreeeepţi !... Iar sfintele locaşuri... ruşine !

Ctitorul abia răsufla, roşu ca para focului. Mă hotărîsem să tac. În uşa amvonului : draci cu gheare de trei ori mai lungi ca degetele, oameni cu părul vulvoi, îngeri

[1] *Plisă* — ţesătură de bumbac asemănătoare cu catifeaua ; pluş (n. ed.).

[1] *Lastic* — satin de lînă (n. ed.).

slabi și lungi, și mai presus de toți, bunul Dumnezeu, pe nori cenușii, rotocolit cu un curcubeu.

Ctitorul nu se mai putu stăpîni. Ridică mînele. Mînecile i s-adunară în umeri și începu, ascuțindu-și glasul :

— Nu vezi cum s-agață dimonii de talerul drepților, dar ei tot mai sus, tot mai sus la cîntar, căci o faptă bună ridică de la pămînt doi draci și mai bine... Nu vezi că ăștia — și apăsă degetul pe un șir de oameni dezbrăcați și albi ca varul cari o porniseră spre rai — au fost buni, milostivi, și n-au rîvnit la ale altuia, și n-au zavistiit, și n-au furat, și n-au luat numele Domnului în deșert, și n-au avut nouă băieri la pungă ca în ziua de azi ?!...

Hagiul plecă capul în jos, strîngîndu-și poalele scurteicii.

Doi din bătrîni iar zîmbiră, și iar înțeleseră cu zîmbetul lor șiret :

„Bine mai vorbește ctitorul ! Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul, că te face puzderie !"

— Iacă — urmă ctitorul — iacă și bogații nemilostivi cum se duc în focul Ghenii cu sacii în spinare, deșelați de aur și argint !

Hagiul tuși, trase cozorocul șepcii pe ochi și întoarse spatele „judecății d-apoi".

— Strîngeți-vă vouă comori în ceruri !... strigă ctitorul, amenințînd cu pumnul pe bogații nemilostivi, cari să duceau liniștiți în iad. Strîngeți-vă vouă comori în ceruri căci mai lesne va trece funia corăbiii prin urechile acului decît bogatul în împărăția cerurilor !

Ctitorul rămăsese cu pumnul încleștat asupra zidului ; ceilalți doi își descoperiră capul, își făcură cruce, îngînînd : „Doamne, Doamne, mare și milostiv ești, Doamne !"

Jupîn Hagiul o șterse binișor, binișor, și se făcu nevăzut.

— Fugi Hagiul... fugi... Nu-i vine la socoteală, începu iar ctitorul. Nu dă un sfanț la cutia bisericii (ctitorul ținea mult la cutia bisericii) și acasă nomol de galbeni bătuți și ferecați. Îngroapă mereu cazanele, și n-are decît o nepoată, pripășită pe lîngă dînsul de cînd a plecat la agialîc, ca să-i păzească coștoroaba. Și nu mărită fată mare, nu sleiește un puț, nu dăruiește un crîmpei de salbă iconostasului unde se miruiește, caiafa [1] de el !

Și vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiu ?... Hagiu să dea ?...

[1] *Caiafă* — fățarnic (n. ed.).

— Dar nu l-ați văzut cum mișună prin cîrciumi și băcănii ? zise ctitorul. Intră într-una, ia binișor o măslină, o aduce la gură ș-o strecoară printre gingii. Fol, fol, fol, o mestecă... „E ! cum dai măslinele, dragă cutare ?..." — „Atît..." — „Scump, scump de tot la așa vremuri. Vremuri grele !" Și pleacă... Intră peste drum. Șterpelește icrele de cosac [1]. Rupe o bucățică, îi face vînt. Pleasc, pleasc... „Cum petreceți icrele ?..." — „Atît..." — „Scump, Scump. Vremuri grele !" Și pleacă... Se duce la pastramagiul din colț. „Ia să vedem, vericule, cum ți-e marfa, că nu mai dau pe la cutare..." Ia o feliuță, îi face de petrecanie. „Cum o dați ?" — „Pe parale și atît." — „Aș, v-ați scumpit de tot. S-au dus vremurile alea... Vremuri grele !" Și pleacă. Îi e sete. Intră într-o bragagirie. „Ei... să gust... ce bașibuzuc aveți ? Suge un fund de tinichea. Ghiorț, ghiorț, ghiorț. „Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea ? Cin' s-o plătească ? Vremuri..." Și pleacă. Așa mănîncă și se răcorește, și pe el îl dau banii afară din casă.

Și bătrînii, hi-hi, ho-ho, hi-hi... Rîd cu lacrămi, năpustindu-se în vorbă, care mai de care mai șiret la cuvînt și mai subțire la coada ochilor, răsucindu-și stropii de mustăți, întorși ca niște colți albi împotriva nasului.

— Carîmbii cizmelor ?... De cînd era flăcău...

— I se scîlcie tocurile ?... Le bate singur cîteva fleacuri...

— Pe mine, de cîte ori mă vede : „Dă-mi o pustie de țigare că-mi uitai păpușa acasă".

— Aș ! ce-a uitat acasă ?... Bea pelinită. O adună vara, o usucă, o freacă în mîni ș-o așează în lacră. Bea toată iarna și tușește să-și dea sufletul.

— Da v-ați uitat pe sub scurteica Hagiului ? zise ctitorul, rîzînd și ciupindu-și mustățile. Nu ?... Bine... Să vă spui eu... Într-o zi, după slujbă, stam de vorbă... mai mulți inși și cîteva cocoane. Hagiul se uitase într-un jeț... Pîndea o prescură. Paracliserul, un drac și jumătate, îi arătă, jos, înaintea noastră, o firfirică de paispre'ce, și-i zise : „Jupîn Hagiule, mi se pare că dumitale ți-a căzut, la miruială". Hagiul sări în capul oaselor. Se apropie de firfirică. O țintui cu ochii, că să-i fi dat cu piciorul n-ai fi mutat-o din loc. Întinse mîna... Cînd se aplecă de jumătate, pe noi din spatele lui, bărbați și cocoane, ne bufni un rîs strașnic, și rîzi, și rîzi... Hagiul își uitase acasă turul pantalonilor...

[1] *Cosac* — pește din familia crapului (n. ed.).

De rîsul nostru, neîndrăznind să se aplece pînă la firfirică, se uită lung la dînsa, şi, cu lacrămile în ochi, ieşi din biserică, mormăind : „A mea era !... Era a mea !“

Paracliserul ştia, de la nepoata Hagiului, că Hagiul de zece ani taie din turul pantalonilor ca să-i cîrpească pe unde se cosesc. Scurteica fusese încă p-atît de lungă, dar o scurtase mereu din poale ca să încăputeze mînecile.

III

Fum pe coşul Hagiului nu s-a pomenit. Ridice viscolul nămeţii pînă la streşini. Apele să îngheţe tun. Treaba lor. Hagiul nu vrea să ştie de crapă pietrile la gerul Bobotezei nici dacă în iulie turbează cînii de căldură. Iarna tremură, vara gîfuie.

Toată viaţa lui de cîte ori nepoată-sa — trăind aciolată pe lîngă dînsul — îi pomenea, la Crăciun, să taie şi ei un porc, ca tot creştinul, bătrînul răspundea :

— Îmi face rău, nepoată, s-aud guiţînd... Îmi face rău... c-aşa sînt eu... milos.

— Cumpără-l, nene, tăiat gata.

Dacă aşa îl aducea din cuvînt, Leana, înghiţind în sec, cu gîndul la şorici, bătrînul răspundea liniştit :

— Un porc... carne multă... Se strică... Două guri sîntem...

Venea Paştele.

— Nene, să înroşim şi noi ouă...

— Ce prostie !... Ouă roşii ?... Nu e mai bine să le mănînci proaspete ?... Ouă roşii, ouă stătute...

— Să roşim puţintele.

— De roşim puţintele, ardem focul degeaba, cumpărăm d-a surda băcanul... Cheltuială zadarnică... Vremuri grele !

— Da... o ciozvîrtă de miel...

— Miel ?... Ce fel miel ?... Cum miel ?... Miroase a oaie... Paştele prea e în vară...

— Ce pustia de vară, nene Tudose, nu vezi că plouă şi fulguieşte ?

— Ei, fulguieşte, fulguieşte... tu nu vezi că nu ţine ? Unde ţine? Cum cade, se topeşte... Eu mor de căldură... Uf !... uf !...

— Şi eu mor de frig...

— Mori de frig... crăpi !... Aşa te-am pomenit... lacomă... nemulţumitoare !

Leana tace şi înghite în sec. E săracă. N-are pe nimeni. Tace, că bătrînul, de se mînie, strigă, trînteşte uşile, apoi se aruncă în pat şi se vaietă pînă la miezul nopţii, uitînd să-i dea şi de pîne.

De mic copil, Hagiul fusese copil cuminte şi aşezat. Nu i s-auzea guriţa, nici paşii. Nu rupea pantofii. Nu-şi hărtănea rochiţa. Pe ce punea mîna, punea bine.

Ajuns calfă la găitănărie, vorbea frumos şi cu patimă în mijlocul tovarăşilor săi.

— De cînd eram d-o şchioapă pricepusem lumea, le zicea el. Înţelesesem bine de tot că o cîrpă din gunoi este o muncă de om pe care te faci stăpîn dacă o pui doparte. Şi dacă mama îmi dădea un ban de trei, să-mi iau un simit, eu mă uitam în ghiozdan : de aveam felia de pîne, sănătate bună, aveam ce mînca. Nu te saturi cu pîne ? Ce-ţi trebuie simiţi ? Şi puneam banul bine. Şi un ban peste altul fac doi, peste doi dacă pui altul, fac trei... Rîdeţi voi... rîdeţi... Da, vînturaţi banii în mîni şi veţi simţi ce răcoare ţine cînd vă e cald şi ce cald cînd vă e frig. E destul să te gîndeşti ce poţi face cu banii, ca să şi guşti bucuria lucrului pe care nu l-ai cumpărat. Ai simţit bucuria ?... De ce să-l mai cumperi ? Rîdeţi voi, rîdeţi... Ce lucru poate fi mai luminat ca un jeratic de galbeni întinşi pe o masă ?... Voi rîdeţi... rîdeţi cu hohote... Nişte risipitori... În viaţa voastră n-o să gustaţi adevărata bucurie...

Într-o zi, o calfă, văzîndu-l cum tremură şi cum i s-aprind ochii cînd vorbeşte de bani, i-a zis în glumă :

— Strîngi tu, băiete, strîngi, şi într-o zi... fiut... fiut... p-aci l-e drumul... şi ia-i de unde nu-s...

Tudose, la aşa nelegiuire s-a ridicat în vîrful picioarelor, a încleştat pumnii i-a adus la gură şi a strigat, închizînd ochii :

— Numai de veţi vîri tot pămîntul în buzunar... numai atunci veţi fura şi banii mei !... Aşa să ştiţi !... Aşa !... Că n-am bani... N-am chioară lăscaie... P-aşa vremuri nu poţi să ai...

În sfîrşit, Tudose muncea, strîngea ; nu bea ; nu ochea prin mahala ; mînca pîne cu bragă. După zece ani, ajuns la parte, după alţi cinci, tovarăş pe din două cu stăpînul său.

În primii ani de tovărăşie slăbise, îngălbenise, îmbătrînise la 30 de ani. De frică şi de griji, bolea pe picioare. Fostul său stăpîn îl luă la masă la el ca să-l mai îndrepte. Şi ce frumos mînca ! Oscior peste oscior şi nimic pe oscior. Se mai întremase. Erau cu toţii pe iarbă verde, sărbătorind şi udînd cu pelin ziua de întîi mai. Jupînul i-aduse vorba :

— Tudose, nu vrei să-ţi găsesc o fată bună, de treabă, cu ceva zestre ? Ei, şi ştii, un copil, doi, ai pentru ce trăi.

— Nu se poate, jupîne, nu se poate ! Femeia, copiii cer de mîncare, vesminte, învăţătură... şi n-am de unde... Ce bruma am sînt în negoţ, şi banul din negoţ este al orcui ar voi să te înşele.

— Tudose, băiete, nu vorbi cu păcat, să nu vorbeşti într-un ceas rău.

Ceas rău ? îşi strînse fermeneaua la piept, apoi mormăi pe gînduri :

— Nu se poate, jupîne... copiii cer pîne, îmbrăcăminte, învăţătură, şi femeia... rochii... plimbare... scurteică de tibet... fuste în gherghef... Nu se poate, jupîne... să mă crezi că nu !...

IV

Oh ! ce fericire pe Hagiu cînd rămase singur stăpîn în prăvălie ! În prima zi l-apucă căldurile. Obrajii îi ardeau ; capul i se încinsese ; ochii îl usturau. La ceas, la ceas, ieşea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da tîrcoale. Îi cerceta încăperile şi zidurile cu d-amănuntul. Se ridica în vîrful picioarelor ca să-şi arunce privirile pînă peste acoperişul ei. Prăvălia ?... Era copilaşul rumen şi frumos. El ? Părintele fericit că are pe cine mîngîia. Prăvălia ? Femeia fermecătoare. El ? El, nebunul, care-i da în genuchi, cu ochii închişi şi cu inima speriată.

I s-a izbîndit visul, singurul vis pe lume ! A rămas singur. Ale lui sînt sculurile, jurubiţele şi ghemurile de găietane ; ale lui războaiele, rodanele şi maldărilc de lînă ; numai el singur deşchide tejgheaua ; numai el singur tocmeşte, face preţul şi primeşte, numai în mîna lui, banii frumoşi şi rotunzi.

— În prima seară, zăvorind uşile şi obloanele, ochii îi jucară în toate părţile, mustrînd pe ucenici la fitece mişcare.

— Încet, încet, încetinel, că ușile nu sunt de fier !

— Ia seama, trîndavule, să nu spargi geamurile, că nu sînt de fier !

— Nu trînti obloanele, ponivosule [1], că nu sînt de fier !

— Încet, încet cu lacătele, mototolule, că nu sînt... și dacă sînt ?... Au broască, au meșteșug, costă parale !

De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată prăvălia. La urmă o privi lung, îi surîse, i se umplu ochii de lacrimi și plecă, mormăind :

— Mititica... tristă și ea... cu obloanele în jos, cu ușa închisă... ca un om care a închis ochii ! Se crapă de ziuă ?... Face ochii mari, cît geamurile ei, și parcă vorbește, momind pe trecători să intre, să-i dea o bună-ziua și să-i tîrguiască cîte ceva... Lingușitoarea...

Cu capul în jos, ciulind mustățile, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte, iuțind și muind pașii, mestecînd și tușind, se duce acasă. Vorbește. Se vede în luptă cu ceilalți: cu ucenicii, cu calfele, cu meșterii mărunți și cu toptangiii. La unii surîde, unora le strînge mîna, cu alții se ceartă, la urmă se împacă cu toți, îi atrage, îi momește, îi înșală.

Obosit, ajunge acasă.

La răspîntia din care se desface drumul înspre calea Vergului, se pitulește căsuța Hagiului, în mijlocul unei grădini stufoase.

Deschide ușa tinzii ; o încuie grabnic ; intră într-o odaie mică și întunecoasă ; aprinde o lumînare de seu ; se așează pe pat ; își ia capul în mîni și-și razemă coatele de genuchi.

Păreții sînt cojiți și galbeni ; grinzile tavanului, negre și prăfuite ; icoanele, cu sfinți șterși ; patul de scînduri acoperit cu o pătură lățoasă, vărgată cu alb și vișiniu. Două perne de paie la perete și una de lînă îmbrăcată într-o față soioasă. Pe jos pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormînt pe ai cărui ochi de geam, ca un sfert de hîrtie, ț-ar fi frică să privești, de frică să nu vezi morții odihnindu-se cu fețele în sus.

Hagiul tresări și suflă în lumînare.

— Costă parale. Mă gîndesc eu și pe întuneric. Oh ! Doamne, Doamne, ce bun ești, ce înțelept ești ! De n-ar fi soare, cîte lumînări mi-ar trebui să arz ziua în prăvălie !... Ce cheltuială !...

---

[1] *Ponivos* — prost, nătîng (n. ed.).

Abia se lungi în pat şi gîndurile începură, întîi blînde, prietenoase, ş-apoi îndoielnice, posomorîte.

Bine că a rămas singur stăpîn în prăvălie ! Jupînul era bun, era cinstit, da de... două chei la o tejghea... două mîini în parale... Douăzeci de degete în firfirici... patru buzunare şi două socoteli... Cine ştie !... Din greşală !... banii sînt mici... uşor îţi scapă printre degete... ba în buzunar... în pungă... în căptuşeala hainei... Stăpînu-său era bun, era cinstit, dar ierta de multe ori pe calfe, pe simbriaşi, pe ucenici, cînd rupeau şi spărgeau prin prăvălie. Venea un cerşetor, doi, douăzeci : „Să le dăm, că avem copii". Da, dar el n-avea copii. Da, dar jumătate din acei bani aruncaţi era munca lui, erau banii lui, erau mîngîierea şi fericirea lui. Unde pui hainele pe care i le cumpăra cu d-a sila, lumînările de Paşte, discurile, miruiala, căci îl ducea de guler la biserică... dar cutia bisericii de care îi era spaimă... Socoteală limpede : masa, creditul şi numele stăpînului său produceau mai puţin ca mila stăpînului, hainele pentru masa stăpînului, evlavia stăpînului şi nepriceperea stăpînului la vînzarea găitanului.

Hagiul se rostogoleşte în pat. Prea e fericit. Nu poate dormi. Rîde şi oftează. E deştept şi visează. Ce vis ! De nu s-ar sfîrşi ! Dacă, aci, în zăduf şi întuneric, ar sta în picioare, şi banii ar creşte, ca o răvărsare de apă, de la tălpi în sus pînă peste creştetul capului... Oh! ce fericit ar fi Hagiul ! Înainte să-şi dea sufletul, ar vedea faţa şi vecinicia lui Dumnezeu. Moartea să aibă coasă de aur, el şi-ar înfige amîndouă mînele în tăişul ei !

Picături de ploaie bat în geamurile Hagiului. Hagiul tresare. Nimeni. Se şterge pe frunte de năduşeală. Răsuflă greu, ca p-un suiş de deal c-o povară în spinare. Îi bate inima : visul unei morţi fericite i s-a prefăcut într-o viaţă de spaimă. Picături grele izbesc în geamuri. Gîndul că ar putea să-l jafuiască cineva îl face să sară din pat. Aprinde lumînarea. E galben ca ceara. Părul, nepieptănat şi lung, i-atîrnă în viţioane pe ceafă şi pe frunte. Se uită la icoane. Se închină. Şi-aduce aminte de Dumnezeu. Fireşte că se gîndeşte la el ! Se gîndeşte că suferă pe pămînt din cauza leneşilor şi a tîlharilor. Lui nu i-ar fura o băşică cu zece mii de galbeni, îngropaţi sub cărămizile de supat, ci l-ar fura de zece mii de ori, i-ar fura sufletul turnat în fiecce galben. El niciodată n-a priceput ce este zece, o sută, o mie. Astea sînt vorbe, sînt numere pe răboj ori pe hîrtie. În zece galbeni este inima lui de zece ori ; într-o sută,

inima lui de o sută de ori ; într-o mie, inima lui de o mie de ori. În zece mii, el nu vede un purcoi de galbeni ci zece mii de copii ai lui, fiecare cu chipul și cu viața lui. Iacă de ce se gîndește la Dumnezeu.

— S-aprind candela, deși Milostivul ar trebui să vază și pe întuneric ! zise Hagiul, și se ridică, tremurînd, în dreptul icoanelor.

Scoase binișor paharul din candelă ; îl puse pe pat ; stoarse și îndreptă firul de iască ; turnă în păhărelul murdar untdelemn dintr-un urcior ; măsură cu ochii roata untdelemnului...

— Un deșt de untdelemn !... Un deșt !... E prea mult... risipă... se răvarsă de ziuă... Cum o să mai vază Atotțiitorul o limbuliță gălbuie cînd soarele o potopi lumea cu lumina lui ?

Puse paharul pe un taler de pămînt și turnă apă. Untdelemnul se scurse în taler, rămîind în pahar un rotocol d-o muchie de cuțit.

Se vîrî în pătură. Candela sfîrîi și trosni. Hagiul, amețit, mormăi în mustăți :

— De ce-o fi trosnind ? Semn rău ! Am turnat dăstul untdelemn... De ce-o fi trosnind ?... De nu mi-ar arde prăvălia !...

V

Așa petrecu viața Hagiul pînă la bătrînețe. Un șir necurmat de chinuri fericite, nebăgînd nimic în el, nepunînd nimic pe el. Fără foc ; fără fiertură ; neiubind pe nimeni ; tresărind cînd umbra i se încurca în picioare ; închizîndu-se ziua cu zăvorul în casă ; robotind nopțile în odaie cu o lumînare de seu în mînă, ca o stafie uscată.

La bătrînețe găitanăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia. Vîndu tot.

— M-am ales și eu c-o pîne, dupe o muncă cîinească de la opt pînă la șaizeci de ani.

Dar în acest bătrîn, pentru care prietenii, copiii și nevasta erau banii agonisiți și ascunși, un singur gînd, mai presus de orice, îi turbura fericirea :

— Dumnezeu vede toate... plătește toate. Vede toate !...
Cum vede ?... N-am furat pe nimeni... N-am luat banul nimărui !

„Vede toate, plătește toate". Icoanele și vorbele din biserică i se deșteptau în minte. Ce strică bogatul nemilos-

tiv, dacă nu fură și nu bate pe nimeni ? Dacă bogații ar da în fiece zi la săraci, săracii s-ar îmbogăți și bogații ar sărăci. În ce ar fi D-zeu mai cîștigat ? Trupul lui n-a vroit femeie ; buzele lui n-au avut copil de sărutat ; pîntecele lui n-au poftit la mîncări grase și o vecinicie toată să nu vază fața luminoasă a idolului său ?

Într-o zi, bătrînul, nemaiputînd răbda aceste gînduri, s-a hotărît :

— Da, da, am să mă iau bine cu Dum... Să văd locurile sfinte ? Ce jertfă ar putea întrece jertfa mea ?

Locurile sfinte... lemn sfînt... cei cari nu se duc... se poate vinde lemnul sfînt... pe-acolo toate pădurile trebuie să fie sfinte...

Și bătrînul s-a dus la hagialîc, și s-a întors „aghios", „hagiu" — sfînt, dar mai soios de cum plecase.

Și tuturor, de cîte ori îl întrebau cum e p-acolo, strecura vorba de minunile lemnului sfînt. Văzuse el, cu ochii lui, leproși vindecați cu lemn sfînt. Le atingea rănile cu o bucățică mică-mititică, de lemn, și rănile se închideau și pielea se netezea pe unde fusese carne vie. Un pusnic a trăit zece ani fără să bage nimic în gura lui, mirosind lemn sfînt. Unui nebun i-a venit mințile la loc cum l-a atins cu lemn sfînt pe frunte.

Povestind așa minunile și închinîndu-se, Hagiul a vîndut lemn sfînt bătrînilor, babelor și văduvelor.

De multe ori Hagiul, vesel că s-a pus bine cu Dumnezeu și fericit că și-a întors paralele cheltuite cu hagialîcul — ba a mai și cîștigat — bombănea, uitîndu-se în toate părțile :

— Ce negoț, ce daraveri, ce bănet s-ar face ! Lemnul sfînt merge găitan ! Acum patruzeci de ani o prăvălie cu lemn sfînt ar fi fost un potop de aur. Astăzi lumea începe să fie rea... credință puțină... Doamne ! Doamne !

Și Hagiul își făcu cruce că lumea să ducea la peire.

Pustiile de bătrîneți sînt grele. Tusea îl apucă mai des și-l ține mai mult ; sîngele nu mai rabdă gerul ; aducerea-aminte se împuținează. Deseori se ceartă, el cu el :

— Ba sînt opt mii...

— Ba sînt zece !

— Ce fel zece ?

— Atunci, dincolo, sînt opt !

— Aș, nu se poate, aseară i-am numărat.

Și auzul îl cam lasă. De vorbește mai tare, se aude, se sperie și se uită în toate părțile.

— Na, Hagiule, cap sec, strigi cît te ia gura, parcă cine știe ce-ai fi avînd ! Iaca n-ai, n-ai, n-ai, ești sărac lipit !
Iar în mintea lui : „Am, am ceva, dar e mai bine să zic că n-am chioară para".

VI

Pînă la optzeci de ani nu i s-a întîmplat nimic serios Hagiului. Nu l-a durut un dinte măcar. I-au căzut toți de bătrînețe, pierzîndu-i pe unii în coaje, pe alții în miez de pîne.

Tocmai în ăst an se puse o iarnă grea. Trosneau pomii în grădină. Pe geamurile Hagiului înflorise gheața cu frunze mari și groase. Degeaba se încerca nepoată-sa să facă ochiuri în geam. Rotunjea, biata fată, gura, sufla din toată inima ; se croia cîte un rotocol, dar se prindea la loc.

— Suflă mai cu inimă, Leano ! strigă Hagiul, cocoloșit într-un colț al patului.

— Suflu, nene Hagiule, suflu, dar mă taie frigul și mi-a înghețat răsuflarea, răspunse nepoată-sa, tremurînd c-o cergă în spinare. Ar trebui să-mi dai de lemne, că înlemnim pînă mîne.

— Cum ?... Lemne acum ?... Pe frigul ăsta ? P-așa frig o cioaclă [1] de lemne costă un galben... un galben !

Leana plecă bombănind în odaia d-alături. Hagiul rămase singur. Trist, întuneric și frig. Vîntul se repede pe coș, rece ca gheața, și nu găsește în vatră nici cărbuni, nici cenușe. Hagiul tremură și morfolește o bucățică de pîne. Fiori reci îi trec prin șira spinării. Nu-și mai simte picioarele din tălpi pînă la genuchi.

Zăpada se ridică pînă la geamuri. În toată mahalaua nu s-aude nici om nici cîne.

Hagiul adoarme, mîhnit că dacă iarna va ține tot așa n-o mai duce fără lemne. Și ce scumpe trebuie să fie lemnele ! Așa e, o să iasă din iarnă sărac lipit. A adormit. Se mișcă. Se învîrtește. Toată noaptea visează că se prigorește la un foc mare.

A doua zi, nepoată-sa îl găsi pe jumătate înghețat. Abia putu să zică : „Leano, foc, că mor !" și îi întinse un bănuț de aur, închizînd ochii. Îi fu rușine ca să nu-l vază acel ochi

---

[1] *Cioaclă* — sanie mică (n. ed.).

de aur cu cîtă ușurință îl aruncă în mîinile nemiloase ale lumii. Oftă dureros.

Focul pîlpîie în vatră. Mormanul de jeratic dogorește și aruncă un polei, cald și rumen, pe peretele din față. Tavanul trosnește și zidurile asudează. Leana, cu picioarele goale pînă la genuchi, se părpălește în gura sobei. Bătrînul a ieșit din pătură și i-e cald, și îl ia cu fiori. Picioarele îi tremură. E lihnit. Îi cere inima a ciorbă, ca niciodată în viața lui.

— Ce pui atîtea lemne ? Prea multe lemne ! Leano, n-auzi ? Și tot mi-e frig... Prea multe lemne !... Mi-e foame... O să dai foc casei !... Ah ! pînea nu mă mai satură... picioarele nu mă mai țin !

— Oi fi bolnav, răspunse Leana. Să chem pe cineva. Lîngă spițărie e un doftor...

— Să nu calce nimeni în casa mea ! strigă Hagiul. Cît scrie doftorul pe hîrtie nu plătești cu viața toată ! Sînt sănătos, voinic, mai bine ca oricînd !...

Dar voind să umble, căzu pe pat, zicînd : „Oh ! da, niciodată n-am fost mai bine !"

Dupe trei zile de friguri, Hagiul se sculă din pat, uscat și galben, cu ochii duși în fundul capului, cu părul lung și ciufulit. Leana îl întrebă încetișor dacă n-ar vrea ceva.

— Aș vrea — răspunse trist Hagiul — aș vrea o ciorbă de găină... cu nițică lămîie... lămîia e scumpă... Cîteva boabe de sare de lămîie... Și vezi, găina să nu fie prea mare... mică și grea.

Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ștergar. Pe ștergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O aripă galbenă iese din zeama presărată cu steluțe de grăsime. Pe buzele străchinii o lingură de cositor. Alături, clondirul cu două degete de vin, cu dop de hîrtie. Hagiul privi cu lăcomie, se șterse pe frunte și zise cu o nespusă părere de rău :

— Ce poftă de copil !...

Se văzu topind, el cu mîna lui, bulgări de aur, turnîndu-i în strachină și sorbindu-i cu lingura.

Se apropie de pat. Începu să mănînce. Plescăi ; își supse gropile din obraji ; se încruntă ; și-acoperi ochii cu sprincenele ; se resti la Leana, aruncînd lingura :

— Una de lemn... asta e coclită !...

Leana, rîvnind la ciorbă și înghițind în sec, ieși afară și-i aduse una de lemn.

Hagiul începu iarăşi a sorbi zgomotos. Se scutură şi scuipă de mai multe ori.

— Ia ciorba d-aci ! M-am săturat... Simţ pe gît o cocleală acră... sărată... un miros nesuferit... Ia-o... fugi cu ea... nu vezi ?... Îmi sorb viaţa !

Leana luă strachina şi ieşi.

Hagiul îşi trînti capul pe o pernă de paie. Trupul lui, o flacără. Ce friguri ! Sub el se deschisese ca o mare fără fund. Şi se ducea adînc, adînc, tot mai adînc. Şi pe gît gustul aurului, sîngele viu al aurului ! Nefericit părinte, gustase din carnea copiilor lui. Ciorba îi mirosise a aur !

Cînd Leana intră în odaie, el se ridică în coate şi-i strigă:

— Stinge focul !... Să dai cărbunii şi cenuşa înapoi !... Aruncă ciorba... şi să dai fulgii şi bucăţelele înapoi !... Vreau banii pe jumătate, dacă nu toţi !

Şi începu să plîngă cu hohote.

— Ucigaş !... nebun !... nelegiuit !... în veci n-o să te saturi.

Leana, înmărmurită, se uită la el. Tocmai atunci s-auzi, miorlăind la uşe, cotoiul, tovarăşul ei de foame şi de tremurat, singura fiinţă care o mîngîie şi pe care o mîngîie.

Leana crăpă uşa. Hagiul se uită speriat, şi văzînd cotoiul strecurîndu-se pe uşe, se resti :

— Să-i tai coada !... Să-i tai coada !... O coadă d-un stînjen !... Pînă să intre se răceşte odaia !... Să cheltuiasc şi pentru el ?... Unde e toporul ?... Am să i-o tai eu !

Se ridică în picioare. Picioarele tremurară, se îndoiră, trosniră din încheieturi. Hagiul se curmă de mijloc : deschise ochii mari şi roşii ; căscă gura şi căzu pe spate.

Leana, speriată, fugi afară, închinîndu-se.

S-a înnoptat. Ea pîndeşte la uşe. Tremură şi inima i se bate. Ar vrea să intre şi spaima că e mort or nebun o îngheaţă. Vîntul fluieră în straşina casei. Zăpada le-a troienit uşa pe dinafară. În tindă e frig şi întuneric.

Pe la miezul nopţii i se păru că în odaia Hagiului se tîrăşte cineva d-a buşile. Ascultă. Auzi desluşit un sunet de bani.

— El e. N-a murit — şopti Leana — banii îi prelungesc viaţa. Săracu nenea Hagiu !

Liniştită puţin, dibui pe întuneric clanţa de la odăiţa ei, deschise uşa binişor şi se duse să se culce, tînguind încet pe nen' său Hagiu :

— Săracu, ce bogat este !

A doua zi, de dimineaţă, Leana, intrînd în odaia Hagiului, îl găsi numai în cămaşe, în cămaşa sa petec de petec,

trîntit cu fața în jos, pe aur, îngropat în galbeni, cu fruntea p-un purcoi de lire, cu ochii închiși.

Cum îl văzu, începu să plîngă.

Dar, ca prin minune, trupul Hagiului se cutremură. Banii sunară d-a lungul, de la picioare pînă la frunte. Săltă capul ; deschise ochii stinși și-i îndreptă, ca niște sticle reci, asupra Leanii ; bolborosi cîteva cuvinte nedesluşite ; mușcă în vînt cu gingiile albe și izbuti să slomnească:

— Nu te uita... închide ochii... ochii fură... închide ochii !...

Căscă gura ; limba i se mototoli în gît ; capul îi căzu într-o parte ; picioarele i se lungiră ; mînele i se înfipseră în bani... și adormi de veci, cu ochii deschiși și țintă asupra Leanii.

Cînd l-au scăldat, pe genunchi, pe piept și pe frunte se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus și ochii lui spăimîntați nu s-au închis.

Leana l-a îngropat cu alai mare. Zece popi, arhiereu, oranist [1], colivă, steagul bisericii Troița, flori, lumînări, zăbranice.

Lumea, privind, zicea :

— Ce frumusețe ! Bine de el !

La capul lui mergea Leana ; după ea, cîțiva bătrîni, cu ctitorul în mijloc.

Unul din bătrîni întrebă pe ctitor :

— Ce bani a lăsat ?

— Un milion, răspunse ctitorul.

— Cît face un milion ?

— Un milion ? De zece ori cîte o sută de mii.

— Săracu Hagiu !

— Dacă ar vedea el cum se cheltuiește cu înmormîntarea lui...

— Ar muri ! răspunse unul din bătrîni.

Și oranistul, cletănîndu-și ceaprazurile de fir, intră în curtea bisericii. Mai multe glasuri s-auziră în depărtare : „Vecinica lui pomenire, vecinica lui pomenire...“

1888

(*România liberă*, an. XII, 3, 5, 6, 9, 10 ianuarie 1888 ; vol. *Hagi Tudose*, 1903.)

[1] *Oranist* — baldachin (n. ed.).

MIHAIL SADOVEANU
(1880—1961)

Biografia şi opera lui M. Sadoveanu sînt îndeobşte cunoscute. Esenţial este că îşi face din scris meseria de bază. Scrie uşor şi repede. A fost mai mult decît un colaborator al Vieţii româneşti. *Povestirea inundă genurile sale preferate. Dintre multele volume de „proză scurtă" reţinem:* Povestiri, Dureri înăbuşite, Crîşma lui Moş Precu *(1904),* Bordeenii *(1910),* Nuvele şi schiţe *(1922),* Hanu-Ancuţei *(1928) etc. A fost bine familiarizat cu marile cărţi „populare" ale Orientului* (Esopia, Alexandria), *pe care le traduce, prelucrează ori numai stilizează, ca şi cu nuvela europeană (Turgheniev, Maupassant). Cinegeticul ca univers şi stereotipia sufletească a personajelor, apropie nuvelistica sa de a lui Brătescu-Voineşti şi I.A. Bassarabescu, iar sentimentul supranaturalului superstiţios, de cea a lui I.L. Caragiale. Diferenţa este însă la fel de specifică pentru Sadoveanu. Restrîngerea de suprafaţă concentrează vitalităţi naturale, puternice în profunzimea trăirilor sufleteşti. De aici necesitatea izbucnirilor, revărsărilor către suprafaţă a adevăratei lor personalităţi, mai ales atunci cînd rememorarea este favorizată de o ulcică de vin bun băută în compania unor oameni de aceeaşi factură sufletească. Fiecare om-personaj îşi are „taina" lui, ceea ce face universul sadovenian inconfundabil în literatura noastră. Cu timpul „taina" eroilor devine din subiect pretext „de întreţinere şi de analiză a euforiei" (G. Călinescu) într-o manieră rafinată de jovialitate şi umor. Taina cea mare a fiecărui personaj-povestitor-ascultător devine mult-zicere („Fluieraş de soc / Mult zice cu foc, / Fluieraş de fag / Mult zice cu drag"), adevărata temă a operei sadoveniene. Şi atunci, în acest sens generalizator şi adevărat, Zaharia Fîntînarul, căpitanul Neculai Isac, orbul cel sărac şi ceilalţi devin oameni, moldoveni, iar Hanul Ancuţei, cel de pe şoseaua Ro-*

manului, însăşi Moldova. Pe acest teritoriu originar al narativului, *am văzut, nuvela ca gen se întîlneşte cu povestirea, iar graniţele devin superflue.*

REFERINŢE CRITICE : *Dumitrescu, Mădălina,* „Hanu Ancuţei" de M. Sadoveanu, *LL, I, 1974, pp. 65—70 ; Manolescu, Nicolae,* Sadoveanu sau utopia cărţii, *Ed. Eminescu, Buc., 1976 ; Ciopraga,* C., M. Sadoveanu. Fascinaţia tiparelor originale, *Ed. Eminescu, Buc., 1981 ; Sângeorzan, Zaharia,* M. Sadoveanu. Teme fundamentale, *Ed. Minerva, Buc., 1976 ;* Studii despre opera lui M. Sadoveanu, *Ed. Albatros, Buc., 1977 ;* M. Sadoveanu, interpretat de..., *Ediţie îngrijită de Ilie Dan, Ed. Eminescu, Buc., 1977 ; Tomuş Mircea,* M. Sadoveanu, Universul artistic şi concepţia fundamentală a operei, *Ed. Dacia, Cluj, 1978.*

(Mihail Sadoveanu, Hanu-Ancuţei, Baltagul, *Ediţie îngrijită de Constantin Mitru. Repere istorico-literare alcătuite de Corneliu Simionescu, Ed. Minerva, Buc. 1979, pp. 82—90.)*

ORB SĂRAC

O babă ș-un moșneag ieșiră cătră lumină dinspre carăle lipscanului. Femeia venea înainte, omul ceva mai îndărăt, cu capul puțin înălțat și părînd a asculta cu mare luare-aminte.zvoana și glasurile de la focul nostru.

Bătrînul e orb, mi-am zis eu privindu-l. Pare a-l trage baba după dînsa c-o frînghioară ; însă el pășește pe urma ei fără greș către mirosul fripturii și larma sfatului.

Baba purta broboadă de ștergar alb, catrință și sumăieș scurt. Orbul era și el îmbrăcat ca muntenii cu pălărioară neagră și strai alb, iar cojocelul îl ținea numai pe umeri ; și de sub cojocel, de la subsuoara stîngă, îi atîrna cimpoiul, cu clonțul spre pămînt... Cînd se simți aproape, orbul se opri, numai baba mai făcu cîțiva pași cătră foc. El se opri și lumina îi bătea obrazul neclintit împresurat de barbă albă.

Mulți dintre tovarășii mei nu-l băgaseră încă în samă. Numai jupînul negustor de Lipsca, înțelegînd despre ce-i vorba, începu a rîde.

— Mătușă Salomie, zise el, tot n-ai scăpat de moșneagul cel chior ? Văd că se ține hojma de dumneata.

— Așa-i, jupîne, răspunse ea cu vioiciune și subțire, însă fără răutate ; de cînd am purces din Rădăuți, se ține de mine ca umbra, ca să-l duc și să-l lepăd la tîrgu Ieșilor. Acu dumneavoastră, urmă ea cătră noi ceilalți, veți fi socotit poate altceva, ca oamenii, că mi-i soție ori frate ; dar eu am uitat și de asemenea zburdăciuni și de neamuri și nu cuget decît la nevoile mele. M-am aninat și eu într-adaos la căruțele dumnealui negustorului ca să pot ajunge pînă la sfînta cuvioasă Paraschiva, în cetatea Domniei, să pun pe racla ei un puișor de argint și să-i mărturisesc ce durere am. Iar sărmanul acesta, călcînd după mine, a îndrăznit să se apropie și de sfatul domniilor

voastre, fiind un bătrîn viclean şi nădăjduind că-i veţi porunci să vă zică ceva din cimpoiul său. M-am stropşit la el să-şi puie în cap cojocelul şi să doarmă sub căruţă, dar el nu vrea să înţeleagă.

Bătrînul zîmbea, aţintînd spre foc ochii lui de albuşuri coapte.

— Mie-mi plac tovărăşiile vesele, vorbi el c-o voce blîndă şi joasă. Îmi place şi vinul nou, şi friptura de pui în ţiglă. Foarte-mi place s-ascult istorisiri. Şi să spun şi eu cîte ştiu din trecute vremi. Dumnezeu a rînduit să mă pedepsesc fără lumină într-această viaţă, să-ntind mîna şi să cerşesc pită de la creştini buni. Fiind aşa voia lui Dumnezeu şi avînd el grijă de mine ca şi de viermii pămîntului, am cugetat că nu trebuie să plîng, ci să primesc rînduiala.

Comisul Ioniţă se întoarse spre orb ; şi după ce-l privi, îl întrebă cu mirare :

— Fiind un cerşetor nemernic precum eşti, îţi place friptura de pui în ţiglă ?

— Îmi place, stăpîne şi frate, răspunse cu glasu-i prietenesc orbul.

— Şi vinul îţi place ?

— Şi vinul nou pe care-l simţesc înţepîndu-mi nările.

— Dar istorisiri ştii să spui ?

— Ştiu, ca oricare om, — de ce să nu ştiu ?

— Văd că te lauzi, însă află că istorisiri ca mine şi ca prietenul meu căpitanul Neculai Isac, nu-i nimeni să ştie în toată ţara asta a Moldovei.

— La asta eu nu mă pun împotrivă, stăpîne.

— Să nu te pui, căci eu am să spun cea mai frumoasă şi mai minunată istorisire din cîte s-au spus.

— S-o spui, stăpîne, şi eu am s-o ascult bînd vin nou din oala domniei tale, pe care ai umplut-o acuma. Şi domniei tale jupîneasa crîşmăriţă are să-ţi aducă o oală nouă, pe care ai s-o umpli din proaspăt. Aşa, — avînd şi ce mai trebuie pe lîngă vin, am s-ascult cu mare plăcere. Şi după aceea, dacă vei binevoi, am să-ţi zic un cîntec din acest cimpoi ş-am să-ţi cînt viers.

— Vra să zică, nemernicule şi orbule, nu ştii numai să bei şi să mănînci ; ştii să şi cînţi.

— Ştiu şi asta, stăpîne, din mila lui Dumnezeu. Ştiu şi altele.

— Aşa ? Şi cimpoiul tău zice frumos ?

— Zice, stăpînilor şi fraţilor, parc-ar fi din piele omenească.

— Se poate ; ş-ai să-mi cînţi, căci aşa am eu plăcere în acest ceas, la Hanu-Ancuţei. Noaptea-i tîrzie şi cloşca cu pui grăbeşte spre crucea nopţii. Aud nişte cucoşi de-a Ancuţei, bătînd din aripi şi cîntînd. Unul dintre ei, care are glas mai prost, l-aş pofti mîni dimineaţă cu borş acru.

— Cucoşii cîntă, băgă de seamă orbul, ca s-alunge şerpii şi duhurile din preajmă.

O clipă sfatul nostru conteni, — ca s-ascultăm în tăcere bătăile de aripi şi trîmbiţările cucoşilor, întăi aproape în cetatea hanului, apoi ca o muzică strînsă, într-o mare depărtare, dincolo de apa Moldovei.

Ancuţa puse oală nouă în mîna comisului.

— Frate Ioniţă, zise căpitanul Isac, Ancuţa îţi dă dumnitale oală nouă şi mie îmi zîmbeşte. Cată să fiu eu mai mulţămit decît dumneata.

Hangiţa rîdea gîdilat.

— Atunci oala astălaltă, hotărî comisul, trebuie s-o dau orbului, care are să-mi cînte din cimpoiul lui.

— Am să-ţi cînt, stăpîne.

Baba, care adusese pe cerşetor, se arătă supărată fără pricină, cînd moşneagul păşi cu mînile întinse spre noi.

— Nu înţeleg de ce nevolnicii şi calicii încurcă petrecerile oamenilor !

— Să nu te superi, soră Salomie, se întoarse cătră ea cerşetorul, căci supărarea-i de la Necuratul.

— Nu-ţi sînt soră, se scutură baba, făcîndu-şi gura pungă şi întorcîndu-şi capul de către el.

— Nu-mi eşti soră, adevărat, căci eu nu sînt decît un biet sărman pribeag prin această lume. Frumoasă-i şi eu n-o mai văd. Tînără-i şi eu n-o mai simt. Adă-ţi aminte, liţă Salomie, de vremea cînd purtai la gît mărgărintar, fii bună ca atunci şi nu te supăra pe mine.

Baba tăcu. Ancuţa rîdea.

— Cum ? Ştii şi cei mărgărintarul ? se miră comisul Ioniţă.

— Ştiu, căci l-am văzut şi eu o dată lucind. Mărgărintarul, cinstite stăpîne, e o piatră scumpă care se găseşte în scoici, la mare. Cum îi acuma, într-o noapte de toamnă, cînd marea-i lină, ies anume scoici la mal şi se deschid la lumina lunii. Şi aceea în care cade o picătură de rouă se închide şi intră la adînc. Iar din acea picătură de rouă se naşte mărgărintarul.

— Acest orb sarac are, după cîte văd, destulă înțelepciune, vorbi negustorul de Lipsca, fluturîndu-și barba pe deasupra oalei.

Cu toții ne mișcarăm, ca și cum am fi vrut să ne apropiem mai bine de foc. Orbul își răsuci trupu-ntr-o lature și sorbi din oală. Apoi obrazul i se întoarse iar spre noi și zîmbi în noaptea-i prelungă. Puse oala la pămînt și se așeză turcește lîngă ea. Trase spre el pliscul cimpoiului și umflă c-un răsunet adînc foiul. Cuprinzînd instrumentul sub cotul stîng, îl strînse, și el țipă o dată scurt, ca și cum l-ar fi durut. Apoi începu a mormăi ș-a da sunet de cîntec vechi.

— Aista-i cîntecul mioarei, grăi orbul întorcîndu-și spre noi zîmbetul. Dacă poftești altceva, stăpîne, îți pot zice pe urmă.

— Cîntă ! vorbi întărîtat și supărat ciobanul. Căpitanul Isac îl privi rîzînd subțire pe deasupra capetelor noastre.

Cimpoierul umflă mai tare foiul, apoi, călcînd cu degete repezi pe găurile surlei, chemă un viers de mîhnire din depărtarea anilor de demult. Înălțînd ochii morți spre stele, lăsă pliscul cimpoiului și cîntă cu glas. Spunea ceva despre trei ciobani care coborau cu turmele din munte. Și doi din ei aveau gînduri rele asupra celui mai tînăr...

S-aude, s-aude
Departe, la munte,
Gomăn gomănaș
De trei ciobănași ; —
Goman gomănind,
Oile pornind...

Iar izbucni în surlă chemarea de demult. O simțeam în mine ca o bătaie de inimă a oamenilor care au fost și nu mai sînt pe acest pămînt. Auzeam pentru întăia oară cîntecul acesta al păstorilor. Și luam aminte la mioara care se tînguia și vorbea omenește cu stăpînul său despre moartea lui...

Măvi s-au vorbit
Și s-au sfătuit
În apus de soare,
Ca să mi te-omoare,
Umbrele cînd cresc,
Neguri se opresc
Pe munți și pe ape, —
Dorm oile toate...

Celelalte stihuri au rămas numai ca o pîclă în mine, cu totul nedeslușite. Iar printre ele tînguirea cimpoiului. Stăteam și ascultam încă, pe cînd foiul se dezumfla la pămînt ca o dihanie netrebnică, lîngă picioarele orbului, El rupse cu dinți lacomi dintr-un picior de pui și înghiți hulpav, cu albușurile crescute în găvanurile negre ale ochilor. Apoi istovindu-și și oala de vin, rămase iarăși alinat cu fața către noi.

Ciobanul cel prost și supărat de la Rarău, cum și monahul care se ducea la Sfîntu-Haralambie plîngeau pe locurile lor fără nici o rușine. Așa că pot vorbi și eu fără sfială de acea întîmplare, cînd am lepădat lacrimi pentru niște închipuiri.

— Dacă poftești, stăpîne, pot a-ți cînta și alte cîntece mai frumoase, a vorbit cerșetorul.

— Dacă știi altele mai frumoase de ce mi l-ai cîntat pe acesta ? răsări cu glas de harțag domnia sa comisarul Ioniță de la Drăgănești.

— Iată de ce, frații și stăpînii mei, a răspuns bătrînul, căci eu, rămînînd fără vedere încă de pe cînd eram copil, am ieșit din sat de la noi ș-am pornit în lume. Și oploșindu-mă într-o iarnă, pe apa Prutului, la o perdea de oi, am stat pe lîngă niște baci bătrîni la focuri care nu se mai stîngeau niciodată. Și acei baci vechi din pustie m-au învățat lîngă foc acesta cîntec ; dar m-au legat cu blăstăm să nu-l uit niciodată și, de cîte ori oi suna din cimpoi, să-l zic mai întăi și mai întăi.

Iar după ce m-am despărțit de acei baci, aflați, stăpînii mei și frații mei, că am trecut dincolo de Prut, sub mîna unui calic bătrîn, care nu era orb cu adevărat, dar știa să cerșească tare frumos, cîntînd creștinilor cîntece spre a fi miluit. Avea meșteșug să pară că nu vede, și cînd eram noi singuri îl auzeam rîzînd. Iar Domnul Dumnezeu îl ierta pentru asta, pentru că se ducea totdeauna la biserică și se închina cuviincios la sfintele icoane. Și tot așa se închina și făcea cruce cînd, la o margine de sat din care ieșeam, se pregătea să fure o găină sau un miel. Și rugîndu-se cu credință și dreptate, Dumnezeu îl ajuta. Cu acel calic bătrîn am trecut printre moscali și nimeni nu ne-a oprit, — nici cei mari, nici cei mici, căci și-n acea țară a lor cerșetorii sînt oamenii lui Dumnezeu și n-au nevoie de hîrtie cu pecete. Am umblat pe unde am vrut, prin tîrguri și sate, și pe la iarmaroace mari, și creștinii ne miluiau din belșug. Din ce strîngeam, aveam de vîn-

dut la crîşmarii jidovi, ori la muncitori sărmani. Iar Ierofei, tovarăşul acela al meu, nu uita să cumpere din parale şi-o lumînărică de ceară, ca s-o puie la icoane. Sfinţii se bucură de dar, nu cunosc preţul lumînării şi nici nu pot afla că ne-au mai rămas carboave. De altminteri Ierofei le ţinea ascunse bine în chimir. Aşa am mers noi pînă la tîrgul cel mare al Chiului, ş-acolo ne-am oprit o iarnă ş-am cheltuit acele carboave agonisite.

Cît am stat, am trăit tare bine şi tare frumos în breasla noastră a calicilor orbi, unii fiind orbi şi alţii nu. Ş-am cunoscut acolo, ca la o şcoală, învăţăminte pe care nu le ştiam, deprinzînd cîntări jalnice şi meşteşugul breslei. Ş-apoi pierind Ierofei la o petrecere şi la o bătălie într-o noapte, am fugit din Chiu ş-am umblat cu alţi tovarăşi prin lume, pînă la o apă mare unde am auzit limbă tătărască. Am trăit bine o vreme şi-n tagma necredincioşilor, după aceea mi-a venit dor într-o primăvară să miros răşină de brad. Ş-am întors spatele către limbile păgîne şi faţa către ţara Moldovei. Iar în toată această vreme, stăpînii mei şi fraţii mei, eu am purtat cimpoiul cu mine ş-am cîntat — neuitînd blăstămul bacilor de la Prut. De aceea aţi auzit şi dumneavoastră acel cîntec. De plăcut mie nu-mi place, însă trebuie să-l cînt. Şi de poftiţi, vă pot zice unul mai mîndru şi mai cu haz.

Păşind eu înspre locurile mele, am întrebat de-un sat la apa Moldovei şi nu l-am mai aflat, căci se pustiise şi-l strămutaseră domnii şi boierii. Trecuseră ani mulţi ; pieriţi şi morţi au fost toţi ai mei ; iar puhoiul Moldovei le-a risipit mormintele şi le-a dus ciolanele la vale prin scruntare şi lunci. Am umblat atunci întrebînd de-un han de demult, care stătea şi-n vremea copilăriei mele la drumul împărătesc. Acel han, mi-au spus creştinii, nu departe de locul unde-a fost un sat Negoieşti, se chiamă în zilele noastre Hanu-Ancuţei şi oamenii care se duc la tîrgul Ieşului ori la Roman fac acolo popas mare.

Am venit la mireznă de brad ş-am trecut pe la acel han. De-atuncea nici mai ştiu cîţi ani vor fi fiind. Iar acuma, ajungînd vremea să mă duc iar la Iaşi, la Domnie, să mă închin şi eu la moaştele sfintei Paraschiva de la Trei-Sfetite, înţeleg c-am făcut iar popas la acest han, carele se chiamă a Ancuţei. Mulţămesc lui Dumnezeu c-am găsit cuvînt bun şi milă.

Stăpînii mei şi fraţii mei, pe cînd eu eram un prunc şi vedeam satul nostru care nu mai este şi ţintirimul pe

care l-au risipit apele, am auzit poveste adevărată de la un bunic al maicii mele, despre o minune a sfintei Paraschiva, unde ne ducem să ne închinăm eu și lița Salomia. Acea minune s-a făptuit în vremea veche, fiind o strămoașă a noastră aici trăitoare la acest han.

În acea vreme s-a fost ridicat asupra țării Moldovei, ca Antihrist, Duca-Vodă. Avînd neistovită poftă de argint și aur, a prins a arunca biruri asupra norodului. Atunci s-a iscat o zicală : că ce-i greu peste bordeie ? — Birurile lui Duca-Vodă. — Umblau slujitori călări cu suliți și cu făchii. Luau vită, luau știubei, luau țol, luau bani. Cui se punea împotrivă, îi luau și viața.

A ieșit în țară hoția domnească. Nu mai era chip să scape nimene de sub cumpăt. Fugeau noroadele peste granită. Pînă ce-au nimerit niște sărmani năcăjiți, într-o toamnă, la Ieși, la moaștele sfintei. Și l-au pîrît pe Duca-Vodă, scăldînd racla cu lacrimi.

Atunci, îndată după această rugăciune, s-a clătit racla sfintei. Și poporul fiind de față, în ziua de 14 ale lunii lui octomvrie, la amiază, s-a întunecat cerul, s-au tulburat stihiile, ș-a prins a bate o zloată cu vifor. Iar pînă a doua zi s-a pus troian. Și noroadele s-au spăimîntat foarte.

În acea noapte a căzut de pe vînt demonul la curtea domnească și, bătînd în geam cu ghiara, a dat de știre lui Vodă să lese în lumea asta toate bogățiile strînse și să se gătească de cale pentru drumul cel fără întoarcere.

— A venit vremea, luminate Doamne, să-ți dai socotelile și să plătești ce-ai iscălit.

Căci el făcuse zdelcă și pusese iscălitură și pecete, — ca să poată izbîndi atîta urgie asupra lumii.

Duca-Vodă a înghețat în patul lui de argint, auzind glasul. După aceea a răsărit ca sub bici ș-a răcnit la slujitori să-i înhame telegarii la carîte. Astfel a fugit, cu ce averi a putut strînge, pînă într-un sat din jos. Iar acolo, odată cu viscolul, l-au ajuns niște joimiri leși și l-au prins, prădîndu-l de bani. Vestitorul nopții fiind de față, rîdea, și l-a dat pe mîna acelor dușmani. L-au apucat de grumaz și l-au dus cu dînșii.

Găsind în calea lui omături și troiene, mergea foarte greu și i-au căzut caii. Atunci a scos din sîn trei galbini, ce-i mai avea ascunși, și i-a pus în palma unui ticălos țaran de rînd, pentru-o sanie cu oplene ș-o iapă albă. Și cu acea sanie proastă a ajuns Duca-Vodă aici la han.

Din toată averea de pe lumea asta nu mai avea nimic. Ş-a cerut bătrînei aceleia a noastre o ulcică de lapte de pomană. Iar ea nu-l cunoştea. Şi se tînguia că n-are :

— N-avem lapte, n-avem vaci, mămucă ; n-avem, că ni le-a mîncat Duca-Vodă, mînca-l-ar temniţa pămîntului şi viermii iadului cei neadormiţi !

El a tăcut, şi-a plecat fruntea, s-a suit în sanie, s-a dus. Iar mai pe urmă, s-a aflat cine a fost. L-au dus joimirii spre hotar. Dar la craiul leşesc n-a mai ajuns. A intrat cu iapa cea albă în singurătăţi şi codri, a poticnit într-o rîpă, ş-a trecut pe tărîmul celalalt, în locul blăstămurilor. Ş-a rămas istoria acelei minuni de la om bătrîn la om bătrîn pînă în vremurile mai nouă.

Fraţii mei şi stăpînii mei, acestea-s lucruri trecute. Pentru plăcerea dumneavoastră de-acuma, dacă poftiţi şi porunciţi, eu pot să vă cînt altceva !

La aceste vorbe s-a petrecut un lucru la care noi nu ne aşteptam, oricîţi răzăşi, negustori, cărăuşi şi oameni de rînd ne aflam acolo.

Comisul Ioniţă a strigat că pofteşte cîntec. Însă Ancuţa cea tînără, apropiindu-se de orb, l-a cuprins de mînă. I-a zis :

— Am ascultat şi de la mama întîmplarea asta. Întoarce-te spre mine. Poate dumneata, uncheşule, vei fi fiind unul Costandin, despre care am auzit pe maica mea spunînd că s-ar fi rătăcit prin lume.

— Eu sînt, răspunse bătrînul. Aşa mă chiamă.

Şi zîmbi întunericului. Apoi, cu degete harnice, pipăi obrazul Ancuţei.

Ea luă mîna care-o pipăia, o întoarse ş-o sărută. După aceea, subt aceleaşi degete, puse pită şi friptură. Săracul prinse iarăşi a rupe lacom din carne, cu dinţi de fier.

Parcă uitase unde-i şi nu mai avea a spune nici un cuvînt. Noi îl priveam cu mare uimire ; iar c-o uimire mai sporită decît a tuturora, clătinîndu-se uşor în zbaterile focului, se uita comisul, nu atît spre sărmanul flămînd, cît spre acea dihanie care căzuse la pămînt alături de el, dezumflată şi moartă.

1928

(Vol. *Hanu-Ancuţei*, 1928.)

ION AGÂRBICEANU

(1882—1963)

S-a născut într-o localitate apropiată de Blaj (Cenadele), ca fiul unui pădurar de prin părțile Sibiului. Renumitul liceu de la Blaj îl inițiază temeinic în limbile latină, greacă și maghiară. Dintre scriitorii români este puternic influențat de M. Eminescu și G. Coșbuc, în maniera cărora își încearcă primele poezii. Urmează la Budapesta Facultatea de Teologie, dar rămîne atras și de filosofie și istorie. Debutul în proză stă sub semnul semănătorist-poporanismului epocii. Scrie foarte multe romane, dar n-a rămas ca romancier, ci ca nuvelist. Esențial este un moralist, dar teza morală nu este afirmată ostentativ, predicator, cum ne-am fi așteptat, ci asimilată de fapte și întîmplări, ceea ce o obiectivează artisticește. În cele mai multe nuvele (tipică rămîne Datoria), *„legea trupului" se confruntă cu „legea minții", ultima ieșind victorioasă totdeauna. Rămîne remarcabil ca scriitor (altfel „inegal și monoton") „cînd așterne peste realitate o lume de fantasme și închipuiri" (Al. Piru). Dintre volumele mai importante amintim :* De la țară *(1905),* În clasa cultă *(1909),* Două iubiri *și* În întuneric *(1910). În rest opera sa este reprezentată de romane :* Arhanghelii, Popa Man, Chipuri de ceară, Dezamăgire *etc.*

REFERINȚE CRITICE : *Popa, Mircea,* Notații la o capodoperă : „Fefeleaga", *A, 19, nr. 6, sept. 1982 p. 9 ; Muthu, Mircea,* Observații despre „Fefeleaga", *T, 26, nr. 24, 17 ian. 1982, p. 8 ; Vatamaniuc, D.,* Ion Agârbiceanu, *Ed. Albatros, Buc., 1970 ; Regman, Cornel,* Agârbiceanu și demonii. *Studiu de tipologie literară, Ed. Minerva, Buc., 1973 ; Popa, Mircea,* Introducere în opera lui I. Agârbiceanu, *Ed. Mi-*

nerva, Buc., 1982 ; Zaciu, Mircea, Ion Agârbiceanu, *Ed. Cartea românească, Buc., 1983.*

(Ion Agârbiceanu, Opere, 2, *Schițe și povestiri, E.P.L., Buc., 1962, Ediție apărută sub supravegherea autorului, pp. 72—82.)*

FEFELEAGA

Dis-de-dimineață o vezi pe drum, tîrîndu-și calul de căpăstru. Femeia e înaltă, uscată, cu obrajii stricați de vărsat, arși de soare și de vînt. Pășește larg, tropotind cu cizmele tari, pline de umflături uscate. Calul o urmează cu gîtul întins scobîltind din picioarele ciolănoase. Poartă pe spinarea adînc deșălată două coșărci desăgite. Sub coșărci, la fiecare legănare, se văd două petece mari, pămîntii. Calul e alb, dar, sub coșărci, i s-a ros părul tot, și pielea de-atîta frecătură, e-o rană tăbăcită, tare ca potîngul. Merge în urma muierii, adormit parcă de tropotul cunoscut al cizmelor ei. Capul, mare cît o solniță, nu și-l mișcă nici la dreapta, nici la stînga. Nici femeia nu-i are grija, ci pășește mereu înainte ; doar în răstimpuri zice așa, ca pentru sine :

— Ghii, mă Bator !

Trec așa, amîndoi, pe ulițele satului, urcă apoi pe cărarea dinspre Dealu-Băilor și se pierd în coborîșul repede de dincolo de deal. Pe acolo-i coastă pietroasă, și cărarea-i strîmtă, și femeia tot mereu ogoiește calul :

— Noa, mă Bator, mă ! Numa-ncet, mă, că nu dau tătarii.

Bator se zdrobește rău pe povîrniș, și ciolanele așa de tare-i împung în piele, cînd ici, cînd colo, de parc-ar căuta un loc să iasă din trupul bătrîn și ostenit. Corfele, desăgite în spinare, bleoncăne în toate părțile, dînd să se desprindă de pe șaua mică, de lemn, și pleoapele se lasă și se ridică mereu de pe cele două răni alburii ce-nchipuie ochii, ca și cînd ar încerca să tragă-n sus o piele neagră ce-acopere luminile stinse de mult.

Ajunși în vale, se opresc lîngă o grămadă de piatră mărunțită. Femeia scoate dintr-o corfă o troncuță de lemn, o umple cu piatră și începe să încarce coșărcile. Calul se

clatină încet, la dreapta ori la stînga, după cum pune femeia piatra. Apoi, cu coşărcile pline, pornesc amîndoi, încet, la deal. Se-ntîlnesc cu băieţandrii care vin chiuind, cucuiaţi deasupra coşărcilor desăgite pe căluţii mici, dar ţapeni. Vin şi ei după piatră. Băieţandrii-i dau bună ziua femeii şi trec mai departe.

— Să creşteţi mari, să creşteţi mari, răspunde dînsa, şi trage-ntins de căpăstru.

Caii mai tineri nechează, cheamă de ici şi de colo, dar Bator urcă din greu, cu capul în pămînt, n-aude nimic, nici tropotul cunoscut al cizmelor stăpînei nu-l mai aude. Pipăie cu picioarele şi cunoaşte, ştie unde are să vie vreun pripor mai greu de urcat. Acolo se adună, se îniaptă, suflînd, năduşit, pe nările largi, bătrîne.

— Ho, mă Bator, ho mă sărace ! Stai să mai odihnim, că doar nu dau tătarii.

Şi calul se opreşte bucuros, şi răsuflă ca din foi. Femeia tocmeşte coşărcile, mai pune la loc vreo bucată de piatră ce dă să cadă şi cată înainte : Cît mai au pînă-n vîrful dealului ?

Şi tot aşa, cu popasuri dese, cu îndemnuri, ajung pe culme. De aici-i mai uşor. Ajunşi în sat, descarcă piatra astăzi la o gazdă, mîine la alta. La cîte unii duce şi săptămîni de-a rîndul.

Pe muiere-o cheamă Măria, dar oamenii, batjocoritori cum sînt, îi zic Fefeleaga. Tineretul mai mărunt din sat aşa a pomenit-o : cu Bator de căpăstru aducînd piatră la unii şi la alţii. Cît aur vor fi scos unii şi alţii din piatra adusă în spinare de Bator, Măria nu s-a gîndit niciodată să socotească, dar, de multe ori, cînd Bator abia urca pe spinarea dealului, îşi zicea aşa în gîndul ei : «Din cîtă piatră a purtat săracul, mai că s-ar putea face un deal ca acesta. Îi plăteau de-o povară zece cruceri. Şi cînd era drumul bun, putea aduce cinci-şase poveri. Tot făcea pe săptămînă vreo trei zloţi. Şi-şi zicea în gînd : «Tot putem trăi».

Odată trăise şi mai bine. Pe cînd îi trăia bărbatul, Dinu, oamenii îi ziceau Măria Dinului. Şi Măria Dinului, pe vremea aceea, lucra cu Bator alăturea, ca şi acum, iar Dinu lucra în baie, sfredelea stînca şi puşca cu praf ori cu dinamită, ca toţi băieşii. Şi mai cîştiga şi Dinu trei-patru zloţi la săptămînă.

Copii aveau pe-atunci vreo cinci capete. Slăbuţi copii. Aveau ce mînca, şi tot erau jigăriţi. Dinu tuşea mult ;

de cîte ori venea de la baie, ud și plin de tină, tușea și suduia copiii, — nu-i putea suferi văzîndu-i așa de prăpădiți. Muierea le ținea partea, îi mîngîia, îi săruta pe obrăjorii scorțoși, de pe care mereu se desprindea un praf ca o pulbere de făină.

— Lasă-i, măi rumîne, ce-aștepți tu acuma de la ei ? Cînd vor începe să lucre, se întăresc ei atunci, zicea femeia.

— Pînă-i cucu ! Dintr-ăștia nu voi vedea eu oameni ! răspundea cu ciudă bărbatul.

Și n-a văzut, că Dinu a murit mai degrabă ca toți. Femeia l-a plîns ce l-a plîns, dar n-a avut vreme de jelire, că, deodată cu înmormîntarea, s-a gătat și cel din urmă bănuț din casă. Bator, în vreo trei zile, cît a hodinit pînă l-au îngropat pe Dinu, era aproape să înțepenească. Acum femeia simțea că singurul sprijin ce-i rămăsese era calul ăsta mare, alb, slab de să-i numeri toate oasele. Satul era tot așa ca și pîn' trăia Dinu. Toți oamenii își vedeau de lucru, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Și cînd au văzut-o pe Măria, a doua zi după ce și-a îngropat bărbatul, c-a și plecat cu Bator de căpăstru, unul mai pestriț la mațe a zis :

— Iată și pe Fefeleaga !

Și, de-atunci, Fefeleaga i-a rămas numele.

Dar ea nu s-a încrezut niciodată în oameni, nici nu le-a cerut ajutorul. Altădată se încredea în voia Celui-de-sus, iar acum, de la moartea bărbatului, se încredea în Bator. De cînd și-a închis Dinu ochii, și ea a ieșit în curte și a strigat «Tulai !», de-atunci a simțit că nu oamenii aceia care vor veni să vadă pe mort îi vor fi sprijin de-acum înainte, ci calul acela mare, alb, care sta legat de-un pociumb și ronțăia liniștit la ogrinji. Și cît a stat mortul în casă, de cîte ori ieșea Fefeleaga afară, îi părea că Bator, cum ronțăia la ogrinji, dînd din cap, ar zice : «Da, da, da ! Vom face ce vom putea.»

Și așa, încetul cu încetul, tropotind din cizmele mari ziua întreagă pe ulițele satului, cu Bator de căpăstru, a început să-l uite pe Dinu. Nu doară așa, ca să se gîndească la alt bărbat, că ea de mult nu mai înțelegea decît într-un chip viața ; să se frămînte săptămînă de săptămînă, ca, duminica, pe bănuții căpătați, să cumpere bucate și legume pentru casă. Și, pentru asta, se simțea destul de tare, dacă avea pe Bator alăturea. Poate or fi muncit-o și pe ea vreodată — cîndva, demult de tot, — gînduri mai luminoase, și inima, în tinerețe, poate să-i fi tresărit vreo-

dată de-o căldură tainică. Dar îndată ce s-a înhămat la munca din care vedea că toată viața n-are să mai scape, a înțeles că pentru o femeie năcăjită ca ea, toate acele închipuiri de mai bine sînt, iac-așa, prostii, care-ți fac traiul și mai greu.

S-au aflat vreo doi-trei oameni care au sfătuit-o să se mărite iar.

— Ce să stai așa ? îmbătrînești, ș-atunci nu te mai ia nime.

— Ieie pe muma-dracului, zicea Fefeleaga.

Și privea cu dușmănie la oamenii aceia, care numai din bunăvoință o sfătuiseră așa. Apoi își punea capul în piept, trăgea de căpăstru — «Ghii, măi Bator, ghii, măi sărace !» — și-și vedea de drum, gîndindu-se la ceva. Nu știa ce-i, dar simțea că-i amar, și nu știa de ce-i mai vine în minte : că, adică, de ce mai trăiește omul în lumea asta ? N-a răspuns niciodată decît ridicînd din umeri, și, deci, îi era ciudă că, din cînd în cînd, îi venea iar gîndul acela. Cîteodată, dimineața, cînd punea coșărcile pe cal, i se părea că și Bator s-ar gîndi la lucrul acesta și că, dacă n-ar fi orb, ar privi-o întrebător.

În cinci ani de văduvie a rămas numai cu doi copii, un băiat și-o fetiță. Trei au murit. Au murit toți cînd să treacă peste anul al cincisprezecelea. Ca și cînd acolo, la anul acela, al cincisprezecelea, ar fi fost un prag înalt, înalt, de care era sortit să se împiedice copiii ei. Cădeau și-și rupeau grumajii. Sătenii se bucurau că o mai ușurează Dumnezeu, dar Fefeleaga nu se bucura deloc. Drept că băieții erau mari, dar, fiind tot bolnavi, nu puteau munci. Pe unul chiar l-a dat slugă, dar nu l-a ținut stăpînul, zicînd că-i prea slab, că n-are vîrtute. Și Fefeleaga tot nu se bucura de moartea lor. De spus, nu spunea nimănui de-o doare ori ba. Nici n-o puteau cunoaște oamenii dacă are mort la casă decît de pe două lucruri : întîi, că, două-trei zile înainte de moartea vreunui copil, Bator sta legat de pociumb, ronțăind ogrinji și, a doua, că, după înmormîntare, Fefeleaga pornea cu noaptea-n cap, cu calul de căpăstru, pe ulițele satului. Dar, pînă era mortul în casă, dînsa ieșea de multe ori și se apropia de cal.

— Ce mai faci, tu Batore, sărace ?

Și calul ciolănos da din capu-i mare cît o solniță, părînd a zice : «De, ce să-i faci, așa e lumea !»

Și drept avea calul ! Așa e lumea ! Fefeleaga a simțit bine că-i așa, de cîte ori îi murea vreun copil și-și vedea casa din ce în ce mai goală.

Mai mult venin i se strîngea la inimă duminica. Da, atunci își scotea plata pentru munca de-o săptămînă, a ei și-a lui Bator. Și bogotanii, știind-o fără ajutor, nu-i plăteau regulat, nu-i plăteau tot, așa că Fefeleaga avea rămășițe mari pe la toți. Se încredeau că va veni, totuși, și săptămîna viitoare la lucru, căci n-avea ce face cu Bator. Și mai făceau socoata că, de la o săptămînă pînă la alta, Fefeleaga, cap de muiere, va mai uita. De uitat nu uita dînsa, dar dacă vedea că omu-i lacom pe creițărașul ei, nu zicea nimic, nu-l mai cerea, ci numai un zîmbet de batjocoră i se așeza pe față. Și era ceva curios de tot zîmbetul acesta pe obrajii pămîntii, mîncați de vărsat, ca două lespejoare de piatră surie pe care au picat mulți picuri grei de ploaie, găurindu-le.

Așa, adunîndu-și plățile, rar putea să deie pe la biserică. Dar nu mergeau la biserică nici bogotanii din sat. Aceștia stăteau la cîrciumă și beau bere. Fefeleaga nu mergea la slujbă, și, totuși, văzînd pe oamenii aceștia, care beau poate chiar bănuții pe care ar fi trebuit să-i deie ei, îi disprețuia, și — ști-o amarul ei de ce, — se simțea că-i mai mult decît ei, că-i mai bună creștină decît dînșii. Și, rar, dar rar de tot, cînd vreunul o amîna cu lunile și nu-i plătea, îi spunea verde în față :

— Ce-s eu ? Nimic ! Da' pe mine nime nu mă blastămă, nime nu zice să mă bată Dumnezeu, pe cînd pe dumneata tot satul te blastămă.

Și-acum, să-i fi dat bogătașul plata întreită, nu-i mai trebuia. Mergea acasă, mai punea o mînă de fîn subt botul calului și-i zicea :

— Da' tu ce mai spui, Batore sărace ?

Și calul, pipăind cu buzele mari, groase, fînul, da din cap, ca și cum ar fi zis : «Da, da ! Așa-s oamenii...»

Lucrînd săptămîna întreagă, înțelegîndu-se cu Bator, ca și cînd în el s-ar fi mutat sufletul bărbatului, al lui Dinu, Fefeleaga nu știa cum trece vremea. Timpul, pentru ea, avea o singură măsură : de la moartea unui copil, pînă cînd altul își închidea ochii. Numărînd așa, ajunse cu un singur copil, o fată, și socotea trei ani de la cea din urmă moarte ce-a fost în casa ei. Îmbătrîniseră și muierea, și calul. Muierea era jumătate căruntă, avea părul ca lîna oilor seine. Pe obrajii ei mîncați de vărsat se for-

maseră părăiașe adînci, zbîrcindu-i fața. Bărbia i se ascuțise și începea să se ridice spre gura căzută înăuntru. Calul era și mai ciolănos. Cele două petece pămîntii de sub corfe se măriseră, părul de pe coaste, de pe spinare i se rărise și i se rărea mereu. Buza de jos îi spînzura, ca și cînd i-ar fi atîrnat cineva o povară nevăzută.

Femeile mai bătrîne din sat, babele, se dădură cu vorbe în jurul ei. Că așa, că pe dincolo, c-ar fi bine să se facă niște farmece, că nu-i lucru curat de-i tot mor copiii, și tot la aceeași vîrstă.

Dar Fefeleaga nu credea în dracu și în puterile lui. Femeile își făceau cruce de necredința ei, dar Fefeleaga rămînea rece.

— Nu, soro, nu-i duc. Drac e omul cel rău și nedrept. Ăla-i dracu !

Și n-a umblat după farmece și descîntece. N-a umblat. Și, la patru ani, două luni și treisprezece zile de la cel din urmă mort, i-a adormit și fetița rămasă în viață. Cel din urmă copil. Și tot cînd să treacă peste al cincisprezecelea an. Și asta, ca și vreo trei mai nainte, n-a fost bolnavă. Făina ce-i cădea de pe obraji, pînă a fost mai mică, s-a dus. N-a zăcut decît vreo două săptămîni.

Și cînd i-a murit copila aceasta din urmă, Fefeleaga n-a spus o zi nimănui nimic. Cît ce-a închis ochii, a pus luminița în sfeșnic, să ardă mai departe, a ieșit în curte, a dezlegat pe Bator de la pociumb, l-a tras întins de căpăstru, l-a dus în șopronul plin de fîn și l-a lăsat acolo slobod. Nu i-a zis nimic, ci din întîmplare, și-a ridicat ochii spre capul bălanului. Pleoapele-i stăteau deschise, fără să clipească. Nicicînd nu-i părură cele două răni alburii așa de grozave, așa de adînci, ca acum. Apoi a întrat în casă, s-a pus p-o laviță de brad și a stat ziua-ntreagă așa cum stă lemnul. N-a plîns, nu s-a bocit, nu și-a sărutat copila, ci a stat așa, cu capul în palmele aspre. Și-i tot venea nodul acela amar, pînă-n gît, că adică pentru ce mai este omul în lume ? Acum nu mai ridica din umeri, dar nici nu-și deslușea gîndurile într-un răspuns. Ce vedea mai viu era viața pe care-o dusese, de căpăstru, întîi c-un cal negru, apoi cu Bator. Vedea Dealu-Băilor înalt, pieptiș, cu colți de stîncă ieșiți ca niște măsele de uriași, vedea poteca de-atîtea ori bătută, și pe potecă se vedea pe ea cu Bator de căpăstru. Număra așa ca-n vis de cîte ori a urcat și-a scoborît dealul acela, socotea cam cîte poveri de piatră să fi adus în vreme de vreo patruzeci și cinci de ani.

Apoi trecea cu gîndul la duminicile de peste an ; în cîte a fost și în cîte n-a fost la biserică. Și cînd n-a fost, de la care om cîți bani a luat ? Cu care s-a sfădit pentru plată ? Apoi auzea iar pe Bator cum pășește, pocnindu-și oasele, în urma ei, cum sună vreo potcoavă ce stă să cadă. Îl vedea cum se smîncește, cu greutatea în spate, pe Dealu-Băilor la deal, cum se proptește pe picioarele de dinainte, pe Dealu-Băilor la vale. Îl vedea, și se-auzea acolo, departe, pe sine cum îl îmbuna : «Stai, mă Batore, sărace stai să mai hodinim, că doar nu dau tătarii !» Apoi, încet, încet, cu mare greutate, socotea numărul anilor dintre morții săi, de la bărbat pînă la fetița aceasta din urmă. Lung șir de ani ! Și ce de drumuri bătute, maica mea, Doamne, că, dacă le-ar pune în șir drept, ar fi ajuns la marginea lumii !

Dar acum s-a isprăvit cu strapațul ! Nu mai avea pentru ce să se zdrobească. Pînă i-au murit pe rînd, unul cîte unul, copiii, n-a știut pentru ce se zolește atîta. Acum, cînd Păunița sta cu luminița de ceară la căpătîi, simțea Fefeleaga că toată viața pentru copiii aceștia s-a chinuit. Cum s-a chinuit, numai ea știa ! Ba nu, nu i-a căzut greu lucrul, a muncit din inimă ! Pentru ei ! Pentru cinci, apoi pentru patru, apoi pentru trei, și iarăși, pentru doi, și în urmă pentru unul. Și două lacrămi micuțe, cît gămălia, îi umeziră ochii uscați.

Sara s-a dus la clopotar, la preot, «să se mai ostenească o dată și pentru cel din urmă suflet din casa ei». Dimineața următoare a întrat în șopron, l-a luat pe Bator de căpăstru și a pornit. Calul trăgea să meargă spre locul unde știa că stau cele două corfe legate, îndesăgite. Dar Fefeleaga l-a oprit.

— Stai, Batore, stai, calule sărace, că de-acum n-o să mai porți piatra în spinare !

Și-l trăgea de căpătsru spre portiță.

Calul, simțind că n-are coșărcile în spate, se priponi în prag.

— Ghii, măi Batore, ghii, măi dragă ! Acum nu mergem la lucru. Nu ! Acum te duce Fefeleaga la tîrg, să te vîndă, să cumpere mama cunună și julj alb-alb, ca laptele de alb. Că acum a murit și Păunița, măi Batore !

Și ochii ei uscați se umeziră a doua oară.

Și, trăgîndu-l de căpăstru și tot vorbindu-i, l-a dus la oraș și l-a vîndut pe un preț ca vai de el. Calul simți mîna străină, ce-l prinse de căpăstru, mirosi pe noul stăpîn, și,

întorcîndu-şi capul după Fefeleaga, nechează întîia oară, după o tăcere de o grămadă de ani. În ochii bătrînei se iviră a treia oară lacrimi, şi, ca într-o fulgerare, înţălese păcatul ce-l face despărţindu-se de calul ce-a ajutat-o o viaţă întreagă. Dar zadarnic! Dînsa nu mai avea ce face cu Bator. De cîte ori l-ar fi văzut şi-ar fi adus aminte de lungul şir de morţi, — da, de morţi, căci vede ea că pentru ei a lucrat, — şi n-ar fi putut răbda. Simţea că prietenia aceea aproape omenească, ce a avut-o faţă de cal, a fost numai pentru ajutorul ce i l-a dat el pentru copiii săi. Că ea, în calul acela mare, alb, ciolănos şi-a iubit copilaşii. Şi totuşi, iată, chiar acum, cel din urmă ajutor de la Bator vine. Să nu fi fost el, Păuniţa n-ar avea nici sicriu văpsit, nici cunună ca de mireasă, nici giulgiuri albe. Cînd ieşi de la tîrguit, calul era legat de-o proptea într-o uliţă strîmtă. Merse la el şi-l mîngîie pe grumaz. Calul nechează iar.

— Bator, mă, nu fi supărat. Ţie o să-ţi meargă mai bine. Dar iaca, eu mă duc, mă grăbesc să împodobesc pe Păuniţa.

Şi tropotindu-şi pe trotuare cizmele grele, umbla, frîntă de spate, să găsească vreun car de la ei, să-şi ducă acasă podoabele cumpărate pe preţul lui Bator.

1908

(Viaţa românească, nr. 8, august 1908 ; vol. *Două iubiri*, 1910.)

VASILE VOICULESCU
(1884–1964)

S-a născut în satul Pîrscov de la poalele munților Buzău, dintr-o familie de țărani. Studiază medicina, dar scrie și literatură și încă într-o ritmicitate fecundă. Opera sa cuprinde poezie baladescă (Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară), *romane* (Zahei orbul), *teatru, scrieri de popularizare culturală, adresate mai ales țăranilor. Deși ia Premiul național de poezie în 1914, V. Voiculescu „rămîne profund original și maestru pe deplin străpîn al mijloacelor prozei, un imaginativ atras puternic de misterul naturii și de vechi credințe populare, pe care le amplifică, le recreează“ (Ov. S. Crohmălniceanu). Povestirile și nuvelele sale sînt de factură diversă, de la cele anecdotice* (Proba, Fata din Javu) *la cele de atmosferă magică* (În mijlocul lupilor, Iubire magică). *Între acestea s-ar afla o terță categorie, superioară, reprezentată de nuvelele povestiri,* Pescarul Amin, Lostrița *sau* Ultimul Berevoi. *Motivul mitic din* Ultimul Berevoi *(reținem rezonanța „barbară“, daco-scitică, a numelui) este acela al credinței că animalele domesticite de om nu-și pierd în totalitate instinctele și sînt capabile uneori să se adune în turme pentru a le ataca pe cele sălbatice ce le-ar putea pune viața în pericol. În acest scop bătrînul Berevoi „vrăjește“ o blană de urs în fața unui taur, încercînd prin aceasta să-i trezească instinctele și a distruge astfel fiarele pădurii ce tot atacau cireada satului. Vraja însă nu-și face efectul și atunci omul îmbracă el blana ursului (motiv întîlnit și în basm). Deznodămîntul este tragic și semnificativ : timpul tocește totul, inclusiv superstițiile, tradițiile etc.*

REFERINȚE CRITICE : *Braga, Mircea,* Protostructura ca invariant. Povestirile voiculesciene, Tr. *nr. 2, febr. 1983, p. 26—28 ; Florescu, N.* „Realismul“ prozei lui V. Voicu-

lescu, *RITL, 34, nr. 1, ian-mart. 1986, pp. 84—88 ; Zamfir, Mihai,* Nuvelele lui V. Voiculescu, *RITL, 35, nr. 1—2, ian.—iun, 1987, pp. 32—36 ; Zaharia-Filipaş, Elena,* Introducere în opera lui V. Voiculescu, *Ed. Minerva, 1980 ;* V. Voiculescu,, interpretat de...,*Ed. Eminescu, 1981 : Braga, Mircea,* V. Voiculescu în orizontul tradiţionalismului, *Ed. Minerva, Buc., 1984 ; Popescu, Florentin,* Pe urmele lui Vasile Voiculescu, *Ed. Sport-Turism, Buc., 1984.*

(Nuvela şi povestirea românească contemporană. *1944—1974. Studiu introductiv, antologie şi bibliografie de Cornel Regman, Ed. Eminescu, Buc., 1974, pp. 20—32.)*

ULTIMUL BEREVOI

Plouase mult cu sînge şi vremile veneau roşii şi-nvolburate. În tulbureala prefacerilor, marii vînători, ahotnici de primejdiile fără folos, urcători să prigonească fiarele pînă-n rărunchii munţilor, pieriseră. Băştinaşilor li se ridicase şi cea din urmă ţeavă de puşcă, orice gioarsă de pistol. Şi în vălmăşeala începutului de leat, bestiile se înmulţiseră nestingherite.
Munţii mişunau de sălbătăciuni. Lupi bezmetici bîntuiau stînele, urşii dau buzna peste cirezi. Treceau prin ciomegele boarilor, umflau juncanii şi plecau fără măcar o bună-ziua.

În lipsa armelor, de sub troianul leaturilor, practici străvechi, meşteşuguri primitive dé apărare începeau să scoată capul.

Mai ales că se adăogau şi alte grozăvii. Prin ceţurile piscurilor se arătau vedenii fantastice. Umbre de uriaşi călcau pe babilonii de nori puhavi. Din negurile oarbe, năboind noianuri pe văi, se desfăceau deodată pale ce cotropeau turmele, ameţeau ciobanii, şi, urcînd înapoi, luau cu ele, pradă, două-trei vite rătăcite.

Pînă la urmă, duhurile trebuiau chemate în ajutor şi puterile oculte puse în mişcare.

Şapte sate de sub brîul Sturului se sfătuiau îngrijorate, vînturîndu-şi amintirile.

De sus, de la vărat, veneau necontenit veşti tot mai rele. Nu trecea o săptămînă să nu se fure o junice, să nu fie sfîrtecat un bou. Se alesese îndeosebi o bală de urs jăcman, dedulcit la carne, care băgase în boale pe cirezari. Ăsta era cu adevărat Necuratul. Mirosea cursele, ocolea capcanele, se strecura nevăzut şi ţîşnea, parcă da cu bobii, tocmai cînd nimeni nu se aştepta. Îi brodea pe toţi ori pe ceaţă, ori la masă, ori la somn. El înşfăca tacticos vita şi

pleca cu ea pe coclauri, sub nasul ciobanilor prostiți, urmărit cu alai de hăieli și lătrături neputincioase.

Dinspre partea ăstuia ar fi avut de furcă chiar boierii de la București, darmite un păstor, cît de neînfricat, cu bîta goală.

Trebuia altfel și altceva. Ca la o mare cumpănă, se scormoniră straturile de oameni vechi, se prefirară bordeile cu moșnegi, pînă ce într-un corn de cătun uitat s-a scornit un unchiaș fără ani, fără nume, în mințile căruia stăruiau bătrînele solomonii. Nu mai avea de-a face aproape cu nimeni. Hărțuit de popi, prigonit de învățători, tîrît de doftori pe la judecăți, ajuns de hula tineretului, ca să scape, se-ngropase de viu în hobaia asta, unde, lepădîndu-și numele, trăia sihăstrit, cu cîteva oi, o vacă și-un cîrd de găini la un loc. Își tăinuia cu mare grijă meșteșugul.

Puținii cari-l mai cunoșteau îi ziceau „moșul cu căciulă-mpletită".

Atîta știau despre el, că, vară-iarnă, poartă un fel de scufă țuguiată, împletită gros din fire de lînă, ca un ciorap lucrat în iglițe.

— Am moștenit-o din moși-strămoși, răspundea el cui îl poreclea Căciulă-împletită. Altădată, cînd m-am pomenit eu, numai oamenii de seamă purtau așa ceva. Acum am rămas singur cu cinstea asta.

Și își îndesa cușma năzdrăvană ca o za mlădioasă, fără să știe că la obîrșia ei sta căciula sacră peste care preoții păgîni, străvechii magi, își așezau ca peste o căptușeală mitrele și regii coroanele. Era vestita cușmă a căciulaților, semnul oamenilor liberi și de neam, din care se alegeau cîrmuitorii noroadelor de rînd.

Solia îl află trebăluind și-l înconjură umilită.

Bătrînul, încredințat că s-a întors roata și i-a venit vremea, a ascultat plîngerile și ieși din găoacea cuminteniei. Vechea trufie că știe și poate îl umplu iar. Și, fără să mai cugete cît și cum, se făgădui pe loc să curețe muntele de spurcăciuni. Vrăjitoria îi era ca o înaltă boierie plină de îndatoriri. Închinarea smeritei gloate, căzută cu rugăciuni s-o ajute și s-o scape, îl investea c-o autoritate de mult mocnită în el.

Și, dintr-o dată, în locul lui se ivi alt om. Schimbarea se petrecu pe neașteptate, în văzul oamenilor, ca o transfigurare. Ochii spălăciți întineriră, albastrul lor sleit bătu iar în oțeliu întunecat. Obrajii se rumeniră, chipul i se

netezi. Scutură cușma, și pletele cărunte i se revărsară pe grumaz. Trupul gubav i se îndreptă și un piept voinic ieși înainte, ca un ceardac deasupra brîului.

Puteri adînc tescuite îi zbucniră în priviri, în gesturi, în glas. Și din uscățivul unchiaș năpîrli un stăpîn tare pe poruncile lui, cerînd supunere și ascultare.

În fața lui oamenii uimiți începură să clipească și fără să vrea să-și ferească ochii. Însuflețirea îl aprinsese într-atît, că parcă dogorea din el ceva fierbinte.

Înfățișarea asta nu ținu mult. Se potoli și se stinse. Sătenii, sfioși, îl ispitiră ce le-ar pretinde, temători să nu le ceară sufletele.

— Nimic, răspunse el. A întrebat numai cîți văcari sînt la cirezi.

— Șapte.

— Bine, a mormăit. Îi mai trebuie. Dar are să-și aleagă el ajutoarele.

— Muieri sînt acolo ?

— Nici una.

— Și asta e bine. Nici să nu cuteze vreuna să suie cît o fi el acolo.

Ca un stăpîn a dat drumul oamenilor, care îl părăsiră îndoielnici : dacă nu ia bani, nu face lucru de ispravă. El s-a apucat să-și vază de treburi. A cotrobăit în bordei, și-a aninat de umăr o traistă înțesată cu meremeturile lui, și-a înfipt la brîu fluierul, a trecut la spate ca o dăsagă cimpoiul cu două țevi. Și a pornit.

S-a abătut doar la niște case răzlețe, a strigat, a vorbit cu cîte cineva prin gard. Apoi și-a văzut de drum.

La un ceas în urma lui, o făptură înfofolită să n-o cunoască nimeni a ieșit tiptil, și, ferită, a apucat calea muntelui. La alt ceas, s-a furișat o alta, luînd alte cărări. Cum le orînduise unchiașul, ca să nu știe una de alta și să nu se întîlnească. Fiecare primise osebite porunci pentru locurile de așteptare, unde să se găsească cînd i-o căuta.

Sosirea vraciului a scos tamazlîcul din amorțeală.

Întîia treabă a fost să stingă focul tîrlei, foc nou, aprins cu amnar ori chibrit.

A ațîțat vechiul foc, focul viu, singurul care are trecere la duhuri. Scînteia, care-l zămislește ca pe un copil, trebuie să țîșnească, sămînță vie, dintr-o sfîrleaza de lemn tare, frecată într-o găurică scobită în alt lemn mai slab.

După asta s-a îngrijit să adune toate lucrurile și uneltele de fier sau orice soi de metal din gospodăria tîrlei,

topoare, cuțite, căldări. Pînă și pirostriile le-a ridicat. Laptele se înfierbînta acum pe vetre cu cotloane de piatră și numai în ciubăre de lemn. A scos tălăncile de la gîtul vitelor. Le-a lăsat acioaiele : în plămada lor intră argintul îndeletnic vrăjitor. A despoiat oamenii de bricege și amnare, le-a scos chimirele cu capse de alamă, inelele din degete. Unuia aproape i-a sfîșiat sfîrcul urechii ca să-i tragă cercelul înțepenit acolo de maică-sa cînd îl născuse, ca să-i trăiască. Pe toate le-a dosit departe, într-o văgăună, sub un morman de bolovani năruiți.

Lumea muntelui se-ntorcea înapoi la era lemnului și la vîrsta pietrei.

Pe urmă s-a luat de păstori. Niște măgădăi, răi și leneși, ca mai toată lumea de acum.

Ziua întreagă ar fi mîncat și ar fi dormit, cu gîndurile numai la muierile din sat, pentru care uneori își părăseau slujba. Nerușinați și nesupuși, învrăjbiți între ei, cu mare caznă unchiașul i-a putut aduce la ascultare ca să-și înjghebeze vrăjile cu ei.

La început au primit în glumă să intre în planurile moșului, ca un prilej de petrecere și joc, fără să crează și fără să se pătrunză de însemnătatea lucrului. Pînă la urmă, puterile vrăjitorului i-a înfrînt și i-a înmuiat cît să alcătuiască un singur trup și un singur suflet, supuși ca un stog de oaste la poruncile lui. După ce i-a lăiat, i-a ghilit și le-a dat primeneli, a început un soi de inițiere cu fiecare ins în parte. Omul a fost dăscălit în taină ce să facă, cum să se poarte. Trebuia să se păstreze curat, să nu ocărască, să nu pomenească pe diavol, să nu se atingă de rachiu și de tutun, să nu se pîngărească cumva cu vreo vită. Și, mai presus de toate, să rămîie mut. Orice s-ar întîmpla, să nu scoată o vorbă tot timpul cît intră în trîmba vrăjilor.

În răstimpuri culegea buruieni și rădăcini de pe coclauri, iarbă cu smei, brîncă de urs, turta lupului. Din ele plămădi băutura vrăjită care dă virtute și chezășuiește biruința. Și-o strînse într-o cadă pitită după ușa slonului.

Cînd a fost gata, i-a întrulocat pe toți și a făcut cîteva probe, închipuind cum avea să se desfășoare rînduiala solomoniei.

Dar parcă era un făcut : niciodată ursul nu pricinuise atîtea stricăciuni ca în vremea cît moșul s-a îndeletnicit cu punerile lui la cale. S-ar fi crezut că fiara știa ce o așteaptă și își lua rămas bun de la cirezi.

Într-o noapte fără lună prielnică ursului, unchiaşul a dat drumul tainelor. A intrat pe întuneric în slonul de vălătuci, unde nimeni nu avusese îngăduință să mai calce. Ciobanii mîncau şi dormeau pe-afară. Acolo a ațîțat focul mocnit pe vatră în stînga. Lipită de peretele din fund al odăii, alcătuise pe ascuns o iesle acoperită cu o piele de vită albă sub care mişca ceva. Bătrînul se abătu de ticlui mai bine pielea peste lada ieslei şi o potrivi cu coarnele în afară.

Apoi ieşi să aducă pe rînd, cîte unul-unul, pe cei şapte boari, care i se supuneau tăcuți. Ei se rînduiră muți, trei de o parte şi trei de alta a uşii, ca două aripi în laturile celui de al şaptelea, vătaful, rămas în mijlocul lor.

La un semn, flăcăii se răsuciră pe călcîie şi îşi înfipseră ciomegele drepte de-a lungul pereților. Apoi se-ntoarseră la loc şi se culcară, fiecare în dreptul bîtei din spatele lui. Lungiți la pămînt, făceau acum o jumătate de cerc, cu deschiderea spre ieslea din fund, strejuiți ca de nişte sulițe de cele şapte ciomege.

Din țarc pătrundeau sforăituri de vite neliniştite. Un clopot de la grumazul unei vaci dete ca o alarmă. Fiorul sunetului căzut în umbra albă a cirezilor le cutreieră în cercuri de clinchete tot mai largi. Şi toate acioaiele scuturate răsunară afară în noapte.

Înăuntru focul ațipise. Ciobanii se prefăceau că dorm greu, cu gemete şi sforăieli. Solomonarul cu căciula împletită în cap descînta în picioare. Pe uşa deschisă spre stelele ce clipoceau în gura ei se strecură în patru labe, cu răgazuri şi luări-aminte, o matahală neagră. Călca parcă pe tălpi nesimțite de pîslă. Ocoli spre dreapta, se prelinse tiptil pe lîngă arcul de oameni culcați şi se furişă spre iesle. Acolo, sculată, întinse labele şi se aruncă hrăpăreață. Deodată, de sub pielea zvîrcolită ieşiră mugete spăimîntate. Văcarii, treziți, se ridicară întîi în şezut şi se frecară buimaci la ochi. Focul se înteți. Vraciul turnă peste el o amestecătură care-l făcu să sară în vîlvătăi sperioase. Odată cu el săriră şi păstorii în picioare. Dihania, descoperită, încercă să se tragă înapoi. Se cunoştea că e un om îmbrăcat într-o blană de urs, ca într-o manta trasă pe mîneci. Căpățîna fiarei i se sprijinea cu colții rînjiți în creştet. Obrazul, în jos, îi era acoperit de-o mască neagră.

Unchiaşul trase fluierul din brîu şi începu un cîntec. Boarii se strînseră horă în jurul jivinei. Lăsaseră ciome-

gele neatinse. Ţineau în mîini numai cîte o trestie. Şi porniră într-un joc săltat. Învîrtiţi toţi în jurul ursului, lărgeau ori strîmtau roata după ritmul fluierului. Înaintau îndrăzneţi spre fiară şi numaidecît se dau speriaţi înapoi. Sălbăticiunea, în mijloc, se repezea pe rînd la fiecare. Păstorul atacat o lovea cu trestia, care se rupea. Jocul magic era ca ursul să nu fie încă biruit de om. Şi fiara aprigă nu numai că se apăra, dar trecea prin băţul fraged, se da la ciobani şi izbutea chiar să apuce pe cîte unul cu ghearele labelor în care-şi vîrîse mîinile. Ursul avea voie să sfîşie cu adevărat, ceea ce şi făcea. Pe cînd păstorii trebuiau doar să se ferească. Trestiile lor neputincioase închipuiau bîtele încă nedescîntate. Din pulpa unuia începu să curgă sînge. În braţul altuia musti o zgîrietură adîncă. Din pricina asta, omul ascuns în blana ursului trebuia să rămîie necunoscut. Altfel, l-ar fi urmărit răzbunările jos în sat.

Sîngele fu semnul pentru sfîrşitul jocului. Capul cu căciulă împletită se ridică de pe fluier. Hora se sparse. Boarii, traşi spre uşă, o luară la fugă, lăsînd ciomegele la locul lor. Lupta cu oamenii nedescîntaţi se isprăvise. Ursul biruitor privi trufaş în toate părţile, mugi fioros, mirosi urmele fugarilor şi ieşi afară după ei.

Vraciul aruncă pe foc o altă plămadă de unt cu mirodenii, grămădind pe jar, maldăre, coji uscate de mesteacăn şi cetină, care pîrîiră luminoase şi zbucniră ca focurile de artificii în vîlvătăi.

Împresurat de scîntei, unchiaşul chemă în ajutor duhul marelui taur al muntelui, bătrînul arhitaur, străbunul celor de azi, care să dea tăria lui urmaşilor.

În acest timp matahala neagră intră din nou în odaie. Ridică trufaşă capul, se scutură, porni de-a buşilea, se apropie cu îndrăzneală de iesle şi puse gheara. De sub pielea tainică zbucniră iar mugetele spăimîntate. La auzul lor, năvăliră de-afară şapte dihănii încornorate, înfăşurate în uriaşe piei de vită.

Şase purtau smocuri de iarbă la cingători şi copitele le bălăngăneau pe laturi. La orice mişcare, cozile băteau văzduhul. Celui de al şaptelea, cel mai voinic, îi atîrna sub pîntece mădularul de taur, un drug de lemn vopsit roşu. Două gheme negre jucau aninate de el.

La intrare se adăpară ca nişte vite, sorbind pe rînd din găleata cu fiertura magică, trei de-o parte, trei de alta, cu buhaiul în fruntea lor gata de luptă.

Moșul zvîrlise în flăcări smocuri de păr de urs și lup, care vindecă spaimele și dă inimă bărbată. Sfîrși descîntecul, duse la gură gîtlejurile cimpoiului, și o gîlgîitură sălbatecă țîșni ca la îndemnul unui alt Orfeu. Fiarele, încremenite pînă atunci, se mișcară, și dansul magic se desfăcu. Taurul înainta scurmînd și boncăluind. Celelalte dihănii se țineau pe laturile lui. Ursul, ca și întîia dată, vru să se tragă spre ușă. Dar cioporul vitelor magice îl atacară vîrtos. Ciurda furioasă îl încolți ritmic, din toate părțile, și îl vîrî în mijlocul ei. Roata, cînd lărgită, cînd sugrumată, îl hărțuia cu mugete sincopate, după cum o cîrmuia unchiașul din gușile cimpoiului umflat și dezumflat pe rînd.

Ursul răcnea, împuns de coarne, lovit de copite, azvîrlit în toate colțurile, hăituit de cercul monstruos sculat asupra lui.

Cînd cimpoiul tăcu, taurul înfipse coarnele în șalele fiarei și ursul se trînti la pămînt. De sub blană, omul măscuit ieși pe brînci, și într-o clipă se mistui pe ușă. Rămase în mijloc pielea uriașă, inertă, cu labele răscăcărate, baltă neagră în lumina schimbătoare a flăcărilor neadormite.

Împrejurul trofeului se încinse acum alt joc, sărbătoresc. Vitele închipuite călcau în pas de dans hoitul jivinei, se-ntorceau îndărăt peste ea, defilau în fața ei, schimbau locurile și o împungeau ritmic, plecînd capul, ca într-o adîncă metanie, cu coarnele pînă-n pămînt... Se deșirară apoi să alerge zăpăind în jurul odăii, ca iar să se-ntoarcă și să se strîngă pe fiară, s-o piseze cu tălpile, în mugete și orăcăieli biruitoare.

În cele din urmă, taurul ridică în coarne blana și o zvîrli la picioarele vrăjitorului.

Oamenii gîfîiau, amețiți de învîrtituri, de salturi și de băutura vrăjită.

Moșul îi opri. Supuși, ei se rînduiră din nou. Cei șase, în cerc, dar de data asta întorși cu spatele spre iesle. Al șaptelea, taurul care dusese lupta și răpusese ursul, rămase între ei, cu fața către ieslea misterioasă.

Moșul le dete un scurt răgaz, în care culese măciucele de pe lîngă pereți, le făcu mănunchi și le rezemă de ușă. Apoi începu alt cîntec, o chemare duioasă.

Taurul se desprinse dintre soții nemișcați, adulmecă văzduhul și mugi lung. Din iesle îi răspunseră alte mugete lîncede. Fînul se zvîrcoli, și din el țîșni o închipuire

de junică albă, o femeie învăluită în vîlnice și marame, cu chipul ascuns de un horbot de mireasă. În spate îi fîlfîia pielea de vită sub care așteptase nevăzută. Două cornițe ca luna nouă îi luceau pe cap.

În odaie se lăsase un fum amețitor, cu miros greu de păr ars, amestecat cu iz sălbatec de piei crude, de sînge și de sexualitate, cum se strînge în internate, în cazărmi sau în chiliile unor călugări.

Vrăjitorul schimbă repede doina într-un cîntec de nuntă, și cimpoiul țurlui bucuros. Taurul și junicea înaintară, se opriră unul în fața celuilalt, întinseră grumezele, se alăturară. El o alintă, o linse pe gît cu dezmierdare.

Focul se stinse brusc. Junicea, sperioasă, ieși în goană prin știrbitura lăsată în cerc de taurul care se luă mugind după ea și pieriră în noaptea de afară. În fugă, el culese în brațe mănunchiul de bîte sprijinite de ușă și le luă cu el.

Rînduiala era ca taurul biruitor să se împreune cu juneana mîntuită, undeva pe coclauri, unde unchiașul le pregătise patul. Împerecherea se făcea tot mutește și tainic. După care se despărțeau îndată și pentru totdeauna. Nu era îngăduit nici unuia dintre ei să-și lepede pielea de vită, nici masca sub care se ascunsese. Femeia rămînea necunoscută, ca și bărbatul care fusese urs. Moartea aștepta pe cel ce-ar fi căutat să le descopere taina.

În culcușul de nuntă, taurul așeză cele șapte bîte ale păstorilor, ele să se învîrtoșeze ca mădularul taurului gonitor. Pruncul zămislit avea să fie mare ucigător de fiare, ursit să nu-l atingă colț și gheară.

Cei șase, istoviți, își deshămară pieile, desfăcură capetele din chingile coarnelor și ațipiră, neștiutori de pricina pentru care-i părăsise vătaful și de rolul ce împlinește mai departe taurul. Fiecare nu cunoștea decît ceea ce-l privea și cît îi învățase moșul, care pierise de lîngă ei odată cu perechea și-i încuiase în slon.

Cînd murgul zorilor bătea la ușă și în țarc vacile mugeau chemînd mulsoarea, vraciul se ivi însoțit de vătaful ciobanilor cu brațul încărcat de măciucile descîntate.

În strigătele lor, cei șase se deșteptară cu greu.

— Hai sus, grăi unchiașul, dîndu-le dezlegare să vorbească ; numai diavolii și boierii se scoală tîrziu. Oamenii buni se scoală, ca îngerii, de dimineață, să pornească la treburi.

Cel din urmă act al ceremonialului se săvîrși apoi afară, la lumina zilei, în chiote de bucurie.

Văcarii își primiră din mîna vraciului bîtele descîntate frecate cu unsoare magică. Fiecare și-o înălța pe rînd în pîlpîirile dimineții, care se răsfrîngeau în lemnul lucios ca-ntr-o făclie. Apoi o zbuciuma în brațul întins spre cele patru zări, închina cu ea muntele, amenința negurile și tăbăra să o pocnească în blana ursului, intinsă pe pămînt.

Rămînea acum ca duhul și tăria taurului să fie trecute aievea într-un buhai adevărat. Văcarii intrară între vite. Unii ridicau bîrnele țarcului, alții le mînară cu strigăte. Ele se alegeau singure. Puhoiul boilor și sterpelor se răspîndi în pășune. Mulgătoarele se rînduiau în altă parte.

După arătările unchiașului, taurul cel mai voinic fu scos cu mare anevoie din cireadă și răznit de lături împreună cu o ciurdă de șase vaci albe, despărțite de viței și cu ugerele nemulse, doldora de lapte. Cîrdul, alungat cu hăieli și ciomege, fu abătut spre o vale gîtuită și împins în albia ce urca drept în munte, unde se înfunda într-un circ larg, împrejmuit cu perete de stînci. Acolo — nici apă, nici iarbă. Numai bolovani rostogoliți într-o matcă seacă repezită spre cer.

Cele șapte vite, nedumerite, hăituite din toate părțile, intrară furioase în capcană și se înfundară. Întoarse cu capetele spre oamenii care le prigoneau, ele mugiră spre grosul turmei din care se rășluiseră.

Îndată, la sugrumătura de jos a văii, unde albia măsura abia cîțiva pași lărgime, moșul înfipse la iuțeală un par, pe care înfășurase mai dinainte blana de urs, cu coiful căpățînei în vîrful țepei și labele lăbărțate pe două crăcane întinse amenințător spre pîlcul vitelor încremenite.

Ca să treacă jos, la adăpat, la mîncare, ele trebuiau să înfrunte ursul care le zăgăzuia drumul spre tîrlă. Boarii urcați pe stînci le priveau de pe laturile crestelor.

Vitele surghiunite se domoliră. Stătură multă vreme în picioare, nemișcate.

Apoi vacile se culcară, cu ugerele înfierbîntate pe pietrele umede răcorite de rouă. De departe, păreau niște stane albe care ar rumega singurătățile. Ședeau tihnite ca-ntr-un alt țarc și așteptau să fie scoase după rînduiala de toate zilele la mulsoare.

Numai buhaiul rămăsese drept și căuta neliniștit în josul văii, pîndind primejdia. Nu se mai vedeau oamenii. Rămăsese momîia singură. Se-ntoarse nărădăios și răcni de cîteva ori spre fundul cu ziduri de seninări ca sticla. Ecouri întărîtate îi răspunseră. Ocoli domol aria temniței,

mirosi pufnind steiurile lunecoase, trase pe nări văzduhul înălțimii, flutură spre azur ca spre un dușman coarnele. Apoi bolovăni ochii cu rămurele sîngeroase în albuș, la un vultur ce se roti îndelung deasupra, în cercuri din ce în ce mai coborîte, să se încredințeze dacă nu sînt stîrvuri.

Vremea trecea.

Sau vîntul nu sufla să ducă iz de urs sub nasul buhaiului, ori blana prea veche își istovise miroasele.

Un boar merse pe creastă pînă în spatele văii și dete vînt unor bolovani, care se rostogoliră detunînd pe pereți și săltară pînă-n spinarea dobitoacelor, doar le-or urni.

Aromite, ele nu se mișcară. Nu pricepeau ce se-ntîmpla. Ciobanul conteni. Dacă ar fi urmat înainte, pietrele ce răbufneau sărind departe puteau să le strivească.

Unchiașul alergă la alte șiretlicuri : jos, în gura văii, începură să răsune mugete provocătoare. Vraciul ținea între genunchi o putinică astupată cu o piele întinsă peste gură, în care sta înfipt un moț de coadă de cal. Cînd omul trecea degetele unse peste smocul lunecos, putinica scotea muget tînguios de vițel flămînd sau răget bătăios de buhai, după cum o mînuia mîna meșteră.

Vacile, ciulite, se sculară. Taurul înaintă puțin, întinse grumazul, ascultă cu ochii la momîia neclintită și se întoarse la loc. Pricepuse amăgeala. Nu se prindea de el gluma.

După prînz, ciobanii, adunați la gura văii, cu toate cirezile întrulocate, se porniră pe hăieli, cu chiote, chemări, pocnete de bice, așa cum fac cînd strîng ciurdele de pe coclauri. Huietele se ciocneau și se încrucișau de pereții tuturor văilor, care clocoteau înnebunite ca la o mare bătălie.

Asta făcu doar ca pîlcul încăpățînat să se tragă și mai în fund.

Dar bătrînul avea răbdare. Știa că foamea și setea biruie orice. La amiază, ciurda întemnițată se mișcă de la sine. Al doilea soroc al mulsorii venea să amintească vacilor mîna mîngîioasă a cirezarilor care le ușura ugerele dureroase. Jos se auzea clopotele cirezilor și mugete line de viței chemîndu-și mamele. Taurii slobozi răgeau spre tovarășul lipsă. Cioporul se urni încet, în cumpăt, spre strunga unde dihania le zăvora ieșirea. Coborîșul îl începură întîi vacile, întețite de foame. Taurul rămas înapoi răgea năbădăios, cu văpăi în ochi, spre boarul rămas de caraulă pe creastă.

Vacile ajunseră pînă-n mijlocul albiei, se opriră o clipă, țintiră matahala, apoi, fără șovăire, se năpustiră îndărăt, înconjurară buhaiul ocrotitor, arătînd parcă, întoarse, cu ochii holbați, încotro este primejdia. Îndemnat de spaima soațelor, el porni falnic, coborî un petec spre ursul nemișcat, scoase un răcnet din fundul bojogilor, trase sforăitor pe nări, scurmă cu copita, boncălui provocător, fluturîndu-și gușa atîrnată sub bărbie ca un drapel, înălță grumazul și privi la vrăjmaș. Acesta nu primea provocarea. Sta ca un trunchi mort. Buhaiul scoase iar răcnetul de luptă, își spori furiile rîcîind pietre, își zburli coama, clătină coarnele, își zvîrli pe spinare coada mînioasă. Momîia rămînea, înainte, țeapănă.

Așa de cîteva ori.

Taurul, nedumerit, se întoarse la vacile lui și se puse de-a curmezișul lor, la veghe. Nimic nu-l mai clinti. Sta numai gata să apere soațele de sub paza lui. Să vie vrăjmașul la el.

Trebuiau încercate alte mijloace.

O vacă gonitoare, în călduri, mînată pînă în spatele ursului, mugi dornică de buhai. Miresmele ei gîdilară nările taurilor din cirezi, care-i răspunseră.

Cel de sus rămase nepăsător la momeli. Zbîrcea doar pielea umedă a botului cu nări umflate și refeca buza de sus, scoțînd afară dinții lați într-un rînjet sinistru.

Vrednicia lui se cerea de-acum stîrnită de băutura descîntată din care se adăpaseră noaptea taurul războinic cu luptătorii lui.

Unchiașul, îndrăzneț, își îndesă căciula-mpletită, se strecură printre stînci, urcă mai sus de urs cu găleata plină și o lăsă pe neașteptate în văzul taurului. Pînă ce acesta, încremenit de furie, să-și vie în fire, din două salturi moșul pierise.

Buhaiul însetat și răgușit de-atîta zbierăt trebuia, după socoteala vrăjitorului, să bea apa vrăjită, care să-i deștepte vitejia, să-i spulbere prudența și să-l hotărască la atac.

Dacă se năpustea peste momîie și o dărîma călcînd-o în picioare, taurul nu avea să mai dea niciodată îndărăt, ori de cîte ori ursul adevărat îi va ieși în cale. Se va năpusti în el fără teamă. E legea neclintită a vrăjii.

Și unchiașul cu paznicii așteptau de la băutura descîntată ceea ce nu izbutiseră cu nici una din celelalte încercări.

Taurul înaintă cu pași cumpătați pînă lîngă vas. Îl cercetă bănuitor, îl pufui zgomotos, apoi povîrni gîtul vînjos, ca și cum ar bea, și cu colțul unui corn îl azvîrli, dintr-o smucitură, de stînci. Doagele, puzderii, zburară ca niște fulgi în toate părțile, și zeama ploua din văzduh în picături mari peste pietrele arse, unde se zvîntă într-o clipă. Rămase numai mirosul greu, ațîțător.

Și taurul îndărătnic se întoarse și mai încruntat la vaci.

Se apropia seara. Toate tertipurile fuseseră sleite. Nu mai era nimic de făcut. Ciobanii priveau descumpăniți pe vrăjitor și așteptau îngrijorați.

El se posomorîse. Ținu cîtăva vreme ochii în pămînt. Apoi, cătînd sprijin, îi ridică spre piscuri.

Aspru, muntele îl privea cu neîndurare din toate tăișurile lui sîngerate de luminile apusului. În limpezimea-i fioroasă vrăjitorul desluși o poruncă. O certare ?

Greșise ceva ? Porni să se cerceteze. Subțiindu-se ca o luminiță pe găurica unei chei, pătrunse pînă în cele mai ascunse ale lui. Meșteșugul îl moștenise din neam în neam, odată cu pizma și ura lumii, ursite tuturor cîți ridică măcar un creștet deasupra ei.

Uitase ceva ? Coborî la taică-su, Berevoi cel Tînăr, vestit vraci și descîntător, care pentru multele-i pîre grămădite asupră-i, că leagă ploile, ia mana vitelor și pune cuțit dușmanilor, fusese nevoit să pribegească în Ardeal, unde se și prăpădise.

Sărise o datină ? Ajunse la bunică-su, Berevoi cel Mare, meșter zodier și cetitor în stele, căruia îi slujeau spiriduși închiși în sticlă, ucis de vodă fiindcă prorocise domnia unui boier, ceea ce mai tîrziu s-a și izbîndit.

Călcase vreo rînduială ? Alunecă mai departe. Pe dîra lăsată de arderile vechiului duh se afundă în adîncul pomenirilor și sosi pe funia neamului la moși-strămoși.

Se abătuse de la vreo îndatorire ? Și în apriga-i pornire, clătină din somn străbunii cu căciuli așijderi împletite, din care odinioară cei mai viteji se aruncau singuri, cu piepturile goale, în sulițe, să ducă de vii veste la zei despre năpastele căzute asupra neamului. Ce uitase ? Ce nu împlinise ?

Dar Berevoii din veac, toți mucenici ai vrăjitoriei, trecură triști, fără să-i răspunză. Și durerea lor îi spintecă sufletul.

Atunci, ca niște porți, negurile lăuntrice se dădură într-o parte. Și deodată se arătă marele taur de odini-

oară : Nu amăgit de o momîie, ci cu coarnele roşite de sînge. Apoi i se înfăţişă ursul tragic de odinioară, care murea împuns, lăsîndu-i taina : Magia se istovise în om. Puterile ei se strămutaseră în fier şi în oţel. Muntele aştepta vînători cu arme înfricoşate, nu un unchiaş întîrziat în coada veacului. Şi toţi îl chemau acolo, la ei.

Negurile lăuntrice se alcătuiră la loc.

Se trezi. Acum ştia. Taurul magic vrea bărbăţie adevărată, protivnic viu, nu o sperietoare. Se uită împrejur. Ciurdarii îl părăseau. Ciracului care întrupase pe urs îi dăduse drumul. Rămînea el.

Pravila vrăjitoriei îl oprea să se amestece între fiare. El trebuia numai ca un stăpîn, de sus, să le cîrmuiască soarta. Dar acum nu-l mai putea nimic împiedica. Se simţea liber ca şi cum i-ar fi căzut zeci de lanţuri de la mîini şi picioare, pe care le tîrîse pînă atunci.

Înseninat, ieşi din nou de după stînci. Se măsură cu muntele şi păşi hotărît, de-a dreptul la simulacru. Scoase repede blana ursului din par, o îmbrăcă pe mîneci şi cu mare îndrăzneală se ivi deasupra strîmtorii, în văzul văii, unde se opri. Taurul îl zărise. Se-ntoarse numai în loc, se arcui pe toate încheieturile, îndoi uşor genunchii de dinainte, îşi cocoşă spinarea, încovoie grumazul şi, nemişcat, puse ochi lui răi, de diavol, ţintă în dihanie.

Se scurseră aşa cîteva minute. Unchiaşul urma să stea neclintit. Taurul scutură capul, ca şi cum ar fi alungat o părere, şi iar îşi înmuie mîiniile sinistre în priviri. Doar coada îi bătea ca un şarpe coapsele pînă la şolduri. Şi arcurile genunchilor stau mereu încordate.

Moşul, nemulţumit, înaintă încă un pas în patru labe. Apoi îndîrjit de moliciunea vitei, se săltă de cîteva ori întreg, răcni ca ursul, fîlfîi labele întinse. Taurul, fremătător, se ghemui şi mai mult în el însuşi, gata să zbucnească. Vraciul coborî de-a-ndaratele cei cîţiva paşi, ajunse la par şi se rezemă cu spatele de el : urs liniştit, sculat să privească fagurul uriaş al muntelui din care se prelingea lumina ca o miere de piatră.

Şi aşteptă.

Dar taurul nu se clinti. Rămase lipit de turma lui.

Omul se frămîntă puţin în blana grea, îşi întrebă duhul adîncurilor şi se hotărî. Muntele de data asta îi zîmbea cu îndemn şi încuviinţare. Potolit, începu să dezbrace pielea fără să părăsească din ochi taurul, o lepădă la picioare şi rămase aşa, cu mîinile în lături, răstignit de spetezele lemnului.

Ciobanii din dosul steiurilor încremeniseră. Numai ochii le jucau de la om la taur și îndărăt. Groaza le înghețase strigătele în gîtlejuri. Ce așteaptă ? Ce vrea moșul ? Vraciul visa cu gîndurile sus. Și zăbovea. Era oare adevărat că magia murise ? Și în om, și în fiare ? Poate. Dar cu orice chip vraja de acum, cea din urmă, se cerea împlinită. Taurul trebuia să biruie cu orice preț. Apoi va pieri și el, vraci de prisos, cu magia odată.

Își încordă puterile, își aținti vrerea și porni alt descîntec. Nu cu fum, nici cu glas... Ci cu mintea, înfiptă de-a dreptul între coarnele buhaiului, fără mijlocitor între ei.

Și iar se aprinse în el ceva, care dogorî în afară. Aproape lucea. Taurul gemu ușor. Vraciul se stinse. Și unchiașul din el porni din nou să se depene. Era vina lui că nu izbutea ?

Iată, stă gata să dea seama și să plătească ceea ce i se cere. Va duce însă, de viu, acolo unde trebuie, solie despre toate cîte nu se mai ajung, cîte lipsesc, cîte s-au pierdut, jălbar al celor părăsiți aci, jos pe lume.

Și, luînd blana, o făcu mototol și o zvîrli cu putere în taur, ale cărui coarne îl ispiteau ca două vîrfuri de lănci.

Fiara nu mai răbdă.

Scăpără ca un fulger peste cei cîțiva stînjeni, spulberă blana în picioare, ajunse omul, îl prinse și, orăcăind îngrozitor, îl ridică în sulițele coarnelor și începu să se coboare cu el vijelios.

Ciurda furioasă și-a dezlănțuit puhoiul după el.

Într-o clipă, alaiul a ieșit buluc din matca văii, duduind nebunește pe padină. Acolo unchiașul s-a desprins din înaltul coarnelor și a căzut în pășune. Peste el a trecut cu tropote zăporul cirezilor stîrnite la omor, alergînd după fruntaș.

Talazurile vălmășagului s-au oprit din iureș departe, abia la marginile prăpastiei.

Acolo taurul a fîlfîit într-un corn căciula împletită smulsă din capul vrăjitorului, arătînd-o cu fală muntelui, ca să se știe că de acum înainte nimeni nu-i mai poate sta împotrivă.

Și, măreț, buciuma din beregata-i de oțel în tuspatru zări, că el, taurul Sturului, a răpus fiara cea mai grozavă, pe omul-urs, cel din urmă apărător al vitelor, pe ultimul Berevoi.

1949 octombrie 27, București

MATEIU I. CARAGIALE

(1885—1936)

A fost fiul cel mai mare al lui I.L. Caragiale. S-a născut în București. Debutează ca poet în „Viața românească" (1912) cu cîteva poezii ce vor forma ciclul Pajere. *În 1924 publică nuvela* Remember, *iar între 1926—1928, în „Gîndirea", romanul* Craii de Curtea Veche. *Deși la vremea apariției, cărțile lui păreau prin materie și stil vetuste, ele au impus o tradiție scriitoricească și este receptat astăzi deosebit de modern. Tehnica scriiturii lui se sprijină pe cea* a misterului, *în tradiția lui E.A. Poe. Frumusețea unei povestiri stă, după autor, „numai în partea ei de taină ; dacă i-o dezvălui, găsec că își pierde tot farmecul". Se vede în arta portretului frecventarea de către scriitorul rafinat esteticește a picturii lui Van Dyck și a altor flamanzi. Comparație firească, literatura lui Caragiale-fiul nu se aseamănă cu cea a lui Caragiale-tatăl, nici chiar dacă ne oprim la dimensiunea fantasticului. Cum observa încă Vl. Streinu fantasticul din prozele celor doi este esențial diferit.*

Remember *este o poveste de noapte. „Nimeni n-a întrecut pe Mateiu I. Caragiale în descrierea nopții și amurgului", observa T. Vianu. Originalitatea acestei anti-nuvele (G. Călinescu îi spunea „cu aspect de pastișă") o dă așadar „pasta grea a stilului", după majoritatea comentatorilor.*

REFERINȚE CRITICE : *Steinhardt, N.*, Visul galeș mateian, *VR, 34, nr. 11, nov. 1981, pp. 30—35 ; George, Al.* Mateiu I. Caragiale, *Ed. Minerva, Buc., 1981 ; Manolescu, Nicolae,* Mateiu I. Caragiale, *RITL, tom 31, nr. 1, ian-mart., 1983, pp. 41—44 ; Apetroaie, Ion,* Povestitorul și textul,

C, 20, nr. 17, 26 aprilie 1985, p. 4 ; Cioculescu, Barbu, Translația personaj-autor în proza lui Mateiu I. Caragiale, *VR, 81, nr. 9, sept. 1986, pp. 30—35.*

(Mateiu I. Caragiale, *Pajere. Remember. Craii de curtea-veche. Sub pecetea tainei.* Ediție îngrijită și prefață de Perpessicius, E.P.L., 1965, pp. 35—63.)

REMEMBER

„Ceci est un fait-divers atroce."[1]
Les Mémoires du Bal-Mabille.[2]

Sunt vise ce parcă le-am trăit cîndva și undeva, precum sunt lucruri viețuite despre cari ne întrebăm dacă n-au fost vis. La asta mă gîndeam deunăzi seara cînd răvășind printre hîrtiile mele ca să văd ce se mai poate găsi de ars — hîrtiile încurcă — am dat peste o scrisoare care mi-a deșteptat amintirea unei întîmplări ciudate, așa de ciudată că, de n-ar fi decît șapte ani de cînd s-a petrecut, m-aș simți cuprins de îndoială, aș crede că într-adevăr am visat numai, sau că am citit-o ori auzit-o demult.

Era în 1907. Fusesem greu bolnav în București și mă întorsesem la Berlin acasă. Însănătoșirea mea se făcea cu anevoință, cerînd îngrijiri mari. La plecare, doctorul m-a sfătuit să mă feresc pînă și de cele mai ușoare zguduiri sufletești. Bietul doctor ! Am dat din umeri, zîmbind, și i-am spus să fie pe pace.

După un surghiun de doi ani revedeam Berlinul. Am de Berlin mare slăbiciune ; nici împrejurări foarte triste nu m-au împiedicat să-l revăd cu plăcere. L-am regăsit cum îl lăsasem : tot numai flori. Așa frumos chiar ca în acel început de iunie nu-mi păruse totuși niciodată.

Ca să-l vîntur însă și să-l colind ca odinioară, nu mai mergea. Oboseam repede și oboseala putea înlesni reivirea boalei. M-am resemnat dar cîtăva vreme a sta pe acasă, jertfă de care mă despăgubea, în parte, frumusețea muzicei vechi ce se făcea la noi de dimineață pînă seara. Năpădit de o dulce aromeală, îmi lăsam visările să nască și să se topească în voie în noianul de armonii sublime,

---

1 *„Este un atroce fapt divers"* (fr.) (n.ed.).

2 *Memoriile lui Bal-Mabille,* memorii despre localul de distracție din Paris, înființat în 1840, de dansatorul Mabille. „Bal-Mabille" a cunoscut o adevărată epocă de glorie, cu vestiți dansatori ca Chicard, Mogador, Clara Fontaine și Rose Pompon, pînă în 1875, cînd s-a desființat (n. ed.).

uitîndu-mă pe fereastră, cu ochii pe jumătate închişi, cum unduiau curcubeuri în pulberea fluidă a fîntînii din larga piaţă-grădină. Lina boare a asfinţitului legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor agăţaţi pe terasa casei din faţă, purtîndu-le mireasma pînă la mine. Seara da însufleţire umbrelor, în oglinzi, tainic, treceau fiori. Acesta era ceasul pe care-l aşteptam ca să admir colţul cel mai frumos al pieţei — un petec de pădure rămas neatins în plin oraş — cîţiva bătrîni copaci frunzoşi şi sumbri, vrednici să slujească de izvod celor mai cu faimă meşteri ai zugrăvelii. Îi regăseam chiar, la Muzeul Frederic, într-o cadră de Ruysdaël [1], aceiaşi copaci stufoşi, adumbrind lîngă o cădere de apă un castel în ruină. Odată nu puteam trece pe dinaintea ei fără a mă opri îndelung. Privind-o, gîndul mi se pierdea fără sfîrşit în fărîma-i de cer vînăt cu zare adîncă. E înnăscută în mine, drojdie de străvechi eres, o iubire păgînă cucernică pentru copacii bătrîni. Lor le datoresc inspiraţii mult nobile şi grave, fiindcă nu cred să se afle pe lume viers omenesc sau cîntare meşteşugită care să mă mişte mai viu ca tainicul freamăt ce-l deşteaptă în frunzişul lor vîntul serii. Arborii aceia zugrăviţi mă încîntau totuşi mai mult chiar decît cei adevăraţi, acel mic peisaj melancolic înfăţişîndu-mi o oglindire a sufletului meu.

Mergeam la muzeu foarte des. Cît de cufundat eram în contemplarea cadrelor nu treceam cu vederea nici pe oaspeţi, interesanţi uneori, aşa că printre ei băgasem de seamă că se afla nelipsit un tînăr, care, acolo mai ales, ar fi atras privirile oricui", căci despre el s-ar fi putut cu drept zice că-l desprinsese de pe o pînză veche o vrajă. Poate fi plăcere mai rară pentru cei ce s-au împărtăşit cu evlavie întru taina trecutului decît să întîlnească în carne şi oase o icoană din veacuri apuse ? Cu doi ani înainte văzusem în sala franţuzească a muzeului o coconiţă care copia după Mignard [2] pe Maria Mancini [3] şi avea o aşa

---

[1] JACOB-ISAAC VAN RUYSDAËL (1629—1682), pictor olandez ; peisajele sale excelează prin subtilitatea desenului, prin bogăţia şi căldura culorilor (n. ed.).

[2] PIERRE MIGNARD (1612—1695), pictor decorator şi portretist francez, de o manieră uşor convenţională ; a fost pictorul curţii sub Ludovic al XIV-lea (n.ed.).

[3] MARIA MANCINI (1640—1715 ?), prinţesă de Colonna. Portretul ei, zugrăvit de Mignard, se numără printre cele mai cunoscute pînze ale acestuia (n.ed.).

izbitoare asemănare cu modelul, încît ai fi crezut că, privindu-se în oglindă, își zugrăvește, împodobindu-l, propriul ei chip.

Tot astfel semăna tînărul cu unii din acei lorzi, ale căror priviri, mîini și surîsuri Van Dyck[1] și, după el, Vand-der-Faës[2] le-au hărăzit nemuririi. Zic unii din acei lorzi, fiindcă mai toți sunt la fel. În trecut, în castele restrînse, celor de aproape și înmulțit înrudiți, trăind împreună, cu același port și obiceiuri, fiecare epocă le întipărește același aer dacă nu chiar aceeași înfățișare. Se întîmplă iarăși ca, acolo unde cu gîndul nu gîndești, să răsară ființe cărora le trebuie căutată aiurea, în alte țări, la alte neamuri, în alte veacuri, adevărata asemănare, fără a li se putea bănui măcar, în vreun fel, cu aceia de cari îi despart prăpăstii de timp și de stirpe, vreo cît de îndepărtată înrudire.

Era de prisos dar orice presupunere despre obîrșia tînărului cu pricina, făceam însă tot soiul de reflexii asupra ființei lui, unică într-adevăr și stranie, impunîndu-se poruncitor luărei aminte. Mă subjugase prestigiul recei trufii a tînărului ce, în deplină frumusețe, pășea singur în viață, nepăsător, cu fruntea sus. L-am crezut, din capul locului, una din acele făpturi excepționale, străine de omenire, pentru cari am resimțit totdeauna o vie atragere. Îl vedeam zilnic aproape, nu muzeul fiind singurul loc unde îl întîlneam. În plimbările ce începusem a relua prin oraș, de teama oboselii, făceam lungi popasuri la o prăvălie unde se degustau capodoperile unei vechi rachierii neerlandeze. După Ruysdaël, Van-Brouwer[3] și Van-der-Hoogh[4]. Nicăieri nu mă reculegeam mai bine ca în acea

[1] ANTOINE VAN DYCK (1590—1641), celebru pictor flamand, discipol și colaborator al lui Rubens ; a fost pictorul curții lui Carol I al Angliei (n.ed.).

[2] PIETER VAN DER FAËS (1618—1680), cunoscut mai cu seamă sub numele de *Cavalerul Lely*, portretist german ; și-a petrecut cea mai mare parte din viață la Londra, unde a fost pictor al curții regelui Carol al II-lea (n.ed.).

[3] ADRIAEN BROUWER (BRAUWER) (1605—1638), pictor olandez cunoscut îndeosebi pentru compozițiile sale care înfățișează scene din cîrciumi (n.ed.).

[4] PIETER DER HOOCH (HOOGH sau HOOGHE) (1629—1683 ?), pictor intimist, unul din „micii maeștri ai școlii olandeze", cunoscut mai cu seamă pentru realizarea efectelor de lumină în scenele de interior (n.ed.).

încăpere îngustă și cam întunecoasă, ce ar fi putut face cinste oricărei locuințe de burg-maistru sau de staroste de breaslă, așa bogat căptușită cum era cu stejar afumat până la jumătatea peretelui, unde blana ieșea afară, făcînd jur împrejur o largă poliță pe care stăteau înșirate năstrape și ulcioare de Delft [1]. Ce minunate clipe petreceam acolo !

Alături de mine, pe singura laviță din primitoarea cămară, singuratică ziua, tînărul cu chip de portret vechi sorbea pe îndelete băuturile cele mai dulci și mai parfumate, asemenea unor nestimate topite, ațîțătoare de visări exotice și de îndepărtate nostalgii cu piperatele lor mirodenii de Java sau de Antile. Acolo, parcă nu mai eram străini unul de altul și, ceea ce e nostim, mai tîrziu, după ce ne-am cunoscut, ne-am mărturisit că, și lui și mie, ni se păruse a mai fi stat și altădată împreună într-o încăpere la fel.

Nu m-aș fi gîndit însă să ne împrietenim chiar, fiind îndreptățit a-l crede că făcea parte dintr-o lume cu totul alta decît a mea. Sărea în ochi : una e floarea de cîmp, alta floarea de grădină. Acum, fie că trebuiseră veacuri ca, la asfințitul ei, o înaltă rasă să înflorească așa de strălucit, într-un semeț avînt al sîngelui albastru spre tipul ideal, fie că fusese numai o nemereală fericită, în toate chipurile mai mult nu se putea da. Mai era nevoie, e drept, și de ceva osteneală, zilnic, ca această podoabă a omenirii să-și împlinească frumusețea, pentru că atîta găteală nici la o muiere nu mi-a fost dat să văd. Să-l fi presupus după asta că era unul din acei deșuchiați cu năravuri rătăcite al căror număr pare a fi sporit, în timpii din urmă, pretutindeni, într-o măsură întristătoare ? Nu, nu-mi venea să o cred, căci dacă păpușii acesteia sulemenite îi flutura uneori pe buze un surîs neliniștitor, sub arcul sever al sprîncenelor, trase negre cu condeiul, ochii aveau acea nevinovată limpezime ce strălucește numai sub pleoapele eroilor și ale copiilor.

Era și foarte tînăr ; să tot fi avut douăzeci de ani. Ce nu se îngăduie la vîrsta aceasta, celor bogați mai ales ? Lipsa grijii zilei de mîine preface creierul omenesc, amor-

---

[1] *Delft*, localitate din Olanda meridională, celebră încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea pentru producția ei de ceramică — una dintre cele mai apreciate din Europa. Faianța de Delft, cunoscută în secolele XVII—XVIII și sub numele de „porțelan de Olanda", se distinge printr-o ornamentație bogată, cu motive vegetale, și colorit în tonuri puternice (n.ed.).

ţind simţimîntul temerii de răspundere ; avuţia moleşeşte şi îmbată de o ameţeală dulce, neîntreruptă, ce îndeamnă la goana după plăceri rare, după senzaţii noi. Din acea lume nepăsătoare şi deşartă, dezbărată de prejudecăţile de rînd, făcea parte şi noul meu cunoscut care, fără îndoială, trebuia să se bucure de mari mijloace de trai. Arăta însă a trăi în afară de acea lume, şi mai mult chiar, în afară de orice lume. Ca dînsul, în Berlin-W., mai erau şi alţii, dar pe aceia nu-i puteai decît rareori zări, călărind în ceaţa dimineţii sau zburînd repede seara la înfloritele lor desfătări. Nici pe el nu-l vedeam altfel decît locuind într-una din străzile ce mărginesc regescul Tiergarten [1] spre apus, încingîndu-l cu o minunată salbă de vile, unde aurul a izbutit, întrucîtva, în încercarea de a sădi iarăşi raiul în viaţa pămîntească. Mi-l închipuiam dar, răsfoind cu degetele lui subţiri cărţi cu legături scumpe, în somptuoasa singurătate a odăilor cu oglinzi adînci, unde lîncezeşte o risipă de flori rare. Nu deştepta oare vedenia unui asemena decor, singură numai, pătimaşa mireasmă ce răspîndea el în juru-i, atît de îmbătătoare că treaz te făcea să visezi ?

Aubrey de Vere. Cînd mă gîndesc... Ne-am vorbit într-o zi aşa, parcă ne-am fi cunoscut de cînd lumea. Numele lui normand — şi pînă astăzi nu ştiu dacă astfel se chema într-adevăr — nu-mi era străin, fiind numele de neam al zvăpăiaţilor conţi de Oxford [2], după stingerea cărora a fost cules şi alipit la cel de Beauclerk de Stuarţii [3] de mîna stîngă, duci de Saint-Albans. Să se fi tras cumva din aceştia, nu i-ar fi făcut mai multă cinste ei lui decît el lor. Deşi englez pînă la măduvă, în vorbire se slujea obişnuit de franţuzească şi aşa cum rar mi-a fost dat să o aud. Cu timbrul grav al glasului său mlădios şi pur, ea era

[1] Parc mare cu vegetaţie bogată din partea vestică a Berlinului (n. ed.).

[2] Veche familie engleză de origine normandă, care a dat cîţiva oameni politici şi cărturari ; cel mai proeminent dintre el, Robert Harley, conte de Oxford (1631—1724), secretar de stat, a fost acuzat de înaltă trădare (sub regele George I) şi întemniţat în Turnul din Londra (n.ed.).

[3] *Stuart,* familia princiară scoţiană şi engleză, de origine anglo-normandă. Descendenţii acesteia în linie indirectă au fost ducii de Beauclerk, de Bucelengh şi de Lenox — moştenitorii fiilor naturali ai lui Carol al II-lea (n.ed.).

pentru dînsul ceva mai mult decît un mijloc de înțelegere, era o unealtă de seducere. Aflînd ce era, l-am înțeles pe dată în totul ; datina căreia Brummel[1] i-a pus pecetea numelui său trăia în Aubrey de Vere în deplină strălucire. Pînă și plăcerii de a se sulimeni îi găsisem astfel tălmăcirea: cei dintîi locuitori ai Albionului[2] de cari se pomenește, nu-și boiau în întregime goliciunea în albastru ? Această coloare îi era îndeosebi dragă noului meu prieten, el o purta în însăși făptura lui, în ochi și sub pielița foarte străvezie a mîinilor, în cari, cînd la una cînd la cealaltă, sclipeau șapte inele, gemene toate — șapte safire de Ceylan. Cu brățara și cu parfumul, acea de neuitat mireasmă de garoafă roșie, inelele erau singurele lucruri cărora le rămînea credincios — încolo, ca îmbrăcăminte, nu știu să-l fi văzut de două ori la fel. Dar toată această migăloasă găteală nu era la dînsul decît un amănunt dintr-un întreg desăvîrșit, de o fericită armonie. Aubrey de Vere avea un creier de minune alcătuit și un duh scînteietor, el ar fi făcut fala clubului cel mai închis și nu s-ar fi simțit la strîmt nici într-o adunare de cărturari, pentru că, dacă mărturisea că rufele și le spăla la Londra, adăuga că tot astfel, în suta a optsprezecea, coconașii din Paris și le spălau în Flandra și cei din Bordeaux la Curaçao și așa știa să vorbească de toate, cu asemănări din trecut, cu apropieri și amănunțiri fermecătoare de cîte ori i se întîmpla să povestească de călătoriile lui prin ținuturile străvechi ale Răsăritului, sau prin ostroavele pierdute ale oceanului liniștit unde domnește primăvara veșnică. Atît am putut afla din viața lui ; că văzuse multe, cutreierînd mări și țări și că citise și mai multe, prea multe chiar, pentru anii lui, fiind fost cu putință să fi amestecat ce văzuse cu ce citise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înșelător al citirii, care laolaltă cu bogăția îi cam sucise capul deși, de la fire, avea judecata limpede și rece. Așa, de pildă, am înțeles că se îndeletnicea cu cercetări oculte îndrăznețe, pentru cari era hărăzit, pe lîngă o înclinare înnăscută rară, și cu cea mai uimitoare pregătire. Părea chiar să fi avut mai multe legături cu duhurile decît cu cei vii, deoarece în povestirile sale nu venea niciodată vorba de ființe omenești.

---

[1] GEORGE BRUMMEL (1778—1840), dandy englez, supranumit „regele modei" (n.ed.).

[2] *Albion* (astăzi numai poetic), denumire veche a Angliei datorată, se pare, coastelor ei albe (n.ed.).

Cu ce prilej, în ce împrejurări făcuse așa de timpuriu călătorii atît de minunate nu spunea, precum nici cine era, ce și de unde, dacă avea părinți, rude sau prieteni, unde sta cu casa măcar — nimic, cu desăvîrșire nimic. Ce stăpînire de sine avea ca să poată ascunde astfel, la vîrsta lui, fără a se trăda ? Dacă el însă nu destăinuia nimic, apoi eu îl întrebam și maí puțin și presupun că tocmai asta a fost pricina că am legat prieteșug. O veșnicie să ne fi întîlnit, tot mai lesne i-ar fi scăpat lui o destăinuire decît mie o întrebare. De altfel, nici nu țineam să aflu ceva : ce mă privea pe mine ? Întîmplător l-am văzut — fără să bage el de seamă — alegînd flori de patru-cinci sute de mărci, garoafe și orchidee rare — un adevărat desfrîu — și n-aș fi avut, cum cunoșteam pe domnișoara vînzătoare, decît, după plecarea lui, să intru să-mi înfloresc cheutoarea ca să aflu unde le trimesese și, punînd astfel mîna pe fir, să împing cercetarea mai departe. Dar la ce bun ? Să fi avut un scop stăruința încăpățînată cu care își perdeluia scurtul lui trecut și viața de toate zilele se putea prea bine, era însă, o spun iarăși, atîta mîndrie în privirea lui ce, pururi nepăsătoare de ce se petrecea pe pămînt, arăta a se pierde aiurea, în depărtările unei lumi de vis, încît ar fi făcut să se risipească orice umbră de neîncredere sau de bănuială. Totuși, nu-mi scăpase din vedere că uneori ar fi dat să mai spună ceva, dar se răzgîndea pe loc, înnăbușindu-și vorba pe buze. Roșea el atunci sub suliman, i se înnourau într-adevăr ochii, așa cum mi se părea într-o foarte scurtă clipă de dare pe față a unei tulburări ascunse ? Nu aș putea jura, ce știu însă e că pe cînd povestea, privirea lui, făcîndu-se și mai adîncă, se ațintea asupra nelipsitelor inele, lung și cu duioșie, ca și cum acele pietre ar fi cuprins taina vieții lui, oglindindu-i în gheața lor limpede și albastră toate gîndurile și amintirile.

De la o vreme, fără ca legăturile noastre de prietenie să se strîngă mai mult, ne vedeam mai des, uneori dimineața, cel mai obișnuit după-amiazi, niciodată însă seara, niciodată. Din pricina căldurii, părăsisem taverna olandeză și ne întîlneam la Grunewald, pe terasa unei cafenele, la marginea unui crîng de pini — o terasă idilic cotropită de trandafiri de toate neamurile și fețele ce, la adierea vîntului, se scuturau în pahare. Sosea totdeauna fără grabă și fără întîrziere. O dată l-am așteptat însă zadarnic pînă la ceasul cinei. Întorcîndu-mă acasă, găsesc o scrisoare în care se ruga pe scurt de iertare că nu putuse

veni și iscălea : *sir* Aubrey de Vere. Am cercetat cu luare aminte scriptura semeață cu slove mari și pecetea de ceară albastră : un sfinx culcat în mijlocul panglicei unei jaretiere la fel cu aceea ce împresoară scutul în stema Marii Britanii. Pe panglică citeam cuvîntul *„Remember“* [1].

Ca eraldist nu eram mulțumit ; mă așteptam să aflu arme adevărate, nu o simplă emblemă. De la acea scrisoare, *sir* Aubrey n-a mai dat semn de viață. Nu era de mirare : o zăpușeală umedă cumplită clocea orașul, cuibar uriaș de ticăloșii și de rele. Nu mai era de ieșit decît seara, cînd *sir* Aubrey nu se arăta. Nopțile erau însă atît de frumoase, încît greu mă înduram să mă mai întorc acasă. Tot umblînd astfel pînă tîrziu, am avut odată, spre miezul nopții, într-o alee pustie din Tiergarten, o stranie întîlnire.

Trecea o femeie înaltă, cu un bogat păr roșu sub o pălărie mare cu pene, o femeie slabă și osoasă, fără șolduri și fără sîni, într-o rochie strîmtă de fluturi negri. Ea pășea țeapănă ca o moartă, care ar fi împinsă sau atrasă de o putere din afară, străină de voința ei, spre un țel tainic în noapte. Nu știu de ce nu mi-a venit să cred că e o femeie ca toate femeile, din capul locului, chiar înainte ca în ochii ei țintiți mari, ce arătau a privi înăuntru, și în trăsurile feții sale prea sulimenite să-mi pară a recunoaște... Dar, mai trebuia să mă îndoiesc, mai putea fi numai o bănuială cînd în mîna cu degetele lungi rînjeau șapte safire de Ceylan ? Am rămas uluit, în prada unui simțimînt tulbure, în care și nedomerirea și urîtul și teama își aveau partea lor, apoi, cu nările pline de cunoscuta mireasmă — mireasma de garoafă roșie — am dat să o urmăresc. Era însă tîrziu ; o pierdusem. La capătul aleei așteptau cîteva droști de piață ; se suise pesemne într-una și pierise.

Pentru un vechi berlinez ca mine ar fi fost copilăresc să mă las cuprins de uimire. Cîte nu văzusem ! În schimb mă simțeam îmboldit de o curiozitate josnică, ce m-a făcut cîteva seri să pîndesc mereu pe acolo. Nimic însă. Estimp, arșița creștea tot mai aprigă ; în ziua căreia i-a urmat noaptea ce voi povesti numaidecît la vale, picaseră oameni pe drum ca muștele.

---

[1] *Aduceți-vă aminte*, expresie intrată în istorie ; a fost ultimul cuvînt rostit pe eșafod de regele Carol I (1625—1649), al Angliei (n.ed.).

Era o noapte de catifea și de plumb, în care adierea molatecă a unui vînt fierbinte cerca în zadar să risipească pîcla ce închegase văzduhul. Zările scăpărau de fulgere scurte, pădurea și grădinile posace tăceau ca amorțite de o vrajă rea ; mirosea a taină, a păcat, a rătăcire. Înaintam cu greutate prin întunerecul ce vătuia aleiele singuratice, trebuind uneori să mă opresc covîrșit de slăbiciune. La răspîntia unde e fîntîna lui Roland din Berlin, în lumina prea vie, care, după beznă, îmi luase văzul săgetat, mă pomenii față în față cu *sir* Aubrey, ceea ce, cînd îl privii mai bine, nu-mi făcu tocmai plăcere.

Nu pentru că de data asta întrecuse orice măsură. Oricum, nu se iese astfel în lume. Pudra cu care își văruise obrazul era albastră, buzele și nările și le spoise cu o vopsea violetă, părul și-l poleise, presărîndu-l cu o pulbere de aur, iar ochilor le trăsese jur împrejur largi cearcăne negre-vinete ce-i dădeau o înfățișare de cîntăreață sau de dănțuitoare. Încolo, îmbrăcat tot fără cusur, în frac albastru, sub mantaua ușoară de seară, cu orchideea la cheutoare, nelipsindu-i nici brățara de la mînă, nici inelele din degete. Avea însă ceva schimbat, era neastîmpărat, neliniștit, pe cît eram eu de muiat și de stins. Împotriva obiceiului lui, vorbea pripit și tremurat, rugîndu-mă să rămîn cu el — el, care făcea parte din acei oameni ce fără voie, în ciuda însăși curteniei lor, dau să înțeleagă că fac o însemnată jertfă cînd suferă să stea cu cineva. Mai mult, îmi luase chiar brațul și mă întorsese din drum. Îl simțeam cum dîrdîie din toate încheieturile, scuturat de friguri, și vedeam cum ochiii aci i se ținteau în gol, sticloși ca ai femeiei cu păr roșu, aci îi lăcrămau lîncezi și pierduți. După cum atunci nu-mi venise să cred că arătarea ce trecuse pe lîngă mine era o femeie, acum mi se părea că ființa ce mă tîra cu ea în umbră nu era un bărbat. Am mers tăcuți pe marginea pădurii, eu posomorît, cătînd a arăta cît mai puțin plictisit, el, cu surîsul pe buze, privindu-și în zare pietrele albastre, de cari se legau poate amintiri tainice și cărora le hărăzea parcă, cu patimă și dor, gîndirea lui cea din urmă — am mers tăcuți pînă ce, ajungînd la podul de peste canal, unde începe calea Electorilor, el s-a oprit, desfăcîndu-se de mine.

Aveam înaintea mea un alt om, cu desăvîrșire altul decît cel de adineaori. Să fi avut pietrele lui virtuți ascunse ? Treptat se redobîndise pe sine, se îndreptase, înțepase nările și acum sta țeapăn, rece și mîndru, foarte mîndru. Trăsurile feței sale prelungi se ascuțiseră, de la

albastrul fraged de floare coloarea ochilor îi trecuse la albastrul cu licăriri aspre al oțelului, iar pe buzele subțiate zîmbetul i se făcuse crud. În paloarea-i lunară, cu părul său de aur, *sir* Aubrey nu mai avea ca înfățișare în acele clipe nimic firesc, semănînd mai mult a serafim, a arhanghel decît a făptură omenească. Rămase astfel înmărmurit cîtva timp scrutînd întunericul pe care îl biciui deodată cu mănușile lui albe ca și cum ar fi voit să alunge o vedenie.

— E o stranie noapte, zise el grav. Asemenea nopți sunt mai de temut ca beția ; vîntul cald împrăștie friguri rele. Stendhal scrie că la Roma, cînd bate un anume vînt în Transtevere, se ucide.

Trebuie să te simți și dumneata slăbit de zăduf, urmă el. Ai să-mi faci plăcerea să iei ceva cu mine, un păstrăv, doi, și o sticlă de vin de Rin, să ne mai întremăm. Dar înainte să-mi dai voie să lipsesc puțin... Și, scoțînd ceasornicul, o floare de platină muiată într-o rouă măruntă de pietre albastre ; ...Ai să vrei să mă aștepți, nu-i așa ? Am să zăbovesc nițel, poate mai mult de un sfert de ceas, oricum însă mai puțin de o jumătate. Mai plimbă-te în vremea asta, ne găsim aici la pod, cine vine întîi așteaptă pe celălalt. Îmi întinse mîna care era ca gheața, ridică pălăria și-mi întoarse spatele. Făcui întocmai, îndreptîndu-mă din nou spre pădure ; sunt în apropiere cei mai frumoși copaci ce se pot închipui, uriași seculari, druidici [1], așa de înalți și de înfoiați că, privindu-i, îți vine să te crezi pe alt țărm. M-am întors la pod după un sfert de ceas și înainte de jumătate, dar fără a-mi găsi tovarășul. Cum așteptarea, ca toate neajunsurile, pare mai grea la început, am mai luat-o pe cheu în sus, fără a mă depărta prea mult de locul de întîlnire.

Cheul era pustiu, iar casele oarbe. Peste tot ferestrele erau negre, unele fiind însă deschise, se zăreau înăuntru acele lucori posomorîte de argint-viu ce rînjesc în oglinzi în întuneric. Una singură de sus se împăiengina de raze slabe, aceea a unei odăi încărcate de poleieli, unde veghea o lampă așezată pe un colț de dulap — mai mult candelă decît lampă — abia lăsînd să se cearnă ca înveninată, printr-un înveliș de smalturi verzi, o lumină înnăbușită, una din acele lumini cari, după datinele vrăjitorești, sunt prielnice duhurilor rele ce rătăcesc în puterea nopții.

---

[1] *Druidic*, de la *druizi*: preoți la vechii gali ; autorul se referă aici la „vîrsta" copacilor (n.ed.).

M-am oprit, și privirea mi-a rămas îndelung pironită asupra acelei ferestre. Ah ! farmecul ferestrelor luminoase în întunecime, cine s-ar mai încumeta a-l spune după Barbey d'Aurevilly [1] ? Dar, în nemuritoarea sa povestire e perdeaua cîrmezie [2], în altele, scrise mai tîrziu și atît de timpuriu uitate, sunt geamuri de nu mai știu ce colori ; la fereastra mea nu era nici perdea, nici geam și totuși, în ceața verzuie, afară de poleieli și de oglinzi ce și ele păreau înzăbrănite, nu se vedea nimic.

Să fi fost vreo legătură între acea fereastră, care e de ajuns să închid ochii ca să-mi răsară înainte întocmai ca atunci, și cele ce s-au petrecut în acea noapte chiar, bănuiesc, nu pot să știu. M-am întors la pod tot așa de nenorocos ca și întîia oară : prietenul nicăieri. În vederea unei așteptări mai lungi, m-am rezemat de parmaclîcul de tuci al podului, lîngă mal, mi-am descoperit capul, care mă durea, și m-am cufundat cu totul în măreața priveliște a nopții.

Nu o voi uita niciodată. E drept că așa frumoase nopți, două n-am văzut la fel, eu care știu a prețui noaptea ca nimeni altul și care am iubit-o cum nu se poate iubi ziua, cu nesaț și cu patimă. Sufletul meu sălbatic, care de obicei pare a ațipi zgribulit de o nemulțumire nedeslușită, nu începe a trăi pe deplin decît o dată cu stingerea celor din urmă văpăi ale amurgului ; pe măsură ce se așterne vălul serii, renasc, mă simt mai eu, mai al meu. Să-mi fi îngăduit mijloacele de trai a schimba fața împrejurărilor, cu anii ar fi fost cu putință să nu văd raza zilei. A, să nu fi fost noapte, n-aș fi așteptat pe *sir* Aubrey, nu ! dacă e vorba, apoi nu țineam să-l revăd de fel. Am stat pentru că acasă tot nu m-aș fi întors, aș fi zăbovit tot atît, hoinărind pe acolo unde, în umbră, freamătul copacilor înalți face ca singurătatea să pară nemărginită. Nu-i puteam însă ierta lui *sir* Aubrey că mă făcea să-l aștept, să-l aștept în vreme ce el cine știe la ce desfătări se deda, în înfiorarea acelei nopți calde, poate chiar la acea tulbure lumină verzuie, în brațele vreunei femei, a cărei frumusețe să fi fă-

---

[1] JULES-AMÉDÉE BARBEY D'AUREVILLY, (1808—1889), scriitor francez, admirat îndeosebi pentru stilul său. Este autorul mai multor volume de nuvele, studii și eseuri, printre care se numără și cel despre *dandysm (Du dandysme et de G. Brummel)* la care se referă și Mateiu Caragiale (n.ed.).

[2] Aluzie la nuvela *Le rideau cramoisi,* din volumul *Les diaboliques (Diabolicii),* al lui Barbey d'Aurevilly (n.ed.).

cut pereche cu frumusețea lui. Mai aveam încă o bănuială : mersese poate să pregătească pentru mai tîrziu întrunirea vreunui sobor ocult și uitase de lumea celor vii. Oricum, sînge rău n-aveam de ce-mi face. Îmi reluai dar firul gîndurilor sprijinit de parmaclîc în coate, cu tîmplele în palme. Sub mine alunecau solzii grași ai apei leneșe, deasupra căreia se înfiripa străveziu un zăbranic de aburi. Canalul era sinistru. Ce deosebire ! — ziua, priveliștea în partea locului e cum nu se poate mai blîndă : ramurile copacilor de pe maluri, înfrățite spre vîrf, fac boltă deasupra canalului, în care își oglindesc frunzișul ușor și neastîmpărat de un verde proaspăt și fraged. Aceasta e calea ce-o urmează trupurile celor înecați. În 1905, țin minte, într-o dimineață poleită de april, apele purtau o mireasă albă. Se aude de altmintreli la Berlin un cîntec vesel : „Plutește un cadavru pe Landwehrkanal".

Răcorindu-mi fruntea, o vie adiere mă trezi din toropeală. Cît am stat țintuit acolo nu mi-am dat seama — am tras, nesupărat de nimeni, și un pui de somn — nu știu să fi auzit bătînd orologiul de la Gedaechtniss [1] și trebuie să fi bătut în mai multe rînduri. Cînd, mahmur, mi-am ridicat capul din mîini și m-am frecat la ochi, pe cerul care se făcuse ca scrumul casele se desprindeau împînzite. Vîntul se întețise rece, iar arborii porniseră a geme. Mi-am acoperit capul, pălăria am găsit-o jos, căzută — și am mai dat încă un tîrcol pe cheu să mai văd lumina cea tainică. Fusese însă stinsă. M-am hotărît în sfîrșit să plec spre casă, începuseră a cădea stropi groși și se lumina de ziuă.

Ca o adevărată pasăre de noapte urăsc zorile. Fără a ține seama că o răceală mi-ar fi putut fi funestă, în loc să caut vreun adăpost, am luat-o la picior pe străzile pustii, gonit de searbăda lumină ce se cernea țesută cu apă din văzduhul încruntat, biciuit în răstimpuri cu furie de vîntul de miazănoapte. Cînd, ud leoarcă, m-am văzut acasă, am fost cuprins de o ciudă grozavă, ceea ce nu m-a împiedicat totuși să dorm fără vise pînă la amiazi.

Afară se așternuse pe ploaie, o ploaie care n-a contenit o săptămînă încheiată decît în scurtele răgazuri ce își da ca să se pornească mai vajnică. Făceam ce dregeam și gîndul îmi zbura la întîmplările din nopțile din urmă. De

[1] Biserică monumentală din Berlinul vestic distrusă de bombardament în timpul ultimului război mondial (n.ed.).

cîte ori venea poşta, săream să văd dacă nu era ceva şi pentru mine. Aşteptam bineînţeles un cuvînt de la *sir* Aubrey — se cădea din partea lui — şi faptului că pe plicurile sosite nu se afla nici scriptura semeaţă, nici pecetea cu sfinxul, nu-i puteam găsi tălmăcire.

Într-un ajun de sărbătoare, vremea rea făcu în sfîrşit pace. Neîncrezător, nu ieşii decît tîrziu la plimbare. La zări se lumina a ploaie. Era aşa de albastră acea seară dulceagă şi lină, de un albastru închis fluid, că oraşul părea scufundat în adîncimile tainice ale unei mări. Străzile mişunau de lume ; fericirea de a trăi, de a se bucura de bunurile vieţii se oglindea pe toate chipurile, se răsfrîngea în toate privirile, vie, aproape aţîţătoare, dînd frumuseţii femeilor o deosebită strălucire. Închipuirea mă purta în trecut, evocam vedenia a cum trebuie să fi fost în asemenea seri marile cetăţi ale vechimei, Babilonul, Palmira, Alexandria, Bizanţul ? Îmbinînd astfel realitatea cu visarea, numai fără grabă şivoiul mulţimii pînă la podul de peste canal, unde ceasuri întregi aşteptasem atunci pe *sir* Aubrey.

Drăgălăşia locului era împlinită, desăvîrşită, de albeaţa fără seamăn a cîtorva lebede ce se aflau la acea oră albastră pe apă parcă într-adins. Nu mai trecui podul şi mă înturnai la un birt în apropiere. Pe cînd aşteptam masa, o privire aruncată pe un ziar mă făcu să aflu abia atunci un lucru de care urla tîrgul de două zile.

Se pescuise în Charlottenburg [1], acolo unde Spreea îşi ia înapoi apele împrumutate canalului, făcînd vîrtej — se pescuise, legat cobză într-o manta, un cadavru ce arăta a fi acela al unui tînăr blond şi zvelt, bogat îmbrăcat în ţinută de seară, gătit şi înmănuşat, însă desculţ.

Tînărul fusese nu de mult ucis. Trupul purta în partea stîngă a pieptului o rană adîncă. Lovitura fusese atît de puternică încît arma — o lamă îngustă cu două tăişuri — se frînsese, o parte rămînînd în rană.

Se găsise asupra victimei, în hîrtie şi aur, o mică avere, başca preţul sculelor ce purta cu risipă nebună, toate din belşug bătute în safire de Ceylan, numai în safire de Ceylan. În schimb nici o hîrtie tipărită sau scrisă care să poată trăda ceva despre ucis — nimic, nimic. Hainelor le fusese smuls petecul cu numele croitorului, iar ceasorni-

[1] Cartier din Berlinul de vest (n.ed.).

cului tasul cu iscălitura aurfaurului. După chip, înecatul nu mai era în nici un fel de recunoscut, pentru că fața îi fusese arsă cu o apă tare ce-i rosese aproape în întregime pielea și carnea pînă la os.

De așa sfîrșit a avut parte *sir* Aubrey de Vere. Putea să isprăvească mai bine, sau mai tîrziu măcar, după ce aș fi plecat eu, fiindcă din noi doi, la început, nu știu, zău, care a fost mai de plîns... Prin ce am trecut, din clipa în care am înțeles cine era ucisul, ce am tras, mai e nevoie să spun ? Și n-a fost nimic totuși pe lîngă ce puteam păți. *Remember ?* — da, cred. Se zice că frica e albastră ; eu am văzut-o de toate colorile, i-am străbătut iadul întreg, pogorîndu-i rîpele fără fund, suindu-i culmile cele mai repezi, piscurile de groază ce se pierd în norii nebuniei, și cum n-am înnebunit de-a binelea e de mirare. Fusesem singura ființă în tovărășia căruia se arătase *sir* Aubrey în lume la lumină ; la taverna olandeză, la terasa de la Grunewald trebuia să fi trecut ca nedespărțiți, încît nimeni n-ar fi voit să creadă că despre tînărul cu care păream atît de legat, tocmai eu, sărăcuț de mine, eram ăl care știa mai puțin — mai puțin chiar decît nimic. Nu ar fi dat aceasta mai mult temei bănuielii că nu aș fi fost străin de răpunerea acelui necunoscut ? Simțeam urzindu-se în ascuns, în jurul meu, strîngîndu-se pe tăcute mrejele meșteșugite ale celei mai îndrăcite poliții, mă și vedeam apucat, năpăstuit... pierdut pentru totdeauna, nou Lesurques [1], ispășind nelegiuirea a cine știe cui... Începusem a mă crede singur vinovat — și nu eram oare îndestul pentru faptul numai că înnădisem prieteșug cu un om ca *sir* Aubrey ? Atunci mi-am dat lămurit seama cît e de greu în țară străină, între străini. Întîiul meu gînd a fost dar să părăsesc numaidecît Berlinul, să fug la mine în țară. Nu am putut închide ochii toată noaptea, mă apăsa de data asta întunericul, iar zorile le așteptam ca o dezrobire. Cu lumina renăștea în mine liniștea și nădejdea. M-am răzgîndit de plecare și mi-am desfăcut lucrurile, apoi seara le-am strîns la loc, făgăduindu-mi iarăși să plec, fără

---

[1] Referire la *Joseph Lesurques* (1763—1796), erou al unui răsunător proces petrecut în Franța în jurul anului 1796. Acuzat pe nedrept de crimă Lesurques a fost condamnat și decapitat, pentru ca abia la doi ani de la execuție să se dovedească nevinovăția sa (n.ed.).

greș, dimineața — și a mers astfel multe zile, zile negre, la amintirea cărora, astăzi încă, pîlpîie în fiori scurți răsunetul îndepărtat al spaimei cumplite de atunci, cînd orice nimic făcea să mi se zbată inima ca o pasăre rănită. Dar, ca toate simțimintele omenești — afară de ură — cu timpul și frica se ostoiește și piere. E locul să strecor că adînca mea tulburare n-a putut fi citită din afară ; viața zilnică nu mi-o schimbasem întru nimic, iar de focul care mă mistuia n-am simțit nevoie să mă spovedesc nimănui, precum n-am găsit de cuviință nici să mă duc să spun celor în drept ce știam, sau mai bine zis nu știam, despre *sir* Aubrey. Am mers mai tîrziu la taverna olandeză și nu m-a întrebat nimeni de tovarășul de odinioară, nimeni de asemeni la terasa din Grunewald. Pretutindeni aceeași tăcere. Citeam toate ziarele și-mi venea aproape ciudă ; nici un rînd măcar în care să se mai pomenească de groaznica pescuire. Nu se descoperise pesemne nimic. Sfinxul își păstra taina neștirbită.

Altmintreli, prin ea însăși, pieirea lui *sir* Aubrey n-a depășit în ochii mei însemnătatea unui „fapt divers". Ce noimă ar fi avut să împing părerea de rău cuvenită pînă la a plînge în acel străin necunoscut pe un Marcellus [1] ? Că era tînăr și frumos ? Poate tocmai așa tînăr cum arăta nu era ; sunt ființe ce înșeală vîrsta, iar în ce privește frumusețea nu e de prisos o anume lămurire. Găsisem frumoasă nu atît făptura lui *sir* Aubrey cît asemănarea lui cu unii din aceia de mult pieriți în spulberarea veacurilor, îl găsisem frumos pentru că în el vedeam retrăind o icoană din trecut, vedeam reînviat scumpul Trecut însuși, Trecutul apus pentru totdeauna. De aceea m-am împotrivit ispitei să merg să privesc și eu, sub geam, la morgă, pe acela care fusese Aubrey de Vere ; cum înfățișarea ce o dă moartea o șterge adesea pe cea din viață, ar fi fost păcat să se strice în amintirea mea acel chip ce părea desprins însuflețit dintr-o cadră veche. Am voit ca el să rămînă așa cum l-am cunoscut, semănînd atît de mult cu acei frumoși lorzi, cari au petrecut așa de nebunește la White-

---

[1] Fiul Octavei, sora lui August, care îl adoptase și căruia trebuia să-i urmeze la tron. A murit la numai 18 ani (23 î.e.n.) și acest sfîrșit prematur i-a inspirat lui Vergiliu unele din cele mai frumoase versuri ale *Eneidei* (cartea a IV-a) (n.ed.).

hall[1] cu Killegrew[2] și cu Rochester[3], cu Barbara Villiers[4] și cu Nel Gwinn[5] și pe cari, muiați în catifele și în mătăsuri înspumate de horbote și înflorite de panglici, ținînd în mînă trandafiri sau mîngîind cîini de preț, i-a înfățișat, surîzători și mîndri, cavalerul Lely[6]. Totuși mai mult decît arătarea din afară, de la el păstrez de neșters întipărite în minte unele mișcări lăuntrice ce-i scăpărau pe neașteptate în vorbire, cugetări cum n-am prins de la alții, nici n-am găsit scrise. În depărtatele-i călătorii plutitoare, această ciudată ființă știuse să deslușească, din înfiorarea crîngurilor de finici la vestirea furtunilor oceanice, șoapte adînci, să pătrundă la zări nescrutate pe cari le purta oglindite în ochii lui limpezi ca safirele de Ceylan, taine ce nu se dezvelesc decît celor aleși, și pe cari zadarnic se trudesc a le cerceta cei ce fără chemare își tocesc viața întreagă, văz și minte, pe buchea stearpă a cărților. Și toate — tinerețe, frumusețe, înțelepciune fuseseră menite să isprăvească în apa murdară a unui canal...

În sfîrșit, sosi ziua plecării. Începuse toamna, dar nu toamna rumenă de miazăzi, bacantă încinsă cu piele de pardos, purtînd ciorchine de struguri și poame în părul arămiu, ci toamna spelbă a țărilor de secară și de bere, cu cer searbăd, cu soarele foarte jos, tîrîndu-se ofilit la zare. Mă închisesem din nou în casă în timpul din urmă ; citeam în neștire, citeam pentru că muzică nu se mai făcea, iar afară, pe fereastra deschisă încă pînă tîrziu, nu mai aveam ce privi. Fîntînii apele nu-i mai jucau în raze, pe terasa casei din față trandafirii se scuturaseră, iar în colțul cel frumos, securea abătuse acei bătrîni copaci ce păreau a fi zugrăviți de Ruysdaël.

---

[1] Vechi palat din Londra din care nu s-a păstrat, în urma incendiului din 1697, decît sala banchetelor (astăzi un cartier poartă aceeași denumire((n. ed.).

[2] THOMAS KILLIGREW (1612—1683), dramaturg englez, simpatizat de regele Carol al II-lea (n.ed.).

[3] J. W. ROCHESTER (1647—1680), poet englez, despre care se afirmă că a fost mare amator de petreceri (n.ed.)

[4] BARBARA VILLIERS — amantă a regelui Angliei, Carol al II-lea (n.ed.).

[5] ELEANOR (NELL) GWINN (1650—1687), populară actriță engleză, favorită a regelui Carol al II-lea (n.ed.).

[6] Vezi nota 4 de la p. 38 (n. ed.). În vol. de față nota 2, p. 259 (n.ed.).

S-au perindat de atunci şapte ani. A fost parcă ieri, parcă niciodată. Parcă ieri, pentru că ţinere de minte am bună, parcă niciodată pentru că îmi lipseşte evlavia amintirii. Mi s-a întîmplat adesea să mă gîndesc la tenebroasa dramă căreia i-am fost, poate, în acea noapte de fiori şi de friguri, martor nevăzut şi orb. Ce fusese însă, ce se petrecuse, nu m-am mai întrebat, n-am mai ţinut să ştiu ba chiar dimpotrivă, dovadă deunăzi, avînd putinţa să aflu, n-am voit eu.

Întîrziasem pe vreme rea, într-un local de noapte bucureştean şi căzuse peste mine un cunoscut de prin şcoală ; îl zărisem, de departe, şi pe la Berlin, învăţa ceva pe acolo, pare-se. Limbut peste măsură şi în felul lui hazliu, mi-a împuiat urechile cu o sumă de fleacuri, istorii de gazete, de fete şi de slujnici de gazde — tot lucruri înălţătoare, după calapodul *Micuţei*[1] lui Hasdeu. Cîtă deosebire între cum văzusem eu Berlinul şi cum omul care sta în faţa mea, fălindu-se cu însăşi neruşinarea lui ieftină ! Dar de ce în acea seară se deştepta, vie ca niciodată, amintirea lui *sir* Aubrey, de ce vedenia nopţilor berlineze cu întîlniri stranii îmi răsărea atît de puternică ? Să fi fost pricina aburii amării ai spirtului de sîmburi, care venea şi el de la acea veche şi vestită rachierie neerlandeză ? Nu, era altceva. Mai îmbătătoare ca orice băutură, mă învăluia o aprigă mireasmă de garoafă care se desprindea de la o coconiţă aşezată la masa de alături — mireasma ce răspîndea tînărul cu pietre albastre, mireasma ce odată, spre miezul nopţii, o lăsase în urma ei femeia cu păr roşu într-o alee pustie din Tiergarten. Şi-i revăzui şi pe ea şi pe el şi fereastra cu tulburea lumină verzuie, toată aievea ca în puterea unei vrăji. Nu m-am împotrivit unui imbold neîncercat pînă atunci, acela de a povesti cuiva istoria lui *sir* Aubrey de Vere.

Am fost ascultat cu toată luarea-aminte. Băgam numai de seamă cum din cînd în cînd pe buzele cunoscutului meu mijea uşor un zîmbet. Cînd cu pescuirea cadavrului am încheiat, m-a întrebat dacă asta e toată povestea ? I-am răspuns că da. „Să-ţi spun eu atunci urmarea, a reluat el, a fost dandana mare. S-a făcut muşama ce e dreptul

[1] Aluzie la nuvela satirică *Micuţa* (1864), a lui B. P. Hasdeu pentru care autorul a avut, la Iaşi, un celebru proces de presă. (n.ed.)

numaidecît, dar adevărul n-a putut fi împiedicat să răsufle. Ai să afli lucruri grozave, să vezi..."

L-am oprit scurt : „Nu țin să aflu nimic". Și cum se uita uimit la mine, neștiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvîntul din urmă, rostindu-l de mai multe ori. „Îți va părea ciudat, am urmat, dar, după mine, unei istorii frumusețea îi stă numai în partea ei de taină ; dacă i-o dezvălui, găsesc că își pierde tot farmecul. Împrejurările au făcut să întîlnesc în viață un crîmpei de roman care să-mi împlinească cerința de taină fără sfîrșit. De ce să las să mi-l strici ?" Vorbind așa nu mințeam tocmai, dar îndărătul acestui fel de a privi lucrurile cam ușuratic, mai mult literar, se ascundea ceva mai înalt, o gîndire nobilă, care ea singură m-a hotărît a pune lacăt gurii cunoscutului meu și pe care dacă i-aș fi spus-o, mă îndoiesc că ar fi fost în stare să o priceapă. După cum, pentru a nu vătăma în mintea mea icoana senină a făpturii din afară, n-am voit să văd chipul mutilat al sărmanului tînăr, tot astfel nu m-am învoit să aflu nimic despre el, de teamă să nu fie ceva care să-i poată mînji amintirea sufletească. Rămînă și aceasta frumoasă, fără pată în umbra-i de taină și de trufie, rămîie în totul *sir* Aubrey de Vere așa cum mi-a plăcut să-l văd eu, numai așa — ce-mi pasă de cum era în adevăr ? Am nimicit singura dovadă că l-am cunoscut în ființă, am ars scrisoarea în a cărei pecete zîmbea sfinxul împresurat de zicerea : *„Remember"*. *Remember ?* — da, firește că n-am să uit, dar cum unii tulbură unele din amintirile vechi, făcîndu-le să plutească aburite la hotarul dintre realitate și închipuire, dacă soarta mă va hărăzi cu viață lungă, într-un tîrziu are să-mi pară poate că toată această întîmplare trăită a fost un vis numai sau vreo istorie citită ori auzită undeva, cîndva de mult.

(*Viața românească*, nr. 8, august 1921 ; vol. *Remember*, 1924.)

LIVIU REBREANU
(1885–1944)

S-a născut într-o familie numeroasă, a învățătorului Vasile Rebreanu. Copilăria și-o petrece în mai multe sate, după cum a peregrinat catedra tatălui : Maieru (pe Someș), Prislop (lîngă Năsăud). Liceul îl face succesiv la cel maghiar din Năsăud, apoi la cel german din Bistrița. Încearcă cariera militară pe care o abandonează însă repede în favoarea literaturii. Debutează cu o nuvelă, Codrea, *în revista sibiană* Luceafărul *(în 1908). Venit la București frecventează cenaclul lui M. Dragomirescu în revista căruia,* Convorbiri critice, *publică tot nuvele :* Volbura dragostei, Culcușul, Golanii *etc. În 1912 le adună în volum numindu-le* Frămîntări. *Pentru mulți exegeți ele rămîn „exerciții", „laborator de creație" în vederea elaborării romanului. De aceea nuvelele* Nevasta *ori* Talerii *ar fi maupassiene,* Golanii *și* Culcușul *argheziene, altele sadoveniene și așa mai departe. A contribuit la această impresie și faptul că nuvela românească se bucura deja de realizări de prestigiu. Abia volumul* Catastrofa, *care schimbă bătătorita temă a satului cu cea a războiului, atrage atenția. Să nu uităm că Rebreanu avea acum deja faimă prin romanul* Ion. *Acestor două teme majore nuvelistice li se alătură o alta, a vieții orașului (sub vădita influență a lui Cehov, dar și a lui Caragiale). Deasupra tuturor se află nuvelele* Catastrofa *și* Ițic Ștrul, dezertor..., *ce-și păstrează și astăzi vitalitatea. Sub aspect tematic ambele sînt „nuvele de război". În prima impresionează analiza neputinței unui individ mediocru de a lua o hotărîre, în cealaltă încărcătura tragică a fatalității reprezentată de drumul spre moarte ; reîntoarcerea ar însemna tot moarte. „Mica nuvelă a lui Rebreanu este prin echilibrul perfect, una din cele mai bune scrieri ale autorului" (N. Manolescu).*

REFERINȚE CRITICE : *Săndulescu, Al.*, Introducere în opera lui Liviu Rebreanu, *Ed. Minerva, Buc., 1976 ; Dragoș, Elena,* Structuri narative la L. Rebreanu, *E.S.E., Buc., 1981 ; Dugneanu, Paul,* Marele nuvelist, *L, 28, nr. 4, 25 ian. 1985, p. 6 ; Ornea, Z.*, Rebreanu, nuvelistul, *RL, 33, nr. 13, aug. 1987, p. 19 ; Gheran, Niculae,* Tînărul Rebreanu, *Ed. Albatros, Buc., 1986,* Rebreanu. Amiaza unei vieți, *Ed. Albatros, Buc, 1989 ;* L. Rebreanu, interpretat de... *Ed. Eminescu, Buc., 1987.*

(Rebreanu, Opere alese, *vol. I, Nuvele, schițe, povestiri. Volum alcătuit și îngrijit de Nicolae Liu. Studiu introductiv de Ov. S. Crohmălniceanu, E.S.P.L.A., Buc., 1959, pp. 279—296.)*

CATASTROFA

I

David Pop iubea viaţa tihnită. Zbuciumările de nici un fel nu i-au plăcut niciodată. Rîvnea linişte multă şi muncă puţină, sau chiar de loc ; şi izbutise să le aibă pe urma hărniciei tatălui său, un ţăran aprig, sîrguitor şi zgîrcit, care făcuse avere.

Numai sîngele rece îl moştenise David din firea părinţilor. Încolo nici o ambiţie nu-l necăjea. Bătrînul Pop fusese încăpăţînat şi stăruitor. Îşi pusese în minte să-l facă „domn", mai ales că şcoala era acolea, la îndemînă, în Năsăud, şi nu costa mai nimic. La început păruse că şi băiatului îi place cartea şi că nici n-are să se oprească pînă nu va ajunge avocat sau cel puţin protopop. Dar pe urmă, cînd a crescut mai mărişor, s-a înmuiat. Ar fi fost mai bucuros să păzească vacile decît că-şi sfarme creierii cu sintaxa latinească. Totuşi, cu chiu, cu vai, a isprăvit liceul şi a trecut la Cluj să înveţe legile, căci bătrînul ţinea morţiş să-l vază avocat. Degeaba. N-a mai mers. Şapte ani a tot învăţat David şi, veşnic, în preajma examenelor, s-a pomenit cu cîte-o boală, sau cine ştie ce altă nenorocire, atît de mare, că nu era chip să dea ochi cu profesorii. Ţăranul, dîrz, nădăjduia mereu. A trebuit să-i spună verde David că s-a săturat. Împlinise treizeci şi unu de ani, era om în toată firea. N-a avut încotro bătrînul ; s-a dat bătut. Îi era ruşine de ruşinea lui.

În vremea celor şapte ani trîndăviţi pe la universitate, David, ca să arate năsăudenilor că n-a stat de pomană, s-a apucat să-şi facă armata, un an de zile, în două rate. Ba chiar, într-un avînt straşnic, s-a repezit şi la examenul de ofiţer şi, spre mirarea lui însuşi, l-a trecut cu bine. Astfel, pe lîngă averea ce era să-i rămînă de la părinţi, avea şi un titlu : sublocotenent în rezervă. Se simţea măgulit şi înălţat cu titlul acesta. De ziua împăratului se îmbrăca în uniformă, în mare ţinută, şi se ducea la biserică,

stîrnind senzație în orășelul liniștit. Copiii se țineau după dînsul, admirîndu-i strălucirea, iar jandarmii îl salutau înlemniți de respect. David pășea grav și mîndru, își răsucea mustața, își zdrăngănea sabia și-și zicea cu mulțumire că nu-i lucru puțin să fii sublocotenent în rezervă.

Îndată ce-a întors spatele școalei, David s-a însurat cu fata unui protopop de pe Tîrnave, o ființă drăgălașă, blîndă, supusă și cu o zestre frumușică. Bătrînul Pop însă muri înainte de a-și putea vedea nepoțelul, care sosi tocmai în ziua cînd se împlinea anul de la nuntă. A rămas David stăpîn și cap de familie. Nici o grije nu-l apăsa. Nevastă-sa vedea singură de toată gospodăria mai bine ca orice bărbat. Capul n-avea decît să mănînce, să se plimbe și să se îngrașe, ceea ce nu întîrzia s-o facă, dar, firește, cu măsură.

Astfel David era foarte mulțumit cu viața. În lume nu prea ieșea. Doar uneori la berărie și joia, ziua blîciului, prin piață. Năsăudul, de altfel, atît avea. Pe dînsul însă și acestea îl plictiseau. La berărie domnii îl omorau veșnic cu politica. Ce-i păsa lui ? El voia liniște. De ce să se frămînte ? Era bine cu românii, dar era bine și cu ungurii. Ce să se amestece el în certuri d-astea ? Se abonase, mai cu seamă fiindcă-l zăpăcise un agent, la un ziar românesc ; pe urmă, deoarece ungurii au început să vorbească pe socoteala lui, s-a abonat și la un ziar unguresc. Și, ca să fie pe deplin liniștit, nu cetea nici unul.

Nici măcar la alegerile de deputat nu se ducea. Degeaba stăruiau românii și degeaba îl rugau ungurii. Ce să se încurce ? Dacă ar vota cu unul, s-ar supăra cellalt. Din pricina aceasta apoi românii îl făceau renegat, iar ungurii, agitator.

Dar el nu se sinchisea de ce zice lumea. Își făcea datoria de intelectual ducîndu-se, împreună cu nevastă-sa, la toate balurile și serbările românești și plătindu-și totdeauna încincit biletul. Dăruia pentru elevii săraci, pentru toate operele de binefacere, drept care era menționat veșnic în ziarul local printre „mărinimoșii donatori și suprasolvenți". La petrecerile unguerești nu se ducea, pentru că nevastă-sa nu știa nici o iotă ungurește ; își plătea însă biletul și acolo foarte regulat, ca să fie cumpăna dreaptă.

Astfel David Pop se simțea mulțumit și se plimba pe ulița cea mare din Năsăud, cu degetele în buzunarele vestei, scoțîndu-și burta puțin înainte, privind tihnit împrejur și avînd mereu un zîmbet bun pe buze. Mînca bine, bea

binişor, fuma mult şi se juca ceasuri întregi cu Titi, odrasla lui, care acuma mergea pe trei ani.

Într-o zi însă l-a turburat o întrebare a lui Traian Hogea, directorul liceului, care făcea o politică turbată şi care era vestit că ceteşte toate jurnalele ce vin la berăria Rahova. Directorul i-a zis :

— Ei, domnule Pop, ce crezi, avem război, ori n-avem ?

— Ce război ?

— Război, domnule, război !... N-ai cetit în ziare ?

Şi s-a apucat să-i explice o mulţime de lucruri, pe care David nu le înţelegea, fiindcă nu-i plăceau de loc.

S-a dus acasă abătut şi chiar înfricoşat puţin.

— Elviro, mi se pare că ne-a bătut Dumnezeu... Auzi ce spune Hogea, că se face război !

— Se vede că s-a săturat lumea de bine, zise femeia cu indignare. Numai războiul ne mai lipsea... În loc să ne rugăm cerului în coate şi-n genunchi să ne mai dea o ţîră de ploaie, că se usucă toate bucatele pe cîmp...

David însă era atît de plouat, că Elvira, văzîndu-l aşa, se grăbi să adaoge :

— Dar nici tu nu lua în serios tot ce trăncăneşte Hogea, că doar îl ştii cîte verzi şi uscate spune.

Degeaba. Omul nu se mai putea potoli cu una, cu două. Îi intrase în suflet vorba ca o lance. Se aşeză de îndată şi începu să răsfoiască prin ziarele nedesfăcute, şi cu cît răsfoia, cu atît se întrista mai mult şi bombănea :

— Război !... Război !...

Şi brusc, îl cuprinse o mare părere de rău. Cine l-a pus pe el să se facă ofiţer de rezervă ? Cum nu s-a gîndit el atunci ? Tatăl său l-ar fi putut scăpa de armată, cu bani sau pentru boală, sau cine ştie cum. Cîţi n-au scăpat ? Acuma nici nu i-ar păsa de război. A simţit el greutatea titlului şi mai înainte, cînd trebuia să-şi piarză în fiecare vară cîte-o lună cu manevrele, să se obosească, să se chinuiască. Dar azi părerea de rău îi copleşea şi-i tremura sufletul.

„Ce dobitoc am fost, ce dobitoc !" îşi zicea cetind articolele războinice sforăitoare şi ameninţătoare.

De-acum aştepta jurnalele noi cu înfrigurare şi le cetea parcă din ce în ce mai liniştit. Zilele îl obişnuiră şi cu gîndul războiului.

— Ce-o fi o fi ! Ce-or face alţii voi face şi eu... Parcă numai eu va trebui să plec ?... Cum mi-o fi scris, şi pace bună !

Într-o după-amiază și-a scos uniforma, a întins-o în curte pe sfoară, să se aerisească. Umblînd prin tîrg, și-a mai cumpărat una-alta, ce-i lipsea. De-o fi ceva, el să fie pregătit, iar de n-o fi nimic, atîta pagubă.

Apoi într-o vineri, spre seară, pe cînd tocmai cetea un articol de ziar care spunea că sînt multe speranțe să se evite războiul, David se pomeni cu o telegramă. Începu să-i bată inima ca o pasăre speriată, iar degetele-i tremurară cînd o rupse. O ceti, îngălbeni și murmură răgușit :

— Bine, foarte bine, voi pleca imediat !

Toată ograda parcă se puse să se legene, iar văzduhul limpede parcă se posomorî. Elvira veni îngrijorată să vadă telegrama, și David, de-abia stăpînindu-se, îi spuse :

— Trebuie să plec chiar astă-seară. În douăzeci și patru de ore trebuie să mă prezint la regiment.

A fost nevoie de toate stăruințele și lămuririle Elvirei pînă să-l înduplece să aștepte a doua zi de dimineață. Trebui să-i explice de zeci de ori că la Bistrița ajunge cu trăsura în trei ceasuri și că, deci, dacă pornește mîine, încă sosește mai curînd decît e nevoie. David s-a învoit, fără a fi convins pe deplin. Acuma, de altfel, el nici nu mai era în stare să înțeleagă nimic. Simțea o povară grea pe inimă și o dorință mare să plece repede, să sfîrșească. Pe urmă, orice s-ar întîmpla, să se întîmple.

Nevasta a plîns toată seara și a împachetat. Voia să fie tare, căuta să zîmbească și zicea mereu :

— Lasă, Davide, că poate n-o fi nimic. Doar n-a înnebunit lumea să se încaiere din senin. Nu, nu, fii liniștit !... Ce zici, să-ți pun și vreo două flaneluri ?

Într-adevăr, și David parcă se liniștise. Și-a potrivit uniforma pe un scaun lîngă pat, ca să-i fie la îndemînă mîine dimineață, și-a pus în portofel mai multe bancnote, și a pupat de foarte multe ori pe Titi, care rămăsese entuziasmat de strălucirea hainelor militare și nu voia să se culce în ruptul capului.

Dimineața David obișnuia să doarmă pînă la nouă, căci Elvira se scula cu noaptea în cap și avea grije de gospodărie. Acuma însă s-a trezit înainte de răsăritul soarelui și înaintea Elvirei, s-a îmbrăcat cu uniforma, a ieșit în ogradă, a deșteptat vizitiul. N-avea deloc răbdare. Parcă-l rodea să se vadă plecat mai curînd, să-și ușureze astfel, poate, sufletul.

La plecare a sărutat de trei ori pe Elvira și i-a spus cu glas tremurat :

— De-oi muri, să ai grijă de Titi !

Iar femeia avea obrajii scăldaţi în lacrămi, deşi încerca să zîmbească, să nu-i îngreuieze despărţirea.

Cînd a trecut podul Vicarului, David s-a uitat înapoi. Casa lui, cea rămasă de la tatăl său, o casă bătrînească, mare, de piatră, cu o curte în faţă cît o grădină, parcă-l privea jalnic, iar în poartă Elvira flutura o batistă mică, cît un porumbel sfios, ţinînd de mînă pe Titi, care se freca la ochi cu pumnul. De-abia acum îşi aduse aminte David că nu şi-a sărutat copilul. Îi păru rău şi deschise gura să strige vizitiului să întoarcă. Dar, în aceeaşi clipă, se gîndi că întoarcerea ar fi un semn rău. Cine ştie, o fi chiar mai bine că nu şi-a luat rămas bun de la copil, căci asta poate să însemne că în curînd va veni acasă. Simţi îndată că gîndul acesta îi aduce puţină uşurare.

Ieşind din orăşel, trăsura trecu pe lîngă o cruce mare de lemn, veche, pe care era răstignit un Hristos de tinichea. David, căruia îi cam plăcuse să facă pe necredinciosul şi să scandalizeze pe nevastă-sa spunînd că nu-i Dumnezeu, acuma se închină cucernic, bolborosind : „Doamne-ajută !"

— Da ce s-aude, domnule ? întrebă vizitiul, scuipînd între caii care alergau sprinten pe şoseaua adormită. Cică se face război ! Să fie adevărat ?

— Numai Dumnezeu poate să ştie ce-o fi, zise David.

II

Cea dintîi noapte a avut numai visuri frumoase : parcă era tot acasă, parcă se învîrtea iarăşi prin ogradă şi prin zăvoi, parcă vorbea cu Elvira şi săruta pe Titi. În noaptea a doua, însă, a visat un atac înverşunat şi o luptă cu baioneta, în care el a fost rănit în burtă de sabia unui ofiţer duşman, fioros la vedere.

Ofiţerii vorbeau numai politică, puneau la cale soarta ţărilor şi a popoarelor, şi doreau războiul cu gălăgie mare, cu scrîşniri de dinţi. David nu se simţea bine printre dînşii. Vitejiile acestea guralive îl scîrbeau. Dar îi plăcea să stea toată ziua în mijlocul plutonului, alcătuit numai din feciori de pe Valea Someşului, care mai toţi îl cunoşteau, care toţi îl iubeau, care îşi făceau cruce ca şi dînsul, cînd se pomenea de război. Printre ei îşi pierdea

mîhnirea, își regăsea încrederea și căpăta parcă o nădejde vagă, cuprinsă în cuvintele: „bun e Dumnezeu și mare".

Trimise de a doua zi o scrisoare lungă Elvirei, în care o îndemna să nu fie supărată, că poate nu va fi nimic. Pe cînd scria, crezu și el că nu va fi nimic, deși, altminteri, de cîte ori era singur, simțea că peste cîteva zile va fi ce n-a mai fost de cînd lumea.

De altfel, acuma era pregătit și liniștit. Își va face datoria. Pe urmă puțin îi pasă. Dacă așa i-a fost scris...

Cu o zi înainte de-a pleca din Bistrița și-a scris testamentul, l-a sigilat cu ceară roșie și l-a cusut în buzunarul dinlăuntru al vestei. Nu i-a tremurat de loc nici mîna, nici inima. Se gîndea doar că, de-o muri, barem să se afle cine a fost el și care i-au fost ultimele dorințe. Scriind, însă, i-a trecut prin minte de multe ori că, dacă va scăpa din prima luptă, scăpat va fi din tot războiul. Licăririle acestea îl bucurau. Avea încredere în presimțiri, mai ales în cele bune, cum are totdeauna omul în fața primejdiei sau a necunoscutului.

III

Batalionul lui David a pornit cel dintîi, în ziua cea dintîi.

Curtea cazărmii fusese plină de țărani posomorîți, de femei în lacrămi, de alergături, de strigăte, plînsete, înjurături, de zăpăceală. Pe străzi, o îmbulzeală grozavă. Lumea străină urla de însuflețire și bătea cu flori pe oamenii care mergeau să moară cine știe pe unde și pentru ce.

David habar n-avea unde se duce. De-abia a doua zi, într-o gară de prin șesul Ungariei, au aflat că se vor bate cu sîrbii. De altminteri, lui nici nu-i păsa cu cine are să se bată. Îi era totuna. Trebuie să-și facă datoria, încolo, ce-o vrea Dumnezeu.

Era atît de calm, parcă de cînd lumea numai războaie ar fi făcut. Amintindu-și în treacăt de viața lui tihnită din Năsăud, i se părea că visează, că viața aceea n-a existat aievea niciodată, cu toate că nu trecuse mai mult de zece zile de cînd primise telegrama cea grozavă. Parcă era alt om. Cel din Năsăud amorțise, făcînd loc unui somnambul ce-și zicea mereu, ca o încurajare și o mîngîiere: „Îmi voi face datoria..."

Nu îndrăznea, poate nici nu era în stare, să-şi dea seama ce s-a petrecut în sufletul său. Nici prin gînd nu i-a trecut să se întrebe ce-i datoria. Se agăţase de cuvîntul acesta şi era mulţumit că într-însul a găsit un sprijin destul de puternic. Poate că, încercînd să se dumirească, n-ar mai fi avut liniştea şi stăpînirea de sine. Poate că, dacă ar fi vrut să afle, i s-ar fi deschis o prăpastie şi s-ar fi înfricoşat atît de mult, încît l-ar fi cuprins turburarea şi groaza. Poate că simţea toate acestea şi înadins înnăbuşea din rădăcină orice gînduri chinuitoare.

Ceilalţi ofiţeri, cei care făcuseră politică şi vitejii acasă, acuma, apropiindu-se de cîmpiile morţii, deveneau din ce în ce mai nervoşi, galbeni la faţă şi răguşiţi la glas. David, dimpotrivă, avea pe buze un zîmbet de o mulţumire stranie, parcă s-ar fi dus la o serbare frumoasă, hotărît să plătească înzecit costul biletului. Cînd batalionul a jurat din nou credinţă împăratului, în faţa duşmanului, David a jurat din tot sufletul. Jurămîntul îi întărea credinţa în datoria salvatoare.

Cele dintîi bubuituri de tunuri i-au cutremurat puţin inima, iar sîsîitul gloanţelor care-i alergau pe lîngă urechi l-au spăimîntat. Mai ales însă cînd a văzut pe cel dintîi flăcău din plutonul lui, alături de dînsul, căzînd cu faţa în jos, ca un sac de pămînt, fără şapcă şi cu ceafa înroşită de sînge, i-a trecut prin creieri, scurt, ca o fulgerare :

„Datoria e moartea“.

Şi s-a buimăcit.

Pînă atunci, cum-necum, uitase să-şi închipuie că războiul înseamnă moartea. Pînă atunci i se păruse ceva nelămurit, înfricoşător, dar fără să se gîndească numaidecît la moarte sau poate gîndindu-se la ceva mai rău ca moartea. Dar s-a lămurit repede. A înţeles şi s-a întărit mai mult. Gîndul morţii, îndată ce s-a ivit, nu l-a înfricoşat. Moartea-i pentru oameni. O aştepta deci cu seninătate, nepăsător, ca ceva trebuincios sau întîmplător. După ce a văzut primul mort, şi, apoi, cu cît a văzut mai mult sînge, a priceput că moartea alege şi că, oriunde ar fi omul, îl ajunge. În seara întîiei lupte a numărat zîmbind şapte găuri de gloanţe în chipiu, în mînecile tunicii, în bufanţii pantalonilor. Gloanţele au bîzîit împrejurul lui şapte ceasuri necurmat, dar au căutat pe alţii, nu pe dînsul. Maiorul care rămăsese în marginea satului, cu vreo doi kilometri în urma liniei de moarte, ascuns în nişte mărăcini, a fost găsit rece, lovit în inimă de un glonte rătă-

cît, pe cînd el a scăpat fără nici o zgîrietură în ploaia ucigătoarelor năpîrci de oțel.

Ziua aceasta i-a dat siguranța. De aci încolo mergea prin focul cel mai năprasnic ca și cum s-ar fi plimbat prin piața Năsăudului, într-o dimineață de vară, numai printre porumbeii vicarului. Soldații prindeau încredere și îndrăzneală văzîndu-l. Era o cochetare cu moartea, nevrută, firească, pe care ceilalți o numeau curaj sau eroism, dar care pentru dînsul era numai împlinirea datoriei. În curînd i-a mers vestea. Camarazii îl priveau cu puțină invidie, comandanții, cu respect. Au venit medalii și cruci să-l răsplătească. El însă nu s-a bucurat și nici nu le-a purtat. Zîmbea și-și zicea :

„Răsplată pentru datorie... Ridicol."

IV

Dar zilele, săptămînile, lunile trec mereu și războiul nu se mai sfîrșește. O biruință mare nu folosește cît o picătură mică de iod pe rana unui ostaș. Și biruințele atrag înfrîngeri, și înfrîngerile alte biruinți, și războiul ține.

David Pop, soldat viteaz și iscusit, a căpătat, împreună cu o stea mai mult pe guler, și o însărcinare mai de seamă : o secție de mitraliere. Războiul lung a făcut din civilii neștiutori ostași de frunte. Și din Serbia l-au trecut în Galiția, și din Galiția iar în Serbia, și pe urmă în Polonia. S-a bătut în mlaștinile Pripetului și pe malurile Dvinei, iar în cele din urmă a ajuns în valea Isonzului, unde s-a statornicit.

Trecuse doi ani de cînd David Pop n-a prea cunoscut zile fără trosnituri de tunuri și fără lătrat de mitraliere. Alții doreau pacea, casa și familia, el nu mai dorea nimic. Se încăpățînase în datorie ca un smintit într-o idee fixă. Alții au găsit răgaz să se repeadă pe acasă, el n-a avut și nici n-a căutat. Parcă-i era teamă că, de-ar ieși o clipă din făgaș, și-ar pierde deodată toată liniștea, s-ar reîntoarce în sufletul său cellalt David Pop, cel tihnit de odinioară. Și atunci, cine știe ce s-ar alege din năzuințele lui de-acuma ? !

Scria în fiecare săptămînă, regulat, Elvirei. Îi trimetea sărutări ei și lui Titi, și speranțe că în curînd se va sfîrși, va veni, vor fi iar fericiți și tihniți. Primea mai pu-

țin regulat scrisori de la nevastă-sa, cu lacrimi, cu dorinți, cu tremurări de grije și rugăminți la Dumnezeu. Dar nici acestea nu-l scoteau din socoteala lui. Îi era dor de nevastă și copil, un dor ciudat, care nu-i abătea gîndurile de la datorie. „Întîi datoria, își zicea, și pe urmă tihna, pacea, dragostea."

Nici în vis nu mai umbla pe-acasă. Visa asalturi crîncene, lupte furtunoase, obuze ce se spărgeau lîngă el și-l lăsau nevătămat, comenzi desperate, gemete sfîșietoare. Visa și noaptea războiul pe care-l făcea ziua. Alții se visau mereu acasă și, cînd se deșteptau, plîngeau că visul n-a fost realitate.

V

Acuma viața i se scurgea într-o văgăună săpată adînc în stîncile Carsului, în dosul liniei de foc, la cîțiva pași. Avea un pat ticluit din scînduri verzi și o saltea moale, luată dintr-un sat părăsit, și lumină electrică adusă și pusă înadins spre a le batjocori mizeria. Aici trăia acuma împreună cu un căpitan croat, un locotenent și doi sublocotenenți unguri, care toată ziua înjurau și oftau după pace. De cînd trecuse la mitraliere, David fusese strămutat într-un regiment unguresc, unde se simțea foarte stingher, fiindcă el vorbea prost ungurește și nu se prea înțelegea cu soldații, care, de altfel, erau mai bătrîni, aveau copii acasă și veșnic se văitau și se jeluiau de oboseală și de dor. Și viața de-abia se urnea din loc aici, ca o apă mare căreia nu i se vede cursul.

În vizuina aceasta s-a pomenit, într-o bună zi, cu Alexe Candale, un prieten vechi de pe la universitate, un om uscățel, cu ochii negri foarte vii și pătrunzători, cu un glas tăios și cald. David l-a îmbrățișat și l-a sărutat. Îi asculta vorba ca o evanghelie. Erau luni de zile de cînd nu mai auzise un cuvînt românesc. Nu se sătura privindu-l și auzindu-l. I se părea că truda războiului și veșnica amenințare a morții i-au mai înăsprit înfățișarea, dar că sufletul i-a rămas poate și mai aprins ca odinioară.

Erau singuri.

— Nu te-ai prea schimbat, Alexe, zise David cu o dojană zîmbitoare. Cum erai acum zece ani ești și astăzi.

— Dar vremurile s-au schimbat cumplit, răspunse Candale repede, privindu-l drept în ochi, întrebător parcă. David simţea în privirea prietenului o preocupare mare, o povară grea ce-i apăsa poate inima, o îngrijorare însufleţită, dar nu înţelegea nimic. După o tăcere scurtă, Alexe urmă brusc, cu aceeaşi voce întrebătoare, sfredelitoare :

— De trei ori am fost rănit şi nu ştiu pentru ce !

— Eu nici măcar zgîriat n-am fost, şi se împlinesc doi ani de cînd mă bat neîncetat. Cu sîrbii, cu ruşii, cu cazacii, cu italienii, cu toţi m-am lovit, zise David cu puţină mîndrie, ceea ce nu prea era în obiceiurile lui.

— Ne vărsăm sîngele prin ţări străine şi nu ştim pentru ce ! rosti Candale cu glasul de adineaori. Apoi, fiindcă în ochii lui David văzu aceeaşi nedumerire încăpăţînată, urmă pătimaş, din ce în ce mai aprins : Dar ce-avem noi cu sîrbii ? Ce-avem noi cu ruşii ori cu italienii ? Ce-avem ? Spune-mi tu, că eu degeaba mă întreb ! Ce ne-au făcut şi ce le-am făcut ? Şi cu toate acestea ne măcelărim de atîtea luni de zile. Tu habar n-ai ce s-a prăpădit din flăcăii noştri, cît sînge românesc s-a vărsat ! Au rămas satele pustii. Şi toate, degeaba ! Înţelegi tu ? Degeaba !... Ce va răsări din marea aceasta de sînge românesc, din pămînturile îngrăşate cu cadavrele noastre ? Crezi tu că vom avea noi vreo mulţumire ? Crezi ?... E îngrozitor ce se petrece cu noi. Alţii cel puţin ştiu că se sleiesc pentru ceva, alte neamuri. Dar noi ?... De ce ? De ce ?

David Pop îl asculta cu ochii mari, uluiţi aproape. I se părea că în faţă i se deschide o prăpastie în care va trebui să se rostogolească în clipa cînd îşi va arunca ochii spre dînsa. Simţea lămurit că începe să-i cuprindă o frică ciudată şi murmură grăbit, ca şi cînd s-ar fi agăţat de o funie salvatoare :

— Datoria, Alexe !

Candale însă izbucni aspru, hotărît :

— Datoria ?... Orice datorie are margini !

Un sublocotenent bătrîn intră vesel, triumfător, aducînd cu mîndrie o veste de victorie cine ştie unde, şi, după ce o împărtăşi celor doi prieteni, adăugă singur, melancolic :

— Toate acestea însă nu ne apropie de pace.

Nu mai putură vorbi, şi Candale plecă în curînd. David rămase încurcat, turburat, cum n-a mai fost niciodată. Mereu simţea prăpastia ameninţătoare în faţă, tot mai largă, mai chemătoare. Tocmai noaptea tîrziu, pe front,

în dosul mitralierelor care măcăiau înfricoşător, în mijlocul ploii de oţel, tocmai atunci îşi mai veni în fire şi se pomeni deodată zicîndu-şi cu o uşurare :

„Alexe e pornit rău... Aşa a fost totdeauna... Datoria !"

Şi privind cum un soldat schimbă benzile de cartuşe, cum ochitorul corecta mereu maşina morţii, căutînd să străbată întunerecul din faţă, de unde veneau stăruitoare obuzele ce se spărgeau pe cer cu lumini galbene, semănînd gloanţe, văzînd rachetele luminoase înălţîndu-se în văzduh şi uitîndu-se de acolo minute întregi ca nişte ochi fără milă, aducători de moarte, David se gîndea numai la Candale şi, cu cît se gîndea acuma, cu atît se potolea. Alexe numai de boroboaţe s-a ţinut şi la Cluj, odinioară. Veşnic avea certuri, ba cu studenţii unguri, ba cu profesorii, ba din pricina manifestaţiilor. Voia triumful dreptăţii şi cine mai ştie cîte altele. David însă nici atunci n-a priceput rostul vălmăşirilor. Adică de ce ceartă, hărţuială ? Ce folos ? Parcă românii nu vor fi tot români, oricît s-ar căzni să-i oropsească ? Poftească oricine să facă pe Vasile Precup ori pe Toader Hîrlău să nu mai umble în opinci şi să nu mai doinească ! Va să zică, toate ciorovăielile în privinţa aceasta sînt vorbe de clacă. Şi la urma urmelor, ce-au folosit toate frămîntările ? Poate că mai rău au otrăvit sufletele, poate că...

În clipa aceea un obuz uriaş vîjîie ca o furtună în văzduh şi îndată se înfige numai la cîţiva paşi de dînsul, acoperindu-l cu pămînt, împreună cu soldaţii de la mitralieră. Maşina îşi încetează brusc tăcăitul. Oamenii se dezgroapă tremurînd, cu sudori de gheaţă. David îşi scutură nisipul din păr şi de pe haine, zicîndu-şi cu un oftat în care era şi mulţumire, şi părere de rău :

— Asta da, asta-i realitatea... Celelalte-s visuri şi închipuiri.

VI

A doua zi i-a ieşit din cap de tot turburarea pricinuită de cuvintele lui Candale. Îşi urma viaţa ca mai înainte : mitralierele, şi somnul, şi mîncarea. Altminteri, nimic nu-l interesa. N-a mai cetit iarăşi nici un ziar de cînd a început războiul. Adică de ce să citească ? Din jurnale să afle cum e războiul, el, care zilnic, în fiecare mi-

nut îi vede în față grozăvia și simte de jur împrejur cum îl pîndește moartea ? Camarazii veșnic discutau, veșnic făureau planuri de viitor, iar deseori se certau împărțind Europa sau așezînd rostul popoarelor după pace. David stătea în vremea aceasta întins în pat cu ochii la becul electric, fără vreun gînd în minte, avînd doar senzația că țeasta i-e cu desăvîrșire goală, parcă războiul i-ar fi stors încetul cu încetul tot creierul.

Zilele se schimbau, mereu neschimbate, nepăsătoare și nenumărate. David cel puțin nici nu le mai ținea seama. Ce folos ? Ce-a fost ieri va fi și mîine. Nimic mai bun, nimic mai rău. Îi plăcea să vegheze așa, nemișcat, cu ochii deschiși, fără să vază, cu urechile ascuțite, fără să auză. Astfel barem își odihnea oasele și-și cruța nervii pentru ceasurile datoriei.

Într-o seară, stînd așa pierdut, a băgat de seamă, fără să vrea, că tovarășii lui sînt mai aprinși ca de obicei, că vorbesc înfuriați și, din cînd în cînd, aruncă spre dînsul priviri piezișe și bănuitoare. Mai ales un locotenent secui, foarte mustăcios și cu nasul vînăt, gesticula ca un desperat, sporovăia mereu nemțește și se întrerupea brusc spre a înjura lung pe ungurește. Atunci David a făcut ceea ce nu făcuse niciodată : a întrebat pe căpitanul croat ce s-a întîmplat. Doi sublocotenenți au sărit fripți :

— Ce s-a întîmplat ? țipară pițigăiat. Dumneata nu știi ?... Dumneata dormi, dumneata...

Căpitanul, mai potolit, îl lămuri :

— S-a întîmplat, amice, că românii dumitale ne-au sărit în spate...

— Ca niște bandiți, ca niște tîlhari ! S-au repezit în Ardeal, poate că în clipa aceasta sînt în satul meu, poate că ticăloșii acuma devastează casa mea părintească ! răcni locotenentul secui cu o privire sălbatică.

Era tocmai o zi de marți. Toate relele numai în zile de marți îl năpustiseră. Marți !

David Pop se ridicase pe jumătate în pat și acuma stătea cu ochii mari, largi, uimiți. Se făcuse o tăcere adîncă în vizuină, întretăiată doar de respirațiile furtunoase ale secuiului. Toți se uitau la David întrebători, într-o așteptare grea, ca și cînd de o vorbă a lui ar atîrna mersul lumii întregi și soarta războiului. El îi privi pe rînd, își făcu gura pungă, parc-ar fi vrut să zică ceva, clătină din cap în semn de nedumerire și apoi se lăsă iar pe spate, cu mîinile încrucișate sub ceafă.

Un sublocotenent nu se putu stăpîni şi zise celorlalţi, pe ungureşte, încet, dar aşa încît să auză şi David :

— Pun rămăşag că-i pare bine... Zadarnic, are sînge de trădător !

David într-adevăr auzi, pricepu şi tot nu spuse nimic. El ştia că şi-a făcut datoria deplin şi nu se sinchisea de vorbele nimănui. În patruzeci şi nouă de lupte crîncene nu-şi pierduse niciodată sîngele rece, salvase situaţia de multe ori, drept care fusese de atîtea ori lăudat, decorat, îmbrăţişat. Acuma să-şi piarză firea ?

Căpitanul, însă, făcîndu-se a nu auzi vorbele sublocotenentului, curmă tăcerea întrebînd fără înconjur :

— Tu ce zici, camarade ?

Glasul răsună ca o acuzare. David avu o tresărire. Parcă i se urca un nod greu în piept, gata-gata să-l sugrume. Răspunse repede :

— Ce-mi pasă mie ?... Eu ştiu că-mi fac datoria. Încolo tune, fulgere...

Şi se întoarse încet, oftînd, cu faţa spre peretele de stîncă, unde pe cîteva cuie îi erau atîrnate hainele şi armele, toată averea lui de azi.

Căuta să fie liniştit, şi nu mai putea. Simţea că îi furnică ceva prin inimă, că în minte pornesc de-a valma gînduri stranii. Se silea să nu dea ascultare discuţiei camarazilor, cum a făcut totdeauna, şi nu izbutea. Auzea neîncetat, ca nişte stropi de plumb ce i-ar picura pe creieri :

— Ticăloşii... Trădătorii... Valahii... Transilvania...

Ura şi furia ofiţerilor i se izbeau de timpane, îi pătrundeau în sînge, i se coborau în suflet şi i-l răscoleau cumplit. Se pomenea că pe buze i se grămădesc răspunsuri la ocări, simţea că ocările îl chinuiesc.

„Trebuie să fiu liniştit ! Ce-mi pasă mie ? Ce am eu să mă amestec ?" îşi zicea mereu şi tot de atîtea ori se hotăra să nici nu se mai gîndească la ceea ce se petrece împrejurul lui.

Dar liniştea îl ocolea acuma. Vorbele ofiţerilor i se înfipseră adînc în urechi şi-i răsunară toată noaptea. Şi noaptea aceea a fost înfricoşătoare şi nesfîrşită, cu toate că nici un bubuit de tun şi nici un foc de puşcă n-a cutremurat-o. Ceilalţi dormeau duşi, sforăiau straşnic şi din cînd în cînd tresăreau sau strigau speriaţi prin somn. El însă n-a putut închide ochii nici un minut, deşi stătuse aproape douăzeci şi patru de ceasuri lîngă mitralieră, în mijlocul pîrjolului, şi era zdrobit de oboseală. Acum capul îi vuia de gînduri, parcă toate cele înnăbuşite în doi ani

de zile s-ar fi năpustit deodată asupra lui să-l strivească sub povara lor.

Își aduse aminte de Elvira și de Titi și-l cuprinse un dor sălbatec. I se făcu în inimă un gol mare, mistuitor și dureros, iar ochii i se umeziră.

— Doi ani ! Doi ani ! murmură dînsul înduioșat.

Apoi îndată îi năvăliră în minte iarăși vorbele ofițerilor, ocările și amenințările. Și pe urmă brusc i se aprinse în gînd întrebarea lui Candale, ca o făclie puternică : „De ce ne vărsăm noi sîngele ?" Și drept răspuns se îmbulzea vorba căpitanului, de mai multe ori, obsedantă :

„Românii ne-au sărit în spate..."

Niciodată cuvîntul acesta, „românii", nu i-a sunat în urechi mai ademenitor ca acuma. Îl repeta mereu în gînd, îl rosteau în neștire și buzele lui, fără glas, cînd duios, cînd aspru, cînd dulce, și simțea ca o mîngîiere de mamă rostind :

„Românii... Românii... Românii..."

Și deodată se pomeni închipuindu-și ce-ar fi dacă în Năsăud solgăbirăul[1] ar fi român, și silvicultorul, și judecătorul, și jandarmii, și în Bistrița iarăși numai români la tribunal, la primărie, la școli, pînă și fișpanul[2] să fie român. Și pretutindeni, în toată Transilvania, numai români. Ce-ar fi ?

Gîndul îl bucură ca pe un copil și adăugă zîmbind în sine :

„Chiar și honvezii[3] să fie sub comandă românească".

Se opri brusc, parcă s-ar fi speriat că-l bat asemenea gînduri.

„Nu se poate !... Auzi, ce copilării !... Copilării !... Prea ar fi..."

Murmură de cîteva ori „copilării", dar în curînd iar se surprinse zicîndu-și :

„Românii au intrat în Ardeal... Poate că au ajuns și pe la noi ?... Poate că acum solgăbirăul e român în Năsăud..."

Vedea cu sufletul toată harta Transilvaniei, încercuită de Carpații sălbatici, și oștiri multe, coloane nesfîrșit de

---

[1] *Solgăbirău* — funcționar din fosta administrație austro-ungară (corespunzînd pretorului de mai tîrziu) (n. ed.).

[2] *Fișpan* — funcționar din fosta administrație austro-ungară (corespunzînd prefectului de mai tîrziu). (n.ed.).

[3] *Honved* — nume purtat de soldații din infanteria maghiară sub monarhia austro-ungară (n.ed.).

lungi repezindu-se vijelios prin trecătorile strîmte și întortocheate, intrînd prin sate unde femeile și copiii se uitau cu uimire din porți, înaintînd fără zăbavă prin Alba-Iulia, prin Cluj, prin Sibiu, spre Tisa, irezistibile, cine știe pînă unde.

Deodată însă îi bîzîiră în urechi ocările secuiului, vedenia pieri și în schimb începu să se gîndească ce lupte grele trebuie să fie acolo cu dușmanul, care a năvălit în țară. Un fior de rușine îi trecu prin tot corpul, dîndu-și seama că s-a bucurat o clipă de pătrunderea oștirilor dușmane pe pămîntul patriei. Dar iarăși îndată, instinctiv, murmură trist și îngrijorat :

„Dușman... dușman..."

Îl durea în suflet cuvîntul. Mai simțise el o dată durerea aceasta o clipă, cu vreun an în urmă, în Galiția. Un val de ruși ajunsese pînă la piedicile de sîrmă ghimpată, în fața tranșeii lui. Cîțiva începuseră să taie sîrmele cu foarfece grele, cînd David porunci să latre mitralierele. Două minute a ținut toată afacerea. Rușii se rostogoliseră pe rînd, doborîți parcă de o coasă uriașă, nevăzută. Puțini se întoarseră năuciți și o luară la fugă înapoi, urlînd ca niște fiare căzute în capcană. Măcăitul mașinii îi urmărea necruțătoare, îi izbea din spate, îi prăvălea la pămînt. În apropiere, încurcați printre sîrmele încîlcite, cu trupurile însîngerate de gloanțe și sfîșiate de ghimpii de oțel, zeci de vrăjmași se văitau, înjurau, gemeau. Printre glasurile de suferință și de spaimă, David auzi lămurit o jeluire :

— Mamă, mamă !... Sufletul meu, mamă !

Pe-atunci David avea sub dînsul flăcăi de pe Someș. Unul dintr-aceștia zise mirat și plin de milă :

— Auziți ?... Muscalul se vaită pe românește...

David n-a spus o vorbă, a tresărit scurt, simțind o săgeată în inimă, s-a gîndit o clipă că trebuie să fie vreun basarabean, dar s-a recules repede, zicîndu-și : „Fie ce-o fi, dacă-i muscal e dușman !".

Acuma însă își amintea îngrozit gemetele acelea, le auzea limpede, jalnice, pătrunzătoare, amestecîndu-se cu altele, care-i sfîșiau sufletul. Bîlbîi cutremurîndu-se :

— E îngrozitor să se ucidă frate pe frate !

Și tot atunci i se înghesui în minte întrebarea :

„Ce-aș face eu să fiu acolo, în fața lor, cu mitralierele mele ?"

Inima i se strînse ca într-un clește înroșit. În loc de răspuns însă își zise iar, mai prăpădit :

„E cumplit... Frate pe frate... Bine că nu sînt acolo."
Își făcu cruce și murmură ușurat puțin :
— Bine că nu sînt acolo... Ar fi cumplit... Aici știu că-mi fac datora și nu-mi mai pasă de nimic.
Ațipi spre ziuă și se visă în Transilvania, prin Năsăud, cu Titi în brațe, sărutînd pe Elvira, apoi deodată în fața unei companii românești, cu mitralierele lui, nehotărît, îndurerat, gîndindu-se zdrobit de groază : „Ce să fac ? Ce să fac ?"...

VII

Se deșteptă asudat, obosit, uluit. Porni să-și facă slujba ca pînă acum, cu sînge rece, dar i se păru că tovarășii lui, deși nu mai vorbeau nimic de războiul cel nou, îl urmăreau mereu cu ochi bănuitori. El însuși se simțea oarecum vinovat și de-abia mai îndrăznea să le înfrunte privirile. Se temea că i se citesc pe față gîndurile care l-au torturat azi-noapte. Îl înfuriau acuma gîndurile acelea, fiindcă îl urmăreau întruna și-i răscoleau liniștea care-i dăduse puterea doi ani de zile să-și facă datoria pretutindeni, care-l scăpase de toate grijile și dorințele.
„Îmi voi împlini datoria pînă la capăt !... Datoria !... Datoria !..." își repeta necăjit și stăruitor căutînd să-și recîștige astfel echilibrul. Dar simțea cu mirare și spaimă că cuvîntul acesta nu mai e în stare să-i potolească nici creierii, nici sufletul, că acuma îndată se ridică, mai otrăvitoare, întrebarea : „Care datorie ?" și că la aceasta nu mai găsește nici un răspuns mulțumitor.
S-a bucurat cînd, după amiazi, i s-a dat o însărcinare mai primejdioasă. Poate va avea norocul să-l izbească și pe el un glonte, să se sfîrșească brusc toate gîndurile și temerile. Tot moartea e cel mai bun leac pentru orice durere. Niciodată nu intrase în luptă cu dorința sau măcar cu gîndul de-a muri. Azi însă moartea i se părea o binefacere. De ce să se chinuiască, să tremure mereu că-l vor trimite și pe dînsul „acolo" ?
Dar moartea nu-l voia. Îi căzură aproape toți oamenii de la mitraliere ; fu silit în cele din urmă să se așeze el la ochitor și totuși nici o fărîmă de oțel nu se apropie de dînsul. Parcă înadins îl ocoleau gloanțele. Unde se ducea el, nu mai șuierau cu atîta înverșunare.

Zdruncinarea luptei însă tot îi mai mulcomi gîndurile. Dormi buştean, iar cînd se sculă, îşi zise triumfător : „Dacă-ţi faci datoria, nici dracul nu te atinge !“

Se linişti într-adevăr. Doar că acum aştepta cu nerăbdare comunicatele de război şi că în comunicat se pomenea căutînd întîi şi întîi „frontul românesc“ şi cetind rîndurile acelea veşnic cu o strîngere de inimă.

VIII

Peste zece zile apoi veni un ordin urgent : regimentul se va învagona imediat şi va fi transportat pe teatrul de război din Transilvania.

David nu avusese vreme nici măcar să-şi dea bine seama ce s-a întîmplat. S-a pomenit într-un vagon, împreună cu o mulţime de ofiţeri, între care şi Alexe Candale, care-l pironea mereu cu ochi întrebători, înfierbîntaţi. Dar n-au putut schimba nici o vorbă pînă tocmai a doua zi, într-o staţie mică, unde trenul poposea vreo două ceasuri.

Candale l-a întrebat repede, înăbuşit :

— Ei, ce faci ?

David aşteptase întrebarea, care totuşi îl ului cumplit. Răspunse tot printr-o întrebare :

— Dar tu ?

— Eu voi trece la ai noştri îndată ce voi putea. În orice caz ştiu că n-am să trag nici un singur foc de puşcă... Mai bine să mă omoare ei pe mine decît să lovesc eu pe vreunul dintr-înşii... Nu ?

David nu răspunse. Nu-i veni în minte la repezeală nici un răspuns. De-abia pe urmă zise cu sfială, aproape tremurînd de emoţie :

— Dar datoria ?... Dar jurămîntul ?

Candale n-avu vreme să spună nimic. Din faţa lui se vedea însă un dispreţ ciudat pentru vorbele lui David. Simţiră că ceilalţi ofiţeri îi priveau şi că în privirile lor era o bănuială. Trebuie să se despartă.

Uruitul roatelor de oţel, zgomotul monoton al trenului în mişcare îi închideau ochii. Stătea nemişcat, aproape zgribulit, într-un colţ, pe canapea, şi mintea îi fierbea. În compartiment ofiţerii nu-l mai luau în seamă, vorbeau, rîdeau, fumau şi doreau strivirea „valahilor“. Din toate

sporovăielile David n-auzea decît „strivirea valahilor“, şi cuvintele acestea îl revoltau atît de mult, că-i trebuiau sforţări uriaşe să se stăpînească, să nu izbucnească.

„Ce mă mai necăjesc zadarnic? îşi zicea mereu, căutînd să se potolească. De ce?... Datoria-i datorie.“

Nu izbutea, şi-şi muşca buzele şi încerca iarăşi vorbe mulcomitoare:

„De ce, adică, mă prăpădesc cu firea? De ce mă chinuiesc? Eu sînt de vină că trebuie să mă duc «acolo»?... Eu n-am vrut... Nu vreau... Mi-e groază... Dar trebuie să-mi fac datoria! Trebuie, trebuie!“

Se agăţă de vorba aceasta şi o murmură zăpăcit, torturat, ca un cîntec de jale, fără încetare, cine ştie cîte ceasuri:

— Trebuie! Trebuie! Trebuie!

IX

La Arad trupele fură debarcate şi trimise într-un lagăr, afară din oraş, unde mai poposea un regiment, sosit cine ştie din ce parte a Rusiei.

David nu mai avea stare. Cu cît se apropia de front, cu atît inima îi zvîcnea mai strînsă, cu atît în creieri i se îngrămădeau gînduri şi vorbe care-l ardeau. Se plimba acum, cu capul în pămînt, printre corturile ridicate în grabă, printre soldaţii obosiţi care mîncau, cîntau, înjurau. Parcă în toată lumea aceasta numai el ar fi fost chinuit de teama frontului, de ziua de mîine, de întîlnirea cu „ei“. Ceva îl mîna neîncetat, undeva, oriunde, numai să nu stea locului. Îi era mereu frică să-l nu-l podidească deodată un plîns cumplit, să se facă de batjocura oamenilor, el, care mersese veşnic cu fruntea sus, în cele mai furioase ploi de foc.

Rătăcind prin cuprinsul lagărului, se pomeni deodată în faţa unui ofiţer ras de mustăţi, cu ochii mici, cu un nas subţire, cu bărbia ascuţită. Se opri fără să vrea. Faţa aceasta parcă-i era cunoscută. Ofiţerul trebuie să fi avut aceeaşi impresie, căci, după o clipă de ezitare, se repezi la David cu mîinile întinse, strigînd cu o bucurie sinceră:

— David Pop!

— Întocmai, răspunse David strîngîndu-i amîndouă mîinile. Era mai să nu te recunosc fără barbă și fără mustăți.

— Le-am sacrificat pe altarul patriei de frica lighioanelor, zise ofițerul luîndu-l de braț și apoi urmînd cu mirare : Dar bine, dragă, tu, tu, ofițer ? Ce-ai pățit ?... Eu credeam că trîndăvești la Năsăud și că acum faci parte din comisiunea care iese cu prapori și icoane să întîmpine pe dorobanții români... Ei, ce zici ?... În frumoasă încurcătură ne-au aruncat întîmplările acestea și pe noi, cei care sîntem la datorie.

Era un prieten bun al lui David, avocat din Bistrița, Emil Oprișor. David îl știa „șovinist turbat“, cum le zicea dînsul odinioară celor ce nu se astîmpărau. A fost chiar închis o lună în temnița de la Seghedin pentru că a îndemnat pe țăranii din Vărarea, care erau în proces cu sașii din Pinteneasa, să nu se dea bătuți și pentru că, în urma ațîțărilor lui, Vărășenii au împușcat vreo cîțiva boi de-ai sașilor pe pămînturile împricinate.

Veselia prietenului însă îl turbura. Cum poate fi atît de vesel cînd pleacă „acolo“ ?... Sau poate că Oprișor s-a hotărît, știe ce va face ? Nu se putu opri și-l întrebă îndată, scurt, cu mult înțeles și puțină răgușeală în glas :

— Tu ce zici ?

Aștepta răspunsul cu inima ghemuită.

Emil Oprișor răspunse însă fără șovăire, repede, cu o nepăsare uimitoare :

— Ce zic, dragul meu ?... Zic că trebuie să ne facem datoria. Iată !... Există oare altă posibilitate ? Eu nu văd. Doar s-o ștergi la dușman... (David tresări auzindu-l cu cîtă răceală rostește cuvîntul „dușman“.) Asta însă nu se poate. Întîi fiindcă ai jurat și ești obligat să-ți ții jurămîntul. Eu nu admit trădarea nici sub pretext că o faci pentru țară sau pentru neam. Trădătorul e un ticălos, orișice motive l-ar îndemna la trădare. Mai ales că motivele totdeauna, înțelegi, totdeauna sînt interesate într-un fel su altul și izvorîte din egoisme lașe. Pe urmă, chiar presupunînd că ai vrea să treci la dușman, întrebarea este : poți ? Eu cred că nu. Fii sigur că pe noi ne supraveghează mii de ochi. O mișcare suspectă, și te trezești cu glontele în spate sau, în cazul cel mai rău, cu ștreangul. Și apoi, la urma urmelor, dușmanu-i dușman. Dacă trage el în tine, tu să nu tragi ?

David nu se putu stăpîni. Îl întrerupse cu atîta mirare în voce, încît Oprișor se zăpăci o clipă :

— Tu ?... Tu ?

— Dragul meu, reluă Oprișor cu o ușoară șovăire, înainte de toate să ne înțelegem că războiul e război, va să zică ceva extrem de tragic, tot ce cunoaște lumea mai tragic. Ce poate fi mai cumplit decît să ucizi pe cineva care nu ți-a făcut niciodată vreun rău, pe un biet necunoscut din cine știe ce țară depărtată, care poate să fie cel mai cumsecade om de pe fața pămîntului ? Dar, de vreme ce războiul există, poți tu, simplu candidat la moarte eroică, vorba ceea, să mergi împotriva curentului, să te pui de-a curmezișul nebuniei generale ?... Slavă Domnului, mai român ca mine nu cred să fi fost mulți. Am suferit, știi bine, pentru sentimentele mele neprecupețite. Mi-ar fi drag și poate că sufletul meu dorește chiar izbînda dușmanului, dorește în adîncul său ca Ardealul să fie românesc, cum se cuvine, deși, să-ți spun sincer, nu prea cred. Totuși, în situația în care ne aflăm, noi nu putem decît să ne facem datoria pînă la moarte. De altfel, eu, îți mărturisesc, aș prefera să cad de gloanțe românești decît de rusești. Murind, așa, voi avea impresia că mor, măcar în sens negativ, pentru triumful românilor.

— Ce lesne se găsesc toate argumentele ! murmură David îndurerat.

Tăcură amîndoi cîteva clipe, fără să se privească. Simțeau amîndoi că-i desparte un zid și că nu se vor putea înțelege. Vorbiră pe urmă de altele, își schimbară impresiile celor doi ani de lupte, amănunte simple despre fluturarea aripelor morții. Vorbind, încercau amîndoi să zîmbească, să pară veseli, dar nici unul nu izbutea. Inima lui David era cuprinsă de un frig mare, încît se minuna că nu-i dîrdîie dinții.

Apoi se despărțiră ca doi străini. Își dădură mîna, își urară noroc, iar David îi zise la revedere pe nemțește, ca și cînd ar fi vorbit cu oricare din camarazii ceilalți, cei de care sufletul său nu era legat prin nici o fibră. Rămase pe loc și se uită lung în urma lui Oprișor, care mergea cu capul sus, legănîndu-și puțin corpul și tăind aerul cu o cravașă moale, foarte liniștit și nepăsător. Privindu-l, David se pomeni că-l invidiază.

„Iată un om fericit, care știe ce are să facă !" se gîndi dînsul, trecîndu-i prin creieri, ca o fulgerare năprasnică, toate frămîntările și chinurile care pe dînsul îl făceau să nu știe ce are de făcut.

Cînd Oprişor dispăru după corturi, David se întoarse mai abătut. Mîncă, se culcă şi se zvîrcoli toată noaptea. Gîndindu-se la vorbele reci ale lui Oprişor, îşi aminti cuvintele lui Candale şi mai ales privirea lui fierbinte, hotărîtă. Îl usturau creierii şovăind între amîndoi. Dacă ei ar fi vorbit la fel, poate că s-ar fi hotărît şi dînsul. Astfel însă vedea că argumentele tăioase ale lui Oprişor sînt tot atît de uluitoare ca şi văpaia din ochii lui Candale, pe cînd sufletul lui nu e în stare decît să se revolte, să sufere şi să geamă.

În cele din urmă nu mai putu. O oboseală mare îl doborî. Adormi murmurînd :

— Mîine !

Cu amînarea aceasta se mai potoli şi zilele următoare. Îşi dădu seama că toate planurile şi hotărîrile ar fi zadarnice. Să vedem ce va aduce ziua de mîine ! Atunci cînd îi va vedea, atunci... Cine ştie ? Împrejurările fac să se prăbuşească hotărîrile cele mai oţelite. Darmite nehotărîrea şi ezitările lui ? ce să-şi închipuiască cum că va face aşa, cînd poate va trebui să facă altfel ?

X

Începu să se roage în fiecare seară, zgîrcit în patul ce se nimerea să-l aibă, cu faţa veşnic spre perete, în vreme ce camarazii lui jucau cărţi, beau, fumau şi urlau înjurături sclivisite. Simţea o mare nevoie să se prosearnă, să se umilească, să ceară un ajutor supraomenesc. Numai Dumnezeu ar fi putut să-i mai dăruiască o mîngîiere adevărată, un leac alinător.

În fiecare seară repeta cu deznădejde, fierbinte, ca un copil bătut de o mamă vitregă :

„Tatăl nostru, care eşti în ceruri..."

Şi adormea acum veşnic cu Dumnezeu pe buze.

XI

După cîteva zile de aşteptare înfrigurată, porniră. Se spunea că merg spre Făgăraş. Mai cu trenul, mai pe jos, în marşuri grele, grăbite, istovitoare.

A doua zi, spre seară, trecură Oltul şi poposiră într-un sat aproape pustiu, cu casele mici, posomorîte. Doar cîteva femei şi moşnegi se ascundeau prin dosul porţilor de nuiele, cei ce n-au putut sau n-au avut inimă să fugă. Îi zicea Porumbacu. Se ştia că o puternică coloană românească se îndreaptă într-acolo în mare grabă. Mîine în zorii zilei poate se va întîmpla ciocnirea. Mîine!... Trupele avură un repaos de cîteva ore, ca mai pe urmă să poată începe mai odihnite să-şi croiască şanţurile de apărare.

David era mort de oboseală, cum nu fusese niciodată. Se trînti într-o casă părăsită şi adormi buştean. Nu-i trebui nici mîncare, nici băutură. Somnul singur mai putea să-i dea alinarea de care avea nevoie spre a nu fi silit să se gîndească la nimic.

Cînd îl sculă ordonanţa, era întuneric beznă. Se frecă la ochi, se întinse şi-şi pocni oasele. Miezul nopţii. Somnul nu se îndura să-l părăsească. Nici nu auzi cînd soldatul îi spuse că i-a venit o scrisoare, se bucură însă ca o mireasă, văzînd-o. Se învioră dintr-o dată. Îşi aruncă ochii la scris, în lumina jigărită a unui opaiţ. Era de la Elvira. O ceti zîmbind mereu şi cu ochii scăldaţi în lacrimi de înduioşare. Nevasta îi scria numai nimicuri, dar acelea i se păreau mai scumpe acuma ca toate comorile lumii. Îi spunea că Titi vorbeşte mereu de tata, că s-a făcut mare şi cuminte, că se joacă numai de-a războiul. Îi spunea că e cam supărată fiindcă de-abia mai găseşte lucrători, că toţi bărbaţii s-au dus la război, arde-l-ar focul de război ; că s-au scumpit toate, de nu mai e de trăit. Şi-i mai spunea că mai toţi funcţionarii au fugit la Cluj, iar unii chiar la Budapesta, încît au rămas numai românii, care trăiesc însă cu frica-n spate, căci cine ştie ce-o fi dacă vor începe să se bată şi pe-acolo şi să tragă cu tunurile, să prăpădească tot ce le-a mai rămas bieţilor oameni...

„Aha, va să zică e scrisă după..." îşi zise David începînd să cetească a doua oară, oprindu-se acuma la fiece cuvînt, căutînd printre rîndul ceea ce nu era în rînduri.

Îndoi frumos scrisoarea şi o puse în buzunar, deasupra inimii ; şi parcă bucata de hîrtie îi încălzea sufletul.

„De-ar şti ea, săraca, prin ce trec eu acuma !, se gîndi apoi, pregătindu-se. De-ar şti !"

Porni mai liniştit din casă. Ieşind, se lovi cu capul de pragul de sus. Începu să înjure, dar se întrerupse repede :

„De bună seamă numai rău îmi prevesteşte... Doamne-ajută!"

Sufla un vînt aspru, tomnatic, sub cerul cenuşiu, fără stele. În toate casele se simţea o fierbere, ca într-un muşuroi în care un poznaş a izbit cu piciorul : porunci, şoapte, ţipete scurte, zăngănituri grele. Se urnea oastea. Căsuţele păreau nişte mormane de groază în bezna nopţii, iar pomii desfrunziţi de-a binelea fîşîiau, plîngeau, se legănau în bătaia vîntului.

Pe o muchie de deal pleşuv, la cîteva sute de paşi depărtare de sat, tranşeele erau croite. Acum aveau să le potrivească, să le adîncească, să le înţepenească. Lucrul începu fără zăbavă. Felinarele slabe licăreau ca nişte semne fantastice în şanţurile intortocheate, în vreme ce sapele, hîrleţele vîjîiau şi loveau surd pămîntul adormit, care suferea nepăsător să fie crestat şi scormonit.

Munca tăcută, aspră, asudată ţinu pînă-n zorii zilei. David, împotriva obiceiurilor sale, nici nu se sinchisea ce-i făceau oamenii. Şedea greoi pe un hat, cu coatele pe genunchi, sfredelind din ochi întunerecul, care îndolia toată împrejmuirea. Dorul de-acasă i se furişa în inimă pe nesimţite. Începu să-şi amintească amănunte din viaţa lui tihnită de odinioară. Şi fiecare amintire îi aprindea mai mult sufletul. Viaţa aceea i se părea acuma atît de dulce, o rîvnea cu atîta patimă, încît toată fiinţa şi-o simţea îndurerată. Se plimba cu gîndurile prin Năsăud, îmbrăţişa pe toţi oamenii care treceau podul Vicarului, zîmbea la dînşii cu o dragoste frăţească. Chiar şi ovreii, pe care nu-i putuse suferi niciodată, acuma îi apăreau drăguţi, fiindcă erau de-acasă. Dar Elvira, cu surîsul ei supus, cu ochii ei calzi, îngăduitori, veşnic blîndă, silitoare ! Dar Titi, cu graiul lui drăgălaş, cu gingăşiile lui fermecătoare !

Cîte-o înjurătură ungurească îi întrerupea din cînd în cînd reveria, îi aducea aminte cît e de departe de dorurile ce-l frămîntă pe dînsul. Sau cîte-un răbufnit de tîrnăcop, sinistru, parc-ar fi săpat la morminte.

Se mira cum nu şi-a dat seama atîta vreme în ce vălmăşag mohorît trăieşte. Sînge, moarte, schije de obuze, sîsîit de gloanţe, trosnete, explozii, murdărie, sudoare... ce viaţă ! Şi el a trăit-o doi ani încheiaţi, fără să se gîndească o clipă la viaţa cealaltă, cea adevărată, fără s-o dorească măcar !

Şi apoi în clipele următoare îi părea rău că nu i-a fost dat să rămînă pînă la sfîrşit aşa cum începuse. Nepăsarea, răceala, nesimţirea aceea erau atît de mulţumi-

toare ! Cum şi de unde le-a luat ? Şi mai ales cum şi de ce le-a pierdut ? Nici acuma nu-şi dădea bine seama, sau nu voia. O vorbă ca oricare alta, fără să se fi silit barem a-i pătrunde înţelesul bine, a fost în stare să-l facă să uite tot şi toate doi ani de zile. Şi acuma, o simţire nedesluşită, trezită în sufletul lui deodată, nechemată, oropsită chiar, şi împotriva căreia s-a zbătut din răsputeri, îi turbură sufletul, îi chinuieşte şi în acelaşi timp îi îndulceşte viaţa. Zadarnic se mai trudeşte să aleagă, să hotărască. Acuma degeaba ar încerca să mai repete cuvîntul „datorie". Simte că a devenit o vorbă goală, fără puterea de a-l mai supune orbeşte, dar totuşi destul de puternică încă pentru a-l împiedica să i se împotrivească. Sufletul lui înfierbîntat, torturat de-o dragoste fără margini, nu găseşte în mintea lui un sprijin de ajuns de solid care să-i dezlege mîinile şi să-i împace temerile.

Zorile coborau din cer gingaşe, mîntuind lumea de încălecarea întunericului. Încetul cu încetul împrejurimile se dezveliră. O geană de soare se ivi după un deal îndepărtat, poleind uşor pămînturile îmbrumate.

David nu se mai sătura privind acuma locurile acestea. Parcă în viaţa lui n-ar fi văzut o privelişte mai frumoasă. Poate numai hotarele Năsăudului, cu pămînturile lui, cu porumbiştile, livezile şi zăvoiul lui l-ar fi bucurat într-atîta. Toate-i păreau ca-n poveşti şi-i erau atît de dragi, încît îi venea să le îmbrăţişeze. Coasta gălbuie ce se cobora lin pînă înspre un sat necăjit, ascuns pe malurile unei gîrle, şoseaua ce se ţinea mereu de pulpana gîrlei, şi pădurea mohorîtă ce urca repede dincolo, cît vedeai cu ochii.

„De ce m-oi fi bucurînd aşa ca un nerod ? îşi zise mirîndu-se singur. Parcă n-aş mai fi văzut destule rîpe şi sate şi..."

Dar apoi îndată se răzgîndi :

„Iată-mă iar în Ardeal", şi, gîndindu-se, simţea cum i se umflă inima şi mai tare, cum priveliştea se înfrumuseţează parcă şi mai mult.

În clipa cînd soarele de-abia răsărit se ascunse iarăşi în pînzişul posomorît de nouri ce închidea văzduhul, din spate porni brusc un bubuit înnăbuşit, greu, urmat de un vîjîit care se îndepărta cu iuţeala fulgerului. David tresări, speriat.

„Uite cum îmi bate inima ! îşi zise zîmbind. Parc-ar fi primul bubuit de tun, acum doi ani... E de-al nostru !" adăogă apoi, căutînd să ghicească direcţia obuzului.

Dar nu văzu nimic și se necăji puțin.

Bubuiturile se înteţiră apoi, topindu-se într-o uruială profundă și amenințătoare. La bubuiturile pe care dînsul le cunoștea bine după sunet răspunseră curînd altele, surde, scurte, răgușite.

„Au început și de acolo..."

La dreapta și la stînga, de departe, auzi mai pe urmă focuri dese de pușcă și tăcăitul mitralierelor. Îl dureau ochii uitîndu-se, cercetînd, doar-doar va descoperi ceva. Dar zgomotul continuă ceasuri întregi, cînd mai viu, cînd mai domolit, fără să vază nimic.

— Unde-s ? Unde-s ? murmura David mereu, cu inima strînsă și cu broboane de sudori fierbinți pe frunte.

De-abia spre amiazi zări dincolo de satul din vale un uriaș vierme verzui tîrîndu-se pe șosea, deasupra căruia se îngrămădi îndată o ploaie de nourași albi și șrapnele. Aceasta însă n-a ținut mai mult de două-trei minute. Viermele dispăru grabnic în pădure.

— Sînt ei ! șopti David încremenit. De-acu începe...

Văzu apoi obuzele dese răbufnind printre copaci, în locul unde coloana a intrat în desiș. Pe urmă tunurile tăcură puțin. În sfîrșit, cînd prin pădure s-au zărit oameni și căruțe, focul a reînceput și nici n-a mai încetat pînă seara tîrziu. În fața tranșeelor lui, sau măcar prin apropiere, nu se arătase însă nimic. Mitraliera lui nici nu deschisese gura toată ziua. Soldații ședeau pitiți în șanțuri, spuneau glume grosolane, numărau bubuiturile și păduchii, sau scriau acasă cărți poștale, pe genunchi, gînditori. Apoi, cu cît întunerecul se îngroșă, cu atît zgomotele luptei se potoliră, pînă ce nu se mai auziră decît focuri de armă singuratice, speriate, ca ultimele spasmuri ale unui muribund.

O curiozitate arzătoare îl rodea pe David acuma. „Ce s-o fi întîmplat ? Unde s-au bătut ? S-a sfîrșit oare ? Și... care au biruit ?"

Îi tremura inima.

XII

Într-o casă de cîmp din dosul frontului se improvizase o popotă unde, cînd se înnopta, ofițerii veneau pe rînd de pe linie, mîncau la repezeală și se întorceau în tranșee.

David se așezase la o masă, alături de un căpitan necunoscut. Mîncau amîndoi fără să schimbe o vorbă. Dar David nu se putu stăpîni pînă nu întrebă, cu ochii mari, aprinși :

— Unde s-au luptat ?

— La flancuri, camarade... I-am respins sîngeros.

David tresări. Totuși mai întrebă :

— Dumneata ai fost în foc ?

— Firește... Batalionul meu a susținut presiunea cea mai mare... Grea luptă, dragul meu ! Pînă la baionetă... Am avut și noi pierderi serioase, dar dușmanul a fost zdrobit de tot. Numai de bietul Oprișor îmi pare rău...

David se repezi ca un nebun la căpitan :

— Emil Oprișor e în batalionul dumitale ?... Ce-i cu el ?... Ce-a făcut ?

— A căzut în mîna inamicului împreună cu două plutoane. Era flancgardă. A fost înconjurat brusc și n-a avut încotro, a trebuit să se predea... Mare pierdere, spun drept. Mai bine pierdeam o companie întreagă decît să-l fi pierdut pe dînsul. Ofițer excelent, veșnic vesel, îndrăzneț, inteligent... Păcat de el !

Căpitanul plecă îndată cu șapca pe ceafă, cu o țigară de foi între dinți, bombănind mulțumit și sătul.

Davir rămase, zăpăcit. Pățania lui Oprișor îl puse pe gînduri. Uite omul cu noroc. Aici e regretat, dincolo trebuie să fie felicitat. Ce nu face soarta cînd vrea !... Îl invidia parcă-ar fi cîștigat la loterie.

Tocmai cînd se sculă să plece, intră un locotenent care, recunoscîndu-l, îl apostrofă :

— Șitii ?... Candale a murit.

— Nu se poate !

— A murit. Un glonte i-a găurit fruntea. Moarte instantanee. Dar s-a luptat admirabil. Îmbărbăta soldații, glumea, n-avea astîmpăr, în sfîrșit, superb... Tot regimentul îl regretă. Și mai cu seamă ofițerii, care își reproșează pentru că îl bănuiseră că nu va lupta împotriva românilor. Ce vrei ? Probabil că tot așa ești bănuit și dumneata. Situația dumneavoastră e foarte delicată, evident, o înțelegem cu toții, de aceea și bănuielile sînt oarecum îndreptățite, nu ?

David ieși repede, fără să răspundă ceva. Era furios și revoltat, și mergînd pe șosea, înspre poziția lui, dădea din mîini și bombănea ca un apucat.

Nedreptatea soartei îl scosese din fire.

— Va să zică, Oprişor vrea şi e hotărît să lupte, dar scapă teafăr şi e privit bine aici, precum va fi bine primit dincolo. În schimb Candale, care şi-ar fi tăiat mai bine mîna decît să tragă un singur foc, moare de glontele frăţesc... Bine, dar nedreptatea aceasta e îngrozitoare. E înspăimîntătoare! Atunci ce mă fac eu?... Ce mi-e scris mie?

XIII

Soldaţii săpau mereu la tranşee, le mai dregeau, le înfrumuseţau. Reţeaua de sîrmă ghimpată, în licărirea albă a cîtorva stele, părea uneori o panglică de flori de gheaţă. Cîte-o împuşcătură, ca un hămăit de cîine răguşit, se auzea ici-colo, iar în răstimpuri se înălţau în văzduh rachete orbitoare, care se spărgeau deasupra satului din vale, îl luminau vreo două minute şi apoi piereau, lăsînd în urmă un întunerec des ca zăbranicul.

David s-a trîntit jos, înfăşurat într-o foaie de cort, şi-a pus sub cap o raniţă şi a adormit. Ce să-şi mai chinuiască creierii cu gînduri, cînd soarta e atît de vicleană? Îi părea rău că s-a frămîntat degeaba atîtea nopţi şi zile. De-acuma nu se mai sinchisea. Ce-o fi, să se întîmple!

Se trezi în bubuit de tunuri. Întunerecul nu se limpezise încă. Se uită la ceas: de-abia trei după miezul nopţii.

— Devreme aţi mai început-o, arde-v-ar focul! mormăi dînsul întinzîndu-şi lenea în oase.

Ascultă un răstimp vîjîiturile obuzelor. Cunoştea prea bine glasul tunurilor şi înţelese îndată că ceea ce se petrece acuma nu-l priveşte. Se măsurau artileriile. Încet-încet, somnul îl birui iar.

Cînd se trezi a doua oară, trosneau şi puştile. Rar, nesigur, parcă şi ele de-abia s-ar fi deşteptat din somn. Era ziuă, dar soarele nu se vedea din nişte nouri negri furioşi ce se frămîntau şi ameninţau. În creştetul cerului vînăt, însă, cîteva raze luminoase prevesteau o zi de toamnă frumoasă.

„Ce-i atîta somn pe mine?" se întrebă David, cotorosindu-se repede din culcuş şi ridicîndu-se ca să vază ce se petrece primprejur.

Se simţea acuma uşurat şi dornic de muncă. De cînd nu mai simţise el liniştea aceasta rece, hotărîtă, birui-

toare ! Singur se mira şi se bucura. Parcă somnul i-ar fi luat cu mîna toate îngrijorările şi şovăirile.

„Să-ţi faci datoria, asta-i", îşi zise cu un zîmbet amar. Numai datoria îţi dă liniştea şi puterea sufletească, ce-ţi trebuiesc în viaţă."

I se ivi în minte repede întrebarea : „Care datorie ?", dar avu puterea s-o înlăture. „Orice datorie e sfîntă", mormăi dînsul. În suflet i se zbătea o încleştare dureroasă, era mişcat şi în ochi avea lacrimi. Îşi înnăbuşi inima crîşnind :

„Soarta e afurisită. Soarta e crîncenă. Dar ce poţi face împotriva soartei ?"

Stătea în dosul mitralierei, în picioare, într-o groapă, aşa încît jumătate corpul îi rămînea afară. Se uită înainte spre sat, pe coasta pleşuvă. La marginea satului, în vale, descoperi deodată o linie lungă de puncte mişcătoare.

— Românii ! bîlbîi dînsul, şi inima îi bătea să-i spargă pieptul.

Servanţii mitralierei din faţa lui se uitau la dînsul nerăbdători, îngrijoraţi, aşteptînd ordinul. El însă rămase nemişcat, cu ochii pironiţi la linia ceea care începu curînd să se apropie, legănîndu-se, strîngîndu-se şi lărgindu-se ca o armonică. În aceeaşi clipă, din tranşee porni o răpăială speriată. Puştile trosneau grăbite, iar zgomotul lor se îmbina într-o chelălăială asurzitoare.

Linia venea mereu mai aproape, cu băgare de seamă, cu popasuri, cu sărituri. Era acum numai la vreo şapte sute de metri.

David privea mereu, fascinat : i-a văzut bine cu binoclul. Aveau uniforme verzui, ca şi ale lor, şi pe gulere, nişte semne verzi închise. Erau mărunţi, sprinteni, uscaţi la faţă, osoşi, harnici, şi ochii lor luceau atît de tare, încît i se părea că lucirea ajunge pînă la dînsul şi-l arde ca o înţepătură de ac. Deosebi şi un ofiţer cu o barbă mare stufoasă, cafenie-închisă, care tremura şi se răsfira spre umere cînd alerga. Gloanţe subţiri, tăioase, bîzîiau împrejurul lui tot mai des, parcă l-ar fi căutat tocmai pe el.

„Ar fi mai bine", se gîndi David, fără să-şi poată dezlipi ochii de la şirul de soldaţi de pe coastă.

Deodată văzu o mişcare uşoară, ca şi cînd nişte alergători îşi fac vînt, şi auzi lămurit un glas ascuţit răcnind :

— Înainte, băieţi !

Mai văzu cum sar toţi în picioare, fripţi, parcă, şi cum pornesc încoace. Desluşi chiar zăngănitul armelor şi al bidoanelor. În clipa următoare, însă, privirea lui se întoarse la servanţii mitralierei. Ochii desperaţi ai oamenilor lui îl înspăimîntară. Se simţi tocmai ca şi cînd l-ar fi prins cu mîna într-un buzunar străin. Deschide gura, parc-ar fi voit să se apere, dar buzele lui rostiră maşinal, ca şi altădată în momentele de primejdie :

— *Langsam* [1] !

Şi mitraliera începu să latre brusc, ca un cîine slobozit din lanţ. Valul ce se ridicase se trînti iarăşi la pămînt. Cîţiva se rostogoliră înapoi, zvîrcolindu-se sau încremeniţi. Lui David i se păru că aude gemete şi înjurături. Maşina urla mereu, neobosită, răguşită doar puţin, setoasă de sînge. Niciodată parcă nu făcuse un zgomot atîta de înfricoşător. Lui cel puţin îi spinteca inima zgomotul pe care altădată aproape nici nu-l lua în seamă. Gloanţele ţiuiau, izbeau pămîntul furioase, sfîrîiau ca o vijelie printre cei din vale.

— *Langsam !* repetă David cu sufletul zdrobit, cu un gest rugător.

Simţea trebuinţa să oprească vijelia aceasta şi totuşi n-avea puterea să rostească nici o poruncă.

După un răstimp mitraliera îşi rări tăcăitul singură, ca şi cînd s-ar fi obosit.

Mai trecu o vreme şi cei din vale dădură iar să se scoale, să plece înainte.

Acuma însă servanţii nici nu mai aşteptară cuvîntul lui David, ci deschiseră repede un foc de seceră, care sili pe cei porniţi să se oprească.

Soarele ieşise dintre nouri, se înălţase sus şi privea aprins la încăierarea oamenilor. Văzduhul clocotea de trosnetele puştilor şi ale tunurilor.

Pe urmă trecu de amiazi. Mitraliera lătra mereu, singură, ca o căţea otrăvită, iar linia ostaşilor din vale nu se mai putea apropia. Cea mai mică mişcare se sfărîma în năvala de gloanţe care mătura toată coasta.

David stătea mereu nemişcat, cu ochii mereu înainte, cu creierul absolut gol. Nici un gînd, nici o dorinţă nu mai avea. Numai ochii nu-i putea lua de la şirul cela verzui de oameni care se zvîrcoleau nerăbdători, chinuiţi. Nu mai ştia ce se petrece nici în dreapta, nici în stînga ; nici nu se mai putea gîndi la asemenea lucruri. Îi erau dragi

---

[1] Încet (germ.) (n.ed.).

gloanțele ce veneau din vale și-i șuierau la urechi, care nu voiau să-l atingă, care parcă-i vorbeau, plîngeau, îl dojeneau.

„Parcă pe mine mă caută, parc-ar ști că și eu sînt...", își zise David de cîteva ori fără a-și sfîrși gîndul.

Îl cuprinse dorința mare de-a fi izbit de un glonte din vale. Își închipuia că lovitura aceea va fi mîngîierea sufletului său rebegit. Gloanțele însă sîsîiau cînd furioase, cînd vesele, și nu-l atingeau.

Gura-i era uscată. Îl chinuia o sete grozavă. Dorea să știe cîte ceasuri sînt, își dădea seama că are în buzunar un ceasornic de precizie și totuși i se părea că n-are sau simțea o frică atît de cumplită de ceas, ca și cînd ar fi fost vorba de ceasul morții.

„Trebuie să fie vreo patru ceasuri de cînd s-au oprit pe loc... de cînd i-a oprit asta, se gîndi dînsul, adăogînd numaidecît cu o desperare istovitoare : Cîte ceasuri să fie, Doamne, cîte ?"

Îi era cald parc-ar fi stat într-un cuptor. Hainele îl ardeau. Apoi deodată, fără să-și dea seama, scoase scrisoarea Elvirei și începu s-o citească, liniștit, nepăsător de ceea ce se întîmpla în jurul lui. Cetea și zîmbea și nu mai auzea nici hămăitul mitralierei, nici ropotul puștilor, nici bubuitul tunurilor. Se simțea acuma bine, mulțumit și fericit.

Cine știe cîtă vreme o mai fi trecut ?! David parcă era pe altă lume. Nici nu pricepu nimic cînd se pomeni brusc cu o mînă zdravănă încleștîndu-i-se după ceafă și cînd auzi, aproape, un glas sălbatec :

— Pune mîna pe el, plutoniere !

Sări drept în picioare, vru să se zvîrcolească, îi trecu prin minte ca o străfulgerare să pună mîna pe revolver, cînd zări în fața lui pe ofițerul cela bărbos, cu ochii însîngerați, fără chipiu, cu stropi mari de sudoare pe o chelie lucitoare, țipînd răgușit, apropiindu-se în goana mare. Mitraliera amuțise. Vreo doi servanți zăceau cu creierii împrăștiați, iar ochitorul stătea cu mîinile în sus, cu fața îngrozită, în vreme ce un soldat mărunt și negricios îi lua armele.

„S-a sfîrșit... Bine că s-a sfîrșit ! se gîndi David, strîngînd cu înfrigurare în palma stîngă scrisoarea Elvirei. Se vede că ne-au înconjurat prin flanc... Ce-mi pasă ? Bine că se sfîrșește."

David se uită la ofițerul cu barbă, lung, duios. Ar fi vrut să zică o vorbă, dar simțea că nu mai are glas. Se minună cînd totuși își auzi vocea :

— Datoria...

Dar în clipa aceea ofițerul bărbos întinsese revolverul asupra lui David și i-l descărcă în piept, răcnind :

— Pune mîna pe el, plutoniere !

David simți o lovitură în coaste și apoi îndată o arsură ascuțită. Se clătină pe picioare. După ceafă încleștarea mîinii încetă și el căzu pe țeava fierbinte a mitralierei, îmbrățișînd-o ca pe o ibovnică. Nu-l durea însă nimic. Capul îi atîrna greu alături. Pe buze îi mai plutea zîmbetul obosit cu care întîmpinase pe ofițerul cu barbă. Pleoapele îi erau ca plumbul și totuși nu le putea închide. Își dădea seama că moare și se bucura. De acuma s-a sfîrșit orice datorie, s-a sfîrșit tot. Simțea ușurarea cea mare și ar fi vrut numai să mai aibă puterea să strige cu glas tare că s-a isprăvit datoria. Se forță să se ridice și nu putu. Din gît însă îi izbucni un geamăt surd :

— Frate... român...

Plutonierul îi auzi vorbele și se întoarse sălbatec.

— Ne omorîși cinci ceasuri cu mitraliera și acuma mai zici că ești frate ?... Grijania și anafura ta de cîine !

Cu patul puștii, cu amîndouă mîinile, îi trăsni peste cap. Osul pîrîi, țeasta se turti, iar creierii amestecați cu sînge se scurseră pe țeava mașinii.

În șanțurile dimprejur încăierarea era în toi. Se sfîșia om pe om, sîngele țîșnea din răni pătimașe, iar loviturile cădeau vajnice, ucigătoare.

Îndată amuți și ultima mitralieră, vînătorii din vale năvăliră ca vijelia, trecură prin sîrmele ghimpate, se repeziră în tranșee, strigînd năprasnic, de răsunară toate văile ;

— Urraaaa !

Cîțiva soldați se năpustiră la mitralieră, descleștară trupul lui David și-l aruncară la o parte ca o zdreanță netrebnică. Mitraliera fu dusă înapoi așa cum era, cu țeava mînjită de creierii însîngerați, și cei ce o duceau aveau o fericire mare în ochi, glumeau și chiuiau în mijlocul vuietului, ce nu se mai potolea.

Cadavrul se rostogolise și rămăsese cu fața în sus, cu mîinile rășchirate, ca un răstignit. Figura zdrobită parcă

mai avea un zîmbet amar, iar ochii holbaţi priveau spre cer miraţi, întrebători şi totuşi mulţumiţi. În mîna stîngă scrisoarea mototolită era muiată de sînge.

Lupta trecu înainte. David Pop era singur. Pămîntul scormonit de ghiulele parcă se potrivea să-i facă culcuş bun, iar soarele milos îl săruta pe ochii mari, minunaţi, pe obrajii însîngeraţi, pe gura strîmbă, pe toată faţa scofîlcită. Şi zîmbetul mortului răspundea şi acuma parcă mai umilit, mai necăjit :

— Frate... român...

1919

(Vol. *Catastrofa*, 1921)

ANTON HOLBAN

(1902—1937)

Prozator de vocație, important chiar și prin ceea ce a apucat să scrie în scurta-i viață, este frecvent comparat cu H. P. Bengescu și Camil Petrescu. S-a născut la Bîrlad dintr-o familie de intelectuali. Copilăria și-o petrece la Fălticeni unde tatăl era director de liceu. A fost nepotul lui E. Lovinescu. Licența și-o ia la Paris după care se reîntoarce în țară ocupînd posturi de profesor de limba franceză în Constanța, Galați și mai apoi în București. Colaborează la multe reviste din epocă. Scrie romane de factură proustiană (O moarte care nu dovedește nimic), *teatru, eseu și bineînțeles nuvelă. În prefața volumului postum,* Halucinații *(1938) își mărturisește preferința pentru acest gen. Nuvelele sînt și pentru N. Manolescu „în unele privințe, opere mai mature decît romanele, stilistic mai echilibrate". De aceea și romanele-i sînt structurate fragmentar, secvențial nuvelistic. Universul tematic este unic : obsesia morții* (Chinuri, Halucinații, Conversații, Bunica se pregătește să moară, Icoane la mormîntul Irinei). *Analistul este mai mult senzitiv și mai puțin metafizician. Sugestia scurgerii timpului (și ideea și maniera rezolvării ei sînt proustiene) se face prin acumulări de detalii, amănunte etc., care separat nu spun nimic ; supuse neschimbării devin tradiții.*

REFERINȚE CRITICE : *Manolescu, Nicolae, în* Lecturi infidele, *E. P. L., Buc., 1966, pp. 147—168 ; Urdea, S.,* A. Holban sau interogația ca destin, *Ed. Minerva, Buc., 1983 ; Vartic, M.,* Anton Holban și personajul ca actor, *Ed. Eminescu, Buc., 1983.*

(Anton Holban, Bunica se pregătește să moară, *Ed. Minerva, Buc., 1971, p. 309.)*

BUNICA SE PREGĂTEŞTE SĂ MOARĂ

Orăşel de munte, cu livezi frumoase pe marginea străzilor. Un gard de lemn, în dosul lui o grădină mică cu brazi înalţi, o casă mare fastuoasă şi, în spatele ei, copacii care coboară pînă departe, la iaz : gospodăria bunicii.

Fereastra de la iatacul bunicii, ce familiară pentru totdeauna ! Căci acolo şi-a petrecut bunica cea mai mare parte din timp, cel puţin de cînd am putut să o examinez cu mai de aproape. Ea stă şi acum cu ceasurile alături de lumina de afară, ca să repare inepuizabil cearşafuri care abia se mai ţin de atît de multă întrebuinţare. Sau, mai ales, citeşte. Ziarele în primul rînd, căci o interesează tot ce se întîmplă pe faţa pămîntului şi continuă prin ele, într-un neîntrerupt monolog tacit, conversaţiile pe care le avea odinioară cu bunicul. Bineînţeles, are slăbiciune pentru liberali, pe care nu şi-o mărturiseşte chiar făţiş, deoarece ne ştie pe noi degajaţi de tradiţie şi în stare să-i aducem argumente mai bune, la care să nu poată răspunde. Dar liberal a fost şi bunicul cincizeci de ani, fără nici o tranzacţie niciodată şi deci s-a obişnuit să privească societatea numai din acest punct de vedere. Cînd a terminat ziarul, trece bunica la romane şi, în timp ce noi, celelalte generaţii, ne petrecem de atîtea ori timpul ridicol cu treburi mărunte, ea, nemişcată la fereastră, întoarce atent paginile cărţii. Dacă romanul e aranjat pe un subiect istoric, cu atît mai bine, căci bunicul a fost profesor de istorie şi ea a fost influenţată de aceste preocupări.

Din cînd în cînd, bunica deschide fereastra, ca să dea vreun ordin bucătăresei din curte şi zgomotul deschiderii acestei ferestre l-aş recunoaşte oricînd şi mă va obseda toată viaţa. De la fereastra iatacului, bunica priveşte mult timp curtea mare care se întinde în faţă. Bucătăreasa traversează spaţiul cu cine ştie ce treabă. Cîteva femei vin cu păsări de vînzare. Vaca se întoarce de la cîmp. Cîinele casei, leneş, se răsfaţă prin somn. Pisicile graţioase calcă

pe iarbă cu băgare de seamă. Mai ales scena cînd se dau grăunțe la păsări o interesează. Pentru a asista la ea, bunica se trezește dis-de-dimineață și, în cămașă încă, se așază la fereastră. Bucătăreasa strigă : „Puii mamei!“ Și din toate colțurile aleargă păsări de tot felul, înghesuindu-se la mîncare. După ce au terminat, bunica se culcă din nou. Pe vremuri, pe cînd bunicul trăia și nu era de tot bătrîn, altul era aspectul curții. Erau păsări mai multe, — de cîte ori n-am urmărit mișcările vreunui clapon superb ! — și Marina bucătăreasa se pricepea să le gospodărească într-un chip excepțional. De la pășune se întorcea o cireadă întreagă. Și erau oameni mulți care veneau seara de la munca moșiei încă nevîndute. Se întindea o masă mare într-o margine a curții și oamenii mîncau după ce făceau semnul crucii. Mi-aduc aminte bine cum o țărancă răsturna ceaunul, lăsînd să apară o mămăligă imensă fumegîndă, și cum o tăia cu sfoara. Pe atunci nu era un pic de iarbă pînă la poartă, atîta lume trecea în fiecare moment. Iar eu cu verii mei și cu alți copii de prin vecini puteam oricînd întinde crochetul pe pămîntul gol. Acum, cînd mă plimb de dimineață în lungul curții pustii, cu o carte în mînă sau preocupat de cine știe ce gînd inutil, mi se umezesc ghetele de rouă. La fereastră o văd pe bunica privind încă. Îi fac un semn copilăresc, ca o declarație de dragoste, cu o mînă la inimă și cu un început de sărutare și ea îmi răspunde tot așa tinerește, în glumă cu o mică strîmbătură încîntătoare.

Mai ales, cînd țin în mînă mîna ei, bătrînă dar caldă, fremătătoare, scumpă, simt ce rău o să-mi pără cînd n-o să mai fie bunica.

Aici, lucrurile rămîn înțepenite cu anii. Nu-mi aduc aminte ca vreo mobilă să fi fost schimbată de la locul ei. În salon, fotografiile regelui Carol I și a reginei Elisabeta. Dar în odaia din mijloc, mai la întuneric, un șah al Persiei și Wilhelm I al Germaniei, cumpărați de bunicul cu vreo cincizeci de ani înainte, la un iarmaroc, probabil ca să-și orneze casa. În timpul războiului, o ironizam deseori pe bunica, cum ea, înverșunată franco-filă, păstrează pe perete chipul unui împărat german. Dar bunica, cu toate că nu replica la glumele noastre, nu schimba portretul, așa se împotrivea să facă cea mai mică schimbare în casa ei. Bunicii au fost foarte buni gospodari, dar

mai mult au întreținut decît au inventat (afară de invenția de la început, cînd au clădit și au aranjat totul). Astfel nici lucrurile nu pot fi schimbate ușor. Ceasul tot pe sobă, călimara cu tocul pe muchia ferestrei.

Cînd l-a doborît pe bunicul boala pe neașteptate, care trebuia să-l omoare în cîteva zile, el și-a lăsat manșetele pe masa de toaletă din iatac și acolo au rămas de atunci, la fel, puțin murdare, mirosind puțin a trup. Și nu numai în semn de pietate nu le-a luat nimeni, dar și din obiceiul casei de a nu se schimba nimic. Bunicul avea împotriviri destul de enervate, cînd noi, generația nouă, voiam să facem transformări. Ca să ieși în stradă, grădina din față are o poartă și în altă parte o portiță. Portița e mai la îndemînă, pe poartă se cam înconjoară. Cum portița rămînea totdeauna deschisă din neglijență, veneau uneori evreice să fure flori. Bunicul a hotărît să o suprime, bătînd-o în cuie, cu toată împotrivirea noastră. Dar noi am redeschis-o la prima ocazie pe ascuns, părîndu-ni-se insuportabil ca să lungim drumul cu o sută de metri. Ca să ne vindece, bunicul a înțepenit și mai bine portița, punînd și o sîrmă ghimpată. Încercam la timpuri cît de diferite să convingem să deschidă iarăși portița, deoarece nu mai erau flori în grădină și deci nu se mai găseau argumente, dar bunicul nici n-a vrut să audă. După ce a murit, moarte care ne-a cauzat atîta părere de rău, totuși la prima ocazie am căutat să ne desăvîrșim planul, dar bunica — de partea noastră odinioară — s-a opus pe neașteptate :

„Nu putem face împotriva voinței bunicului."

Și, deodată, am fost de părerea ei.

Avem impresia că nimic nu s-a schimbat, că bunicul n-a murit. Anii trec și noi îl vedem încă la locurile lui obișnuite, la masă, la cafea cu lapte, pe care o lua cu tot dichisul, pășind pe alei, citind în salon. Auzim și întrebările cu timbrul vocii. Costache, micul servitor, adunat de bunicul de pe uliți (cum a mai făcut cu atîția copii), care crede în strigoi, pretinde că-l vede deseori sub lună, plimbîndu-se prin curte și nouă nu ni se pare faptul imposibil. Bunica vrea să întrețină, cu puțina viață pe care o mai are, gospodăria drept așa cum a fost lăsată de bărbatul ei și plantează din nou *ligustrum* acolo pe unde s-a veștejit, pune să se taie copacii artistic și repară orice stricăciune. Și cînd întrevedem uneori ce va fi mai tîrziu, ne apucă groaza.

Cine se va strecura, ca la el acasă, printre copacii cu care am crescut ?

Port caietul cu mine şi scriu aceste note la întîmplare ; atmosfera de aici e aşa de obsedantă, că subiectul e inepuizabil. Cîteodată sînt pe un scaun în iatac, lîngă bunica, şi o privesc cum citeşte la fereastră. Alteori sînt pe o bancă, sub un brad. Prin preajmă trece vreo rudă a mea, dar asta nu-mi întrerupe preocupările. Privesc păsările şi oamenii ce trec, rar, pe stradă, aud cîte un cîntec de cocoş. Acum sînt în grădina mare din fund, care, din spatele casei, coboară pînă la iaz. Sînt pe o terasă lungă, înconjurată pe trei părţi de carpeni, la o masă şi o bancă înţepenite în pămînt. Coboară pomii încărcaţi cu fructe şi aleile mărginite de tufe de pomuşoară ; bolţile lor roşii sîngeră între fructe. Departe se zăresc coline, cu liniile trase neted pe orizont. Pe drumul principal al grădinii, din loc în loc, cîte o bancă, pentru ca bunica să se poată odihni. Ţinuturile bunicului se întindeau pînă la iazul invizibil de aici şi îmi amintesc de o mulţime de scene cînd cutreieram spaţiurile, culegeam flori de cîmp de la un pîrău din depărtare (margaretele...), mă strecuram prin grîul mai înalt decît mine, mă suiam în vîrful căruţei încărcate cu fîn, priveam cu bunicul oamenii prăşind sau luam parte şi eu la treieratul cu maşinile destul de rudimentare, dar părînd pentru mine extrem de complicate. Mai tîrziu, bunicul a vîndut mereu din pămînt, fie că era tentat de preţurile ce se ofereau imediat după război, fie că îl povăţuiseră să nu se mai obosească la distanţe mari. Astfel că acum am rămas numai cu grădina fermecătoare. Bunica, oricîte sforţări ar fi costat-o, cobora zilnic pînă în fundul grădinii, uneori chiar îndată după ploaie şi deci cu riscul de a luneca pe potecile umede, ca să vadă cum mai merg pomii şi dacă legumele sînt bine îngrijite de servitori. Anul acesta nu mai poate coborî ca înainte. O duce rareori cîte cineva ţinînd-o de mînă. Oboseşte chiar numai cînd trebuie să se aşeze sau să se ridice. I-am spus :

— Ştii că la Bucureşti s-au făcut case multe noi ! (Ea, pînă acum cîţiva ani, venea în fiecare an la Bucureşti.)

— Am auzit că şi în tîrgul nostru s-au făcut case noi !

Va să zică, nici în „tîrgul nostru“ nu mai poate merge ! Eu o ştiu, la zile mari, punîndu-şi pălăria cu pene, ca să facă vizite la cei cîţiva prieteni care i-au mai rămas. Iar acum coborîrea în grădină, — inima ei, — a

devenit o problemă. Tot mereu se va reduce spaţiul pentru dînsa. La cimitir, la mormîntul bărbatului său, a renunţat să mai meargă. Numai la urmă încă o dată, şi atunci pentru veşnicie...

Eveniment mare în familie, verişorul meu Lelu se însoară. Adică ar fi trebuit să fie evenimentul mare. Odinioară, la astfel de ocazii, se discuta îndelung, se făceau petreceri la care tîrgul era invitat, cu bunătăţi pe care le aducea bunicul de la Bucureşti. Acum timpurile nu se mai potrivesc. Nesiguranţa zilei de mîine nu-ţi mai permite să faci cheltuieli importante. Şi de la război am păstrat cu toţii sentimentul că nici o întîmplare nu este prea gravă. Mama lui Lelu ne-a înşirat cîteva din neplăcerile acestei căsătorii. Băiatul, cu toate că-i lincenţiat, nu poate găsi slujbă, iar logodnica, drăguţă şi părînd cu cele mai bune intenţii, e fată de profesor. Cum îşi vor începe ei existenţa ? Anumite lipsuri nu vor cauza nemulţumiri în menaj, zilnic mai profunde ? Dar mai pe urmă, mama lui Lelu a adăugat : „În definitiv, nu trebuie să ne facem atîta sînge rău. Nu o merge bine, s-or despărţi şi or încerca altceva." Sînt vorbe pe care oricine le spune acum cu uşurinţă şi care odinioară ar fi constituit un sacrilegiu. Nunta lui Lelu se face grabnic, înainte de a fi socotită multă vreme, la Iaşi, la casa fetei şi nu merg decît puţini prieteni acolo. Nimeni nu s-a gîndit la daruri. Lelu s-a hotărît în cîteva zile, adică l-a hotărît un capriciu al fetei, care nu mai putea aştepta o lună după ce aşteptase un an, şi, după cîteva zile de conversaţie cu părinţii, nimeni n-a mai zis nimic. Lelu a plecat la Iaşi şi, din timiditate, nici n-a avut curajul să anunţe pe toată familia. A plecat discret, aşa cum el a obişnuit totdeauna. Totuşi, înainte de plecare, un instinct l-a făcut să-şi ia rămas bun de la bunica. Dînsa citea un ziar în balcon. Ca şi cum ar fi ghicit că se petrece ceva neobişnuit, sărutîndu-şi nepotul a ţinut să se scoale în picioare, cu toate că era o sforţare pentru bătrîneţea ei şi ceilalţi protestau. Scena a fost solemnă.

Bunica a ţinut de şaizeci de ani, de cînd s-a măritat, socotelile casei. Într-un registru trece toate cheltuielile zilei, cîţi bani a trebuit să dea sau cît a încasat, căci vinde lapte sau alte prisosuri ale gospodăriei bogate, iar la sfîrşitul lunii face adunarea.

Îi cunosc scrisul ei de școlar cuminte, numerele bine făcute și, în dreptul lor, numele cheltuielii : zahăr, grăunțe, pui... Își duce măsuța în fața ferestrei, călimara familiară, registrul și apoi foarte serioasă, neplăcîndu-i să fie întreruptă, cu spatele spre ușa deschisă pe lîngă care noi trecem, scrie. Tante Gina a găsit registrul cu toate socotelile și, spre surprinderea ei, la capătul numerelor, sub linie, nu se făcuse adunarea pentru luna trecută. Bunica a explicat :

„Știi tu, nu mai pot face bine adunarea. Uit numerele trecînd de la unul la altul. Dar mi-am zis : de ce e nevoie să o mai fac ?"

I-a trebuit atîția ani bunicii ca să înțeleagă că nu-i nevoie neapărat să-și adune cheltuielile. În fiecare lună, o transformare în viața ei.

Întîi, socoteli, ca să ajungă lemnele de ars pentru toată iarna. Și puțin după aceea :

„Ce ți-ar părea ca la anul să nu mai ai bunică ?"

Bunica a privit viața drept în față și a spus lucrurilor pe numele lor. N-a avut nici o superstiție și i s-a părut ridicol că cei mai tineri se sperie de numărul 13 sau de ziua de marți. Astfel, mi s-a părut curios un vis al ei pe care mi l-a povestit astăzi dimineață, fără legătură cu structura ei sufletească.

Parcă sosise bunicul, grăbit, îmbrăcat de plimbare, cu pălăria, pardesiul și bastonul.

— Asta m-a făcut să mă trezesc (tot în vis) și să-l întreb ce caută, că doar îl știam în călătorie pentru mai multă vreme.

Bunicul a răspuns :

— Mi-am uitat manșetele și am venit să mi le iau. (Manșetele care de la moartea lui stau mereu pe masa de toaletă.)

— Dar de ce nu te odihnești ? Căci trebuie să fii obosit...

— Nu. Doar eu pot să merg într-o clipă oriunde vreau. (Ce mult îi plăceau odinioară călătoriile !)

— Și vrei să pleci imediat ?

— Dacă mă așteaptă prieteni...

Și într-adevăr, pe fereastră se vedeau oameni cunoscuți, cu care făcuse bunicul politică, zeci de ani : Brătienii, Sturdza... Era și vătaful moșiei, Ion Hărmănescu. Cu toții morți.

Dar bunicul a făcut o invitaţie :
— Nu vrei să vii şi tu cu mine ?
— Nu !
N-a vrut bunica să meargă !

Cînd a murit bunicul, cea dintîi reflecţie mai însemnată pe care am făcut-o, a fost : „Şi sînt atîtea de care nu l-am întrebat !“ Din copilăria lui, din viaţa de altădată. Deodată, aveam o mie de curiozităţi la care nu mă gîndisem pînă atunci. Cum făcuse el şcoala, cum petrecuse războiul de la '77. Şi acum, bunica ştie şi ea o mulţime de secrete şi mereu amîn cu întrebările. Căci pentru întîmplările vechi, memoria ei este intactă. Poate reconstitui în toate detaliile scene peste care au trecut şaptezeci de ani, ştie gesturi mărunte, vorbe neînsemnate. Şi dacă o cercetezi, îi place enorm să povestească. Şi e amuzant, cînd bătrîna de lîngă mine, care abia se mai ţine pe picioare şi pe care planează viitorul sumbru, rîde cu poftă, povestind cum a mîncat o bătaie straşnică de la „mămuca“.

„Era rea mămuca, dar şi eu eram poznaşă !“

N-am cunoscut-o decît bătrînă cu păru alb de tot, şi trebuie s-o transform în minte într-o fetiţă sprintenă, făcînd pozne !

Bunicul şi-a ştiut precis ţinta. Şi-a dat copiii la şcoli bune şi şi-a făcut zilnic socotelile ca să-şi asigure existenţa. A fost prudent în toate actele şi sceptic faţă de transformările prea repezi cu care ne învăţase războiul. Ca director de liceu — timp de patruzeci de ani — nu i se întîmplase niciodată să schimbe notele, şi aveam lungi discuţii cu el în urmă, căci nu-şi închipuia că se poate face aşa ceva. „Dacă ai vreun elev pentru care eşti obligat, îl mai asculţi o dată cu atenţie. Dar dacă nici atunci nu ştie, ce poţi să-i faci ?“

În politică şi-a păstrat toată viaţa partidul, ca un om din alte vremuri. Bunica vorbeşte deseori de el cu mîndrie :

„El a făcut totul. Părinţii lui, cu nenumăraţii copii, dormeau într-o singură cameră la ţară. El a ştiut să îndure sărăcia şi să înveţe, apoi să-şi crească bine copiii şi pe alţi copii săraci să-i ajute. Să facă economii la bancă şi să clădească această frumoasă casă. Nu este copac pe care să nu-l fi plantat el singur !“

În jurul nostru, pomii bogaţi cu tot felul de fructe şi brazii superbi, acum de o înălţime miraculoasă. Fami-

lia lui a prosperat o dată cu copacii și apoi el a dispărut, singurul care era în legătură directă cu ei. Căci noi sîntem veniți mai tîrziu și am găsit totul de-a gata.

Bunicul era înalt și drept, ca o lumînare, cu o barbă albă de patriarh și fruntea lui netedă și la bătrînețe. Așa a fost fizicul lui, așa a fost firea lui, întocmai ca brazii din fața casei.

Bunica i-a fost cea mai desăvîrșită ajutoare. A lucrat hainele copiilor, i-a bătut cînd a fost nevoie și a fost atentă ca să fie hrăniți bine. N-a clevetit pe nimeni (de altfel, pe vremea aceea, nici nu erau multe fapte de clevetit), a fost dreaptă și față de străini, n-a invidiat norocul altuia. Și-a îndeplinit toate datoriile, fără să suspecteze calitatea acestor datorii. Pe astfel de oameni se sprijină societatea. Nu pe noi, cărora ni se par anumite idei învechite, căci n-avem nici un gînd care să ne călăuzească mai multă vreme, fără să nu-l fărîmițăm prin toate bănuielile. Nu va rămîne după noi, nici măcar un pom plantat de mîna noastră.

În timpul războiului, bunicii din toată inima s-au bucurat cînd armatele noastre erau biruitoare, s-au îndurerat cînd eram învinși și escamotau adevărul cînd acel adevăr era prea trist. Părea naiv optimismul lor, dar interpretarea noastră, cu pretenții de obiectivitate, nu era prea pesimistă, adică la fel de nedreaptă ? Și era în veșnicul nostru spirit de contradicție, numai dorința de a tulbura sufletele lor prea limpezi ?

Bunicul a murit magnific, așa cum i se cădea lui să moară. Eu nu eram în țară, dar mi s-au povestit detaliile. Numai o săptămînă a ținut boala. La cel dintîi pericol a fost dus la București, la doctori mari. Inutil. În zi de Paște a murit. L-au transportat în orașul lui, într-un vagon și în alt vagon luase loc toată familia. De la un timp, familia, de prea multă durere, a început să rîdă. Un unchi a anunțat pe bunica, dar n-au fost scenele groaznice la care te puteai aștepta. Bunica a ghicit imediat și era perfect pregătită, semn că se gîndise de mult la această posibilitate. De altfel, bunicul, bine socotit ca întotdeauna, cînd împlinise șaptezeci de ani, făcuse cavou la cimitir. Deci, dacă se vorbea de moarte de obicei între ei, certitudinea morții era pusă în socoteli, dar atunci cînd trebuie, la bătrînețe și nu pe neașteptate. Cînd a

trecut carul mortuar prin fața casei, toți pomii erau în floare... Mi s-a spus că priveliștea era superbă.

Bunica lîngă mine, și mica verișoară Sanda vine cu o minge în mînă. Bunica reflectează tare :

— Eu n-am cumpărat niciodată minge copiilor mei. Ordine, nici o cheltuială zadarnică. Mai spune :

— Aș vrea să pun să taie mărul acesta (îl arată). Mă revolt :

— Cum să tai o frumusețe de copac ?

— Dacă nu mai face mere !

— Ce are a face. E o podoabă a grădinii (și mă gîndesc la castanii tăiați din poartă).

— Și apoi, e insuportabil cîte frunze lasă să cadă. Nu pot suferi. Seara pun să le mături. Iar dimineața le găsesc tot așa de multe.

Și eu, care am privit azi o frunză galbenă, grațios unduind prin aer și crezusem că e prima din vara aceasta !

De ce nu copiez vorbe de ale bunicii, așa cum vin, la întîmplare oricît de neînsemnate ar fi, avînd siguranța că orice e important de la un om care se pregătește să moară și mai ales că ele vor vibra în mine și în familia mea ? Mai tîrziu, ne vom aduce aminte de cîte o întrebare de a ei și o vom păstra cu nespusă băgare de seamă, ca pe un obiect vechi, rămas din bătrîni. Dar nu vom avea curajul să inventăm nici o silabă, fie că memoria nu ne va ajuta să reconstituim exact o conversație, oricît de scurtă, căci cea mai mică omisiune sau adăugire ne va face să nu mai recunoaștem nimic, că ne vom teme ca nu cumva, fără să vrem, să inventăm ceva și să profanăm amintiri scumpe. Dar acum mai am putința să culeg vorbe, al căror adevăr nu-l va putea bănui nimeni mai tîrziu și care astfel vor cuprinde în ele și timbrul vocii și întreaga scenă uneori. La fel, nu iau fotografii caracteristice, prinzînd colțurile scumpe ale casei, acum cînd am încă dreptul să merg pe oriunde, sau, mai ales, gesturile obișnuite ale bunicii. Căci nu o fotografie cu bunica gătită, gravă, aranjată, așa cum nu e de obicei, va emoționa mai tîrziu, ci bunica uitîndu-se pe fereastră, făcînd o pasiență, citind.

Pricep clar toate acestea și totuși nu fac sforțarea să caut un aparat de fotografiat, să cumpăr filme (nu numai lene, dar și economie !), să îndeplinesc toate pregătirile. Amin...

Sînt legat de toate casele din orăşel, de toţi oamenii, de întîmplările cele mai mărunte, şi oricît de departe aş fi plecat, aud parcă bătăile ceasului de la Adormire, biserica din centru, care despart egal o existenţă paşnică. Iar cînd vin în oraş, în fiecare vară, prima mea întrebare este : ce s-a mai întîmplat în tot timpul absenţei mele ? Cel mai mic eveniment mă interesează şi rareori aflu cîte o nuntă, cîte o naştere sau cîte o înmormîntare. Impresia pe care ţi-o dă viaţa de mînăstire că nimic nu se schimbă, că totul e veşnic. Şi totuşi, dacă examinez bine, văd că multe s-au schimbat şi că în definitiv, colţul nostru a rezistat cel mai mult, neverosimil de mult. Chiar dacă a murit bunicul, atmosfera de la noi a rămas identică cu toate că a trecut mai mult de o jumătate de secol peste ea şi printre aceiaşi brazi mă jucam odinioară de-a prinsul. Casele de primprejur, gospodăriile lor, sînt aproape la fel, dar din zece în zece ani s-au schimbat oamenii din ele. Peste drum, locuieşte de un timp destul de lung dentistul Grünfeld, tinerel şi simpatic şi în timpul lucrului se recreează, uitîndu-se prin fereastra deschisă, cum evoluăm în grădină. El mi-a spus : „Sînt fericit cînd se deschide poarta dumneavoastră, ca să intre trăsura cu primul venit. Ştiu că a sosit primăvara. Dar cînd pleacă ultimul dintre dumneavoastră, e o tragedie. Iarăşi iarna cu pustiul ei..." Şi cît timp mai pot să dureze aceste veri minunate ? Bunica e de optzeci de ani, deci am profitat de tot ce se putea profita. După moartea ei, se va vinde casa, căci nimeni nu va putea locui aici ca s-o întreţină. Şi aşa, nu va mai veni nimeni. Iar după mulţi ani, dacă voi mai trăi, fără nici o legătură cu noile generaţii, îmi voi căuta timpurile mele, în vreo călătorie grăbită. Voi trage la hotel (singurul lucru ce nu cunosc aici !), voi face socoteala tuturor care m-au părăsit, mă voi simţi stîngaci printre oamenii necunoscuţi şi indiferenţi, indignat că se cred stăpîni între privelişti familiare numai mie şi mă voi uita peste gard, să văd ce s-a mai întîmplat cu casa noastră.

Legat lîngă fîntînă, — fîntînă cu ciutură, — cîinele Ursu stă tolănit, cîine ciobănesc, mare, negru, cu dinţi de oţel, impresionant cu toate că n-a muşcat încă pe nimeni. Verii mei mai mici povestesc că se pot juca în voie cu el. Adinel fuge prin curte, ţinîndu-l de lanţ. Totuşi, privesc semnele lui de prietenie, dar n-am curajul să mă apropii. De obicei doarme, leneveşte pe iarbă. Mi s-a spus că iarna blana lui neagră formează o pată minunată pe

zăpadă fără sfîrşit şi imaculată, pe care nu o calcă nimeni. Cîteva zile înainte de a se îmbolnăvi bunicul, Ursu a început să urle lugubru, să se vaiete prelung, şi a urlat aşa pînă după înmormîntare. Acesta este un instinct cunoscut al cîinilor de a urla în preajma morţilor casei, dar e altceva cînd citeşti evenimentul prin cărţi, sau cînd asişti tu însuţi la el. Acum, la orice lătrat al lui Ursu care ar semăna a vaiet, ne înspăimîntăm.

Bunicii mei au fost foarte pudici. Nu i-am auzit spunînd vreo vorbă urîtă, nici în cea mai mare supărare. Şi neglijenţi iarăşi nu au umblat printre noi. Pe bunica o ştiu numai într-un costum : fustă şi bluză. De obicei are un şal pe spate, căci pe aici chiar vara este destul de rece. Astfel, dacă găsesc vreo excepţie la purtarea lor delicată şi neaşteptată pentru timpurile primitive din care vin, o savurez.

Într-o zi bunica m-a descoperit, — cu toate că băiat mare, — neştiind diferenţa fizică între un creştin şi un evreu. S-a minunat :

„Se poate să nu ştii asta la vîrsta ta ? Eu nici nu împlineam zece ani şi cunoşteam toate."

Am aflat toate secretele omului de la camarazii de liceu, dar diferenţa dintre un evreu şi un creştin de la bunica am aflat-o.

Odată trebuia să plec la Bucureşti cu un tren de dimineaţă, şi de cu seară îmi luasem rămas bun de la toţi. A doua zi, cu toată discreţia mea, bunica m-a auzit plecînd şi, aşa cum era, s-a repezit la uşă, ca să mă mai sărute încă o dată. Era cu picioarele goale, nepieptănată, numai în cămaşă, cu obrazul roşu de somn. E singura dată cînd am văzut-o atît de neglijentă, dar imaginea nu era de loc vulgară. Poate că era transfigurată de dragostea noastră, unul pentru celălalt.

Acum bunica are mai multă nevoie de somn. Osteneşte repede, se culcă de mai multe ori pe zi, chiar dacă nu doarme. Seara, ca şi altădată, ar mai întîrzia cu ceilalţi şi trebuie să o trimită Tante Gina la culcare. Sau o plictiseşte cînd nu aude decît frînturi din conversaţia noastră şi noi n-avem bunăvoinţa să-i explicăm tot timpul. Pleacă la culcare supărată mai ales pe ea însăşi. E amuzant cum doarme zilnic. Se aranjează pe o canapea mică de tot prin iatac şi se micşorează ca să încapă întreagă, îşi reazemă capul de mîini. De neînchipuit o poziţie mai

incomodă și totuși bunica nu-și alege alta, de cînd o știu. Din cînd în cînd, trece totuși vreunul din noi prin preajma ei, cu cea mai mare băgare de seamă, și atunci ea imediat întoarce din somn capul (culcată aude mai bine), să vadă ce este și apoi doarme mai departe. Dimineața însă se trezește o dată cu soarele, cum a făcut toată viața cînd trebuia să-și termine treburile. Dar nu îndrăznește să se ducă la fereastră să-și privească gospodăria. Tante Gina doarme cu dînsa în iatac și bunica știe de frica ei. Tante Gina se sacrifică și rămîne toată iarna cu bunica și-i place să fie ascultată. Bunica ne povestește cu o mutră de copil : „Mă prefac că dorm, ca să nu facă Gina scandal ! Mor de urît în pat !" Sînt mici epitropii pe care le acceptă. Dar pe cît poate, își păstrează obiceiurile vechi de autoritate, ca să se știe că e stăpînă aci. Totuși, zilnic trebuie să renunțe la cîte o poruncă, nemaifiind în stare să și-o susțină multă vreme. Trebuie să lase pe ceilalți să se ocupe de gospodăria ei. Ca un simbol al vechii stăpîniri, păstrează, în buzunarul șorțului, cheile casei.

„Casa mea !" „Grădina mea !" Ca să se știe !

Dacă bunicul nu i-ar fi pus în testament totul pe numele ei pînă la moarte, atunci ar fi fost un dezastru.

Nu s-au petrecut decît mici transformări în casa aceasta, în decursul anilor și în orice caz, noi, nepoții, am găsit-o aranjată definitiv. Totuși s-au tăiat, pe cînd eram la București și n-am știut să ne împotrivim, cei doi castani de la poartă. Castanii erau superbi și-și împleteau ramurile și făceau o boltă foarte bogată deasupra porții. Copilăria nepoților s-a petrecut în apropierea lor, ne-am agățat de crengi, am cules florile, ne-am jucat cu castanele. Și i-am admirat de cîte ori treceam pe lîngă ei, căci alcătuiau o intrare regală. Cînd am venit într-o vară, i-am găsit tăiați. Am considerat întîmplarea drept o catastrofă. Chiar și vecinilor le păruse rău, considerîndu-i drept o podoabă a străzii. Cum s-a petrecut ? Un cunoscut s-a găsit să-i spună lui Tante Gina : „Dar ce curaj aveți să stați în fundul unei curți așa de întunecoase ! Orice se poate întîmpla !" Și Tante Gina, fricoasă, a hotărît tăierea castanilor, ca să lumineze grădina. Bunica a fost surprinsă de această hotărîre, dar a acceptat-o. De ce ? Căci nu îi este teamă de nimic ? Poate s-o fi gîndit, cu un vechi instinct de economie, că tăierea castanilor înseamnă un stoc de lemne destul de mare de ars. Eu cu verișoarele mele am încercat mai tîrziu tot felul de vorbe

de răzbunare inutilă. La îndureratul : „Cum s-a putut să tăiaţi castanii aceştia ?", ni s-a răspuns : „Pentru că aşa am vrut !" Am demonstrat că tăierea castanilor nu păzeşte casa de hoţi, dar demonstraţia nu avea nici o importanţă. Şi apoi, ne temeam, dimpotrivă, să nu-i convingem să mai taie şi alţi copaci. Atunci, am sugerat bunicii ceva mai pervers : „Ce-ar zice bunicul dacă şi-ar putea vedea casa ?" N-am mai primit nici un răspuns ; vorba noastră prinsese. Cu toate că sîntem convinşi că bunicul n-ar fi fost supărat.

El a orînduit toată grădina în tinereţe, şi bătrîn, cînd nu mai putea face inovaţii, ar fi acceptat poate să desfacă ce făcuse. De altfel, sub pretextul că înfrumuseţează, a tăiat el singur mai multe crengi decît trebuia şi a lăsat brazii cam pustii la rădăcină. Oricum, ce multă muncă este să creşti un pom ! Cum poţi să te decizi să-l suprimi în cîteva minute ?

Bunica, după cum nu cunoştea superstiţia, nu cunoştea nici frica. Familia mea fusese tot aşa de curajoasă pe vremuri, căci în orăşelul acesta nu există un hoţ mai periculos. Bunicul era obişnuit numai ca unul dintre servitorii lui, Pricopi, să-i fure hîrleţul, o dată pe lună, ca să-l ducă la cîrciumă şi să-l schimbe pe băutură. A doua zi bunicul se ducea la cîrciuma cunoscută şi-l scotea. Peste un timp, aventura se repeta întocmai. Dar o unică întîmplare îngrozitoare din oraş a transformat oamenii. Chiar peste drum de noi, a fost omorîtă o grecoaică bogată, în vizită cu toată lumea bună din tîrg : Madame Kiriacos. Hoţii nu s-au mai găsit niciodată şi au trecut de atunci douăzeci de ani. Eram copil, dar ţin minte spaima rudelor mele, discuţiile contradictorii şi veştile care ne soseau mereu de peste drum. De atunci, toată lumea a început, înainte de culcare, să încuie bine uşile şi să caute pe sub pat. Numai bunica a rămas aşa cum a fost totdeauna. Cînd din sufragerie, unde face seara pasienţe, aude un zgomot, tocmai în partea cealaltă a casei, se duce singură, prin tot şirul de camere întunecoase şi întreabă : „Cine-i acolo ?" Noi ne mirăm de curajul ei şi o sfătuim să fie mai prudentă. Ca şi cum, un duşman şi mai periculos, faţă de care nu există împotrivire, Moartea, n-ar pîndi la toate intrările...

S-a dus şi Marina, bucătăreasa bunicilor, care intrase în slujbă la nunta lor şi care îi slujise cincizeci de ani.

Subțirică, delicată, cu privirea caldă, imagine grațioasă. Bucurîndu-se de orice noroc al familiei. Știind să explice mersul norilor și visele. În timpul războiului, bunica, împărțind în bucătărie mîncarea, o ținea în curent cu tristețea comunicatelor oficiale. Bineînțeles, toată familia era franco-filă, și Marina cu noi toți. După moartea ei, am constatat că o prăjitură specială, cu care ne plictisise odinioară, va dispare pentru totdeauna : nimeni nu-i mai știe rețeta. Astfel că acum ne gîndim cu duioșie la acea prăjitură, altădată insuportabilă.

Cînd au înmormîntat-o, a condus-o toată familia la cimitir. Bunicul a avut o vorbă de spirit către bunica : „Putem să murim de acum. Bucătăreasă avem."

Cum au izbutit bunicii să întemeieze o gospodărie așa de însemnată și să poarte de grijă pentru fiecare din atîția copii, cu toate că au început fără bani mulți, cu leafa unui profesor de odinioară ? Fiecare cheltuială a fost bine chibzuită și dacă îmbunătățirea nu făcea salturi și se îndeplinea încet, totuși era sigur. De multe ori, noi, cei tineri, ne scandalizam că bunicul nu se pricepe să fie generos nici la urmă, cînd scăpase de nevoi. Bunica nici acum nu face imprudențe cu banii, dar la economii nu se mai gîndește. Statul se pricepe el să pună dezordine în orice socoteală și să transforme aproape lunar pensia, și ea achitată la date neprecise. Astfel, bunica s-a obișnuit să fie mult mai darnică. Nu lasă nici un om să plece fără să-i dea cîteva mere. Chiar și spune, binevoitor ca niciodată : „Du-te în grădină să iei mere cîte vrei". Nu cheltuiește banii inutil, nu și-ar cumpăra pentru nimic în lume prăjituri sau pepeni verzi, care-i plac așa de mult, dar totuși e o mare schimbare. Timpurile tulburi de acum au indignat-o la început, dar cu timpul a obosit să mai protesteze și acceptă realitatea. Privindu-i casa și grădinile, nu înțelegi că ea a fost mai destoinică decît noi toți ? Din pricina atîtor neîncrederi de care sîntem mîndri, căci ne dau o complexitate, n-am fost în stare să construim nimic.

Aseară, după cină, Tante Gina a stins una din cele două lumini electrice din sufragerie, ca să facă o mică economie. Dar curînd, bunica a spus servitoarei să o aprindă din nou.

„Lasă că destul o să am întuneric în mormînt."

Stau și scriu aceste rînduri în pavilionul unde Tante Gina vine de obicei să lucreze. Sîntem mulți și deseori

cîte cineva trece prin fața pavilionului. Alături, iarbă și brazi, și în față strada. Cîteodată cîte o țărancă întreabă din nou : „Pui nu cumpărați ?" sau alta care anunță : „Mure, de vînzare, mure !". S-a apropiat verișoara mea Sanda, de masă (pînă acum a fost prin toată curtea : tren) și mă privește. Sanda are zece ani și este drăgălașă, cu ochi mari. La sfîrșit mă întreabă :

— Ce scrii ?

— O carte cu copaci, cu o casă și cu o grădină.

— Și cum o să se cheme ?

Din atîta lume mai mare, numai Sanda a avut curiozitatea să mă întrebe ce scriu. Și nici nu bănuiește nimeni că descriu aceste locuri. Dar de fapt, nu se crede cu tot dinadinsul în talentul meu. Prea mă cunosc bine de cînd eram mic și mă țin minte în o mie de atitudini familiare și ridicole (și acum chiar stau cu papucii în picioare, strîmb, gata să cedez locul altuia mai bătrîn, și aproape toți sînt mai bătrîni). La fel am rămas pentru ei, căci cu toții se măresc o dată cu mine și acum, cu toate că au trecut atîția ani, locul meu tot la coada mesei este.

Și sînt emoționat de întrebarea Sandei. Îmi vine gust să-i spun drept ceea ce n-am spus la nimeni (mă și jenez să spun celorlalți, li s-ar părea poate că scontez moartea bunicii).

— Mi-au fost foarte dragi locurile acestea și m-am gîndit să le descriu.

— Și cînd te gîndești că totul o să dispară !

Reflecția micii Sanda ! Fie că este o observație împărtită între noi toți, dar numai o fetiță a avut curajul să o spună tare, fie că această fetiță este mai sentimentală decît cei mari.

Sanda m-a părăsit și a continuat să se joace singură în grădină. În pavilion a intrat un cocoș, ciugulește fără teamă cîteva grăunțe pe care le găsește pe podea și se apropie de mine, de parcă aș fi o statuie inofensivă.

Ce pustie este curtea noastră acum ! Și ce zgomot era pe cînd încă mătușile mele nu părăsiseră casa ! Petrecerile provinciale de dinainte de război, pe care le înregistram cu ochii mei speriați de copil de cîțiva ani... Tot orașul în costumul după ultima modă de la Paris... Valsul amețitor și cadrilul... Mai rețin chiar cîțiva tineri cu rîsul lor fără grijă, acum bătrîni prefăcuți în alți oameni, sau dispăruți. Toate bunătățile pe masa din sufragerie, multe

din ele aduse special de bunicul, din București, care păstra un miraj de legendă pentru noi. Așteptam serbarea la fel ca toți ceilalți, o discutam, plănuiam, îmi făceam o mie de iluzii, apoi mă instalam pe un scaun, chiar din salon, să privesc cît mai bine tot ce se petrecea și rochiile cu trenă. Dar adormeam rezemat de spătarul scaunului, oricît m-aș fi împotrivit și aș fi cugetat că trebuie să veghez, astfel de petreceri neputîndu-se întîmpla prea deseori. Venea cîte cineva și opina, spre spaima mea, să mă ducă la culcare, dar bunica sosea numaidecît și hotăra să rămîn mai departe la locul meu.

Toată această glorie dispărută și bătrînețea bunicilor, traiul tot mai molcom. Acum cîțiva ani casa noastră a mai cunoscut zile de glorie, dar în alt fel. Adinel, verișoara mea, nu devenise încă o domnișoară mare și cum era foarte zvăpăiată, atrăgea la joacă pe toți micii evrei din stradă. Fuga între copaci, de-a v-ați-ascunselea, sau crochetul. Bunica nu putea suferi zgomotul mare și se irita de multe ori, dar nu se opunea cu seriozitate.

Și acum e liniște pe toate aleile, cînd scîrțiie portița ne uităm imediat să vedem cine vine. Iarba a invadat totul. Iarbă frumoasă ca într-un cimitir.

Qui n'a pas son grain de folie ![1] E delicios cînd surprind la bunica — această persoană care a fost timp de optzeci de ani înainte de toate înțeleaptă, știindu-și sigur calea ei — cîte un gust romanțios.

Într-o zi a căzut în grădină, și unul din degetele mici i s-a îndoit de la încheietură. În primul moment n-a simțit nici o durere și și-a așezat ea singură degetul la loc. „Mă temeam că n-o să pot pune mănușa", spuse ea cu seriozitate, cu toate că nu mai merge în oraș ca să poarte mănuși. Sau sînt amuzante numele copiilor (unde bunicul nu s-a amestecat) : Octav, Virginie, Antoinette, Eugen, Corina. Și fiecare nume are cîntecul lui. A botezat pe un copil Corina, pentru că tocmai pe atunci citea cu nesaț, în foiletonul *Universului*, *Corina sau Italia* de M-me de Staël.

Mă plimb prin curte, printre păsări, cu o carte în mînă. Gheorghe, servitorul, despică lemne. Maria, bucătăreasa, scoate apă de la fîntînă. Bunica privește pe fereastră spectacolul idilic. Mă apropii de dînsa și vorbim

[1] Cine nu are grăuntele său de nebunie ! (n. ed.).

prietenește despre întîmplări fără importanță. Deasupra, cerul nuanțat de orășel de munte. Scenă atît de familiară, de atîtea ori repetată, încît pare eternă, esențială existenței mele și care totuși trebuie să dispară în curînd în întregime.

Sîntem nebuni cu toții. Căci la cel mai mic calcul pricepem că totul o să înceteze. E fatal ca trupul bunicii să găsească pretextul unei boli și să se destrame. Și este o surpriză că rezistă încă. La anul vom mai găsi-o oare ? N-ar îndrăzni nimeni să pună un rămășag. Sau în cel mai bun caz, de va rezista toată iarna aceasta nesfîrșită, cum vom mai găsi-o ? Bunica cea deșteaptă, discutînd totul, pricepînd totul, evoluînd o dată cu noi, în curent cu orice știre nouă, model de forță morală și intelectuală și de o energie fără șovăire de-a lungul atîtor ani, deodată ramolită. În fiecare an, la vizitele noastre, constatăm schimbări la ea. Acum aude mult mai greu, e mai înspăimîntată de sfîrșitul apropiat al vieții, se scoală anevoie de pe un scaun și obosește repede. Și la anul ? Va fi nevoie ca alții să-i facă toaleta ? Bunica mea scumpă și totuși alta ! Avem panică de viitor, dar viitorul nu mai interesează imediat ce devine trecut. Căci peste bunicul s-au strîns șapte ani de moarte, și suportăm adevărul acesta.

Știm precis toate acestea, dar nu ne schimbăm felul de viață obișnuit. La fel, venim numai vara aici și socot că această venire e pricinuită, nu atît de ultimele clipe ale bunicii, cît pentru că ne oprește criza să ne ducem în altă parte și sîntem mulțumiți că avem la dispoziție, gratuit, o gospodărie atît de superbă, în aerul cel mai curat. De altminteri, întîrziem să venim pe cît putem și din București nu ne grăbim să trimitem cîte o scrisoare cu noutăți, oricît am ști că-i facem plăcere. Iar ajunși aici, ne plictisim ca și odinioară, ne ducem fiecare preocupările noastre mai departe. Căutăm locurile singuratice și ne enervăm să repetăm fraza, cînd bunica nu a auzit-o bine. Ne consolăm cu : „Și dacă am sta mai mult de vorbă cu bunica, ce importanță ar avea ? Curînd și peste acest prezent se vor așterne cîțiva ani.“ Dar această teorie distruge de fapt orice inițiativă. Adevărul este altul : orice socoteală ne-am face asupra soartei triste a bunicii, temperamentul nostru continuă să se poarte după instinctele lui, ca și cum o judecată n-ar trebui să fie rezultatul direct ale temperamentului.

Cea mai mare groază a bunicii este să nu-și piardă memoria. „Decît să fiu ramolită, mai bine să mor imediat !" Gîndul acesta o persecută de multă vreme și face dese mărturisiri care arată că spaima persistă în ea. Observația că „nu mai poate ține minte" o terorizează zilnic, și noi, bineînțeles, protestăm : „Toți pățim la fel". Dar bunica rămîne tot așa de neconsolată. De multe ori o examinez fără ca ea să bage de seamă și constat că primejdia nu este așa de mare. Observ că a uitat, de pildă, o pasiență, pe care o făcuse de mii de ori. Și atunci, cu perversitate, mă mir că a putut uita așa ceva, cu toate că mirarea mea o va amărî și mai mult. Căci bunica este așa de tînără, stă de vorbă cu tine de la egal la egal, încît continui o luptă cu ea, cum obișnuiești să cicălești un contemporan al tău. Discuți cu dînsa cu toată seriozitatea și o contrazici de e nevoie. Nu accepți să-i respecți vîrsta înaintată și pui față de ea aceeași pasiune în credințele tale. Cîteodată, dacă trebuie, întrebuințezi și cîte o vorbă mai rea. În definitiv, fără să te gîndești în clipa aceea acesta este un omagiu pe care i-l aduci. Din trecut, ea poate să povestească o mie de întîmplări neînsemnate : cum era camera în care a copilărit, ce mîncare i se da pe atunci. Uneori, și din trecut uită ceva important, cu toate că reține toate detaliile. De pildă, a făcut cele mai precise portrete a doi prieteni din tinerețe, dar a uitat că ei erau frați. Sau știe în politică cele mai umile schimbări, dar nu-și mai aduce aminte că după război s-a dat pămînt la țărani. Parcă mecanismul minții ei e întreg, discuți cu ea multă vreme fără să observi nimic, dar deodată constați o legătură uzată. La fel după cum în vis întîlnești, amestecate ciudat, o serie de fapte veritabile.

„Sora mea a fost o femeie foarte deșteaptă. Nu știa carte, dar ținea toate socotelile moșiei numai cu mintea. Și deodată s-a ramolit. Ce grozăvie !"

O țin minte și eu pe sora ei, cu toate că pe atunci eram foarte mic. Sta toată ziua în grădină și nu recunoștea pe nimeni. Țăranii care treceau pe drum îi spuneau : „Sărut mîna", și ea răspundea : „Mulțumesc".

Bunica se plînge mereu de bătrînețe, dar nu se enervează de loc, căci vocea ei nu e tînguioasă, ca la început să fim înduioșați și apoi să ne plictisim. Are accentul natural și cu toate că repetă toată ziua : „Sînt bătrînă", „Sînt

bolnavă", „Nu mai aud", nu reține nimeni prea mult aceste vorbe și numai mie mi se pare mărturisirea ei cu atît mai impresionantă. Îndeosebi o doare că nu mai aude bine, nu mai poate lua parte, din toată inima, la conversația noastră. Și atunci exagerează. Imediat ce-i vine cineva pe care nu l-a văzut de multă vreme, se și plînge : „Nu mai aud de loc". Dar spune asta cu atîta stăpînire de sine, încît nimeni nu se gîndește să o contrazică amabil, ca să o consoleze. Și bunicul nu mai auzea bine în ultimul timp, dar la dînsul dificultatea se prezenta diferit. Se supăra îndată ce nu vorbeam tare, și-l plictisea cînd spuneam tare toate nimicurile noastre zilnice.

Pe bunica o interesează orice am spune, căci ea face parte din toată existența noastră. Nu se supără niciodată dacă noi repetăm, pentru ea, același fleac, cu ton puțin răstit. Cred că travaliul ei interior este : se decide să renunțe să întrebe ce n-a auzit, dar după un minut nu-și poate reține întrebarea. Și atunci noi plictisiți spunem : „Nimic important, nu face să mai fii curioasă". Ca și cum s-ar fi găsit o scuză pentru noi, că vorbim numai nimicuri. În practică, avem poate și dreptate, căci este fatal să te iriți cum spui : „O să ploaie afară" și cineva îți cere să te repeți. Cînd însă discuția între noi se încălzește și sîntem cu toții aprinși ca să ne susținem părerea, și uneori pentru chestiuni mai importante care ar putea interesa pe bunica, atunci ea nu ne mai întrerupe, căci sînt prea multe vorbele, ca să poată avea pretenția să le audă, i se pare conversația noastră ca un zgomot de albine și în secundele în care îmi întrerup perorația, o descopăr nenorocită, de pe acum în mormînt. Dar după obiceiul ei, gravă, fără lamentații.

„În schimb nu mă doare nimic. Să mă întrebe doctorul, n-aș ști ce să spun."

Cu ce bucurie zice vorbele astea ! Într-adevăr, pe bunica nu o chinuie nici o durere. Pare o lumînare care se topește : a ars atîta, că abia mai găsește puțină substanță să mai dea, pentru scurtă vreme, o flacără palidă.

Și la moarte se gîndește des, dar tot așa de discret. Vorba : „Sînt bătrînă" sau : „Mă veți găsi voi pe mine anul viitor ?" se repetă deseori. Aceeași preocupare. Totuși are și momente de optimism, cînd află că cineva mai bătrîn este perfect valid. Bunicului nu-i plăcea să vorbească niciodată despre moarte. „Nu vorbi prostii !" este vorba cu care întrerupea el astfel de conversații, și așa a spus în-

totdeauna, chiar pe cînd era tînăr. Dar perfect gospodar, care nu uită nimic din ceea ce este necesar și care e prevăzător atunci cînd trebuie, la șaptezeci de ani, fără să vorbească și nici să facă pe misteriosul, a comandat un cavou. Ne-a făcut pentru toți casă, grădină și loc de înmormîntare. Bunica e atît de vioaie, o interesează atît de mult tot ce se petrece în jurul ei, încît nu ne înspăimîntăm decît arareori. „Totul trebuie să se termine curînd", este aproape o idee abstractă și nu ne face să ne cutremurăm.

Bunica se teme de moarte! Degeaba se gîndește că bunicul, tovarășul ei de toată viața, o așteaptă și chiar se miră de atîta întîrziere. Gîndul că o să-și părăsească toată munca ei și bucuriile, o chinuie. Sub pămînt, pe un drum pe care nici nu obișnuia măcar să se plimbe. Și apoi ea a fost toată viața o realistă, nu-i place să vorbească de ce crede că se întîmplă dincolo. Dar mari nădejdi nu are. Cu toate că e fată de popă — ca și bunicul — n-am văzut-o ducîndu-se la biserică. Bunicul, care era epitrop la Adormire, se ducea numai ca să se așeze la locul de onoare, sau la sărbători, ca să-și ducă nepoții și să se mîndrească cu ei. Dar cînd venea omul cu hîrtii bisericești pentru semnat, și-l tulbura în timpul prînzului, se indigna cu toată seriozitatea.

Eu știu că bunica se teme de moarte, cu toate că ceilalți se prefac că nu pricep, sau nu le place să facă astfel de observații, căci ar fi obligați la consolări anevoioase. Dar eu îi spun bunicăi, o dată cînd sîntem numai noi, buni prieteni — bunica și nepotul — (și-i spun numai ca să o mîngîi, sau mai ales pentru că nimeni — cu toate că ceilalți sînt mai apropiați de vîrstă cu mine — nu este de o mai perfectă tovărășie ?):

„Bunico, sînt bolnav rău!"

Oricît ar părea de ciudată această mărturisire de la tinerețea mea, și oricît nu s-ar vedea, e adevărat. Cei care bănuiesc ceva cred că e numai o stare de nervi. Am dureri mari, precise, și nici unul din atîția doctori însemnați nu înțelege de ce sufăr. Rețetele și consultările lor mă costă bani mulți și nu-mi sînt de nici un folos. Nu am putința unei clipe de nădejde, căci zilnic, la fiecare oră, sînt forțat să-mi aduc aminte de tragedia mea. Unul mi-a spus că fac echilibristică cu moartea. Așa sînt oamenii de nepricepuți, incapabili să ghicească ceva. De o bucată de vreme, nu mai sper nimic. Au trecut destui ani, la fel de sum-

bri, am epuizat și doctoriile și rețetele. O să se termine totul curînd, nu mai am nici o îndoială. Şi de altfel nici eu nu mai pot trăi în felul acesta. M-am deprins puțin cu aceste gînduri și-mi închipui că nici o hotărîre nu mi-ar fi prea grea... Cu tine o dată, oricît de ciudată ar părea tovărășia, o bătrînă și un tînăr. Amîndoi, ca în grădină, bunica și nepotul, prin cer și nouri, mai departe, la bunicul...

(*Revista Fundațiilor*, an. I, nr. 11, noiembrie 1934, vol. *Halucinații*, 1938.)

PAVEL DAN
(1907—1937)

Toţi comentatorii au remarcat înrudirea spirituală a lui Pavel Dan cu Slavici şi Rebreanu. Cele cîteva nuvele risipite prin reviste şi adunate în volum postum de Ion Chinezu (Urcan Bătrînul, *1938) par să fi fost fragmentele unui roman ce s-ar fi numit* Ospăţul dracului. *Universul preferat i-a fost tot satul, el însuşi fiind un fiu de ţăran din Tritiul de Sus (lîngă Turda). La absolvire Facultăţii de litere din Cluj susţine o teză despre* Balada populară *(condusă de Gh. Bogdan-Duică). „Pavel Dan e în inima acestei lumi — afirmă în prefaţa volumului de nuvele Ion Chinezul — se identifică cu ea. El nu se «apropie» de sat, fiindcă propriu-zis n-a ieşit niciodată din el, nu-l «descoperă», fiindcă s-a pomenit cu el de cînd se ştie. El vede satul dinăuntru în afară, central, în felul ţăranilor pentru care satul e într-adevăr centrul lumii". Realismul său este dur, obiectiv, descoperindu-ne o lume dezumanizată, avidă de îmbogăţire în orice chip, alienată moral, de unde manifestări incredibile prezentate în tente groteşti sprijinite chiar de tradiţia fantasticului folcloric. După Eugen Ionescu (care-i realizează traducerea* Père Urcan *în 1945) tema fundamentală şi nemărturisită a lui Pavel Dan este „cum mor ţăranii". Exemplar rămîne ciclul Urcăneştilor* (Urcan Bătrînul, Înmormîntarea lui Urcan Bătrînul *şi* Priveghiul).

REFERINŢE CRITICE : *Sângiorzan, Zaharia,* Saga transilvană a Urcăneştilor, *STs, 7, nr. 14, 4 apr. 1987, pp. 1 şi 10 ; Lefter, Ion Bogdan,* Nuvelele lui Pavel Dan, *S, 33, nr. 3, mart. 1982, p. 20 ; Manolescu, Nicolae, în* Lecturi infidele, *E.P.L., 1966, pp 169—177 ; Vlad, Ion,* Pavel Dan — zborul frînt al unui destin, *Ed. Dacia, Cluj, 1986.*

(Pavel Dan, Urcan Bătrînul, *Ediţie îngrijită, prefaţă şi cronologie de Sergiu Pavel Dan, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1987, pp. 46—70.)*

URCAN BĂTRÎNUL

I

Cînd Ludovica ajunse în culmea dealului cu poala plină de fasole, strînse de peste răzoare, din pămînturile vecine, se opri să răsufle. Îi bătea inima nu atît din pricina suișului ori a poverii — căci era femeie voinică — cît de teama să nu o prindă paznicii cîmpului, cu șorțul plin, în cucuruzii altora. Toată vremea cît culesese fasolea vecinilor i se păruse că aude vorbe, pași de oameni care o pîndesc și stau să o prindă. Dar parcă poți deosebi vorba în freamătul pănușilor uscate ?

Și, Doamne ferește s-o fi prins ; hapsîni și răi cum sunt oamenii, ar fi dus-o la primărie și ar fi făcut-o de rîsul satelor.

Dar acum putea să se odihnească liniștită ; pămînturile dijmuite erau departe, și chiar de s-ar fi întîlnit cu paznicii, nu puteau ști din ce delniță vine.

„Da' parcă ei nu fură destul, dă-i în minune să-i coacă" își zise ea, ștergîndu-și fruntea de sudori.

Șezînd pe un mușuroi înțelenit, în mijlocul imașului, cu năframa neagră dată puțin pe ceafă, de i se vedea părul brumat, cu chipul osos înnegrit de soare și zbîrcit, pe fondul albastru al cerului, femeia părea o pasăre mare de pradă, gata să-și ia zborul. Cu mîna streașină la ochi, se uita departe, spre casa al cărei acoperiș de țiglă roșie era ca o uriașă floare de mac în mijlocul lanurilor de porumb.

Se mutaseră în cîmp, pe „moșia" lor, cum le plăcea să spună, abia de cîțiva ani. Căci aici „nu trebuie să le dai la toate de mîncare din mînă": vita îmbucă a gură de iarbă de pe orice răzor, porcul scurmă rădăcini și mai apucă la un cucuruz, bostan ori cartof ; nici nu bagi de seamă cum vine Crăciunul și se îngrașă. Pămîntul e atît de întins și de gras, încît săul lui îi rămîne pe degetele celui care îl scormonește mai mult, e mai aproape de el. Cît au stat în sat, abia puteau ține două vaci rele, și astea cu

mare trudă bucatele le erau numai pleavă și golgotine; nu o dată au fost siliți să cumpere primăvara, ca să aibă ce semăna. Și uite, acum jirezile de grîu li-s mari cît dealurile, și șase boi ca șase flori scot carul din ograda lor.

O dată cu numărul boilor din poiată și turma din ocol, le crescuse și vaza în sat, unde nu se mai ia nimeni după faima neamului, ci fiecare atîta cîntărește cîtă avere are. Dacă pînă ieri-alaltăieri mai spuneau unii că Urcăneștii nu-s gazde de rangul întîi, acum, de cînd feciorul lor, Valer, s-a întors din cătane, de la *Kadetschule* [1] — vorba era a lui Simion — și s-a însurat cu Ana lui Triloiu, bocotanul Tritiului, n-ar mai fi cutezat să facă gură nici unul.

Iar ei făceau tot ce le sta în putință ca să-și sporească pămîntul cîștigat cu atîta trudă. Cînd și-au cumpărat clopote pe boi, au dus cîteva care de fîn unui om sărac, numai ca să aibă prilejul să le poarte de-a lungul satului și să vadă oamenii că ei au clopote și cănaci pe boi. Își tocmiseră apoi la un cojocar meșter, în Turda, cojoace cu pene roșii, mărginești, așa cum în sat aveau numai cuscrii lor.

La biserică, Simion, bărbatul Ludovichii și gazda casei — căci bătrînii lăsaseră de mult cîrma și trăiau într-o căsuță mică, lîngă poartă — trecea tot mai înainte, pînă cînd ajunse în frunte, unde, scoțîndu-și burta înainte, se uita la cei mai săraci decît el, parcă zicîndu-le : „Uitați-vă la mine, cine mi-s eu, cîți boi am !“ Tușea din gît și cînd era liniștea mai mare în biserică, cum făceau și celelalte gazde și, tot ca ele, dormea cît ținea slujba.

Năravul vechi, din vremea sărăciei, de a ciupi cîte ceva din bunul altuia nu l-a lepădat o dată cu îmbrăcarea cojocului cu pene, ba, cu cît s-a îmbogățit mai mult, cu atît năravul s-a lățit mai departe, s-a întins ca o boală rea pe neam. De la părinți îl învățaseră copiii, și de la aceștia, slugile.

Cînd îl prindea cineva pe Simion cărîndu-i bostanii din cucuruzi ori snopii din claie, îi zicea, din gît :

— Ce, mă ! Eu îs silit pă pămîntul tău ? Eu am ce-mi trebuie...

Socoteala lui era că un om bogat poate să-și ia dintr-al altuia, că are cu ce plăti...

Acum Ludovica, stînd în deal pe răzor, se uita la valea Urcii, valea lor, în formă de potcoavă, cu deschizătura spre răsărit.

[1] Școala de cadeți (germ.) (n. ed.).

Pe la cele două capete ale potcoavei, colo, departe, se zăreau cîteva case, pînza limpede a unui lac şi, în dosul lor, un tren în mers ; era trenul mic, care străbate Cîmpia Ardealului de la Luduş spre Bistriţa. Apoi dealuri şi dealuri cît cuprindeau ochii, ca valurile împietrite ale unei mări înfuriate.

„Mare-i lumea asta, Doamne ! se gîndi Ludovica. Cît pămînt ! Şi tot n-ajunge".

Privirile îi alunecară peste livada verde din mijlocul potcoavei — otava lor era necosită — pînă sus, spre drumul de cîmp ce tăia în două călcîiul potcoavei, moşia lor ; lîngă drum era casa, înconjurată de gard, în spatele ei cîţiva pomi, fîntîna, şi de jur împrejur, moşia. Înspre apus intra în tabla lor un petec de pămînt în formă de ic. Era o zdreanţă dintr-o veche moşie, sfîrticată, prinsă în pămînturile vecine.

„Cum ne strică tabla limba ceea de cîne a lui Botoş ! Nici n-am văzut pînă acum! Hm ! Da o va bea el în curînd şi pe asta ! Dacă am putea pune noi mîna pe ea — e înglodat în datorii — am întregi o moşie cum nu este alta prin împrejurimi. Bine ar fi ! Cincizeci de iugăre la trei copii".

Deşi în sat era datina ca fetele să fie plătite în bani şi vite, iar pămîntul să se dea feciorilor, ei aveau de gînd să-i dea şi Mărioarei partea ei, ca la orice fecior. O, dar pînă atunci mai trebuie să treacă vreme : fata e abia de doisprezece ani. Cîte nu se pot întîmpla în cinci-şase ani !

Ei, dacă ar putea pune mîna pe pămîntul lui Botoş — Ludovica suspină din adînc — ar avea o mulţime de încurcături cu întabularea ; pămîntul stă pe mai mulţi fraţi.

„Că nici locul nostru nu e întabulat pe noi. Şi suntem oameni bătrîni azi-mîne".

„Aşa e Simion, lăsător", îşi zise femeia cu un strop de părere de rău în glas.

De cîte ori n-ar fi putut-o face pînă acum ! Că bani au avut. Dar s-au gîndit : Simion e singurul copil la părinţi, lui îi rămîne averea, că n-au cui foc o lăsa ; în pămînt n-or duce-o. Ar trebui totuşi să-şi rostuiască treburile, căci, cu lăsămîntul, tot vor avea ei cheltuieli, acum ori mai tîrziu.

Femeia se lăsă furată de un gînd rău : „S-ar putea să-l înşele cineva pe bătrîn, cum e în mintea copiilor, să-l îmbete şi să-l ducă la lege. Le-ar lua pămîntul de sub picioare, Valer, feciorul lor, ori altcineva"...

„Asta ar fi apoi una, își zise ea. Una și bună !" De ce s-a gîndit tocmai la Valer ? Copilul lor ! „Doamne, cum mai umblă mintea cînd îi dai drumul ! Nu-s doar oamenii chiar lupi"

Își strînse șorțul cu fasole, își potrivi năframa și porni la vale, pe drumul de la capete, unde iarba verde, moale îi mîngîia picioarele zdrelite de vițele de mure de prin cucuruzi.

Era după cărat, tîrziu ; de cules nu se apucase încă nimeni, dar porumbul cu frunzele verzi era aproape copt. Toamna, cu ploile nesfîrșite, cu noroi și neguri, nu venise încă. Într-amiezile erau tot ca în dricul verii, numai serile și nopțile luminate de lună, ca ziua, erau lungi și răcoroase.

Ludovichii, cînd intră în drumul mare cotind spre casa lor, îi ieși înainte, ca din pămînt, Urcan bătrînul, socrul ei.

Ras proaspăt, încălțat cu obiele albe de pînză și cu straița de piele în spate, ca un tîrgoveț, bătrînul venea pe marginea cucuruzaștinii și, cînd îi răsări înainte noru-sa, tresări. Făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut să se oprească, apoi porni iar la drum, parcă mai grăbit ; înciudat oarecum.

— Deie Dumnezeu bine, tată !

Femeia avea chef să stea de vorbă, să-l întrebe ce mai e pe acasă, una, alta.

— Dar dumneata unde te duci, amu, pe înserate ?

— Unde, unde... Mie nu mi-e îngăduit să merg nicăiri ? Numai vouă ? mormăi bătrînul în barbă și, fără măcar s-o privească, măsură mai departe pămîntul cu cîrja.

Tîrîndu-și opincile după el bătrînește, se uita mereu spre apus, ca și cum i-ar fi fost teamă să nu-l ajungă cineva din partea aceea.

— Hodoroaga dracului ! zise femeia, rămînînd singură în drum și uitîndu-se în urma lui. Bine că se duce ; mai rămîne mîncarea. Dă-l în turbare ! Că altă treabă nu face, numai șade și mănîncă, iar de moarte nici gînd n-are.

Pînă acasă se mai gîndi la o soră măritată în Țicud, la ce va face pe seară de cină, la un vițel care făcuse viermi între unghii.

Intrînd pe poartă, o zări pe Urcăneasca, soacra ei, șoșotind cu Ana, nevasta lui Valer ; apropiindu-se de ele, surprinse o anumită mișcare din geană, care nu-i plăcu ; înțelese că au schimbat vorba.

„Ce au astea de împărţit ?“ se gîndi ea înciudată, prefăcîndu-se că nu le vede. Îşi chemă fata în colţul de sus al tîrnaţului să-i ajute la dejghiocatul fasolei. Cînd fură singure, o întrebă, uitîndu-se cu ochi răi spre cele două femei :

— Unde s-a dus moşul tău ?

— Nu ştiu, că tot s-o ascuns de mine. A vorbit cu tetea Valer şi, cînd a plecat moşul, dumnealui l-a petrecut pînă la poartă. L-am auzit că-i zice : „Du-te dumneata şi te odihneşte, că eu viu colo de la o vreme“.

Femeia, cu o păstaie desfăcută pe jumătate în mînă, se uită ţintă în ochii fetei.

— Altceva n-ai mai auzit ?

— Nu !

— Hm ! Draga mamii, zise ea încruntată, muşcîndu-şi buza de sus. Hm... vru să urmeze, dar, văzînd că se apropie bătrîna, tăcu. Mai tîrziu adăugă, ca pentru sine : — Mi se pare că Ana asta e soi de şarpe.

Apoi ziua se scurse anevoie. Soarele parcă se aşezase la poveşti cu muierile, şi nu mai da Dumnezeu să se rupă din loc, să-şi vadă de treburile lui...

La cină, cînd îşi isprăviseră lucrul pe afară şi toţi stăteau lîngă mămăligă, în zarea focului, Ana nu se mai sătura de povestit, toată era numai gură.

De frumoasă, nu era prea frumoasă ; dar nici oamenii nu se speriau de ea. Avea părul roşietic, ochi mici, în care veşnic juca o flăcăruie vicleană, faţa pistruiată. Gurile rele spuneau că mamă-sa o făcuse cu un jidov pripăşit pe la ei cu maşina de îmblătit. Dar bărbatul ei o iubea, căci în sat frumuseţea se măsura cu iugărele de pămînt şi prin împrejurimi nici o fată nu avusese mai multe.

Valer, un flăcău voinic, cu mustaţa haiducească, da din cap şi zîmbea la arătăniile ce le spunea Ana.

Pînă a nu merge la cătane, cu averea lui, fusese cel dintîi în tagma flăcăilor de seama lui. Acum, de cînd s-a întors, s-a prostit, spuneau oamenii. Nu te mai poţi înţelege cu el, aşa o dă pe domnie.

— Un om care s-a întors din armată — el nu zicea, ca în sat, cătănie — cu gradul de sergent, nu se cuvine să-şi piardă vremea pe uliţă şi să steie la poveşti cu proştii. Ce ştiu ei cum merge lumea ! Ori chiar dacă merge, el să le spună vorbe mai înalte, mai frumoase, să-i înveţe ceva.

Cînd căuta să-și pună în practică înțelepciunea, oamenii se uitau unii la alții cu înțeles, vorbeau peste el, luîndu-l la vale.

Acasă vorbea scurt, tăios, avînd aerul că dă mereu porunci. Cînd era strîns cu ușa și trebuia să o țină mai lung, începea totdeauna cu : „apoi, dacă-i vorba... apoi“...

Așa învățase de la „domnu căpitan, un om al dracului, că dacă-i vorba, apoi numai omul prost o ia drept înainte, cel cuminte le face toate cu politică“.

Ludovichii încă nu i se ridicase negura de pe suflet. Veselia Anei o ardea la inimă. Numai cînd află că bărbatul s-a dus la Luduș după tăbac se mai îmbună. Gîndul cela primejdios se retrase undeva în adîncul sufletului ei și rămase pitit acolo. Ludovica se lăsă furată de buna voie a Anei ; între două polojenii se gîndi : „Cum își face omul spaimă din nimic !“

Îl iubea pe Valer, că era „mare și frumos ca bradul“. De cînd s-a ridicat el și umblă printre oameni, de la multe l-a scos pe tatăl său. Pînă acum numai cinste și omenie au avut de pe urma lui. „Știe-ne Dumnezeu ce vom avea de aici înainte !“ se gîndea ea cîteodată.

Să tot fi fost găinușa la prînzul cel bun cînd se sculă Valer și nevasta. Altădată, în asemenea împrejurări nu era de pus în picioare ; pînă se îmbrăca să se ducă unde trebuia, sta omul să-și scoată sufletul : tot se trezea și iar adormea, apoi, pînă se îmbrăca și se punea în rînd scula toată casa. Acum, îndată ce se trezi, se dete jos din pat, aprinse lampa și începu să se îmbrace grăbit. În vreme ce își vîra cureaua în cioarecii noi, Ana îi văcsuia cizmele, îi punea în straiță, și toată era numai grijă și dragoste pentru bărbat. Treaba asta n-o mai făcuse ea de cînd era în casa Urcăneștilor. Alte dăți, cînd îi pleca bărbatul de cu noapte de acasă, nici nu se întorcea pe partea cealaltă.

Ludovica dormea în aceeași odaie, în patul de după ușă. Cînd aprinse Valer lampa, se trezi și nu mai putu adormi. Gîndul pămîntului o chinuia din nou. Văzîndu-l pe Valer gata de drum, cu bîta ghintuită cu ținte galbene în mînă, cu straița cu coadă de vulpe în spinare, nu se putu răbda și, înălțîndu-se într-un cot, întrebă :

— Măi Valer, dragul mamii, unde te duci tu ?

Valer nu se uită la mamă-sa ; îi răspunse smîncit :

— Mă duc să aduc apă de unde se bat munții în capete. Ce mă tot întrebați ? Mă duc la tîrg, la Moinești,

să-mi cumpăr ceva pe banii ceia de la ospăț, că nu i-oi ținea în ladă să mucezească.

Apoi, după obiceiul pămîntului, își roti privirea prin casă, întrebîndu-se : „Oare nu uit nimic ?"

Ana îl petrecu pînă în prag și îi strigă din urmă :

— Apoi, măi Valer dragă, mie să-mi aduci viței de ăia cu cornițe vîrîte în ochi, că ăia îmi plac. Și izbucni într-un rîs răsunător, pe care nu era de a-l mai opri.

Rîsul ăsta, în cap de noapte, nu-i plăcu soacrei. De dormit nu mai putea fi vorba.

— Mă duc eu să-l scol pe Simion, să aducă paie la cuptor, zise ea ca să audă Ana.

În adevăr, se ducea să-i spună ce o doare.

Simion se culca în șură, pe război.

— Dormi, omule ?

Simion nu răspunse ; se întoarse pe partea cealaltă. Femeia șezu pe o talpă de război, lîngă el.

— Măi omule, de ce s-a dus Valer singur la tîrg? Ieri pe la ojiniță s-a dus tatăl-tău. Unde s-au dus amîndoi ? Că într-un loc s-au dus. Ăștia n-au cumpărat o coadă de mîță de cînd sunt, să nu te întrebe pe tine, și acum, nesupărat ne-nimica, Valer se duce singur la tîrg după boi. De tatăl tău n-aș zice nimic, dumisale cînd îi toacă pleacă în lume. Dar ăștia...

Omul plescăi din gură, ca atunci cînd lovești apa cu palma. Femeia urmă :

— Ieri toată ziua au șușotit pe la colțuri. Cóita asta a lui Triloiu umblă îmbrobodită înapoi și se rînjește de crezi că amu-i mireasă.

— Ei, dracu, așa-i ea. Își petrece pînă-i tînără.

— Bine, omule, bine. Eu ți-am spus, apoi tu fă cum îți place. Dar pe mine mă paște un gînd, de n-am hodină nicăirea. Pămîntul nostru stă încă tot pe bătrîn, pe tine nu-i pus nici o brazdă. Ăștia îl iau cu vorba pe bătrîn, îl duc la Turda — de n-or fi mers chiar azi — și îl fac de scrie locuțul nostru pe ei. Să dea Dumnezeu să mințesc eu, dar vei vedea că așa e. Ne fac de minune la lume și ne lasă pe drumuri, acum, oameni bătrîni.

Simion se trezise de-a binelea. Îi trecu prin minte gîndul cutremurător că Ludovica are dreptate. Dar numai o clipă, căci cum se ridicase într-un cot, zîmbi, în întunerec, veselindu-se pe socoteala fricii lui :

— Ei, dracu ! Ți se năzare ție ! Cum sînteți voi, muierile, de nu încăpeți două într-o casă.

Ludovica se supără ; din ușă, îi zise :

— Noi așa suntem, dar nici proaste, să ne lăsăm duse de nas, nu suntem. Eu atîta îți spun : bătrînul e în mintea copiilor, îl poți cumpăra cu un ciocan de vinars și cu o pipă de tăbac. Apoi porodița asta a lui Triloiu nu-i fel bun.

Simion își trase țolul pe cap, încercînd să adoarmă din nou. Dar vorbele Ludovichii rămăseseră în încăpere și-i bîzăiau în jurul capului ca un roi de viespi. Nu era chip să doarmă. De fiecare dată cînd se întorcea pe altă parte, se hotăra să-și întabuleze locul și să-și pună în rînd averea. Gîndindu-se la tot felul de lucruri, care de care mai negre, stete în așternut pînă se simți de ziuă, cînd adormi buștean.

Pînă la amiazi, Ludovica își bătu fata „că nu știe să împungă cu acul", își boscorodi de cîteva ori omul și se mai sfădi cu paznicii cîmpului, care — păcatele lor — altă treabă n-aveau decît s-o învinovățească pe ea că lasă porcii în cucuruzii altora.

Învîrtindu-se supărată prin curte și legîndu-se de toate, i se înfipse în creier un gînd, ca o săgeată venită din senin : „Nu cumva ăștia s-or fi înțeles cu hoții ăia a lui Triloiu, și bătrînul s-a dus de ieri la ei, să se culce acolo? Lui Valer pe acolo i-a fi calea spre tîrg. S-or fi urcat în căruță și vor fi plecat astă-noapte la Turda cu hoțul de Triloiu, și pînă ne-om trezi noi, numai bine întăbulează locul pe ei. Ptiu ! Asta o fi ! Cum n-am știut pînă acum ?"

Își luă rochia cea bună, cu gînd să meargă cu torsul la cuscra lui Triloiu — „scurta-i-s-ar și celălalt picior" — și să iscodească adevărul. Îmbrăcîndu-se, se mai domoli, își dete seama că va bate calea mînzului degeaba și n-o să afle nimic. Cuscra e vulpe bătrînă și va ști ea să se ferească. Nici nu se cade să meargă cu furca în brîu de-a lungul hotarului, nu e bine. O să-l trimită pe Traian, copilul ei mai mic, după funia lungă, așa, numai ca să aibă după ce merge. Să vorbească, cu slugile, cu copiii, că poate va afla ceva. Dacă ar avea copilul mintea ei, cum i-ar mai descoase, Doamne ! Dar e moale la treabă și nătărău ca tatăl său. O s-o dea de gol, că, de-l vor întreba mai cu de-amănuntul, le va spune, prostul, de ce l-a trimis. E mai bine ca el să ceară numai funia și să bage de seamă dacă li-e acasă calul. Dacă nu-i acasă, știe ea unde-i.

— Trăiene, dragul mamii, îi spuse ea dînd din cap, cum îi era obiceiul cînd era mînioasă, să nu te pună păcatele să șezi să te întinzi la vorbă cu alții de seama ta, că scot două piei de pe tine. Înțelesu-m-ai ?

— Înțeles !

Cum să nu înțeleagă el, Trăian, care se bucura amarnic că scapă de acasă.

Copilul o porni în fugă. O ținu astfel o zvîrlitură bună, apoi se obosi și o dete mai pe încetul ; cînd să treacă dealul, se întîlni cu alții de seama lui, care îi arătară un briceag cu plăsele de os de pește. Ca să-l probeze, se așezară pe mușuroiul de gunoi din marginea drumului. Traian ar fi vrut să-l cumpere. Să-i dea numai briceagul, că, de plătit, îl plătește cu cît cer, că bani are de-i poate duce cu carul. Numai nu i-a scos pînă mai crește, că i-a văzut cum se bat în eclejia popii. Știe și cum se scot...

Ajungînd la Triloiu tîrziu (cuscrii locuiau și ei în hotar), Trăian ceru funia și porni înapoi spre casă. Își aduse aminte că a uitat să întrebe de cal și, întorcîndu-se, strigă de la poartă :

— Tete Ioane ! Tete Ioooaaneee !

Fratele Anii mătura curtea. Auzindu-l, crezu că a uitat ceva și se opri din lucru :

— Ce-i, mă ?

— O zis mama că acasă vi-i calul ?

Omul păru că se gîndește întîi, apoi răspunse zîmbind:

— Nu-i acasă. Spune-i că l-am trimis la potcovar, să-i pună potcoave de argint.

Cu funia făcută colac pe mînă, Trăian porni în fugă spre casă. Soarele sta să asfințească.

*

Cînd e să te bată Dumnezeu, apoi te bate în ce ai mai drag, se gîndea Ludovica, depănînd niște fuse. Pe ea a bătut-o Dumnezeu cu o fată și o noră, care nici pune pe fus nu știu. Toate se reazimă pe grumazul ei. Și încă mai zice lumea că Ana lui Triloiu a fost fată harnică. Mînca-i-ar pustia hărnișagul ! Că numai fala a fost de ea și găzdăcie legată cu ață de lînă.

— Hai încoace, mînca-te-ar focul să te mînce, ce mă tot porți ?! se răsti ea la fusul care sărise din ciur și se rostogolea pe pămînt ca o găină cu gîtul tăiat.

Nevoită să se întindă de-i pîrîiră oasele, smuci firul și-l rupse.

— Ptiu, că de astea n-am mai văzut de cînd sunt ! Tortul ăsta tot trebuie tors din nou, și azi-mîne vine piuarul. Ne apucă Crăciunul torcînd de țol. Cînd vom mai toarce și de cioareci și de haine la slugi ? Și suntem trei murieri la casă ! De asta a mea nu mă mir, că-i tînără

şi proastă. Da' doar astălaltă e cal bătrîn, trebuie să-şi îmbrace bărbatul. Asta numai mi-a clăcuit lîna.

Firul se rupse iar. Ea trînti ghemul în ciur şi-i dete una cu piciorul.

Dînd să intre în casă, se împiedecă de prag.

— Arde-aţi, să ardeţi, şi cine v-a făcut !

Se duse apoi să desfacă porcii, care se înfăşuraseră lîngă pripon şi pot muri acolo, că nu le are nimeni grija. Ea trebuie să fie în tot locul.

Scroafa veni la ea grohăind ; da să-i prindă rochia.

— Haţa, ne ! Da' ce-i ? Nu te-am umplut azi o dată de lături ?

O lovi straşnic cu piciorul în coaste ; scroafa umplu curtea cu guiţături.

— Tu ai căpiet, tu, muiere — îi strigă Simion din gura poieţii — de baţi porcii în pripon ?

Ludovica nu-i răspunse. Dinspre deal venea o căruţă, şi ea se repezi la drum, să-i iasă înainte.

— Măi Gheorghe, dragul lelii, n-ai văzut pe Valerul nostru şi pe moşul său ? Nu s-au oprit cumva la făgădău ? Că au plecat de aseară la moară şi nu dă Dumnezeu să vină. Trăznetul ştie pe unde s-au oprit !...

— Nu i-am văzut, lele Ludovică. Eu vin de la Cîmpia Turzii ; am fost după benzină, dar nu i-am văzut.

Acum Ludovica se întoarse spre ogradă ; avea chef să-şi boscorodească bărbatul. Dar, spre norocul lui, acesta, se făcuse nevăzut.

— Ei, Trăiene, Trăiene, mîncu-ţi mămăliga ! zise ea, uitîndu-se în calea băiatului. Ce ţi-oi da eu, îi ţinea minte toate zilele tale...

Nu-i spusese nimeni că cei doi s-au dus la Turda, dar era atît de încredinţată de asta, că nici n-ar mai fi fost de lipsă. Cînd o vedea pe Ana umblînd de colo pînă colo, cu năframa dată pe ceafă, gata, pudărită şi cîntînd de nu-i ajungea ograda, o luau călduri, o strîngea parcă cineva de gît. Trîntea lucrurile ce-i ieşeau în cale, se lega de toată lumea. Ai casei vedeau că azi „are ziua ei" şi îşi vedeau de treburi, care pe unde putea, ocolind-o cît mai departe.

Noru-sa o privea cu vădită plăcere cum se fierbe, clipind din ochi-i mici, vicleni. În felul cum zîmbea, stînd cu mîinile în şolduri şi muşcîndu-şi buza pe jos, parcă îi spunea : „acum, oricît te-ai stropşi, pămîntul tot al nostru e".

Ludovichii îi venea să se repeadă la ea, să-i dea un pumn de să intre în pămînt, apoi să dea foc casei, să se arunce în fîntînă.

Pe la scăpătatul soarelui, își luă omul de scurt și, după ce-l făcu cu ou și cu oțet, îl trimise la drumul Turzii, înaintea lui Valer și a bătrînului. Să-i întrebe : „acolo-i tîrgul Moineștilor ?“

— Tu muiere, astîmpără-te ! Nu te mai frămînta. Că numai ce-l vezi pe Valer ivindu-se în deal cu doi bouleni, de ți-a fi mai mare dragul să te uiți la ei. Tata nu vine curînd. Știi tu bine cum e obiceiul dumisale.

Ludovica păru să se înmoaie. Dar o auzi pe Ana cîntînd și se aprinse mai tare.

Omul îi pomeni de Bobotează și de Paști, trînti și el o oală de o făcu țăndări. Dar pînă la urmă n-avu ce face. Își luă un călcîi de pîne, o bîtă subsuoară și, tot suduind muierile care-s ca a lui, porni unde-l trimisese nevastă-sa. În drumul țării se lăsă într-o dungă la umbra unui măr pădureț și adormi dus.

*

Pe la cina cea bună nimeri Valer. Părea supărat. Dar, împotriva obiceiului, era vorbăreț. Spunea că n-a fost mărturie (tîrg) ; și-a mai bătut picioarele de-a nimica. Pe deasupra l-a găsit pe moșul său lîngă Cocanul. E slab bătrînul și-i prăpădit de lucru. Nu-i are nimeni de grijă, să-i dea și lui din cînd în cînd cîte cinci lei de un tăbac, că le-a cîștigat o avere. Ar trebui ținut ca în palmă.

— Milos ești, dragul mamii, și numai amu.

— Voi avea eu grijă de moșu de aci înainte, zise Ana.

— Tu să fi avut grijă de Sureiu Spătarul, că ăla ți-a fost moș. Să nu-l fi lăsat să moară la Roșca în cotețul găinilor... i-o rase Ludovica cu vîrf și îndesat.

Valer încremeni. Se uita de la una la alta și nu pricepea. Crezu, la început, că acasă știu tot. L-or fi ascultat vorbind cu bătrînul, vor fi auzit slugile de la Triloiu și vor fi spus la ai lor ! Ori poate Ana, cum e ea slobodă la gură, va fi scăpat o vorbă nesocotită și ceilalți se vor fi dumirit ei. Muierea, tot muiere !

Cum mamă-sa, în potopul ei de vorbe, nu se lega de el, nici de bătrîn, își mai veni în fire. Vor fi avut laolaltă vorbe slabe muierești ; cine știe ce nimica le va fi sărit în nas. Lăsîndu-le să-și spele gura cît vor vrea, ieși din odaie și se furișă în căsuța bătrînilor.

— De unde știu ăștia ? o întrebă pe bătrînă.

— Ştiu în foc să-i mînce ! I-a venit o toană la Ludovica şi nu mai încape nimeni în ogradă de ea. De ştiut, n-au de unde să ştie.

— Hm... Apoi, dacă-i vorba, moşul lasă locul cui îi place. Dumnealui e stăpîn pe el pînă trăieşte.

Bătrînul nu zise nimic. Sta întins pe pat şi scotea fumuri groase din pipă. Din vinarsul pe care Valer îl cumpărase bătrînei gustase şi el. Acum se simţea nespus de fericit.

Ieşind afară, Valer se izbi în întuneric de mamă-sa.

— Mamă, dumneata de ce asculţi la uşa altuia ? Nu ştii ce păcat mare-i !

— Amu dă-mi pace cu păcatul. Că tot una mi-e mie să mă cufund în păcate ca Lenuţa din poveste. Dar tu, dragul mamii, n-ai frică şi gînd de la Dumnezeu şi ne laşi pe drumuri, pe mine şi pe tatăl tău, care te-am făcut şi te-am crescut... Dacă nu te gîndeşti tu la sora şi la fratele tău mai mici... Doar şi ei, sărmanii, s-o trudit pe pămîntul ăsta. Din copii de gazdă, tu îi faci oameni săraci.

— Nu s-a gîndit el de soru-sa şi de fratele său. Să se gîndească cine i-a făcut. Dumneata cu o rochie ai venit în moşia Urcăneştilor şi aceea ţi-o poţi lua în cap să te duci de unde ai venit, îi strigă Ana din prag.

— Tuuu ! ţipă Ludovica lung de ţiui hotarul. Apoi se repezi la oala cu mămăligă de pe foc şi, dacă n-ar fi prins-o Valer şi sluga, i-ar fi aruncat-o Anei în cap. Lasă-mă s-o omor. S-o calc în picioare pe cóita şi lepădătura. Lasă-mă! Că n-oi ajunge dă-i dau una, să mă pomenească! Lasă-mă! Lasă-mă !...

— Las-o să vie încoace, că-i sting eu soarele, zicea, de altă parte, Ana.

— Tuu ! Să vii tu în casa mea şi să-mi furi locul din gura copiilor mei ! Una care te-a făcut mamă-ta prin şanţuri cu jidovul Bebos. Tu, spurcăciune, tuuu !...

— Lasă, mamă, nu te mai năcăji, o opăcea Valer, oprind-o cu greu. De dumneata n-a fi rău nici de aci înainte. Că te-om lua la noi, şi dacă îi vrea, îi face ceva, dacă nu, ce ţi-a trebui îi avea. Îi sta la umbră şi îi toarce, ca alte muieri bătrîne.

— Pe mine să mă ţineţi, voi, ca pe o chilavă, din truda mea ? După ce am trudit treizeci de ani aici, la casa asta! Să mînc de-acum cînd mi-ţi pune voi în blid ! Ptiu ! îl scuipă Ludovica drept între ochi. Afară din casa mea, că vă aprind ! Afară ! Scăpînd din mînile lui Valer, Ludovica se repezi în casă, înşfăcă de un capăt aşternutul pe care

dormeau cei doi, îl trase după dînsa afară şi-l împrăştie prin curte.

Cîţiva trecători întîrziaţi se opriră la poartă, privind „ospăţul Ludovichii". Numai bătrînii, în căsuţa lor, tăceau chitic.

Valer, după ce se oţărîse rău către mamă-sa, vrînd s-o bată, cînd văzu că nu-i chip s-o sperie şi ştiindu-se cu musca pe căciulă, îi dete pace şi se apucă să-şi adune hainele de pe jos. Înţelegînd că în noaptea asta nu-i chip de dormit în casă, se duseră să se culce pe fîn, în podul poieţii.

— Marş înainte ! îi comandă el Anii cînd fură singuri. Nu ţi-ai putut ţinea fleura...

În vremea asta Traian, care, ştiind ce-l aşteaptă, stătuse ascuns în cucuruz de cum se înserase, se strecura în capătul de sus al tîrnaţului, lîngă soră-sa, Mărioara. Ascultară ce ascultară, apoi, cum noaptea era friguroasă, se lipiră unul de altul şi, în timp ce mama lor striga de credeai că arde hotarul, ei se lăsară pe nişte mănuşi de cînepă, adormind duşi...

*

Simion se trezi tîrziu, stropit de stele, ud de rouă, cu o durere cumplită în partea dreaptă a capului. Îşi şterse gura cu dosul mînii şi îşi obli anevoie trupul bolovănit de somn, îngheţat pe jumătate.

Întîi şi întîi se gîndi la nevastă, care şi-a pierdut mintea pesemne şi îl trimete, ca pe cel din poveste, să-i aducă mană. Apoi se porni spre casă ; de data asta prin sat. Lîngă făgădău era plin de căruţe de ale ţicudenilor; înlăuntru se auzea zarvă, fum de voie bună.

Intră să vadă cine-s ; să bea o porţie de vinars, ca să se mai desmorţească. Cîrciuma, „cooperativa", „parativa", ori mai des „paraschiva", cum îi ziceau ţăranii, o încăpere scundă, cu lampa scheletică spînzurată în tavan, cu mese lungi, pătate de băutură şi de sînge închegat, înnegrit, era ticsită de oameni. Cu unii, tîrgoveţi de prin satele vecine, era prieten din holteie ; aceştia, gazde bune şi ei, se bucurară amarnic la vederea lui.

Îl trimisese Dumnezeu pentru binele lor, să le plătească un adălmaş, că doar şi-a întabulat locul pe fecior, spuneau ei. Trecuseră pe la notarul public — cu treburi, fireşte — şi acolo au întîlnit pe Urcan bătrînul înscriindu-şi locul pe Valer. Credeau ei : s-o fi învoit Simion, ca

să nu facă două cheltuieli deodată. Că de ce să mai întabuleze locul întîi pe Simion și apoi pe Valer cînd putea trece de la bătrîn de-a dreptul la nepot ? Doar și Simion tot lui Valer i-ar lăsa cea mai mare parte din moșie ; celorlalți o să le mai cumpere el.

E drept că treaba nu era tocmai limpede în capul oamenilor, care, în viață fiind, nu-și întabulau niciodată pămîntul nici pe fecior, de cum pe nepoți. Nu arareori cei care o făcuseră au fost siliți, la adînci bătrînețe, să ia straițele de cerșetor și să plece în lume. Ei, dar Simion, de îndată ce a făcut-o, și-a fi avut socotelile lui.

— Cine știe ce pune la cale hoțul ăsta !... glumi unul dintre comeseni.

— O fi luat bani din bancă și nu vrea să-i mai plătească...

— Ce mai știi ?

— Pînă una-alta, să ne plătească nouă un adălmaș.

— Plătesc ! răcni Simion de țiuiră sticlele.

În cîrciumă fu o clipă de liniște înspăimîntătoare.

— Vinars, crîșmare, că te omor !

Vorbele tovarășilor îi zgîrîiau mintea ca niște gheare cumplite. Era palid, cu ochii sticloși, ca omul care bea de năduf. Făgădăul se învîrtea cu el ; de-abia se ținea să nu cadă. Încercă să toarne vinars, dar mîna îi tremura și lăsă locul altuia. Aruncă pe gît trei pahare unul după altul, cum ai arunca apă într-o prăpastie adîncă, fără să închine, fără să-și poată descleșta fălcile.

Luă sticla cu vinars și o duse la gură, dar pesemne își dete seama de ce face și îi fu rușine, că se apucă să-și toarne în pahar. Dar mîna nu-l ascultă nici de data asta. După ce-și răsturnă paharul plin pe jumătate, trînti sticla de masă, sfărîmînd-o și împroșcînd cu cioburi și cu vinars pe cei din jur.

Cu privirea rătăcită, fără un cuvînt de despărțire, sări de după laviță și o rupse la fugă spre casă. Urcă dealul cimitirului, pe unde trecea calea lui spre casă, dintr-o răsuflare. Unde era panta mai mare, la cîțiva pași de culme, se opri și începu să geamă în neștire : „Îl omor, îl omor !"

Cum mergea prin noaptea neagră, i se părea că înoată într-o apă murdară, smîrcoasă, că se îneacă ; căscă larg gura după aer.

Ajuns acasă, luă din gura podului securea și, intrînd în tindă, lovi ușa casei cu muchea de o făcu țăndări.

În încăpere lampa era trasă ; o lumină somnoroasă, spălăcită ţîrîia, ca o negură tomnatecă, peste lucrurile adormite.

Ludovica, după masă, cu năframa trasă pe ochi, cu obrajii înmormîntaţi în palme, aţipise.

Cînd deschise ochii, după trosnitura uluitoare, zări pe păretele din faţă arătarea cumplită a omului cu securea gata de lovire.

Cu obrajii scofîlciţi ca de mort, în colţul gurii strîmbate, două dîre de spumă, Simion gîfăi ca o ţîşnitură de aburi dintr-un gît şuierător de oţel :

— Unde-i curva şi tîlharul ?

II

Găinuşa asfinţise ori se scufundase în marea tălăzuită a cerului. Printre crestele întunecate ale valurilor de nori care se ciocneau sfîrticîndu-se în fîşii gigantice se zăreau sfărîmături din vasul naufragiat al găinuşei : ici-colo, cîte o stea aruncată de pe o culme de val pe alta.

În noaptea cernelie părea că diavolul, care pusese la cale cearta dintre tată şi fiu, supărat că nu i-au ieşit lucrurile după voie, a dat drumul urgiilor pămîntului, şi el însuşi stă în vîrful dealului, rîcîie pămîntul cu copitele, aruncînd la vale pănuşi, ţărînă şi mugeşte biciuind vînturile, scuipînd cu ciudă peste lume. Nu se cunoştea unde e apusul şi unde e răsăritul, crugul cerului părea că se învîrte necontenit, şi nenorocitul rătăcit în cîmp trebuia să se sprijine bine ca să nu cadă. Norii negri, grei se învolburau din toată părţile, întunecau zările, tîrîndu-se pe pămînt ca nişte animale apocaliptice, care îşi schimbă întruna formele şi, din gura sîngerie a lui miazănoapte sălbatec, veneau mereu tot mai mulţi, mai negri, mai înfricoşători.

Deşteptată fără de veste, toamna, cu iarbă verde în părul cărunt, bătrînă, şchioapă, cu un ochi de tînăr şi altul de bătrîn, udă ca scoasă din fundul apelor, se ivi într-un lan de porumb, tînguind ascuţit, plîngător. Auzindu-i glasul, cînii Urcăneştilor îşi vîrîră cozile între picioare şi se retraseră la adăpost, între fînuri.

În casă ardea lampa. Simion şedea la masă, cu capul răzimat în mîni ; pe frunte i se vedea zgîrîietura proas-

pătă făcută de o creangă de salcîm în fuga lui prin cimitir spre casă. Cum sta aplecat, i se vedeau umerii, strîmți ca de copil îmbătrînit, gulerul cămeșii murdar și gîtul roșu, subțire, păros.

— De l-ar adormi Dumnezeu... își zise Ludovica, văzînd cum începe să respire rar, regulat.

Scuipă un smoc de cînepă și își puse tortul pe fus. Apoi, uitîndu-se din cînd în cînd la Simion cum doarme, toarse înainte multă vreme. Cînd vîntul zguduia casa, făcînd-o să trosnească din temelii, își făcea cruce, gîndindu-se la Dumnezeu, apoi torcea înainte...

„Dacă ăștia au întabulat tot locul nostru pe ei!" se gîndi ea. O dată cu gîndul ăsta își puse fusul în poală. Simion adormise de-a binelea ; privirea femeii se opri asupra umerilor încovoiați spre pămînt : „Locul i se cuvenea lui, că era singurul copil la părinți ; el trudise pe aici ca tînăr, ca bărbat, toate brazdele purtau urmele mîinilor lor. Dacă l-au luat, în el lovesc mai mult. Trăian s-ar tocmi slugă, Mărioara ar rămînea lîngă părinți, iar mai tîrziu se va mărita cu cine i-o fi rînduit de la Tatăl de sus". De ea nu-i păsa ; ca fată, a trăit în sărăcie, și își aducea aminte că adesea mai multă fericire fusese în bordeiul lor decît în casa cu țiglă roșie și în iugărele cele multe ale Urcăneștilor.

Dar el, omul care dormea colo, ce o să se facă ? El toată viața a trăit în găzdăcie. Și chiar dacă uneori au ajuns la două vaci și, cu tot locul lor mult, sărăcia se uita peste gard în curtea lor, tot el a fost stăpînul.

„Să ne mutăm acum, la bătrînețe, în casă cu chirie ?" (căci cea din sat o vînduseră), își zise ea.

Se uită prin odaie ; la paturi, la haine și la tot ce agonisiseră în cei treizeci de ani de trai împreună. Acum toate astea vor trebui duse undeva, într-o casă străină.

„Mînce-te focul de lume !" își zise cu jale. Era frîntă, toropită de oboseală. Mai suci de cîteva ori din fus, apoi, fără să-și dea seama, puse fusul în poală și adormi.

Afară vîntul vîjîia mereu ; stropi mari și grei se izbeau de fereastră. Cîteodată, podul casei trosnea, se cutremurau blidele în cuie, icoanele. Ascunsă în cușca ei, para lămpii clipi de cîteva ori speriată, înălțîndu-se în sus, apoi se lăsă iar în locu-i de mai înainte, uitîndu-se somnoroasă printre pleoape și stînd să adoarmă dintr-o clipă în alta. Veșca de tinichea, aplecată într-o parte, ca o pălărie de bețiv pusă pe un ochi, despărțea încăperea în două.

Partea de sus şi fruntea casei rămîneau în umbră, astfel încît odaia părea tăiată de o sabie cumplită. Tăietura se făcuse, prin capul lui Simion, căruia o jumătate de frunte îi rămînea în umbră.

Înlăuntru totul era somnoros, adormit. Se părea că oamenii dorm de multă vreme, că lucrurile din casă au rămas treze în urma lor, au vorbit şi s-au ciorovăit ca babele, apoi le-a cuprins piroteala, au aţipit. Şi lampa însăşi, cu ochiul ei înroşit de monstru marin, picotea de somn ; poate chiar adormise.

Pe peretele din faţă Arhanghelul Mihai sta de strajă, răzimat în sabie. Cercul de raze din jurul capului era stins, pătat de muşte, sabia ruginită şi pe faţa lui se vedea că n-a fost schimbat de multă vreme, e obosit, de-abia se mai ţine pe picioare.

Într-un colţ mai întunecos, diavolul, luîndu-şi coada la subsuoară, cobora din cadrul vechi al unei icoane. Păşise cu un picior afară din ramă şi se oprise, trăgînd cu ochiul la arhanghelul adormit şi făcînd semn cu mîna cetei care îl urma să nu facă zgomot ; tiptil, se furişă afară din icoană...

— Unde-i tîlharul, să-l omor ! strigă Simion fără să-şi ridice capul de pe masă.

Ludovica se trezi speriată :

— Măi omule, nu mai răcni ! Se face ziuă şi trec oamenii spre Luduş, la tîrg...

N-auzise trecînd nici o căruţă, nici nu ştia în ce vreme e, dar ziua da înspre marţi şi aşa trebuia să fie.

Simion dormea mai departe. Ludovica se apucă iar de tors. Acum, că dormise puţin, îşi recăpătase puterile, devenind iar femeia mîndră, bărbată de totdeauna. Gîndurile i se limpeziseră, încrederea în puterea ei şi în ajutorul Celui-de-Sus pusese stăpînire pe ea. Îşi da seama că oricît or fi cusut ei treaba asta cu locul, totuşi i se vor vedea potecile şi un avocat meşter o va descoase uşor. Ba, dacă or vrea, îi vor mai purta şi pe la temniţă. Nu e puţin lucru să intabulezi pe tine locul altuia cu înşelăciune, cu vinars şi cu mai cine ştie ce. Cum îl vor fi îmbătat ei pe bătrîn ! La gîndul temniţei, Ludovica îşi surise cu cruzime. Ah, cum ar mai fi vrut să-l vadă pe hoplintocul de Triloiu şi pe Ana, „scumpa“ ei noră, purtaţi de jandarmi de-a lungul satului şi duşi la dubă !

Numai cînd se gîndea la ce a fost aseară i se mai turbura încrederea şi acum, după ce trecuse ce a fost mai greu, o luau răcorile.

Bine că i-a venit repede în minte să-i spună că Valer și Ana au plecat la Triloiu și i-a dat Dumnezeu putere să-l oprească să nu meargă noaptea pe la casa oamenilor, că-l omorau hoții ceia. Se întîmpla o minune ! A trebuit — e drept — de atunci să stea lîngă Simion de strajă ca lîngă un copil, opăcindu-l mereu. Dar bine c-au trecut. Acum de s-ar face odată ziuă !

Noaptea se scurgea anevoie. Părea că e o turmă mare de oi, grămădite la umbră pe luna lui Cuptor și femeia nu le poate urni din loc.

Ceas n-aveau ; cocoșul li-l mîncase vulpea. Și, Doamne, rău e în hotar fără cocoș : ești ca mort, nu știi tu cînd să pornești la drum, cînd să frămînți pîinea.

Cînd i se păru că negrul din dosul ferestrelor dă în sîngeriu, ieși afară să vadă vremea. Furtuna se potolise ; vîntul mai șuiera din cînd în cînd și era rece. Era înnorat, dar nu ploua. Ludovica se întoarse în casă :

— Scoală-te, omule, și nu te mai necăji, că dintr-asta n-a fi nimic. Du-te, dă la vite de mîncare, gată ce-ți trebuie pentru semănat și să porniți mai de dimineață, să nu vă apuce ziua adăpînd. Vremea s-a stricat, stă să ploaie. Putem rămînea fără sămănătură, cum s-a mai întîmplat și într-alți ani. Eu mă duc să scol pe Trăian și pe Mărioara ; fata să rămînă acasă și să fie cu ochii în patru. Că eu mă duc în sat, la Suciu, să vedem ce-i de făcut. Oricum e în cănțălărie, și dacă nu le dă el acțiile — ea voise să spună „actele“ — nu pot face nimic. Că de sus, n-au avut cînd să le ducă. Treaba asta nu e de mult scornită.

Simion se apucă să-și sucească o țigară.

— Hm..., zise el. Multă minte ai, tu muiere. Eu nu m-am putut gîndi la asta. Dar, hm... hm... Toaca și crîsnicul lor, că-i omor.

— Amu nu te mai cătrăni. Nu-i ușor să furi moșia altuia. Roșia lui Triloiu o fi ea vicleană, dar nici noi nu sîntem strînși de pe drumuri.

Simion se înfurie din nou. Ieși din casă bodogănind, împiedicîndu-se de praguri.

Ludovica își află copiii, pe Mărioara și pe Trăian, dormind în tîrnaț, zgribulind de frig. Se acoperiseră cu un țol vechi, cu care se culcau, vara, slugile.

„Bieții mei copii ! se gîndi Ludovica. Dorm sub cer, ca cerșetorii, în vreme ce noru-mea, săraca, stă la căldură și se întinde. Întinde-s-ar să nu se mai poată aduna !“

— Trăiene, scumpul mamii, scoală-te, că-i ziuă. Tatăl tău adapă vitele să mergeți la sămănat. Ascultă-l, dragă, și purtați-vă ; poate isprăviți mîine acolo și să apucați în Zăpodie.

Copilul se ridică, se șterse la ochi și se culcă iar. Ludovica îl mai lăsă cîteva clipe, pînă o cuprinse frigul, apoi îl deșteptă din nou.

De data asta Trăian sări ca ars și fugi în casă. Ludovica aruncă bunda pe Mărioara, lăsînd-o să mai doarmă puțin. Se întoarse spre Simion, care suduia prin curte de credeai că-i pică foc din gură.

— Măi omule, nu-ți mai tot spăla gura pe Dumnezeu. Ce-i ? iar n-ai zi bună ! În loc să-ți faci cruce și să zici : „Doamne ajută-mi", că mergi la semănat și aștepți roadă bună.

Simion îi spuse lui Trăian să se dea deoparte și după ce legă straița în leocă, pocni aprig boul dinafară și ieși cu carul pe poartă. După ce vitele se întinseră la drum, îi strigă femeii :

— Ai grijă, cînd m-oi întoarce să le găsesc toate cu susul în jos, c-apoi să nu m-aștepți acasă, s-o luați pe dealuri...

— Du-te numai, du-te...

Încălțîndu-se, căci în dimineața asta nu era de glumit cu frigul, Ludovica îi dete în grijă Mărioarei să n-o scape din ochi pe „vulpea lui Triloiu" și nici pe „cotoroanța de bună-sa".

După aceea porni în grabă spre sat, căci se temea să n-apuce Suciu a pleca de acasă. O ținu într-un suflet pînă acolo.

Văzîndu-l de departe cu vacile la adăpat, se bucură, gîndindu-se că „Dumnezeu, drăguțul, e cu noi".

Suciu, nepotul Ludovichii, era un om între două vîrste, înalt, cu fața stricată de vărsat.

Își lăsase sănătatea prin America ; tușea întruna praful negru al unei mine de cărbuni în care lucrase opt ani. Adusese, e drept, cîteva zeci de mii, dar nu se prea vedea. În afară de acoperișul nou, pe casa veche, n-aveau nimic nou prin curte, pălantul îi era stricat, fîntîna ruinată. Din două vaci bătrîne și o iapă jigărită n-o mai scotea.

Îl bătuse Dumnezeu cu patru fete și o nevastă cît un hambar, care împrăștia cu șorțul cît ar fi adunat el cu șase boi.

Fiind om umblat și avînd și scrisoare frumoasă, notarul îi făcuse, la cancelaria comunală, un „pic de plată" și îl punea cînd la scris, cînd la mînatul cailor. Mai mult la cai decît la scris, e drept. Dar omului îi era totuna, numai bani să pice.

— Bună dimineața, mătușă, îi zise Ludovichii, văzînd-o că intră în curte.

— Să ai sănătate, Suciule ! Da' le adăpi ?

— Adăp, că vreau să trimit sluga la Agîrbiciu, după țiglă. Să-mi acopăr poiata ceea, că vine iarna. Dacă nu stau acasă pînă pornește, îl apucă amiaza în ogradă.

— Străinul tot străin rămîne, se jelui Ludovica cu gîndul la necazul ei.

Suciu văzu că e supărată, cu năframa trasă pe ochi și, grăind, suspină :

— Vrei să-mi spui ceva, mătușă ?

— Aș vrea, nepoate. Numai te-aș ruga din tot sufletul să nu mai întinzi vorba, să se mai audă în sat ; ne facem neamul de rîs. (E drept că Urcăneștii, de cînd le mergea bine, nu se prea arătaseră neamuri cu el; dar cînd ți-s neamurile bogate, le ierți totdeauna.) Se dosiră într-un colț și Ludovica îi spuse din fir în păr „pațîna" lor cu „dracul adus în casă cu carul cu patru boi și cu ceterași".

— N-avea nici o grijă, mătușă. Ca să întabuleze locul pe ei, trebuie să ducă certificat de la comună, timbrat cu șapte lei și doi aviație. Și pînă-s eu în cancelarie nu-l pupă. Îi spun eu lui domnu notarăș cum stau treburile. Dacă fac larmă, înfundă temnița.

— Spune-i, dragul meu nepot. Să te țină Dumnezeu, că nici noi nu te-om uita.

*

Cînd se întoarse acasă, în Dealul Crucii, Ludovica se întîlni cu Valer. Mergea spre sat, îmbrăcat ca de sărbătoare, cu cioarecii noi și bîta ghintuită. Cum dete cu ochii de mamă-sa, întoarse capul și începu să fluiere o zicală de joc.

Pe Ludovica o ardea limba să-i spună una de să-l usture, dar, nevenindu-i în minte, zise :

— Da' ce-i, dragul mamii, nu mă mai cunoști ? Seca-ți-ar ochii să nu mă mai cunoști !

Valer fluiera mereu.

— Te duci după certificat să întabulezi locul lui tatăl tău pe roșia lui Triloiu ! Du-te, că...

Dar Valer nu mai auzea ; horea de răsuna hotarul...

*

Ludovica se așeză pe marginea șanțului, să se desculțe. Dealul era mare și ea venise repede. Era la prînz, dar soarele încă nu se arătase. Cerul era acoperit cu nori ; la răsărit se înroșise : semn de vînt. Porumbul sta drept, cu frunzele ude, pleoștite, ca niște moșnegi cerșetori care așteaptă pomană. Deasupra pădurii Cocului zbura o țarcă, încolo, totul era tăcut, împietrit.

În sufletul femeii se revărsă liniștea de afară. Pe încetul, fapta rea își pierdea ascuțișurile, nu o mai împungea în suflet, o vedea ca pe oricare altă treabă omenească. Pe Ana o uitase și Valer era copilul ei ; un copil ca toți copiii, de aceea face prostii împotriva părinților. Bărbatul cu Trăian erau la semănat, ceilalți — acasă, și ea se întorcea din sat. Toate erau așa cum trebuia să fie.

Cînd se sfîrtică pînza norilor și se ivi ochiul copilăros al soarelui, cuprinzînd dintr-o ochire pămîntul cu bieții oameni, femeii îi venea să sărute iarba grasă din marginea drumului și, îngenunchind în fața cerului înalt, să mulțumească bunului Dumnezeu că toate le iartă și toate le îngăduie...

În preajma casei se opri, ascultînd. Cineva cînta :

„Măi bădiță, ochii tăi
Bine seamănă cu-ai mei,
Da'cum foc n-or semăna,
Cînd ni-i una ograda
Și fîntîna cu apa“...

„Cîntă asta, își zise Ludovica, nenumindu-și nora. Eu umblu pe dealuri să desfac ce a înnodat, în vreme ce ea stă după cuptor și cîntă de nu-i ajunge hotarul“.

Femeia se întunecă, supărarea cea grea, care i se ridicase de pe suflet pentru cîteva clipe, o cuprinse iar. Privirile i se încețoșară ; împietrită și necăjită, intră în casă.

Ana rîșchia. La intrarea soacrei nu numai că nu-și conteni cîntecul, dar îi dete drumul din toate baierile inimii.

Ludovica se împiedică de ciurul cu gheme.

— Lasă-le, căzătură bătrînă, că nu le-ai tors tu cu neamul tău de sărăntoci !...

Ludovica o apucă de cosițe, trăgînd-o jos. Ana începu să-i care la pumni în burtă, unde se nimerea.

După ce se săturară de bătut, Ana, scărmănată, căci Ludovica era tare ca un bărbătoi, fugi afară și începu să strige cît o lua gura :

— Tulaaai, oameni buni! Cine m-aude, cine nu m-aude, săriți, că mă omoară scroafa lui Urcan! Tulaai, cine m-aude, cine nu m-aude!...

„Soacra" nici nu ieșise afară, dar ea voia să aibă mărturii că a bătut-o și s-o cîștige la judecată.

Ludovica se repezise în odaia de către drum, unde erau hainele Anei și, pe ferestre, arunca afară perini, cearceafuri cu flori, fețe de masă și ce-i cădea subt mînă.

Un convoi întîrziat de căruțe, în drum spre tîrg, se opri să se uită „la comedie".

— Uite, mă, aici e ospăț, zise cel din căruța dintîi.

— Ludovica e tuzul de bîtă și Ana — mireasa.

— Asta-i fata lui Triloiu, săracul... Gazda a mare...

— S-o întîlnit două găzdării și se bat în capete, ca munții din poveste.

— Mînă să meargă, mă, strigă o femeie din căruța din urmă. Ce v-ați oprit? Astea nu se bat, că n-au ce le trebuie, dar nu-și încap în piele. N-am să le căiesc eu. Mînă măăă!...

Anei, după ce îi văzu cine-s, îi fu rușine și se retrase în dosul casei. Făcîndu-și socoteala că hainele le-a strînge de pe afară cine le-a aruncat, se îmbrobodi înainte — ca femeie supărată ce era — și porni peste hotar, la ai ei.

Mergînd printre cucuruzi, îi era necaz nu atît pe soacră, „care-i rea și cu stropșeală ca nimeni alta, o știau doar nouă sate", cît îi era ciudă de „mutălăul de Valer, de-și pierde brăcinarul din cioareci și nu-și știe apăra nevasta".

Cum ajunse acasă, nu zise nimic către mamă-sa, o bătrînă șchioapă și risipită, care da la pui de mîncare dinaintea ușii, necăjindu-se pe un prăpădit de cocoș „de nu-i vrednic numai să-i tai capul", ci se așeză pe tîrnaț, plîngînd.

— Ce-i, draga mamii?

Ana își șterse ochii cu colțul năfrămii.

— Ce-i cu tine? Doar n-ai pățit ceva!

— M-o țîpat de la casă.

— Cine? Doamne, nu mă lăsa!

— Ludovica cine să mă țîpe.

Bătrîna se întoarse cu fața spre răsărit; își ridicase mînile spre soare — și pe cea cu bîta, de aceea trupul îi sta înclinat puțin, cum era șchioapă — și se puse pe blesteme de se speriară norii.

— Așa-mi trebuie, zicea Ana. Nu m-am măritat cu cine mi-a plăcut; m-am dus după a lui Urcan, ca să vă fac pe plac. Ați zis că-i fecior de gazdă. Amu mi-o arun-

cat căzătura hainele din casă — toate-s împrăștiate prin ogradă.

— Ptiu! Asta nu s-a mai întîmplat de cînd e neamul lui Triloiu. Ptiu, că n-oi întîlni-o eu odată în uliță!... Că știu că nu mă mai uită cît trăiește. Da' Valer unde a fost?

— Stă pe pod și scuipă în apă. Unde să fie: bate cînii satului pe la cancelarie!...

Ana își șterse iar ochii.

— Amu nu te mai năcăji, draga mamii, și nu plînge. Toată fapta își are răsplata. Este lege, sînt potracări.

— Dă-i în mama minunii!

— Numai de un lucru mi-e, zise bătrîna neluînd-o în seamă: hainele tale. Spui că-s împrăștiate pe afară. Le poate ploua și se pot face nimica. Să meargă sluga cu carul după ele; calul nu-i acasă. Tatăl tău e la Luduș.

— Meargă, nu meargă, totuna mi-e. Pentru mine, putrezească acolo; știu că n-am avut nici un folos de ele.

Sluga — tocmai sosise cu un car de otavă — un nepot de al lui Triloiu, rău și neascultător, prinse patru boi la jug și porni cu mare zarvă, luînd cu el pe un copil ca de vreo nouă ani, pripășit pe la ei.

După ce scoase carul în drum, opri boii și trimise copilul înapoi, după clopote.

Bătrîna crezu că au uitat ceva și, șontîc-șontîc, se îndreptă spre poartă.

— Ce-i, mă?

— A zis tetea să ne dați clopotele de pe boi, că așa se duce după mireasă.

— Du-te, du-te în cîte zile ai crescut! Să nu-ți dau eu clopote, de să se mire lumea de tine...

La poartă, în liniștea cîmpului, răsună rîsul larg al slugii celei mari, care, stînd pe ceglău, se uita să vadă cum va ieși treaba.

*

Notarul ungur, mare vînător și cunoscător de vinuri, își făcea datoria după moda veche, ungurească. În notariatul lui erau numai doi domni, unul în cer, pe care îl chema adesea de mărturie și altul pe pămînt, care era el, notarul. E drept că de cînd cu lumea asta nouă, cu „democrația", cînd deputatul, venind în sat, da întîi mîna cu porcarul și apoi cu primarul și cu popa, se simțea adesea stingherit în drepturi, și nu o dată primise, pentru purtarea-i, aspre mustrări din partea șefilor. Cu toate astea, el o ținea așa cum o apucase.

Altcum, era om drept şi pentru asta oamenii de omenie îl iubeau. Revoltat împotriva lumii ăsteia, care e tot mai rea — mai avea numai doi ani pînă să iasă la pensie — se înfurie cumplit cînd îi ajunse la ureche vestea treburilor lui Valer.

— Venit după certificat, îi zise în loc să-i răspundă la salut. Furi pe tată-to.

— Apoi, dacă-i vorba, legea spune...

— Ce vorba ! Ieşi afară ! Mintenaş vine aici jăndarii !

— Trebuie să-mi dai...

— De afară porcul ăsta, zise el către Suciu, uitîndu-se boldiş la Valer. *Hol az Isten*[1] pus bata ela să dau la tine loc. Mintenaş !

Se aplecă sub masă, să-şi caute bîta cu cap de husar. Suciu, în vremea asta, îi făcu lui Valer semn să iasă.

Afară, îi păru rău lui Valer. Trebuia să stea şi, dacă ar fi cutezat să-l lovească notarul, să-i fi plesnit el una românească de să-şi adune dinţii de pe jos. Toporu... Amu bine că nu l-a văzut nimeni ce repede a ieşit pe uşă.

Acum încotro ? Acasă n-avea cu cine să se sfătuiască. Bătrînul Urcan „e prost ca oaia", credea el. Ana e cap de muiere. Tot socotindu-se, ieşi din sat şi se trezi că picioarele îl duc spre socrul său, Triloiu.

Acolo dete peste Ana. Cînd auzi de la soacră, care era oţărîtă rău şi ea, şi numai în pilde îi grăia, că mamă-sa i-a alungat nevasta, aruncîndu-i din casă hainele, se puse pe o sudalmă ca aceea. Îndată se şi porni să-şi ia la muştră mama.

Noroc că nimeri Triloiu, bătrînul.

— Staţi pe loc, fătul meu, le zise el aflînd despre ce e vorba. Să nu daţi cu bîta în baltă şi să vă stropiţi voi mai tare. Dacă vă ţineaţi gura, cum ne-a fost vorba, şi nu se afla nimic, era bine. Bătrînul murea azi, mîne, şi apoi paşte, murgule, iarbă verde : locul era al vostru. Aşa, staţi pe loc. Mergeţi acasă şi vă împăcaţi. Că de se aude că în locul Anei am dus la lege pe sora ei, că bătrînul e în mintea copiilor şi a mai băut şi vinars, ne închid pe toţi şi nu ne scăpăm cu cît loc avem. Aşa ! Altceva nu-i de făcut.

Bătrînul, un lungan slab, cu nasul adus puţin jidoveşte, îşi începuse căsnicia, acum patruzeci de ani, cu două linguri de lemn şi un blid de pămînt ştirb, dar a ştiut să dea unde trebuie, la solgăbirăi şi „alţi cîni, mai mari" ; acum iu-

[1] Unde Dumnezeu... (magh.) (n. ed.).

gărele lui treceau de sută. Şi aceea era drept că în toată Cîmpia nu era advocat ori tîlhar care să cunoască mai bine decît el porţile dintre legi, pe unde se strecoară omul cînd e strîns cu dreptatea.

Acum, cu muierile, treaba mergea anevoie. Ana nu voia să se mai întoarcă, spunînd că mai bine se spînzură decît să mai mînce mămăligă dintr-o oală cu Urcăniţa.

Valer se apucă mîne de clădit casă. Era sătul şi el de slugărit.

Triloiu le aduse însă temniţa atît de aproape, că tinerii se speriară. Pe la apusul soarelui, amîndoi, plouaţi ca două curci, se întoarseră acasă cu gînd de împăcare.

Ludovica era înduioşată. Într-una din zilele următoare îi spunea lui Simion :

— Vezi, vezi ! Ce-i al tău al tău rămîne ; sîngele apă nu se face. Nici Ana nu-i aşa de rea, dar sînt tineri şi proşti. Mai de nimica-s bătrînii că s-au luat după gura lor. Toată vina o poartă ei.

În casa Urcăneştilor era acum pace deplină. Duminecă merseră cu toţii la biserică. Unde, alături de cuscrul Triloiu, Simion, îmbrăcat cu cojocul cu pene mărgineneşti, trecu în frunte, scoase burta în afară şi dormi în picioare pînă la sfîrşitul liturghiei, cum se cuvenea s-o facă o gazdă bună ca el.

(*Gînd românesc*, nr. 6, 1933, şi nr. 11, 1934 ; vol. *Urcan Bătrînul*, 1938.)

MIRCEA ELIADE

(1907—1986)

„Trăirist" prin filosofia începuturilor este pentru o literatură experiment, a notației exacte. S-a vrut și a fost considerat șef al generației sale ce-și sprijinea doctrina estetică pe ideea autenticității. Curînd realismul atît de invocat odată, cedează curînd în fața unui fantastic mai ales de sorginte folclorică, mitică și yogină. Tema principală este atît în roman (Maitrey, Nuntă în cer, Domnișoara Christina), *cît și în nuvelă eroticul complicat cu problemele filosofice ale existenței umane situate dilematic între Viață și Moarte. Mai multe nuvele aparțin geografiei și spiritualității românești.* Douăsprezece mii de capete de vită *(1952),* Fata căpitanului *(1955),* La țigănci *(1959). Prin nuvelă, M. Eliade a fost considerat „cel mai important scriitor fantastic în proza română modernă, comparabil cu Lovecraft și Tolkien" (E. Simion). Fantasticul lui Eliade rezultă din ambivalența faptelor, întîmplărilor. „Realitatea are permanent două fețe, una fizică și alta spirituală, care nu pot fi citite în același timp, ca fața și reversul foii de hîrtie" (N. Manolescu). Pentru aceasta, ilustrativă rămîne nuvela* La țigănci, *considerată de mulți capodopera scriitorului. Într-o construcție riguroasă (opt episoade, dispuse perfect simetric) se desfășoară aventura incredibilă a profesorului Gavrilescu ce pendulează între Real și Ireal. Vizitele „la țigănci" (de trei ori ; reținem simbolica mistică a cifrei trei) reprezintă tot atîtea etape ale procesului de înstrăinare de sine și ceilalți, de trecere treptată din lumea existenței mărunte, limitate în cea a marilor experiențe printre care Moartea reprezintă doar o ipostaziere ; și totul într-o desfășurare discretă și firească din care nu lipsesc elemente din literatura absurdului.*

REFERINȚE CRITICE : *Simion, Eugen,* Mircea Eliade, *în* Scriitori români de azi, *II, Ed. Cartea românească Buc., 1976, pp. 319—336 ; Lotreanu, Ion,* Introducere în opera lui Mircea Eliade, *Ed. Minerva, Buc., 1980 ; Marino, Adrian,* Hermeneutica lui Mircea Eliade, *Ed. Dacia, Cluj, 1980.*

(Mircea Eliade, La țigănci și alte povestiri, *E.P.L., Buc., 1969, pp. 443—477.)*

LA ȚIGĂNCI

În tramvai, căldura era încinsă, năbușitoare. Traversînd grăbit coridorul își spuse : „Ești un om cu noroc, Gavrilescule !“ Zărise un loc liber, lîngă o fereastră deschisă, la celălalt capăt al vagonului. După ce se așeză, își scoase batista și-și șterse îndelung fruntea și obrajii. Apoi înfășură batista pe sub guler, în jurul gîtului, și începu să-și facă vînt cu pălăria de paie. Bătrînul din fața lui îl privise tot timpul concentrat parcă s-ar fi trudit să-și aducă aminte unde îl mai văzuse. Pe genunchi, ținea cu mare grijă o cutie de tablă.

— E teribil de cald ! — spuse el deodată. Nu s-au mai pomenit așa călduri din 1905 !...

Gavrilescu clătină din cap continuînd să-și facă vînt cu pălăria :

— E cald într-adevăr, spuse. Dar cînd este omul cult, le suportă mai ușor pe toate. Colonelul Lawrence, bunăoară. Știți ceva de colonelul Lawrence ?

— Nu.

— Păcat. Nici eu nu prea știu mare lucru. Dacă s-ar fi urcat în tramvaiul ăsta, l-aș fi întrebat. Îmi place să intru în vorbă cu oameni culți. Tinerii aceștia, domnul meu, erau desigur, studenți. Studenți eminenți. Așteptam cu ei în stație și i-am ascultat. Vorbeau despre un anume colonel Lawrence și de aventurile lui în Arabia. Și ce memorie ! Recitau pe dinafară pagini întregi din cartea colonelului. Era o frază care mi-a plăcut, o frază foarte frumoasă, despre arșița care l-a întîmpinat pe el, pe colonel, undeva în Arabia, și care l-a lovit în creștet, l-a lovit ca o sabie... Păcat că nu pot să mi-o aduc aminte, cuvînt cu cuvînt. Arșița aceea teribilă a Arabiei l-a lovit ca o sabie. L-a lovit în creștet ca o sabie, amuțindu-l.

Taxatorul îl ascultase zîmbind, apoi îi întinse biletul. Gavrilescu își puse pălăria pe cap și începu să se caute în buzunare.

— Îmi cer iertare — șopti el după cîteva clipe, neizbutind să găsească portmoneul. Niciodată nu știu unde-l pun.

— Nu face nimic, spuse taxatorul cu o neașteptată voie bună. Avem timp. Că n-am ajuns încă la țigănci...

Și întorcîndu-se spre bătrîn, îi făcu semn cu ochiul. Bătrînul roși și strînse, nervos, cu amîndouă mîinile, cutia de tablă. Gavrilescu întinse o bancnotă și taxatorul începu să numere mărunțișul, zîmbind.

— E o rușine! șopti bătrînul cîteva clipe în urmă. E nepermis!

— Toată lumea vorbește — spuse Gavrilescu, reîncepînd să-și facă vînt cu pălăria. E drept, pare o casă frumoasă, și ce grădină!... Ce grădină!... repetă el clătinînd din cap cu admirație. Uitați-vă că începe să se zărească — adăugă aplecîndu-se puțin ca să vadă mai bine.

Cîțiva bărbați apropiară ca din întîmplare frunțile de ferestre.

— E o rușine — repetă bătrînul privind sever înaintea lui. Ar trebui interzis.

— Sînt nuci bătrîni — continuă Gavrilescu, de aceea e atîta umbră și răcoare. Am auzit că nucul începe să dea umbră abia după treizeci, patruzeci de ani. O fi adevărat?

Dar bătrînul se prefăcu că nu aude. Gavrilescu se întoarse către unul din vecini care privise îngîndurat pe fereastră:

— Sînt nuci bătrîni de cel puțin cincizeci de ani — începu el. De aceea e atîta umbră. Pe o arșiță ca asta, e o plăcere. Ferice de ei...

— De ele — spuse vecinul fără să-și ridice ochii. Sînt țigănci...

— Așa am auzit și eu — continuă Gavrilescu. Umblu cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Și vă dau cuvîntul meu de onoare, nu s-a întîmplat o singură dată să nu aud vorbindu-se de ele, de țigănci. Le cunoaște cineva? Mă întreb: de unde au venit?

— Au venit de mult — spuse vecinul.

— Sînt aici de douăzeci și unu de ani — îl întrerupse cineva. Cînd am venit cu întîi și întîi în București, țigăncile astea erau tot aici. Dar grădina era mult mai mare. Nu se clădise încă liceul...

— Eu, cum vă spuneam — reîncepu Gavrilescu — trec regulat cu tramvaiul ăsta de trei ori pe săptămînă. Pentru păcatele mele, sînt profesor de pian. Zic pentru păcatele mele, adăugă încercînd să zîmbească, pentru că n-am fost făcut pentru asta. Eu am o fire de artist...

— Atunci vă cunosc — spuse deodată bătrînul întorcînd capul. Sînteţi d-l Gavrilescu, profesor de pian. Am o nepoţică şi i-aţi dat lecţii acum cinci-şase ani. Mă tot întrebam de unde mi-e cunoscută figura dumneavoastră.

— Da, eu sînt, reluă Gavrilescu. Dau lecţii de pian, umblu mult cu tramvaiul. Primăvara cînd nu e prea cald şi adie vîntul, e o plăcere. Stai la o fereastră ca asta şi din fuga tramvaiului vezi tot grădini înflorite. Cum vă spuneam, pe linia asta umblu de trei ori pe săptămînă. Şi aud mereu vorbindu-se de ţigănci. De multe ori mi-am pus întrebarea : „Gavrilescule, mi-am spus, să presupunem că sînt ţigănci, mă rog, de unde au ele atîţia bani ? O casă ca asta, un adevărat palat, cu grădini, cu nuci bătrîni, asta reprezintă milioane."

— E o ruşine ! — exclamă din nou bătrînul întorcînd capul cu dezgust.

— Şi mi-am mai pus şi o altă întrebare, continuă Gavrilescu. Judecînd după cît cîştig eu, o sută de lei lecţia, ar trebui zece mii de lecţii să facă un milion. Dar vedeţi că lucrurile nu sînt atît de simple. Să presupunem că aş avea 20 de ore pe săptămînă, tot mi-ar trebui 500 de săptămîni, adică aproape zece ani, şi mi-ar trebui 20 de eleve cu 20 de piane. Dar problema vacanţelor de vară, cînd îmi rămîn două-trei eleve ? Dar vacanţele de Crăciun şi de Paşti ? Toate orele astea pierdute sînt pierdute şi pentru milion. Aşa că n-ar fi vorba de 500 de săptămîni cu 20 de ore şi 20 de eleve cu 20 de piane pe săptămînă, ci mult mai mult, mult mai mult !

— E adevărat — spuse unul din vecini. În zilele noastre nu se mai învaţă la pian.

— Ah ! — exclamă deodată Gavrilescu, lovindu-se cu pălăria pe frunte. Simţeam că-mi lipseşte ceva, şi nu-mi dădeam seama ce. Servieta ! Am uitat servieta cu partituri. M-am luat de vorbă cu m-me Voitinovici, mătuşa Otiliei, şi-am uitat servieta... Ce ghinion !... adăugă scoţîndu-şi batista de sub guler şi băgînd-o în buzunar. Pe arşiţa asta, ia-o, Gavrilescule, înapoi cu tramvaiul pînă în strada Preoteselor...

Privi deznădăjduit în jurul lui, parcă ar fi așteptat să-l oprească cineva. Apoi se ridică brusc :

— Îmi pare bine de cunoștință — spuse, scoțîndu-și pălăria și înclinîndu-se ușor de mijloc.

Apoi ieși repede pe platformă, chiar în clipa cînd se oprea tramvaiul. Coborînd, Gavrilescu regăsi arșița și mirosul de asfalt topit. Traversă cu greutate strada ca să aștepte tramvaiul spre direcția opusă. „Gavrilescule — șopti — atenție ! că parcă, parcă ai începe să îmbătrînești. Te ramolești, îți pierzi memoria. Repet : atenție ! că n-ai dreptul. La 49 de ani bărbatul este în floarea vîrstei"... Dar se simțea obosit, istovit și se lăsă să cadă pe bancă, în plin soare. Își scoase batista și începu să se șteargă pe față. „Asta parcă îmi aduce aminte de ceva — își spuse ca să-și dea curaj. Un mic efort, Gavrilescule, un mic efort de memorie. Undeva, pe o bancă, fără un ban în buzunar. Nu era așa de cald, dar era tot vară"... Privi în jurul lui strada pustie, casele cu obloanele trase, cu storurile lăsate, parcă ar fi fost părăsite. „Pleacă lumea la băi, își spuse, mîine poimîine, pleacă și Otilia." Și atunci își aminti: era la Charlottenburg ; se afla, tot ca acum, pe o bancă, în soare, dar atunci era nemîncat, fără un ban în buzunar. „Cînd ești tînăr și ești artist, le suporți pe toate mai ușor", își spuse. Se ridică și făcu cîțiva pași în stradă, să vadă dacă se zărește tramvaiul. Umblînd, parcă arșița își pierdea din văpaie. Se întoarse și lipindu-se de zidul unei case, își scoase pălăria și începu să-și facă vînt.

La vreo sută de metri în susul străzii era parcă o oază de umbră. Dintr-o grădină se revărsau, înalte, deasupra trotuarului, ramuri stufoase, compacte, de tei. Gavrilescu le privea fascinat, șovăind. Întoarse încă o dată capul în direcția tramvaiului, apoi porni hotărît cu pași mari, ținîndu-se pe lîngă ziduri. Cînd ajunse, umbra i se păru mai puțin deasă. Dar se simțea totuși răcoarea grădinii și Gavrilescu începu să respire adînc, dîndu-și puțin capul pe spate. „Ce trebuie să fi fost acum o lună de zile, cu teii în floare", își spuse visător. Se apropie de poarta cu grilaj și cercetă grădina. Pietrișul fusese udat de curînd, și se vedeau rondurile cu flori, iar în fund un bazin înconjurat cu pitici. Auzi în acea clipă tramvaiul trecînd cu un uruit uscat pe lîngă el, și întoarse capul. „Prea tîrziu !" — exclamă, zîmbind. „*Zu-spät !*" — adăugă și înălțînd brațul îi făcu semn cu pălăria multă vreme, ca în Gara de Nord,

cînd, pe timpuri, Elsa pleca să petreacă o lună la familia ei, într-un sat de lîngă München.

Apoi, cuminte, fără grabă, începu să înainteze. Ajuns la stația următoare, își scoase haina și se pregăti să aștepte, cînd îl lovi deodată mirosul amărui al frunzelor de nuc strivite între degete. Întoarse capul și privi în jurul lui. Era singur. Cît putea vedea cu ochii trotuarul era pustiu. Nu îndrăznea să privească cerul, dar simțea deasupra capului aceeași lumină albă, incandescentă, orbitoare, și simțea văpaia fierbinte a străzii lovindu-l peste gură, peste obraji. Porni atunci la drum, resemnat, cu haina sub braț, cu pălăria trasă apăsat pe frunte. Cînd zări de departe umbra deasă a nucilor, simți cum începe să i se bată inima, și grăbi ușor pasul. Aproape ajunsese cînd auzi tramvaiul gemînd metalic în urma lui. Se opri și-l salută lung cu pălăria. „Prea tîrziu ! — exclamă. Prea tîrziu !"...

La umbra nucilor îl întîmpină o neașteptată, nefirească răcoare, și Gavrilescu rămase o clipă derutat, zîmbind. Parcă s-ar fi aflat dintr-o dată într-o pădure, la munte. Începu să privească uluit, aproape cu respect, arborii înalți, zidul de piatră acoperit cu iederă, și pe nesimțite îl cuprinse o infinită tristețe. Atîția ani trecuse cu tramvaiul prin fața acestei grădini, fără să aibă o singură dată curiozitatea să se coboare și s-o privească îndeaproape. Înainta încet, cu capul lăsat ușor pe spate, privind creștetele înalte ale arborilor. Și deodată se trezi în fața porții, și acolo, parcă ascunsă de mult, pîndindu-l, îi ieși în față o fată tînără, frumoasă și foarte oacheșă, cu salbă și cercei mari de aur.

Apucîndu-l de braț, îl întrebă în șoaptă :

— Poftiți la țigănci ?

Îi zîmbi cu toată gura, și cu ochii, și văzîndu-l că șovăie, îl trase ușor de braț în curte. Gavrilescu o urmă fascinat : dar după cîțiva pași se opri, parcă ar fi vrut să spună ceva.

— Nu vreți la țigănci ? îl întrebă din nou fata, coborînd și mai mult glasul.

Îl privi scurt, adînc, în ochi, apoi îi luă mîna și-l conduse repede către o căsuță veche, pe care anevoie ar fi putut-o bănui acolo, ascunsă între tufe mari de liliac și boz. Deschise ușa și-l împinse ușor înainte. Gavrilescu pătrunse într-o penumbră curioasă, parcă ferestrele ar fi avut geamuri albastre și verzi. Auzi, depărtat, apropiindu-se tramvaiul și uruitul metalic i se păru atît de insuportabil, încît

își duse mîna la frunte. Cînd zgomotul se pierdu, descoperi lîngă el, așezată la o masă cu picioarele scurte, cu o ceașcă cu cafea înainte, o bătrînă care-l privea curios, așteptînd parcă să se trezească.

— Ce-ți dorește inima pe ziua de azi ? îl întrebă ea. O țigancă, o grecoaică, o nemțoaică...

— Nu, o întrerupse Gavrilescu ridicînd brațul. Nu nemțoaică.

— Atunci, o țigancă, o grecoaică, o ovreică, reluă bătrîna. Trei sute de lei, adăugă.

Gavrilescu zîmbi cu gravitate.

— Trei lecții de pian ! exclamă el începînd să se caute în buzunare. Fără să mai socotim tramvaiul dus și întors.

Bătrîna sorbi din cafea și rămase pe gînduri.

— Ești muzicant ? îl întrebă ea deodată. Atunci are să-ți placă.

— Sînt artist, spuse Gavrilescu scoțînd pe rînd mai multe batiste umede dintr-un buzunar al pantalonilor și trecîndu-le metodic, una cîte una, în celălalt buzunar. Pentru păcatele mele am ajuns profesor de pian, dar idealul meu a fost, de totdeauna, arta pură. Trăiesc pentru suflet... Vă cer iertare, adăugă stînjenit așezîndu-și pălăria pe măsuță și începînd să depună în ea obiectele pe care le scotea din buzunare. Niciodată nu găsesc portmoneul cînd trebuie...

— Nu e grabă, spuse bătrîna. Avem timp. Nu e nici trei...

— Vă cer iertare dacă vă contrazic, o întrerupse Gavrilescu, dar cred că vă înșelați. Trebuie să fie aproape patru. La trei am terminat eu lecția cu Otilia.

— Atunci să știi că iar a stat ceasul, șopti bătrîna căzînd din nou pe gînduri.

— Ah ! în sfîrșit, exclamă Gavrilescu arătîndu-i triumfător portmoneul. Era acolo unde trebuia să fie...

Numără bancnotele și i le întinse.

— Să-l duci la bordei, spuse bătrîna ridicînd privirile.

Gavrilescu se simți apucat de mînă și, întorcînd speriat capul, regăsi lîngă el fata care-l ispitise în poartă. O urmă intimidat, purtînd sub braț pălăria încărcată de obiecte.

— Să le ții bine minte, îi spuse fata. Să nu le încurci : o țigancă, o grecoaică, o ovreică...

Traversară grădina, trecînd prin fața clădirii înalte cu coperișul de olane roșii, pe care o zărise Gavrilescu din stradă.

Se opri și, privindu-l o clipă, adînc, în ochi, izbucni într-un rîs scurt, tăcut. Gavrilescu tocmai începuse să-și transporte diferitele obiecte din pălărie în buzunare.

— Ah ! făcu el. Eu sînt artist. Dacă ar fi fost după mine, eu aș fi rămas aici, în boschetele astea, și arătă cu pălăria spre copaci. Îmi place natura. Și pe o arșiță ca asta, să poți respira aer curat, în răcoarea asta, ca la munte... Dar unde mergem ? întrebă văzînd că fata se apropie de un gard de lemn și deschide portița.

— La bordei... Așa a spus baba...

Îl apucă din nou de braț și-l trase după ea. Intrară într-o grădină neîngrijită, cu trandafiri și crini pierduți printre bălării și tufe de măceș. Căldura începea să se simtă din nou și Gavrilescu șovăi, dezamăgit.

— Îmi făcusem iluzii, spuse. Venisem pentru răcoare, pentru natură...

— Așteaptă pînă oi intra în borbei, îl întrerupse fata, arătîndu-i cu brațul o căsuță veche, părînd pe jumătate părăginită, care se deslușea în fundul grădinii.

Gavrilescu își puse pălăria pe cap și o urmă posomorît. Dar cînd ajunse în tindă, simți că inima începe să-i bată din ce în ce mai puternic și se opri.

— Sînt emoționat, spuse, nu-mi dau seama de ce...

— Să nu bei prea multă cafea, șopti fata deschizînd ușa și împingîndu-l înăuntru.

Era o încăpere ale cărei margini nu le putea vedea, căci perdelele erau trase și în semiîntuneric paravanele se confundau cu pereții. Începu să înainteze, călcînd pe covoare din ce în ce mai groase și mai moi, ca și cum ar fi călcat pe saltele, și cu fiecare pas bătaia inimii i se accelera, pînă ce îi fu frică să mai înainteze, și se opri. În acea clipă se simți deodată fericit, parcă ar fi fost din nou tînăr, și toată lumea ar fi fost a lui, și Hildegard ar fi fost de asemenea a lui.

— Hildegard ! exclamă el adresîndu-se fetii. Nu m-am mai gîndit la ea de douăzeci de ani. A fost marea mea dragoste. A fost femeia vieții mele !...

Dar, întorcînd capul, își dădu seama că fata plecase. Simți atunci în nări un parfum sfios și exotic, și odată auzi bătînd din palme și odaia începu să se lumineze într-un chip misterios, ca și cum perdelele ar fi fost trase încet, foarte încet, una după alta, lăsînd să pătrundă treptat lumina după-amiezii de vară. Dar Gavrilescu avu timp să observe că nici o perdea nu se mișcase, înainte de a da

cu ochii cu trei fete tinere care se aflau la cîțiva metri în fața lui, bătînd ușor din palme și rîzînd.

— Așa ne-ai ales, spuse una din ele. O țigancă, o grecoaică, o ovreică...

— Dar să vedem dacă ai să ne ghicești, spuse a doua.

— Să vedem dacă ai să știi care-i țiganca, adăugă a treia.

Gavrilescu lăsase să-i cadă pălăria de paie, și le privea fix, împietrit, ca și cum nu le-ar fi văzut, ca și cum ar fi privit altceva, dincolo de ele, dincolo de paravane.

— Mi-e sete ! șopti el deodată, și-și duse mîna la gît.

— Ți-a trimis baba cafea, spuse una din fete. Dispăru după un paravan și se întoarse cu o tavă rotundă de lemn, pe care se afla o ceașcă cu cafea și un ibric. Gavrilescu apucă ceașca și o dădu peste cap, apoi i-o întinse zîmbind.

— Mi-e teribil de sete, șopti.

— Asta o să fie fierbinte, că e din ibric, spuse fata umplîndu-i ceașca. S-o bei încet...

Gavrilescu încercă să soarbă, dar cafeaua era atît de fierbinte încît își fripse buzele, și atunci așeză descurajat ceașca pe tavă.

— Mi-e sete ! repetă el. Dacă aș putea să beau puțină apă.

Celelalte două fete dispărură după paravan și se întoarseră repede cu două tăvi pline.

— Ți-a trimis baba dulceață, spuse una din ele.

— Dulceață de trandafiri și șerbet, adăugă cealaltă.

Dar Gavrilescu zări cana plină cu apă, și deși văzuse alături paharul gros de sticlă verde, brumată, apucă, cu amîndouă mîinile, cana și o duse la gură. Bău îndelung, gîlgîind, dîndu-și capul pe spate. Apoi oftă, așeză cana pe tavă și scoase din buzunar una din batiste.

— Domnișoarelor ! strigă el începînd să se șteargă pe frunte, tare mi-a fost sete. Auzisem de unul, colonelul Lawrence...

Fetele se priviră între ele cu înțeles, apoi izbucniră toate în rîs. Rîdeau de astă dată din toată inima și din ce în ce mai tare. La început Gavrilescu le privi mirat, apoi fața i se lumină de un mare zîmbet, și în cele din urmă începu și el să rîdă. Se șterse îndelung cu batista.

— Dacă-mi dați voie să pun și eu o întrebare, vorbi el tîrziu : aș fi curios să știu ce v-a apucat.

— Rîdeam că ne-ai spus domnișoare, vorbi una din ele. Și aici sîntem la țigănci...

— Nu e adevărat ! o întrerupse alta. Nu te lua după ea, că vrea să te păcălească. Rîdeam că te-ai încurcat și-ai băut din cană în loc să bei din pahar. Dacă ai fi băut din pahar...

— N-o asculta ! o întrerupse a treia. Vrea să te păcălească. Să-ți spun eu care e adevărul ; rîdem că ți-a fost frică.

— Nu e adevărat ! Nu e adevărat ! izbucniră celelalte două. Vrea să te încerce, să vadă dacă ți-a fost frică...

— I-a fost frică ! I-a fost frică ! repetă a treia.

Gavrilescu făcu un pas înainte și înălță solemn brațul :

— Domnișoarelor ! strigă el jignit. Văd că nu știți cu cine aveți de-a face. Eu nu sînt un oarecine. Eu sînt Gavrilescu, artist. Și înainte de a fi ajuns, pentru păcatele mele, un biet profesor de pian, eu am trăit un vis de poet. Domnișoarelor, exclamă patetic, după o pauză, la 20 de ani eu am cunoscut, m-am îndrăgostit și am iubit pe Hildegard !

Una din fete îi apropie un fotoliu și Gavrilescu se așeză suspinînd adînc.

— Ah ! începu el după o lungă tăcere. De ce mi-ați adus aminte de tragedia vieții mele ? Pentru că, ați înțeles, Hildegard n-a devenit niciodată soția mea. S-a întîmplat ceva, s-a întîmplat ceva teribil...

Fata îi întinse ceașca cu cafea și Gavrilescu începu să soarbă gînditor.

— S-a întîmplat ceva teribil, reluă el tîrziu. Dar ce ? Ce s-a putut întîmpla ? E curios că nu-mi aduc aminte. E adevărat, nu m-am mai gîndit la Hildegard de foarte mulți ani. Mă învățasem cu ideea. Îmi spuneam : Gavrilescu, ce-a fost, a fost ! Așa sînt artiștii, fără noroc. Și deodată, adineauri, intrînd aici la voi, mi-am adus aminte că am cunoscut și eu o pasiune nobilă, mi-am adus aminte că am iubit-o pe Hildegard !...

Fetele se priviră între ele și începură să bată din palme.

— Tot eu am avut dreptate, spuse a treia fată. I-a fost frică.

— Da, încuviințară celelalte. Ai avut dreptate : i-a fost frică...

Gavrilescu ridică ochii și le privi lung, melancolic.

— Nu înțeleg ce vreți să spuneți...

— Ți-e frică, rosti provocător una din fete, făcînd un pas spre el. Ți-a fost frică de cum ai intrat...

— De aceea ți-a fost atît de sete, vorbi a doua.

— Şi de atunci, schimbi mereu vorba, adăugă cealaltă. Tu ne-ai ales, dar ţi-e frică să ne ghiceşti.

— Tot nu înţeleg, încercă Gavrilescu să se apere.

— Trebuia să ne ghiceşti de la început, continuă a treia fată. Să ghiceşti care-i ţiganca, care-i grecoaica, care-i ovreica...

— Încearcă acum, dacă zici că nu ţi-e frică, reluă cea dintîi. Ghiceşte. Care-i ţiganca ?

— Care-i ţiganca ? Care-i ţiganca ? auzi Gavrilescu, ca un ecou vocile celorlalte.

Zîmbi şi le măsură din nou cu privirile.

— Asta-mi place, începu el, simţindu-se deodată bine dispus. Va să zică, dacă aţi aflat că sînt artist, voi credeţi că trăiesc în nori, habar n-am cum arată o ţigancă...

— Nu schimba iar vorba, îl întrerupse una din fete. Ghiceşte-ne !

— Va să zică, reluă Gavrilescu cu încăpăţînare, voi credeţi că n-am atîta imaginaţie, încît să ghicesc cum arată o ţigancă, mai ales cînd e tînără, frumoasă şi goală...

Căci, fireşte, le ghicise de cum dăduse cu ochii de ele. Cea care făcuse un pas spre el, pe de-a-ntregul goală, foarte neagră, cu părul şi ochii negri, era fără îndoială ţigancă. A doua, şi ea goală, dar acoperită cu un voal verde-pal, avea un trup nefiresc de alb şi strălucitor ca sideful, iar în picioare purta papuci aurii. Asta nu putea fi decît grecoaica. A treia, fără îndoială era ovreica : avea o fustă lungă de catifea vişinie, care-i strîngea trupul pînă la mijloc, lăsîndu-i pieptul şi umerii goi, iar părul bogat, roşu aprins, era adunat şi împletit savant în creştetul capului.

— Ghiceşte-ne ! Care-i ţiganca ? Care-i ţiganca ? strigară toate trei.

Gavrilescu se ridică din fotoliu şi întinzînd braţul spre fata goală şi tuciurie din faţa lui, rosti solemn :

— Pentru că sînt artist, primesc să fiu pus la încercare, chiar la această încercare copilărească, şi răspund : Tu eşti ţiganca !

În clipa următoare, se simţi prins de mîini, şi fetele începură să-l învîrtească în cerc, strigînd şi şuierînd, şi parcă vocile veneau de foarte departe.

— N-ai ghicit ! N-ai ghicit ! auzi el ca prin vis.

Încercă să se oprească, să se smulgă din mîinile acelea care-l învîrteau în iureş, ca într-o horă de iele, dar îi fu peste putinţă să se desprindă. Simţea în nări dogoarea trupurilor tinere şi parfumul acela exotic, depărtat,

și auzea în el, dar și în afara lui, pe covor, picioarele fetelor dănțuind. Simțea de asemenea că hora îl poartă ușor, printre fotolii și paravane, către fundul încăperii, dar după cîtva timp renunță să se mai împotrivească — și nu-și mai dădu seama de nimic.

Trezindu-se, dădu cu ochii de fata oacheșă și goală îngenuncheată pe covor, în fața divanului, și se ridică în capul oaselor.

— Am dormit mult ? o întrebă.

— Nici n-ai apucat să dormi, îl liniști fata. Doar ce-ai ațipit.

— Dar ce Dumnezeu mi-ați făcut ? întrebă el ducîndu-și mîna la frunte. Mă simt cam amețit.

Privi cu mirare în jurul lui. Parcă nu mai era aceeași încăpere, și totuși recunoștea, așezate asimetric printre fotolii, divane sau oglinzi, paravanele care-l impresionaseră de cum intrase. Nu-și putea da socoteala cum erau alcătuite. Unele foarte înalte, aproape atingînd tavanul, s-ar fi confundat cu pereții dacă, pe alocuri, nu s-ar fi întins, prin unghiuri ascuțite, pînă la mijlocul odăii. Altele, misterios luminate, păreau a fi ferestre, pe jumătate acoperite cu perdele, deschizîndu-se spre coridoare interioare. Alte paravane multicolor și curios pictate, sau acoperite cu șaluri, și broderii care cădeau în falduri pe covoare, confundîndu-se cu ele, alcătuiau, s-ar fi spus, prin felul cum erau așezate, alcovuri de diferite forme și mărimi. Dar i-a fost de ajuns să-și oprească doar cîteva clipe privirile asupra unui asemenea alcov, ca să înțeleagă că era o iluzie, că de fapt ceea ce vedea el erau două sau trei paravane separate care-și împreunau imaginile într-o mare oglindă cu ape verzi-aurii. În clipa cînd își dădu seama de iluzie, Gavrilescu simți că odaia începe să se învîrtească în jurul lui, și-și duse din nou mîna la frunte.

— Ce Dumnezeu mi-ați făcut ? repetă el.

— Nu m-ai ghicit, șopti fata cu un zîmbet întristat. Și totuși ți-am făcut semn cu ochiul că nu eu sînt țiganca. Eu sînt grecoaica.

— Grecia ! exclamă Gavrilescu, ridicîndu-se brusc în picioare. Grecia eternă !...

Parcă oboseala i-ar fi pierit ca prin farmec. Își auzea bătăile inimii accelerîndu-i-se, o nemaipomenită beatitudine i se risipi ca un fior cald în tot trupul.

— Cînd eram în dragoste cu Hildegard, continuă exaltat, nu visam decît la asta, să facem împreună o călătorie în Grecia.

— Ai fost un prost, îl întrerupse fata. Nu trebuia să visezi, trebuia s-o iubești...

— Aveam 20 de ani și ea nu împlinise încă 18. Era frumoasă. Eram amîndoi frumoși, adăugă.

În acea clipă își dădu seama că era îmbrăcat într-un costum ciudat : avea pantaloni largi asemenea șalvarilor și o tunică scurtă de mătase galben-aurie. Se privi mirat în oglindă, parcă i-ar fi fost greu să se recunoască.

— Visasem să mergem în Grecia, reluă el tîrziu cu un glas mai potolit. Nu, era mai mult decît un vis, era ceva care începuse să fie real, căci hotărîsem să plecăm în Grecia foarte curînd după nuntă. Și atunci s-a întîmplat ceva. Dar ce Dumnezeu s-a întîmplat ? se întrebă după o pauză ducîndu-și mîinile la tîmple. Era tot așa, o zi caldă ca asta, o zi teribilă de vară. Am văzut o bancă și m-am îndreptat spre ea, și atunci am simțit arșița lovindu-mă în creștet, lovindu-mă ca o sabie în creștetul capului... Nu, asta e povestea colonelului Lawrence, asta am aflat-o azi de la studenți, așteptînd tramvaiul. Ah ! dacă aș avea un pian, exclamă el deznădăjduit.

Fata se înălță sprintenă de pe covor și apucîndu-l de mînă îi șopti :

— Haide cu mine !...

Îl trase repede după ea printre paravane și oglinzi, și după cîtva timp grăbi într-atît pasul, încît Gavrilescu simți curînd că aleargă, și vru să se oprească o clipă, să-și tragă răsuflarea, dar fata nu-l lăsă.

— E tîrziu, șopti ea din fugă, și iarăși i se păru că vocea e ca un șuierat care îl ajunge de foarte departe.

Dar de data asta nu ameți, deși trebui să ocolească, în fugă, nenumărate divane și perne moi și cufere, și lădițe acoperite cu covoare, și oglinzi mari și mărunte, tăiate uneori în forme ciudate, care apăreau din senin în fața lor, parcă atunci ar fi fost așezate pe covor. Pe neașteptate, ieșind dintr-un fel de coridor alcătuit din două rînduri de paravane, pătrunseră într-o încăpere largă și însorită. Acolo, rezemate de pian, îl așteptau celelalte două fete.

— Ce-ați întîrziat atît ? — îi întrebă cea cu părul roșu. S-a răcit cafeaua.

Gavrilescu își trase răsuflarea și făcînd un pas spre ea, ridică amîndouă brațele în sus, ca și cum ar fi vrut să se apere :

— Ah, nu — spuse — eu nu mai beau. Am băut destulă cafea. Eu, domnișoarelor, deși fire de artist, duc

o viaţă regulată. Nu-mi place să-mi pierd timpul prin cafenele.

Dar ca şi cum nu l-ar fi auzit fata se întoarse spre grecoaică :

— De ce-aţi întîrziat atît ? — întrebă ea din nou.

— Şi-a adus aminte de Hildegard.

— Nu trebuia să-l laşi — vorbi a treia fată.

— Pardon, daţi-mi voie — interveni Gavrilescu apropiindu-se de pian. Aceasta e o chestiune strict personală. Nu mă poate nimeni împiedica. A fost tragedia vieţii mele.

— Acum iar o să întîrzie — spuse fata cu părul roşu. S-a încurcat din nou.

— Daţi-mi voie — izbucni Gavrilescu. Nu m-am încurcat deloc. A fost tragedia vieţii mele. Mi-am adus aminte de ea cum am intrat aici. Ascultaţi ! — exclamă apropiindu-se de pian. O să vă cînt ceva şi o să înţelegeţi.

— Nu trebuia să-l laşi — auzi el pe cele două fete şoptind. Acum n-o să ne mai ghicească niciodată...

Gavrilescu rămase cîteva clipe concentrat, apoi îşi plecă umerii deasupra clapelor şi-şi pregăti mîinile, ca şi cum ar fi fost gata să atace cu brio.

— Mi-am adus aminte ! exclamă el deodată. Ştiu ce s-a înîtmplat !

Se ridică nervos de pe scaun şi începu să se plimbe cu privirile plecate în covor.

— Acum ştiu — repetă el de mai multe ori, în şoaptă. Era tot aşa ca acum, într-o vară. Hildegard plecase cu familia ei la Königsberg. Era teribil de cald. Locuiam în Charlottenburg, şi ieşisem să mă plimb pe sub arbori. Erau arbori înalţi, bătrîni, cu umbră deasă. Şi era pustiu. Era prea cald. Nu îndrăznea nimeni să iasă din casă. Şi acolo, sub arbori, am zărit o fată tînără, care plîngea cu hohote, plîngea cu obrazul ascuns în mîini. Şi m-a mirat mult, căci îşi scosese pantofii şi-şi rezema picioarele pe o mică valiză, aşezată înaintea ei, pe pietriş... „Gavrilescule, mi-am spus, iată o fiinţă nefericită." De unde să bănuiesc eu...

Se opri din mers şi se întoarse brusc către fete :

— Domnişoarelor ! exclamă patetic, eram tînăr, eram frumos şi aveam un suflet de artist. O fată abandonată îmi rupea inima. Am stat cu ea de vorbă, am încercat s-o consolez. Aşa a început tragedia vieţii mele.

— Şi acum ce-i de făcut ? — întrebă fata cu părul roşu, adresîndu-se celorlalte.

— Să mai așteptăm să vedem ce ne spune baba — vorbi grecoaica.

— Dacă mai așteptăm n-are să ne ghicească niciodată, spuse a treia fată.

— Da, tragedia vieții mele — continuă Gavrilescu. O chema Elsa... Dar m-am resemnat. Mi-am spus : „Gavrilescule, așa a fost să fie. Ceasul rău ! Așa sînt artiștii, fără noroc"...

— Vedeți ? — vorbi din nou fata cu părul roșu. Acum iar se încurcă, și n-o să mai știe cum să iasă.

— Ah, destinul ! exclamă Gavrilescu, ridicînd amîndouă brațele în aer și întorcîndu-se spre grecoaică.

Fata îl privea zîmbind, cu brațele împreunate la spate.

— Grecia eternă ! exclamă el. N-am mai apucat să te văd.

— Lasă asta ! Lasă asta ! — strigară celelalte două fete apropiindu-se de el. Adu-ți aminte cum ne-ai ales !...

— O țigancă, o grecoaică, o ovreică, spuse grecoaica privindu-l cu înțeles, adînc, în ochi. Așa ai vrut, așa ne-ai ales...

— Ghicește-ne ! — strigă fata cu părul roșu, și ai să vezi cît are să fie de frumos.

— Care-i țiganca ? Care-i țiganca ? — întrebară toate trei deodată, înconjurîndu-l.

Gavrilescu se retrase repede și se rezemă de pian.

— Vă să zică, începu el după o pauză, așa-i povestea aici pe la voi. Artist sau muritor de rînd, voi o țineți una și bună : să vă ghicesc țiganca. Și de ce mă rog ? Cine a dat ordin ?

— Asta-i jocul nostru, aici, la țigănci, spuse grecoaica, încearcă și ghicește. N-are să-ți pară rău.

— Dar mie nu mi-e capul la joc, continuă Gavrilescu cu fervoare. Eu mi-am adus aminte de tragedia vieții mele. Căci, vedeți, acum înțeleg foarte bine : dacă în seara aceea, la Charlottenburg, n-aș fi intrat cu Elsa într-o berărie... Sau, chiar dacă aș fi intrat, dar dacă aș fi avut bani cu mine, și aș fi putut plăti eu consumația, viața mea ar fi fost alta. Dar s-a întîmplat că n-aveam bani, și a plătit Elsa. Și a doua zi am umblat peste tot, să caut cîteva mărci să-mi plătesc datoria. Dar n-am găsit. Toți prietenii, toate cunoștințele erau plecate în vacanță. Era vară, era teribil de cald...

— Iar îi e frică — șopti fata cu părul roșu plecîndu-și privirile în covor.

— Ascultați, că nu v-am spus tot, strigă patetic Gavrilescu. Trei zile n-am găsit bani, și mă duceam în fiecare seară s-o văd pe Elsa, la gazda ei : să mă scuz că nu găsisem bani. Și pe urmă mergeam amîndoi la berărie. Dacă măcar m-aș fi ținut tare și n-aș fi primit să merg cu ea la berărie ! Dar, ce vreți ? Mi-era foame. Eram tînăr, eram frumos, Hildegard era plecată la băi, și mi-era foame. Vă spun drept, erau zile cînd mă culcam nemîncat. Viață de artist...

— Și acum ce-i de făcut ? — întrebară fetele. Căci trece timpul, trece timpul.

— Acum ? exclamă Gavrilescu ridicînd din nou brațele. Acum e bine și cald, și-mi place la voi, că sînteți tinere și frumoase, și stați aici, în fața mea, gata să mă serviți cu dulceață și cafea. Dar nu mai mi-e sete. Acum mă simt bine, mă simt perfect. Și-mi spun : „Gavrilescule, fetele astea așteaptă ceva de la tine. Fă-le plăcerea. Dacă vor să le ghicești, ghicește-le. Dar, atenție ! Atenție, Gavrilescule, că dacă iar greșești, te prind în hora lor și nu te mai deștepți pînă la ziuă"...

Ocoli zîmbind pianul în așa fel încît să-l aibă pavăză între el și fete.

— Va să zică, voi vreți să vă spun care-i țiganca. Ei bine, am să vă spun...

Fetele se aliniară emoționate, fără să scoată un cuvînt, privindu-l în ochi.

— Am să vă spun — reluă el după o pauză.

Apoi întinse brusc, melodramatic brațul către fata acoperită cu voalul verde-pal și așteptă. Fetele împietriră, ca și cum nu le-ar fi venit să creadă.

— Ce are ? — întrebă tîrziu cea cu părul roșu. De ce nu poate să ghicească ?

— I s-a întîmplat ceva, spuse grecoaica. Și-a adus aminte de ceva, și s-a pierdut, s-a rătăcit în trecut.

Fata pe care el o socotise țigancă înaintă cîțiva pași, luă tava cu cafele și trecînd prin fața pianului șopti, zîmbind întristată :

— Eu sînt ovreica...

Apoi dispăru tăcută după un paravan.

— Ah ! exclamă Gavrilescu lovindu-se cu palma pe frunte. Ar fi trebuit să înțeleg. Avea ceva în ochi, care venea de foarte departe. Și avea un voal prin care se întrezărea tot, dar exista totuși un voal. Era ca în *Vechiul Testament*...

Brusc fata cu părul roșu izbucni în rîs.

— Nu ne-a ghicit boierul ! strigă. N-a ghicit care-i ţiganca...

Îşi trecu mîna prin păr şi scuturîndu-se de cîteva ori, pletele îi căzură roşii, aprinse pe umeri. Începu să dănţuiască învîrtindu-se, în cerc, bătînd din palme şi cîntînd.

— Spune, grecoaico, cum ar fi fost ? — strigă ea scuturîndu-şi pletele.

— Dacă ai fi ghicit-o, ar fi fost foarte frumos, şopti grecoaica. Ţi-am fi cîntat şi ţi-am fi dănţuit şi te-am fi plimbat prin toate odăile. Ar fi fost foarte frumos.

— Ar fi fost foarte frumos, repetă Gavrilescu cu un zîmbet trist.

— Spune-i, grecoaico ! — strigă ţiganca oprindu-se în faţa lor, dar continuînd să bată ritmic din palme şi lovind tot mai puternic cu piciorul gol pe covor.

Grecoaica se furişă aproape de el şi începu să-i spună. Vorbea repede, în şoaptă, clătinînd uneori din cap sau trecîndu-şi degetele peste gură, dar Gavrilescu nu izbutea s-o înţeleagă. O asculta zîmbind, cu privirile pierdute, şoptind la răstimpuri : „Ar fi fost frumos !"... Auzea tot mai puternic piciorul ţigăncii lovind în covor cu un sunet surd, subpămîntean, pînă ce ritmul acela necunoscut şi sălbatec i se păru peste putinţă de suportat, şi atunci, cu un efort se repezi la pian şi începu să cînte.

— Acum spune-i şi tu, ţiganco ! — strigă grecoaica.

O auzi cum se apropie, ca şi cum ar fi dănţuit pe o tobă uriaşă de bronz, şi cîteva clipe în urmă îi simţi în spate respiraţia fierbinte. Gavrilescu se plecă mai mult asupra pianului şi-şi repezi mîinile cu toată puterea, aproape cu furie, parcă ar fi vrut să răscolească clapele, să le smulgă şi să-şi facă loc, cu unghiile în pîntecul pianului şi apoi mai departe, mai adînc.

Nu se mai gîndea la nimic, furat de melodiile noi, necunoscute pe care le asculta parcă pentru întîia oară, deşi îi veneau una după alta în minte, ca şi cum şi le-ar fi amintit după foarte multă vreme. Tîrziu se opri, şi atunci îşi dădu seama că rămăsese singur şi că în odaie se făcuse aproape întunerec.

— Unde sînteţi ? — strigă el ridicîndu-se speriat de pe scaun.

Şovăi cîteva clipe apoi se îndreptă spre paravanul după care dispăruse ovreica.

— Unde v-ați ascuns ? strigă din nou.

Încet, călcînd în vîrful picioarelor, ca și cum ar fi vrut să le surprindă, se furișă după paravan. Aici s-ar fi spus că începe o altă odaie care părea că se prelungește într-un coridor întortocheat. Era o odaie curios alcătuită, cu tavanul scund și neregulat, cu pereții ușor ondulați dispărînd și reapărînd din întunerec. Gavrilescu făcu cîțiva pași la întîmplare, apoi se opri să asculte. I se păru că, chiar în acea clipă, auzise foșnete și pași repezi, trecînd foarte aproape de el, pe covor.

— Unde sînteți ? — strigă.

Își ascultă ecoul, încercînd să pătrundă cu privirile prin întunerec. I se păru că le zărește, pe toate trei pitite într-un unghi al coridorului și porni într-acolo, cu brațele întinse înaintea lui, bîjbîind. Dar după cîtva timp își dădu seama că apucase într-o direcție greșită, căci descoperi coridorul cotind departe, la cîțiva metri pe mîna stîngă și se opri din nou.

— Degeaba v-ascundeți, că tot am să vă găsesc ! — strigă el. Mai bine arătați-vă de bună voie !...

Apoi ascultă încordat, cu ochii țintă asupra coridorului. Nu se mai auzea nimic. Dar parcă aici începea să se simtă căldura, și hotărî să se întoarcă să le aștepte cîntînd la pian. Își aducea foarte bine aminte direcția din care venise, și știa că nu făcuse mai mult de douăzeci-treizeci de pași. Întinse brațele și înaintă încet, cu prudență. Dar după cîțiva pași dădu cu mîinile de un paravan și se trase îndărăt speriat. Știa bine că, puține clipe în urmă, paravanul nu fusese acolo.

— Ce v-a apucat ? — strigă. Dați-mi drumul !...

I se păru că aude iarăși rîsete înăbușite și foșnete, și atunci prinse curaj.

— Poate credeți că mi-e frică, începu el după o scurtă pauză, silindu-se să pară cît mai bine dispus. Dați-mi voie, dați-mi voie !... adăugă grăbit ca și cum s-ar fi așteptat să fie întrerupt. Dacă am acceptat să mă joc cu voi de-a v-ați ascunselea, am făcut-o pentru că mi-a fost milă de voi. Asta e adevărul : mi-a fost milă de voi. V-am văzut de la început, copile nevinovate, închise aici, într-un bordei, la țigănci, și mi-am spus : „Gavrilescule, fetele astea vor să-ți facă o farsă. Prefă-te că te lași păcălit. Lasă-le să creadă că nu știi să ghicești care-i țiganca. Așa e jocul"... Așa e jocul ! — strigă el cît putu mai tare. Și-acum că ne-am jucat destul, ieșiți la lumină.

Ascultă, zîmbind, cu mîna dreaptă rezemîndu-se de paravan. În acea clipă auzi pași fugărindu-se în întunerec, foarte aproape de el. Se întoarse brusc și întinse brațele înaintea lui.

— Să vedem care ești? — spuse. Să vedem pe cine am pus mîna. Oare am pus mîna pe țigancă?

Dar după ce-și roti așa, multă vreme, brațele în neștire, se opri să asculte, și de data aceasta nu mai ajungea la el, de nicăieri, nici cel mai mic zgomot.

— Nu-i nimic — spuse ca și cum ar fi știut că fetele se găsesc la cîțiva pași de el, ascunse în întunerec. Mai așteptăm. Văd că nu știți încă cu cine aveți de-a face. Mai tîrziu, o să vă pară rău. Aș fi putut să vă învăț să cîntați la pian. V-ați fi îmbogățit cultura muzicală. V-aș fi explicat *Liedurile* lui Schumann. Ce frumusețe! exclamă el cu fervoare. Ce muzică divină!

Simți din nou căldura, parcă mai puternic ca niciodată, și începu să se șteargă pe obraz cu mîneca tunicii. Apoi, descurajat, porni spre stînga, pipăind necontenit paravanul. Se oprea la răstimpuri și asculta, apoi pornea iar, grăbind pasul.

— Cine m-a pus să-mi pun mintea cu niște copile? izbucni deodată, cuprins brusc de furie. Pardon! Am spus copile din gentilețe. Voi sînteți altceva. Știți voi bine ce sînteți. Sînteți țigănci. Fără nici o cultură. Analfabete. Care din voi știe unde se află Arabia? Care din voi a auzit de colonelul Lawrence?

Paravanul părea că nu se mai sfîrșește, și cu cît înainta, cu atît căldura devenea mai insuportabilă. Își scoase tunica și după ce-și șterse furios fața și grumazul o puse pe umărul gol, ca un prosop, și bîjbîi din nou, cu brațul, să regăsească paravanul. Dar de data aceasta întîlni un perete neted și răcoros, și se lipi de el, întinzînd amîndouă brațele. Rămase multă vreme lipit de perete, respirînd adînc. Apoi începu să se miște încet, fără să se dezlipească de perete, ținîndu-se de-a lungul lui. Cîtva timp în urmă descoperi că-și pierduse tunica și pentru că transpira mereu se opri, își scoase șalvarii și începu să se șteargă pe față și pe tot corpul. În acea clipă i se păru că-l atinge ceva pe umăr; cu un țipăt scurt, sări speriat în lături.

— Dați-mi drumul! — strigă. V-am spus să-mi dați drumul!...

Din nou cineva, ceva, o ființă sau un obiect cu neputință de precizat, îl atinse pe față, pe umeri, și atunci în-

cepu să se apere învîrtind orbeşte şalvarii deasupra capului. Îi era din ce în ce mai cald, simţea broboanele de sudoare prelingîndu-i-se pe obraji, şi gîfîia. Într-o smucitură prea bruscă, şalvarii îi scăpară din mînă şi dispărură undeva, departe, în întunerec. Gavrilescu rămase o clipă cu braţul ridicat, strîngîndu-şi spasmodic pumnul, ca şi cum ar fi sperat să descopere, de la o clipă la alta, că se înşelase, că şalvarii erau încă în puterea lui. Se simţi deodată gol şi se făcu mic, lăsîndu-se pe vine, proptindu-şi mîinile pe covor şi plecîndu-şi fruntea, parcă ar fi fost gata s-o ia la goană.

Începu să înainteze pipăind cu palmele covorul în jurul lui, tot sperînd că şi-ar putea găsi şalvarii. Descoperea la răstimpuri obiecte pe care îi era greu să le identifice, unele semănau la început cu o lădiţă, dar se dovedeau a fi, pipăite mai bine, dovleci uriaşi înveliţi în broboade, altele care păreau la început perne sau suluri de divan, deveneau, corect pipăite, mingii, umbrele vechi umplute cu tărîţe, coşuri de rufe pline cu jurnale, dar nu apuca să hotărască ce-ar fi putut fi, pentru că descoperea necontenit alte obiecte în faţa lui şi începea să le pipăie. Uneori îi ieşeau în faţă mobile mari, şi Gavrilescu le ocolea prudent, căci nu le cunoştea formele şi-i era teamă să nu le răstoarne.

Nu-şi dădea seama de cînd umbla aşa, în genunchi sau tîrîndu-se pe pîntec în întunerec. Renunţase la speranţa că şi-ar mai putea găsi şalvarii. Ceea ce îl supăra tot mai mult era căldura. Parcă ar fi umblat în podul unei case acoperite cu tablă, într-o după-amiază de mare arşiţă. Simţea în nări aerul încins şi obiectele deveneau parcă tot mai calde. Trupul tot îi era leoarcă şi trebuia să se oprească la răstimpuri ca să se odihnească. Se întindea atunci cît putea mai mult, depărtîndu-şi picioarele şi mîinile în cruce, lipindu-şi obrazul de covor, respirînd adînc şi agitat, gîfîind.

Odată i se păru că aţipise, şi-l trezi o adiere neaşteptată, ca şi cum s-ar fi deschis undeva o fereastră, lăsînd să pătrundă răcoarea nopţii. Dar înţelese repede că era altceva, ceva care nu semăna cu nimic cunoscut, şi o clipă rămase încremenit, simţind cum i se răceşte sudoarea pe spate. Nu-şi putea aduce aminte ce s-a întîmplat după aceea. S-a speriat de strigătul pe care-l scoşese, şi s-a trezit alergînd nebuneşte în întunerec, lovindu-se de paravan, răsturnînd oglinzi şi tot felul de obiecte mărunte aşezate curios pe covor, alunecînd adesea şi căzînd, dar

ridicîndu-se repede şi pornind-o din nou la fugă. Se surprinse sărind peste lădițe şi ocolind oglinzile şi paravanele, şi atunci îşi dădu seama că pătrunsese într-o zonă de semiîntunerec, în care începea să se distingă contururile. În fundul coridorului, neobişnuit de sus în perete, părea că se deschide o fereastră, prin care se revărsa lumina amurgului de vară. Cînd intră în coridor, căldura ajunse insuportabilă. Trebui să se oprească, să-şi poată trage răsuflarea, şi cu dosul palmei îşi culegea sudoarea de pe frunte, de pe obraji. Îşi auzea inima bătîndu-i-se să se spargă.

Înainte de a ajunge în dreptul ferestrei, se opri din nou, speriat. Ajungeau pînă la el voci, şi rîsete, şi zgomot de scaune trase pe parchet, parcă un întreg grup s-ar fi ridicat de la masă şi s-ar fi îndreptat spre el. În acea clipă se văzu gol, mai slab decît se ştia, cu oasele ieşindu-i prin piele, şi totuşi cu pîntecul umflat şi căzut, aşa cum nu se mai văzuse vreodată. Nu mai avea timp să fugă înapoi. Apucă la întîmplare o draperie şi începu să tragă. Simți că draperia e gata să cedeze şi proptindu-se cu picioarele în perete, se lăsă cu toată greutatea pe spate. Dar atunci se întîmplă ceva neaşteptat. Începu să simtă că draperia îl trage, cu o putere crescîndă, spre ea, astfel că puține clipe în urmă se trezi lipit de perete şi deşi încercă să se desprindă lăsînd draperia din mîini, nu reuşi, şi foarte curînd se simți înfăşurat, strîns din toate părțile, ca şi cum ar fi fost legat şi împins într-un sac. Era din nou întunerec şi foarte cald, şi Gavrilescu înțelese că nu va putea rezista mult, se va sufoca. Încercă să țipe, dar gîtlejul îi era uscat, lemnos, şi sunetele păreau înecate în pîslă.

*

Auzi un glas care i se păru cunoscut.

— Ia spune, boierule, ia mai spune.

— Ce să vă mai spun ? — şopti el. V-am spus tot. Asta a fost tot. Am venit cu Elsa la Bucureşti. Eram săraci amîndoi. Am început să dau lecții de pian...

Ridică puțin capul de pe pernă şi dădu cu ochii de babă. Şedea la măsuță cu ibricul de cafea în mînă, gata să umple din nou ceştile.

— Nu, mulțumesc, eu nu mai beau ! — spuse ridicînd brațul. Am băut destulă cafea. Mi-e teamă să n-am să mai dorm la noapte.

Baba îşi umplu ceaşca, apoi puse ibricul pe un colț al măsuței.

— Ia mai spune, stărui ea. Ce-ai mai făcut ? Ce s-a mai întîmplat ?

Gavrilescu rămase multă vreme pe gînduri, făcîndu-și vînt cu pălăria.

— Apoi am început să ne jucăm de-a v-ați ascunselea, vorbi deodată cu un glas puțin schimbat, puțin sever. Firește, ele nu știau cu cine au de-a face. Eu sînt un om serios, sînt artist, profesor de pian. Eu venisem aici din simplă curiozitate. Mă interesează lucrurile noi, necunoscute. Mi-am spus : „Gavrilescu, iată o ocazie să-ți îmbogățești cunoștințele". N-am știut că e vorba de jocuri naïve, copilărești. Vă închipuiți, m-am văzut deodată gol, și auzeam voci, eram sigur că dintr-un moment în altul... înțelegeți ce vreau să spun...

Baba clătină din cap și sorbi pe îndelete din cafea.

— Ce ți-am mai căutat pălăria — vorbi ea. Au răscolit fetele tot bordeiul pînă au dat de ea.

— Da, recunosc, a fost și vina mea, continuă Gavrilescu. Nu știam că dacă nu le ghicesc la lumina zilei, va trebui să le caut, să le prind și să le ghicesc pe întuneric. Nu-mi spusese nimeni nimic. Și, repet, cînd m-am văzut gol, și am simțit draperia strîngîndu-se în jurul meu, ca un giulgiu, vă dau cuvîntul meu de onoare că era ca un giulgiu...

— Ce-am mai pătimit pînă te-am îmbrăcat, spuse baba. Că nu voiai deloc să te lași îmbrăcat...

— Vă spun, draperia aceea era ca un giulgiu, mă strîngea din toate părțile, mă înfășurase și mă strîngea de nu mai puteam respira. Și era o căldură ! — exclamă făcîndu-și mai tare vînt cu pălăria. Mă mir că nu m-am sufocat !...

— Da, a fost foarte cald — spuse baba.

În acea clipă se auzi, depărtat, huruitul metalic al tramvaiului. Gavrilescu își duse mîna la frunte.

— Ah ! — exclamă, ridicîndu-se anevoie de pe sofa, cum trece timpul. M-am luat cu vorba, și, din una în alta, am uitat că trebuie să mă duc pînă în strada Preoteselor. Închipuiți-vă că, mi-am uitat servieta cu partituri. Îmi spuneam azi după-amiază : „Gavrilescule, atenție, că parcă, parcă"... Da, îmi spuneam ceva cam în felul acesta, dar nu-mi aduc bine aminte ce...

Făcu cîțiva pași spre ușă, apoi se întoarse, plecă puțin din umeri și spuse, salutînd cu pălăria :

— Mi-a părut bine de cunoștință.

În curte rămase neplăcut surprins. Deşi soarele apusese, era mai cald decît fusese în plină după-amiază. Gavrilescu îşi scoase haina, şi-o puse pe umăr şi, continuînd să-şi facă vînt cu pălăria, traversă curtea şi ieşi. Depărtîndu-se de zidul ădumbrit de arbori, regăsi căldura încinsă a caldarîmului şi mirosul de praf şi asfalt topit. Umbla abătut, cu umerii căzuţi, cu privirile risipite înaintea lui. În staţie nu mai aştepta nimeni. Cînd auzi tramvaiul apropiindu-se, înălţă braţul şi-i făcu semn cu mîna.

Vagonul era aproape gol şi avea toate ferestrele deschise. Se aşeză în faţa unui tînăr în cămaşă şi pentru că văzu taxatorul apropiindu-se începu să-şi caute portofelul. Îl găsi mai repede decît s-ar fi aşteptat.

— E ceva nemaipomenit ! — exclamă. Vă dau cuvîntul meu de onoare că e mai rău ca în Arabia. Dacă aţi auzit cumva de colonelul Lawrence...

Tînărul zîmbi, distrat, apoi întoarse capul spre fereastră.

— Cam cît să fie ceasul ? întrebă Gavrilescu pe taxator.

— Opt şi cinci.

— Ce ghinion ! Am să le găsesc la masă. Au să creadă că tocmai d-aia am venit atît de tîrziu, ca să le găsesc la masă. Înţelegeţi, nu-mi convine să creadă că... Înţelegeţi ce vreau să spun. Pe de altă parte, dacă le spun unde am fost, M-me Voitinovici e o persoană curioasă, are să mă ţină pînă la miezul nopţii ca să-i povestesc.

Taxatorul îl privise, zîmbind, şi făcu semn cu ochiul tînărului.

— Spuneţi-i c-aţi fost la ţigănci, şi o să vedeţi, n-o să vă mai întrebe nimic...

— Ah, nu, imposibil. O cunosc bine. E o femeie curioasă. Mai bine nu spun nimic.

La staţia următoare se urcară cîteva perechi tinere şi Gavrilescu se mută aproape de ei ca să poată asculta mai bine conversaţia. Cînd socoti că poate intra în vorbă, ridică uşor braţul :

— Dacă-mi daţi voie, am să vă contrazic. Eu, pentru păcatele mele, sînt profesor de pian, dar n-am fost făcut pentru asta...

— Strada Preoteselor, auzi el taxatorul, şi sculîndu-se brusc, salută şi traversă grăbit coridorul.

Porni agale, făcîndu-şi vînt cu pălăria. În dreptul numărului 18 se opri, îşi aranjă cravata, îşi trecu mîna prin

păr, și intră. Urcă încet scările pînă la etajul I, apoi sună apăsat. Cîteva clipe în urmă îl ajunse tînărul din tramvai.

— Ce coincidență, exclamă Gavrilescu, văzîndu-l că se oprește lîngă el.

Ușa se deschise brusc și în prag apăru o femeie încă tînără, dar cu obrazul palid și veștejit. Avea un șorț de bucătărie și în mîna stîngă ținea un borcan de muștar. Dînd cu ochii de Gavrilescu se încruntă.

— Ce poftiți ? — întrebă.

— Mi-am uitat servieta, început Gavrilescu intimidat. M-am luat cu vorba și am uitat-o. Am avut treburi prin oraș și n-am putut veni mai devreme.

— Nu înțeleg. Ce fel de servietă ?

— Dacă s-a așezat la masă n-o deranjați, continuă pripit Gavrilescu. Știu unde am lăsat-o. E lîngă pian.

Și dădu se intre, dar femeia nu se clinti din prag.

— Pe cine căutați dumneavoastră, domnule ?

— Pe doamna Voitinovici. Eu sînt Gavrilescu, profesorul de pian al Otiliei. N-am avut plăcerea să vă întîlnesc, adăugă politicos.

— Ați greșit adresa, spuse femeia. Aici e numărul 18.

— Dați-mi voie, începu din nou Gavrilescu zîmbind. Cunosc apartamentul acesta de cinci ani. Pot spune că fac parte din familie. Vin aici de trei ori pe săptămînă...

Tînărul ascultase conservația rezemat de perete.

— Cum spuneți că o cheamă ? — îl întrebă.

— Doamna Voitinovici. E mătușa Otiliei, Otilia Pandele...

— Nu stă aici, îl întrerupse tînărul. Aici locuim noi, familia Georgescu. Dînsa, doamna de față, e soția tatălui meu. E năsoufă Petrescu...

— Te rog fii politicos, spuse femeia. Și să nu-mi vii acasă cu tot felul de persoane...

Apoi întoarse spatele și dispăru în coridor.

— Vă cer scuze pentru această scenă, spuse tînărul încercînd să zîmbească. E a treia soție a tatălui meu. Poartă pe umerii ei toate erorile căsătoriilor anterioare. Cinci băieți și o fată.

Gavrilescu îl asculta turburat, făcîndu-și vînt cu pălăria.

— Regret, începu el, regret foarte sincer. N-am voit s-o supăr. E drept, e ora cam nepotrivită. E ora mesii Dar vedeți, mîine dimineață am o lecție în Dealul Spirii Am nevoie de servietă. Am Czerny II și III acolo. Sînt

partiturile mele, cu interpretările mele personale însemnate pe margini. De aceea le port totdeauna cu mine.

Tînărul îl privea continuînd să zîmbească.

— Nu cred că m-am făcut înţeles, îl întrerupse el. Ceea ce vreau să vă spun e că aici locuim noi, familia Georgescu. Locuim de patru ani.

— Imposibil ! — exclamă Gavrilescu. Am fost aici acum cîteva ceasuri, am avut lecţii cu Otilia de la două la trei. Apoi m-am luat cu vorba cu doamna Voitinovici.

— În strada Preoteselor 18, etajul I ? — se miră tînărul zîmbind amuzat.

— Exact. Cunosc foarte bine casa. Vă spun unde e pianul. Vă duc acolo cu ochii închişi. E în salon, lîngă fereastră.

— Noi n-avem pian, spuse tînărul. Încercaţi la alt etaj. Deşi vă asigur că n-o s-o găsiţi nici la etajul II. Acolo locuieşte familia căpitan Zamfir. Încercaţi la etajul III. Îmi pare rău, adăugă văzînd că Gavrilescu îl asculta speriat, făcîndu-şi tot mai agitat vînt cu pălăria. Mi-ar fi plăcut să existe şi o Otilie în casa asta...

Gavrilescu şovăi, privindu-l adînc în ochi.

— Vă mulţumesc, spuse el tîrziu. Să încerc şi la etajul III. Deşi vă dau cuvîntul meu de onoare că pe la trei şi un sfert eram aici — şi întinse braţul cu fermitate, arătînd spre coridor.

Începu să urce, răsuflînd greu. La etajul III îşi şterse îndelung faţa cu una din batiste, apoi sună. Auzi paşi mărunţi, şi curînd deschise uşa un băieţel de vreo cinci-şase ani.

— Ah — exclamă Gavrilescu, mi-e teamă că am confundat etajele. Căutam pe doamna Voitinovici...

— Doamna Voitinovici locuia la etajul I, spuse, dar s-a mutat, a plecat în provincie.,

— A plecat de mult ?

— Oh, da, de mult. La toamnă se împlinesc opt ani. A plecat îndată ce s-a căsătorit Otilia.

Gavrilescu îşi duse mîna la frunte şi începu să se frece. Apoi căută privirile femeii şi zîmbi cît putu de blajin.

— Cred că faceţi o confuzie, începu el. Eu vă vorbesc de Otilia Pandele, din clasa VI-a de liceu, nepoata doamnei Voitinovici.

— Le-am cunoscut bine pe amîndouă, vorbi femeia. Cînd ne-am mutat noi aici, Otilia tocmai se logodise, ştiţi, a fost la început încurcătura aceea cu maiorul. Doamna

Voitinovici nu voia să-și dea consimțămîntul, și avea dreptate, era prea mare diferența de vîrstă. Otilia era un copil, nu împlinise încă 19 ani. Din fericire l-a întîlnit pe Frîncu, pe inginerul Frîncu, nu se poate să nu fi auzit dumneavoastră de el.

— Inginerul Frîncu ? — repetă Gavrilescu... Frîncu ?

— Da, inventatorul. Au scris și jurnalele...

— Inventatorul Frîncu, repetă Gavrilescu visător. Curios...

Apoi întinse mîna, mîngîie băiatul pe cap, și plecîndu-se scurt de mijloc, salută :

— Vă rog să mă iertați. Cred că am confundat etajele.

Tînărul îl aștepta fumînd rezemat de ușă.

— Ați aflat ceva ? — îl întrebă.

— Doamna de sus pretinde că s-a măritat, dar vă asigur că e vorba de o confuzie. Otilia n-are nici 17 ani, e în clasa VI-a de liceu. Am stat de vorbă cu doamna Voitinovici, am vorbit de o sumă de lucruri, nu mi-a spus nimic.

— E curios...

— E chiar foarte curios, spuse Gavrilescu prinzînd curaj. De aceea, vă spun, nu cred nimic. Vă dau cuvîntul meu de onoare. Dar, în sfîrșit, ce să mai insist. E o confuzie la mijloc... Am să vin din nou mîine dimineață...

Și după ce salută, început să coboare hotărît scările. „Gavrilescule, șopti îndată ce ajunse în stradă, atenție, că începi să te ramolești. Începi să-ți pierzi memoria. Confunzi adresele"... Zări tramvaiul apropiindu-se și grăbi pasul. De-abia cînd se așeză la fereastra deschisă începu să simtă o ușoară adiere.

— În sfîrșit ! — exclamă el adresîndu-se doamnei din fața lui. Parcă, parcă... Dar se trezi că nu știe cum să termine fraza, și zîmbi încurcat : Da, reluă după o scurtă pauză. Spuneam adineauri unui prieten, parcă, parcă am fi fost în Arabia. Colonelul Lawrence, dacă ați auzit de el...

Doamna continuă să privească pe fereastră.

— Acum, într-un ceas, două, reîncepu Gavrilescu, are să vină și noaptea. Întunericul, vreau să spun. Răcoarea nopții. În sfîrșit... O să putem respira.

Taxatorul se oprise în fața lui, așteptînd, și Gavrilescu începu să caute prin buzunare.

— După miezul nopții, o să putem respira, se adresă el taxatorului. Ce zi lungă ! — adăugă puțin nervos, nereușind să-și găsească portmoneul. Cîte peripeții !... Ah ! În sfîrșit, exclamă el și deschise repede portmoneul.

— Asta nu mai merge, spuse taxatorul înapoindu-i bancnota. O schimbați la bancă...

— Dar ce are ? — întrebă Gavrilescu, învîrtind mirat bancnota între degete.

— S-au scos din circulație acum un an. O schimbați la bancă.

— Curios ! — făcu Gavrilescu privind bancnota cu mare atenție. Azi-dimineață era bună. Și la țigănci le primește. Am avut încă trei ca astea, și la țigănci le-a primit pe toate...

Doamna păli ușor, și ridicîndu-se ostentativ trecu la celălalt capăt al tramvaiului...

— Nu trebuia să vorbiți de țigănci în fața unei doamne, îl mustră taxatorul.

— Toată lumea vorbește, se apără Gavrilescu. Trec de trei ori pe săptămînă cu tramvaiul ăsta, și vă dau cuvîntul meu de onoare...

— Da, e adevărat, interveni un pasager. Vorbim toți, dar nu în fața doamnelor. E o chestie de de bună-cuviință. Mai ales acum că au să-și facă și iluminații. Da, da, și-a dat municipalitatea consimțămîntul : au să facă iluminații în grădină. Eu, pot să spun, sînt un om fără prejudecăți, dar iluminațiile la țigănci le consider o provocare...

— Curios, făcu Gavrilescu. N-am auzit nimic.

— Scrie în toate jurnalele, interveni un alt pasager. E o rușine ! — exclamă ridicînd glasul. E nepermis !...

Cîțiva întoarseră capetele, și sub privirile lor mustrătoare, Gavrilescu își plecă ochii.

— Mai căutați, poate mai aveți și alți bani, spuse taxatorul. Dacă nu, coborîți la prima stație.

Îmbujorat, neîndrăznind să-și ridice privirile, Gavrilescu reîncepu să se caute prin buzunare. Din fericire, portofelul cu mărunțiș era chiar deasupra, între batiste. Gavrilescu numără cîteva monezi și i le întinse.

— Mi-ați dat numai cinci lei, spuse taxatorul arătîndu-i în palmă.

— Da, pînă la Vama Poștei.

— Nu importă pînă unde este, dar biletul costă zece lei. Pe ce lume trăiți dumneavoastră ? — adăugă taxatorul cu un glas sever.

— Trăiesc la București, spuse Gavrilescu ridicînd cu mîndrie privirile, și umblu cu tramvaiul de trei-patru ori pe zi și fac asta de ani de zile, și întotdeauna am plătit cinci lei...

Aproape tot vagonul asculta acum cu interes conversația. Cîțiva pasageri se apropiaseră și se așezară pe scaunele alăturate. Taxatorul săltă de mai multe ori monezile în palmă, apoi spuse :

— Dacă nu vreți să-mi dați și restul, coborîți la stația următoare.

— Tramvaiul s-a scumpit de vreo trei-patru ani, vorbi cineva.

— De cinci ani, preciză taxatorul.

— Vă dau cuvîntul meu de onoare, începu patetic Gavrilescu.

— Atunci coborîți la prima stație, îl întrerupse taxatorul.

— Mai bine plătiți diferența, îl sfătui cineva, că pînă la Vama Poștei aveți o bucată bună de mers.

Gavrilescu căută în portofel și întinse încă cinci lei.

— Se petrec lucruri curioase în țara asta, șopti el după ce se depărtă taxatorul. Se iau hotărîri peste noapte, la 24 de ceasuri. Mai exact în șase. Vă dau cuvîntul meu de onoare... Dar, în sfîrșit, ce să mai insist ? A fost o zi teribilă. Și ce e mai grav, e că nu putem trăi fără tramvai. Eu, cel puțin, sînt silit să umblu de trei-patru ori pe zi cu tramvaiul. Și totuși o lecție de pian, e o sută de lei. O bancnotă ca asta. Și acum, nici bancnota asta nu mai e bună... Trebuie să mă duc s-o schimb la bancă...

— Dați-mi-o mie, spuse un domn în vîrstă. O schimb mîine la birou...

Scoase din portmoneu o bancnotă, și i-o întinse. Gavrilescu o apucă cu mare grijă și o privi cu atenție.

— E frumoasă, spuse. S-au pus de mult în circulație ?

Cîțiva pasageri se priviră între ei zîmbind.

— De vreo trei ani, spuse unul.

— E curios că n-am văzut-o pînă acum. E drept, sînt cam distrat. Am fire de artist...

Așeză bancnota în portmoneu, apoi își lăsă privirile pe fereastră.

— S-a făcut noapte, spuse. În sfîrșit !

Se simți deodată obosit, istovit și rezemîndu-și capul în palmă, închise ochii. Rămase așa pînă la Vama Poștei.

*

Încercase zadarnic să deschidă ușa cu cheia, apoi apăsase îndelung pe butonul soneriei, și după ce bătuse de mai multe ori, cînd mai puternic, în ferestrele sufrageriei, se reîntoarse în fața ușii de la intrare și începu să bată cu

pumnul. Curînd, la fereastra deschisă a unei case vecine apăru, din întunerec, un bărbat în cămaşă de noapte şi strigă răguşit :

— Ce e scandalul ăsta, domnule ?... Ce te-a apucat ?

— Scuzaţi, făcu Gavrilescu. Nu ştiu ce s-a întîmplat cu nevastă-mea. Nu răspunde. Şi s-a stricat şi cheia, nu pot să intru în casă.

— Dar de ce să intri ? Cine eşti dumneata ?

Gavrilescu se îndreptă spre fereastră şi salută :

— Deşi sîntem vecini, începu el, nu cred că am avut plăcerea să vă cunosc. Numele meu e Gavrilescu şi locuiesc aici cu soţia mea, Elsa...

— Atunci aţi greşit adresa. Aici locuieşte domnul Stănescu. Şi nu e acasă, e plecat la băi.

— Daţi-mi voie, îl întrerupse Gavrilescu. Îmi pare rău că trebuie să vă contrazic, dar cred că faceţi o confuzie. Aici, la numărul 101, locuim noi, Elsa şi cu mine. Locuim de patru ani.

— Dar încetaţi, domnilor, o dată, că nu putem dormi ! strigă cineva. Ce Dumnezeu ?

— Pretinde că locuieşte în casa domnului Stănescu...

— Nu pretind, protestă Gavrilescu. Aici e casa mea, şi nu permit nimănui. Şi înainte de toate vreau să ştiu unde este Elsa, ce s-a întîmplat cu ea...

— Întrebaţi la comisariat, vorbi cineva de la etaj.

Gavrilescu ridică speriat capul :

— De ce la comisariat ? Ce s-a întîmplat ? — strigă el emoţionat. Ştiţi ceva ?

— Nu ştiu nimic, dar vreau să dorm. Şi dacă dumneavoastră o să staţi toată noaptea de vorbă...

— Îmi daţi voie, făcu Gavrilescu. Şi mie mi-e somn, sînt, pot spune, foarte obosit... Am avut o zi teribilă. Călduri ca în Arabia... Dar nu înţeleg ce s-a întîmplat cu Elsa. De ce nu răspunde ? Poate i s-o fi făcut rău şi-o fi leşinat.

Şi reîntorcîndu-se în faţa uşii de la numărul 101 începu din nou să bată cu pumnul tot mai puternic.

— Nu ţi-am spus, domnule, că nu e acasă ? Că domnul Stănescu e plecat la băi ?

— Chemaţi poliţia ! — se auzi o voce ascuţită de femeie. Chemaţi imediat poliţia !

Gavrilescu se opri brusc şi se rezemă de uşă, respirînd greu. Se simţit deodată foarte obosit şi se aşeză pe o treaptă, îşi prinse fruntea în palme. „Gavrilescule, şopti,

atenţie, că s-a întîmplat ceva foarte serios, şi nu vor să-ţi spună. Ţine-te bine, fă un efort de memorie"...

— M-me Trandafir ! — exclamă el. Trebuia să mă gîndesc de la început. M-me Trandafir ! — strigă, ridicîndu-se şi îndreptîndu-se spre casa din faţă. M-me Trandafir !...

Cineva care rămăsese la fereastră spuse cu un glas mai potolit :

— Lăsaţi-o să doarmă, săraca.

— E urgent !

— Lăsaţi-o să doarmă, Dumnezeu s-o ierte, c-a murit de mult.

— Imposibil ! — făcu Gavrilescu. Am vorbit cu ea azi-dimineaţă.

— O confundaţi poate cu soră-sa, Ecaterina : M-me Trandafir a murit acum cinci ani.

Gavrilescu rămase o clipă împietrit, apoi băgă mîinile în buzunare şi scoase cîteva batiste.

— Curios, şopti el tîrziu.

Se întoarse agale, şi urcînd cele trei trepte de la numărul 101, îşi luă pălăria şi şi-o puse pe cap. Umbla încet, fără gînduri, ştergîndu-se în neştire cu batista. Cîrciuma din colţ era încă deschisă şi după ce-i dădu tîrcoale se hotărî să intre.

— Nu mai servim decît la pahar, spuse băiatul. Închidem la două.

— La două ? — se miră Gavrilescu. Dar cît e ceasul acum ?

— E două. E chiar două trecute...

— E teribil de tîrziu, şopti Gavrilescu, mai mult pentru sine.

Apropiindu-se de tejghea, i se păru că recunoaşte figura cîrciumarului, şi inima începu să-i bată.

— Nu sînteţi dumneavoastră domnul Costică ? — întrebă.

— Eu sînt, spuse cîrciumarul, privindu-l lung. Parcă v-aş cunoaşte, adăugă după o pauză.

— Parcă, parcă... începu Gavrilescu, apoi îşi pierdu firul şi tăcu, zîmbind încurcat. Am fost pe aici de mult, reluă el, aveam nişte prieteni. M-me Trandafir.

— Da, Dumnezeu s-o ierte...

— M-me Gavrilescu, Elsa...

— Ah, ce-a mai fost şi cu dînsa, îl întrerupse cîrciumarul, nici pînă în ziua de azi nu se ştie ce s-a întîmplat. L-a căutat poliţia cîteva luni şi n-a putut să dea de

el, nici viu, nici mort... Parcă ar fi intrat în pămînt... Biata M-me Elsa, l-a așteptat ce l-a așteptat, și pe urmă a plecat la familia ei în Germania. Și-a vîndut lucrurile și a plecat. N-aveau cine știe ce, erau săraci. Mă bătea gîndul să cumpăr eu pianul.

— Va să zică a plecat în Germania, spuse Gavrilescu visător. A plecat de mult ?

— De mult, de mult. La cîteva luni după ce a dispărut Gavrilescu. La toamnă se împlinesc 12 ani. A scris și în ziare...

— Curios, șopti Gavrilescu, încercînd să-și facă vînt cu pălăria. Și eu dacă ți-aș spune dumitale, dacă ți-aș spune că azi-dimineață, și-ți dau cuvîntul meu de onoare că nu exagerez, azi-dimineață am stat cu ea de vorbă... Ceva mai mult. La prînz am mîncat împreună. Pot să-ți spun și ce-am mîncat...

— S-o fi întors, vorbi cîrciumarul privindu-l nedumerit.

— Nu, nu s-a întors. N-a plecat deloc. E la mijloc o confuzie. Acum sînt cam obosit, dar mîine dimineață am să-i dau eu de rost...

Se înclină ușor și ieși.

Înainta agale, cu pălăria într-o mînă și batista în cealaltă, oprindu-se îndelung pe fiecare bancă, să se odihnească. Era o noapte clară, fără lună, și pe străzi începea să se reverse răcoarea grădinilor. Tîrziu îl ajunse din urmă o trăsură cu un cal.

— Încotro, boierule ? — întrebă birjarul.

— La țigănci, răspunse Gavrilescu,

— Atunci urcați, că vă duc pe doi poli, spuse birjarul oprind trăsura.

— Îmi pare rău, dar nu prea am bani. Mi-a mai rămas o sută de lei și ceva mărunțiș. Și suta îmi trebuie ca să pot intra la țigănci.

— E mai mult, vorbi birjarul începînd să rîdă. Nu v-ajunge o sută de lei.

— Eu atîta am plătit azi după-amiază. Noapte bună, adăugă el, pornind din nou.

Dar trăsura se ținea după el la pas.

— Asta-i regina nopții, spuse birjarul aspirînd adînc. Asta-i din grădina domnului general. D-aia îmi place să trec pe aici, noaptea. Am mușterii, n-am mușterii, eu trec pe-aici în fiecare noapte. Grozav ce-mi plac florile

— Ai fire de artist, spuse Gavrilescu, zîmbind.

Apoi se așeză pe o bancă și-l salută cu mîna. Dar birjarul opri brusc trăsura și o aduse lîngă el, în dreptul băncii. Își scoase tabacherea și începu să-și răsucească o țigară.

— Îmi plac florile, spuse. Caii și florile. În tinerețe am fost dricar. Ce frumusețe ! Șase cai, îmbrăcați în negru și înmuiați în aur, și flori, flori, sumedenie de flori ! Ei, a trecut tinerețea, s-au dus toate. Am îmbătrînit, am ajuns birjar de noapte, cu un singur cal.

Își aprinse țigara și trase un fum pe îndelete.

— Va să zică, la țigănci, începu el tîrziu.

— Da, e o chestie personală, se grăbi Gavrilescu să explice. Am fost azi după-amiază pe-acolo, și a ieșit o sumă de încurcături.

— Ah, țigăncile, făcu birjarul cu tristețe. Dacă n-ar fi țigăncile, adăugă el, coborînd glasul. Dacă n-ar fi...

— Da, spuse Gavrilescu, toată lumea vorbește. În tramvai, vreau să spun. Cînd trece tramvaiul prin fața grădinii, toată lumea vorbește de țigănci...

Se ridică de pe bancă, și porni din nou la drum, cu trăsura ținîndu-se la pas după el.

— S-o luăm pe aici, spuse birjarul arătînd cu biciul o străduță, că tăiem drumul... Și pe-aici trecem pe la biserică. A înflorit și-acolo regina nopții. E drept, nu e ca la general, dar o să vedeți, n-o să vă pară rău...

— Ai fire de artist — spuse Gavrilescu visător.

În dreptul bisericii se opriră amîndoi să respire parfumul florilor.

— Parcă ar mai fi și altceva decît regina nopții, spuse Gavrilescu.

— Ah, sînt fel de fel de flori. Dacă a fost vreo înmormîntare astăzi, au rămas flori multe. Și acum, spre dimineață, toate florile astea încep din nou să miroasă... Veneam des pe aici, cu dricul. Era o frumusețe !...

Își fluieră scurt calul și porni o dată cu Gavrilescu.

— Acum nu mai avem mult, spuse. De ce nu urcați ?

— Îmi pare rău, dar n-am bani...

— Îmi dați din mărunțiș. Urcați...

Gavrilescu șovăi cîteva clipe, apoi, cu un efort, urcă. Dar îndată ce se urni trăsura, își lăsă capul pe perna trăsurii și adormi.

— Era frumos, început birjarul. Era biserică bogată, și tot lume bună... Tinerețe...

Întoarse capul, și văzîndu-l că doarme începu să fluiere ușor, și calul își învioră pasul.

— Am ajuns, strigă el, dîndu-se jos de pe capră. Dar sînt porţile închise...

Începu să-l scuture, şi Gavrilescu se deşteptă tresărind.

— Sînt porţile închise, repetă birjarul. Trebuie să sunaţi...

Gavrilescu îşi luă pălăria, îşi aranjă cravata şi coborî. Apoi începu să-şi caute portofelul cu mărunţiş.

— Nu mai căutaţi, spuse birjarul. Îmi daţi altădată. Eu tot am să aştept aici, adăugă. La ora asta, dacă mai pică vreun muşteriu, tot pe aici îl găsesc.

Gavrilescu îl salută cu pălăria, apoi se apropie de poartă, căută soneria şi apăsă pe buton. Chiar în acea clipă poarta se deschise, şi intrînd în curte Gavrilescu se îndreptă spre boschet. Se mai zărea la fereastră o lumină plăpîndă. Bătu sfios la uşă, şi, văzînd că nu-i răspunde nimeni, puse mîna pe clanţă şi intră. Baba adormise cu capul pe măsuţă.

— Sînt eu Gavrilescu, spuse, bătînd-o uşor pe umăr. Mi-aţi făcut o groază de încurcături, adăugă, văzînd-o că se deşteaptă şi începe să caşte.

— E tîrziu, spuse baba, frecîndu-se la ochi. Nu mai e nimeni.

Dar privindu-l lung îl recunoscu.

— Ah, tot d-ta eşti, muzicantul. Mai e doar nemţoaica. Ea nu doarme niciodată...

Gavrilescu îşi simţi din nou inima bătîndu-i şi începu uşor să tremure.

— Nemţoaica ? — repetă el.

— O sută de lei, spuse baba.

Gavrilescu începu să-şi caute portmoneul, dar mîinile îi tremurau tot mai tare, şi cînd îl găsi, între batiste, portmoneul îi alunecă pe covor.

— Vă cer iertare, spuse plecîndu-se cu greutate să-l ridice. Sînt cam obosit. A fost o zi teribilă...

Baba luă bancnota, se ridică de pe scăunaş şi, din prag, îi arătă cu braţul casa cea mare :

— Vezi să nu te rătăceşti, îi spuse. Să te ţii drept pe coridor, şi să numeri şapte uşi. Şi cînd oi ajunge la a şaptea, să baţi de trei ori şi să spui : „Eu sînt, m-a trimis baba".

Apoi îşi opri un căscat, bătîndu-şi gura cu palma, şi închise uşa. Respirînd anevoie, Gavrilescu se îndreptă încet spre clădirea care strălucea argintie sub stele. Urcă treptele de marmoră, deschise uşa şi rămase o clipă neho-

tărît. În fața lui se întindea un coridor slab luminat și Gavrilescu simți din nou cum inima începe să i se zbată, parcă ar fi stat să se spargă. Începu să înainteze, emoționat, numărînd cu glas tare ușile pe lîngă care trecea. Curînd se trezi că numără : treisprezece, paisprezece... și se opri dezorientat. „Gavrilescule, șopti, atenție, că iar ai făcut o încurcătură. Nu treisprezece, nu paisprezece, ci șapte. Așa a spus baba, să numeri șapte uși"... Voi să se întoarcă și să numere din nou, dar după cîțiva pași se simți sleit de puteri, și oprindu-se în fața primei uși la îndemînă, bătu de trei ori și intră. Era un salon mare și simplu, aproape sărăcăcios mobilat, iar în dreptul ferestrei, privind spre grădină, se profila umbra unei femei tinere.

— Scuzați, începu Gavrilescu. Am numărat greșit.

Umbra se dezlipi de la fereastră și se îndreptă spre el, cu pași moi, și un parfum uitat îi reveni deodată în amintire.

— Hildegard ! — exclamă, lăsînd să-i cadă pălăria din mînă.

— De cînd te-aștept, spuse fata apropiindu-se. Te-am căutat peste tot...

— Am fost la berărie, șopti Gavrilescu. Dacă n-aș fi fost cu ea la berărie, nu s-ar fi întîmplat nimic. Sau dacă aș fi avut ceva bani la mine... Dar așa, a plătit ea, Elsa, și înțelegi, m-am simțit obligat... și acum e tîrziu, nu e așa ? E foarte tîrziu...

— Ce importanță poate să aibă, spuse fata. Hai să mergem...

— Dar nu mai am nici casă, nu mai am nimic. A fost o zi teribilă... M-am luat cu vorba cu m-me Voitinovici și-am uitat servieta cu partituri...

— Întotdeauna ai fost distrat, îl întrerupse. Să mergem...

— Dar unde ? Unde ? — încercă Gavrilescu să strige. În casa mea s-a mutat cineva, i-am uitat numele, dar e cineva pe care nu-l cunosc... Și nici măcar nu e acasă, ca să-i putem explica. E plecat la băi...

— Vino cu mine, spuse fata apucîndu-l de mînă și trăgîndu-l ușor în coridor.

— Dar n-am nici bani, continuă Gavrilescu în șoaptă. Tocmai acum cînd s-au schimbat banii și s-a scumpit tramvaiul...

— Ai rămas același, spuse fata, începînd să rîdă. Ți-e frică...

— Dintre cunoscuţi n-a mai rămas nimeni, continuă Gavrilescu, în şoaptă. Toată lumea e la băi. Şi m-me Voitinovici, de la care m-aş fi putut împrumuta, lumea spune că ar fi plecat în provincie... Ah, pălăria, exclamă, şi voi să se întoarcă.

— Las-o, răspunse fata. N-o să mai ai nevoie de ea acum.

— Nu se ştie, nu se ştie, stărui Gavrilescu să-şi desprindă mîna din mîna fetei. E o pălărie foarte bună, e aproape nouă.

— E adevărat ? — se miră fata. Tu încă nu înţelegi ? Nu înţelegi ce ţi s-a întîmplat, acum de curînd, de foarte curînd ? E adevărat că nu înţelegi ?

Gavrilescu o privi în ochi, şi oftă.

— Sînt cam obosit, spuse, iartă-mă. A fost o zi teribilă... Dar acum parcă încep să mă simt mai bine...

Fata îl trase uşor după ea. Traversă curtea şi ieşiră fără să mai deschidă poarta. Birjarul îi aştepta moţăind, şi fata îl trase tot atît de uşor după ea în trăsură.

— Dar îţi jur, începu Gavrilescu, în şoaptă, îţi dau cuvîntul meu de onoare că nu mai am nici un ban...

— Încotro, domnişoară ? — întrebă birjarul. Şi cum vă duc ? La pas sau mai repejor ?

— Ia-o spre pădure, pe drumul ăla mai lung, spuse fata. Şi mînă încet. Nu ne grăbim...

— Hei, tinereţe ! — făcu birjarul fluierînd uşor calul.

Îi ţinea mîna prinsă în mîinile ei, dar se rezemase cu capul pe pernă, cu ochii pe cer. Gavrilescu o privea adînc, concentrat.

— Hildegard, începu el tîrziu. Se întîmplă ceva cu mine, şi nu ştiu bine ce. Dacă nu te-aş fi auzit vorbind cu birjarul aş crede că visez....

Fata întoarse capul spre el şi-i zîmbi.

— Toţi, visăm, spuse. Aşa începe. Ca într-un vis...

Paris, iunie 1959

DUILIU ZAMFIRESCU (1858—1922) a cultivat nuvelistica luîndu-şi modele celebre (Cehov, de exemplu). Ea se încadrează armonios romanului de mai tîrziu (ciclul Comăneştenilor). Atmosfera din *Viaţa la ţară* este prezentă încă în *Spre Coteşti*. Exemplară este şi *Subprefectul* ce are ca eroină o altă Doamnă Bovary de tîrg românesc, Didina, personaj ce întregeşte galeria feminină atît de sugestivă în opera sa. *Frica* se apropie de notaţia naturalistă din *O făclie de Paşti*, iar *Conu Alecu Zăgănescu* se înrudeşte cu personajele lui Brătescu-Voineşti.

IOAN AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI (1868—1946) este, pentru G. Ibrăileanu, „începutul literaturii noastre celei mai nouă şi, fiind un scriitor de talent şi un adevărat nuvelist, putem adăuga că de la el începe nuvela română, ca gen căruia să i se fi consacrat un scriitor şi care să îndeplinească toate condiţiile genului". Două sînt temele lui preferate : universul vînatului şi pescuitului şi reveriile poetice ale provinciei de tipul „nobleţea ascunsă", „martirul fără glorie" etc. Aşa se şi explică interesul său constant pentru Turgheniev şi Maupassant. Dacă la M. Sadoveanu cinegeticul era prilej de „contemplare a sălbăticiei geologice", la Brătescu-Voineşti el capătă finalităţi moralizatoare. De aici o abordare descriptivă obiectivă, neparticipativă faţă de ea. Ne avînd trăiri afective autentice în faţa spectacolului naturii, acestea reducîndu-se mai mult la exclamaţii de spectator comun, scriitorul dovedeşte şi o insuficienţă estetică şi o inapetenţă filosofică (vezi *Inimă de tată*). Tot de aceea eroii celuilalt registru nuvelistic sînt la fel de amputaţi, sociologic vorbind, de astă dată. Ei sînt mai mult nişte alienaţi decît învinşi ori inadaptabili ; pentru a merita să fie numiţi astfel, ei ar fi trebuit să lupte, ceea ce nu fac (cazul lui Rizescu din *În lumea dreptăţii, Niculăiţă Minciună, Pană Trăsnea Sfîntul* şi ceilalţi).

I. A. BASSARABESCU (1870—1952) scrie, cu mici excepţii, schiţă şi nuvelă ilustrînd, alături de E. Gîrleanu şi alţi cîţiva, vocaţia aproape unilaterală pentru „genul scurt" la noi. Primul volum, *Nuvele*, îi apare în 1903 (ca şi al lui Brătescu-Voineşti) şi îi urmează altele : *Vulturi* (1907), *Norocul* (1908), *Nuvele* (1923) etc. Îl face celebru mai ales nuvela *Pe drezină*, „capodoperă a genului" (după I. Rotaru). Bassarabescu transpune, cum s-a spus, drama doamnei Bovary într-un tîrg de provincie românesc. În rest, un univers al automatismelor şi obsesiilor unor mici funcţionari, pen-

sionari etc. O ironie sentimentală, duioasă, îmbrățișează însă acest univers vetust, provincial, Bassarabescu dovedindu-se astfel (după Al. Piru) „Edmondo de Amicis al nostru".

GHEORGHE BRĂESCU (1871—1949) este „continuator al lui Caragiale, cu materia lui Anton Bacalbaşa", cum îi fixează locul în literatura noastră I. Rotaru. Majoritatea scrierilor lui Brăescu au ca univers literar-artistic, în registrul umoristic al comicului, lumea şi viața cazonă. Prezența sporadică a nuvelei, chiar dacă autorul îşi intitulează volumul din 1906, la paritate, *Schițe şi nuvele*, este eclipsată de schiță. Din acest punct de vedere teritoriile de gen sînt fluide ca şi la Bassarabescu ori Brătescu-Voineşti, trimițînd către originile nuvelei.

NUVELISTICA „VIEȚII ROMÂNEŞTI". Este fapt recunoscut că mai toți scriitorii din cercul „Vieții româneşti" au cultivat şi o literatură umoristică în formele „genului scurt", schița, povestirea, nuvela. *Înzăpeziții* lui *D. D. PATRĂŞCANU* (1872—1937) se aseamănă cu mica capodoperă a lui Brătescu-Voineşti, *Călătorului îi şade bine cu drumul*, iar *Învingătorul lui Napoleon* surprinde moralist un caracter (ce iarăşi aminteşte de I. L. Caragiale). *Tulie Radu Teacă şi Moş Gheorghe la Expoziție* de *I. I. MIRONESCU* (1883—1939) se apropie ca tematică, personajele fiind nişte țărani în spiritul tradiției poporaniste, prezentați însă fără ostentația curentului. Ironia este indulgentă, ocrotitoare. *AL. O. TEODOREANU* (1894—1964) cultivă şi el schița umoristică (*Mici satisfacții*, 1931). *Hronicul măscăriciului Vălătuc* (1928) continuă tradiția românească a „novelei" în ramă din *Hanul Ancuței*, care nu numai că apar în acelaşi an, dar mai au comun jovialitatea povestirii, arhaizarea expresiei etc. Cum ştim, *G. TOPÎRCEANU* (1886—1937) excelează în parodie şi pastişă inclusiv în proză (*Scrisori fără adresă*, 1931). *Domnia lui Ciubăr-vodă* e o scriere în stil cronicăresc, ca şi *Hronicul* lui Al. O. Teodoreanu.

C. SANDU-ALDEA (1874—1927), povestitor viguros, sămănătorist prin univers artistic şi semnificația lui, fiu al Bărăganului brăilean, este remarcabil mai mult în povestire şi nuvelă (*În urma plugului*, 1905 ; *Pe drumul Bărăganului*, 1908), decît în romane. „Lumea" lui este cea a satului, cu eroi puternici în elementaritatea lor sufletească. Tema în care excelează este a Suspiciunii (Al. Piru), iar, descriptiv, în înfățişarea marilor catastrofe, calamități naturale : inundații, secetă, grindină, incendii etc.

JEAN BART (1874—1933) rămîne prin nuvela *Datorii uitate* un ilustrativ reprezentant al poporanismului în literatura noastră. Eroul este un intelectual ridicat din rîndul țărănimii, profesorul brăilean Petre Corbu. Neuitîndu-și îndatoririle față de cei din rîndul cărora a plecat, încearcă să ajute un grup de țărani moldoveni să treacă în Dobrogea (faptele se petreceau după războiul din 1877) pe „pămîntul făgăduinței". Între nuvelă și roman este *Prințesa Bibița* (1923), scriere care trece amplificată în romanul *Europolis* (1933).

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU (1876—1955) prin nuvela sa își prefigurează romanul introspectiv, în maniera devenită deja clasică. Așa sînt *Lui Don Juan în eternitate*, *Pe cine a iubit Alisia ?* și *Romanul Adrianei* din *Sfinxul* alături de *Agonie*, *Voluptate* și *Basme* din *Femeia în fața oglinzii* (1921) : notații hipersensibile de senzații caracteristic feminine, gesturi aparent banale etc. etc.

EMIL GÎRLEANU (1878—1914), cel mai caracteristic scriitor semănătorist (descindea dintr-o familie de boiernași moldoveni), își începe activitatea civică ca ofițer, abandonînd-o însă curînd spre a se dedica exclusiv literaturii. Împreună cu D. Nanu și G. Tutoveanu înființează la Bîrlad revista *Făt-Frumos* ; este un timp secretar de redacție la *Neamul românesc* al lui N. Iorga, colaborează la *Sburătorul* lui E. Lovinescu și fondează „Societatea Scriitorilor Români" al cărei președinte și va fi în 1911. Cel mai important volum care-l impune atenției a fost *Bătrînii. Schițe din viața boierilor moldoveni* (1905). Acestuia îi urmează *Cea dintîi durere* și *Odată !* (1907), *Într-o noapte de mai* și *Schițe de război. 1877* (1908), *Nucul lui Odobac*, *Din lumea celor care nu cuvîntă*, *Vedenii* (1910) etc. Povestitor prin excelență, deși își face ucenicia la Maupassant din care traduce, dar și la Nicu Gane, M. Sadoveanu și alții, E. Gîrleanu produce „efecte mai energice, filtrate din cîntecul bătrînesc" (T. Vianu) atunci cînd evocă omul și natura elementară ca în *Nucul lui Odobac* (1909), punctul maxim al evoluției lui literare.

GALA GALACTION (1879—1961) era consacrat ca scriitor de nuvelă cînd în 1902 îi apărea *Moara lui Călifar*. Alte volume : *Bisericuța din răzoare* (1904), *Clopotele de la mănăstirea Neamțu* și *La Țărmul mării* (1916), *Răboj pe bradul verde* (1920), *Toamne de odinioară* (1924) etc. Nuvela cea mai caracteristică pentru concepția sa despre viață și formulă estetică este considerată *De la noi la Cladova*. Puternica dragoste dintre așezatul pînă atunci popa

Tonea şi sîrboaica Borivoje, din Cladova, soţia prietenului său, se consumă dramatic între dorinţă şi precepte morale dogmatice, între ispită şi conştiinţa păcatului. Alte nuvele exemplare sînt *Gloria Constantini, Copca Rădvanului, Moara lui Călifar.* Arta narativă excelează, după T. Vianu, în neologism, „mijloc al caracterizării realiste“ şi în analiza pasiunilor intens colorate de o abundenţă adjectivală ce dă expresiei un anumit baroc al stilului.

CEZAR PETRESCU (1892—1961) este creatorul a două remarcabile nuvele : *Adevărata moarte a lui Guynemer* (1924) — exotică — şi *Aranca, ştima lacurilor* (1929) — fantastică, înrudită cu *Domnişoara Cristina* de M. Eliade ; la Cezar Petrescu ambele nuvele citate sînt însă marcate de gustul pentru excepţional al scriitorului.

GIB I. MIHĂESCU (1894—1935) îşi numeşte „povestiri“ unele structuri narative, ele sînt mai mult nuvele. Parţial cuprinse în volumele *La „Grandiflora“* (1928) şi *Vedenie* (1929), ele preced şi fac univers comun romanelor sale centrate pe tema „obsesiei erotice“.

CAMIL PETRESCU (1894—1957), unul din marii scriitori ai literaturii române (şi nu numai !), scrie deopotrivă roman, povestire, nuvelă, poezie, teatru, pamflet, eseu filosofic. În 1950 publică volumul de nuvele *Turnul de fildeş,* arătînd încă prin titlu militantismul unei conştiinţe scriitoriceşti. *Cei care plătesc cu viaţa* (1943) evocă represiunea revoltei tipografilor din ziua de 13 decembrie 1918.

CUPRINS

Lector : ION NISTOR
Tehnoredactor : ELENA RĂDUŢĂ

Bun de tipar : 6.III.1990. Apărut 1990
Coli de tipar : 25 Comanda nr. 2958

Tiparul executat sub comanda nr. 90 385
la Combinatul Poligrafic Bucureşti
Piaţa Presei Libere nr. 1
ROMÂNIA

„În literatura română, ca toate genurile de fapt, nuvela a avut momentele ei de flux şi reflux şi aceasta din mai multe motive. Unul ar fi sociologic şi porneşte de la faptul dovedit că societăţile de tip industrial s-au arătat stimulative pentru nuvelă şi roman, pe cînd cele rurale preferă povestirea. A doua motivaţie ţine de presiunile gustului public asupra «produţiei» literar-artistice. Nuvela are astfel toate motivele să placă din ce în ce mai mult, o dată cu modernizarea societăţii, cititorul modern fiind mai grăbit, mai marcat de interesul pentru noutatea informaţiei."

DUMITRU TIUTIUCA

ISBN 973-24-0122-2

20,50 lei
2,00 lei T.L.
22,50 lei TOTAL